KÍNAI FILOZÓFIA

ÓKOR. ELSŐ KÖTET

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

FILOZÓFIAI ÍRÓK TÁRA

ÚJ FOLYAM

SZERKESZTI

MÁTRAI LÁSZLÓ, MOLNÁR ERIK, SZIGETI JÓZSEF

XXII. KÖTET

KÍNAI FILOZÓFIA

ÓKOR. ELSŐ KÖTET

SZÖVEGGYŰJTEMÉNY

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1980

KÍNAI FILOZÓFIA

ÓKOR. ELSŐ KÖTET

SZÖVEGGYŰJTEMÉNY

MÁSODIK, VÁLTOZATLAN KIADÁS

Válogatta, fordította, a bevezetéseket és jegyzeteket írta

TŐKEI FERENC

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1980

ISBN 963 05 2356 6 össz. kiadás
ISBN 963 05 2357 4 I. kötet

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1962, 1980

Printed in Hungary

TARTALOMJEGYZÉK

Tőkei Ferenc, *Az ókori kínai társadalom és filozófia* 9

SZEMELVÉNYEK

AZ ÍRÁSOK KÖNYVÉBŐL ÉS A VÁLTOZÁSOK KÖNYVÉBŐL

Tőkei Ferenc, *Az öt elem és a jin-jang váltakozás elve* 31
A nagy szabály (Su king, Hung-fan) 35
Csatolt magyarázatok (Ji king, Hi-c'i) 43
Jegyzetek 45

KONFUCIUSZ ÉS TANÍTVÁNYAI

Tőkei Ferenc, *Konfuciusz beszélgetései és mondásai* 49
Beszélgetések és mondások (Lun-jü) 53
I 53
II 56
III 61
IV 66
V 70
VI 76
VII 82
VIII 88
IX 92
X 98
XI 103
XII 109
XIII 115
XIV 122
XV 131
XVI 138
XVII 143
XVIII 149

XIX 152
XX 158
Jegyzetek 160

A TANÍTVÁNYOK TANÍTVÁNYAI

Tőkei Ferenc, *Konfuciusz tanainak két rendszerezése* 177
A nagy tanítás (Ta hio) 180
A közép mozdulatlansága (Csung jung) 191
Jegyzetek 211

MO TI

Tőkei Ferenc, *Mo Ti harca a konfucianizmus ellen* 217
Mo-cï
46. fejezet: Keng Csu 222
47. fejezet: Az igazságosság megbecsülése (kui ji) 231
48. fejezet: Kung Meng 239
8. fejezet: A kiválóak megbecsülése (sang hien) 250
11. fejezet: Az egyetértés megbecsülése (sang t'ung) 253
14. fejezet: Az egyetemes szeretet (kien-ai) 256
17. fejezet: A támadás ellenzése (fei kung) 259
20. fejezet: Mértéktartás a fogyasztásban (cie jung) 260
25. fejezet: Mértéktartás a temetésnél (cie cang) 263
26. fejezet: Az ég szándéka (t'ien-csï) 265
31. fejezet: Magyarázat a szellemekről (ming kui) 269
32. fejezet: A zene elítélése (fei jo) 271
36. fejezet: Az eleve elrendelés elítélése (fei ming) 276
39. fejezet: A konfuciánusok elítélése 280
Jegyzetek 289

JANG CSU

Tőkei Ferenc, *Az „egoista" Jang Csu* 301
Jang Csu (Lie-cï VII) 304
Jegyzetek 321

MENG-CÏ

Tőkei Ferenc, *Meng-ci, az arisztokrácia apologétája* 325
Meng-cï
I A 329
III A 339
VI A 350
VI B 361
VII A 373

Meng-cï és más filozófusok

Jang Csu és Mo Ti 387
Kao-cï 388
Cs'en Csung-cï 389
King Cs'un 390
Sun-jü K'un 391
Hai T'ang 391
Jegyzetek 393

Ismeretes, hogy Hegel a keleti, pontosabban az ókori keleti fejlődésben a görög antikvitással indult európai civilizáció előjátékát látta, s az ókori keleti filozófiát, így a kínait is, nem tartotta igazi filozófiának. Hegel természetesen — különösen a kínai filozófia megismerésében — csak igen korlátozott és kétes értékű filológiai anyagra támaszkodhatott, ezért — s rendszerének idealista korlátai miatt is — ítéletei ma már pontatlannak számítanak. Ami azonban a keleti filozófiák megítélésének legfontosabb mozzanatát, e filozófiák történeti helyének kijelölését illeti, Hegel megállapítása lényegében helytálló: az ókori keleti filozófia valóban a görög filozófia előjátékának fogható fel. Ennek társadalmi-történeti alapjait Hegel nem látta, rendszerében az emberi haladás csupán a világszellem fejlődéseként jelenik meg, de elévülhetetlen érdeme, hogy a történelemben s a filozófia történetében meglátta a fejlődést, s éppen ezért tudta lényegében helyesen megjelölni az ókori Kelet történelmi helyét. Hegel még csak sejtette, de Marx már világosan látta, miért kell az ókori keleti társadalmat lényegében a görög antikvitást megelőző fokra helyezni, s miért nevezhetjük az utóbbit az emberiség „normális gyermekkorának".

Marx szerint az ókori keleti fejlődés sajátságainak, még „a keleti mennyországnak is", az a kulcsa, hogy Keleten nem tudott kifejlődni a föld magántulajdona, nem jöhetett tehát létre az antik polisz, a föld köztulajdona alapján óhatatlanul a faluközösségi parasztok adóztatására épülő patriarchális despotizmus alakult ki. E felismerés — amelyet gyümölcsöztetni fogunk az ókori kínai társadalom alapvonásainak jellemzésében — valóban tudományos kiindulópontja lehet minden keleti egzotikum feltárásának, az ókori Kelet igazi megértésének. Az igazi megértéshez jutván pedig elkerülhetjük a Kelet megítélésének két polgári végletét, mind a keleti kultúrák teljes elutasítását és lebecsülését, amely gyarmati hivatalnokok magatartása, mind pedig mértéktelen, kritikátlan magasztalásukat, amely az imperialista burzsoázia teljes perspektívátlanságából fakad. S nem szorul bizonyításra, mennyire

fontos a Kelet megértése napjainkban, amikor a sokáig elmaradott keleti népek felemelkedésének világtörténelmi jelentőségű folyamata szemünk előtt játszódik le.

A kínai konfuciánus hagyomány mitikus uralkodókkal, félistenné emelt ősökkel, afféle kultúrhéroszokkal kezdi Kína történetét, majd a „három dinasztiával", a Hia-, a Sang- (később Jin-) és a Csou-dinasztiával folytatja. Mai tudásunk szerint még a „három dinasztia" közül is teljesen mitikus a Hia, történetiségét a régészeti ásatások nem igazolják. A Sang-Jin és Csou dinasztiákkal az a helyzet, hogy az i. e. 2. évezredben valóban létezett egy Sang, később Jin nevű, az i. e. 1. évezred első felében pedig egy Csou (Nyugati Csou) nevű uralkodócsalád. A Sang-Jin uralom idejéből valók a kínai írás első emlékei, a csontokra vésett jóslat-szövegek, amelyek — nem könnyen értelmezhető — tanúbizonysága szerint ebben a korban még csak formálódó államról beszélhetünk. A Sang-Jin „dinasztia" valószínűleg csupán egy törzsszövetség vezető törzse, amely a mai Anjang mellett feltárt székhelyén, egy fallal körülvett városban rendezkedett be véglegesen. A Sang-Jin területeket elfoglaló ún. Nyugati Csou-dinasztia ugyancsak viszonylag kicsiny patriarchális királyság lehetett, amely folytatta elődei művét, a patriarchális törzsek, kicsiny fejedelemségek egy államba egyesítését. A későbbi hagyomány, amely a múltban jól kormányzott királyságokat szeretett volna felfedezni, hogy ezekre hivatkozhassék, e dinasztiák hatalmát erősen eltúlozta. Valójában e királyságok kicsiny területre korlátozódtak, s államnak is csak fenntartásokkal nevezhetők. Társadalmi tagozódásuk ugyanis nem társadalmi, hanem családi jellegű munkamegosztáson nyugodott: legfelül a közhivatalokat viselő nemzetségi-törzsi arisztokrácia, alattuk az egyszerű törzstagok s végül a rabszolgák. Ez utóbbiak tehát tagjai a patriarchális családnak, s gazdasági szerepük jelentéktelen, amit egyébként jól mutat az a tény is, hogy a régészek mind a Sang-Jin-, mind a Nyugati Csou-korból szép számmal ástak ki uruk temetésekor legyilkolt rabszolgákat.

A Csou-dinasztia hatalma hamarosan eltörpült a népesség növekedésével egyre-másra keletkező fejedelemségek mellett. E fejedelemségek részben a Csou királyságból szakadtak ki, részben a család leszármazottai alapították őket, először a szomszédos, később mind távolabbi

területeken, részben pedig más törzsek és törzsszövetségek kialakulása útján jöttek létre. Az i. e. 1. évezred közepe táján aztán megerősödnek a hegemónia-törekvések, a kis fejedelemségek eltűnnek, s a végső küzdelem, C'i, Cs'u és C'in fejedelemség harca a hegemóniáért, azzal ér véget, hogy C'in királya i. e. 221-ben uralma alatt egyesíti az összes fejedelemségeket, s felveszi az Első Császár (Sï Huang-ti) címet. Ettől fogva beszélhetünk egységes kínai államról.

A tyrannis-jellegű C'in-uralmat hamarosan megdöntötték: i. e. 206-ban egy Liu Pang nevű hadvezér ragadta magához a hatalmat, aki i. e. 202-ben mint a Han-dinasztia első császára lépett a trónra. Ennek uralmát i. sz. 9-ben a „reformer" Wang Mang felkelése döntötte meg, de csak rövid időre, mert ellene hatalmas felkelés támadt, s i. sz. 25-ben visszaállították a Han-dinasztiát, amelynek i. sz. 220-ig tartó, mintegy négyszáz éves uralkodása Kínát ázsiai nagyhatalommá tette. Nemsokkal ezután Kína egysége megszűnik, s Kínában is a népvándorlások kora kezdődik.

Az ókori Kína történetének e legfontosabb adatai sok kutatót csábítottak már arra, hogy párhuzamot vonjon Kína és Európa ókori története között. A Csou-kor látszólag párhuzamos az ókori görögség fénykorával, a Han-kor pedig a római időkkel. A párhuzam megvonása nem indokolatlan, a két ókori fejlődés között valóban törvényszerű hasonlóság fedezhető fel. Ám sohasem szabad feledni, hogy Kínában mégsem fejlődött ki antikvitás a szó európai értelmében, s így a kínai ókor nem lehetett alapja egy olyan fejlődésnek, amely összehasonlítható lenne az európaival. Az összemberi fejlődés ázsiai ága megtorpant, megrekedt, s tipikussá, a fejlődés lehetőségeit maximálisan kibontakoztatóvá csak az európai válhatott. Kína is lemaradt, s még ha ennek egyik bármilyen fontos oka is a modern imperializmus, elmaradásának alapvető oka és gyökere nem az újkorban, hanem még az ókorban keresendő. Ennek a problémának is legfőbb kulcsa: a földmagántulajdon hiánya.

Bármily változatosnak tűnjék is Kína ókori története, ez a „politikai felhőrégió" (Marx) viharzása csupán, mert a társadalom gazdasági alapja csaknem teljesen változatlan marad. Kína folyómenti területein már az i. e. 3. évezredben, a neolitikumban is viszonylag fejlett földműveléssel találkozunk. A Sang-Jin és Csou korszak folyamán a meg-

művelt területek hatalmasan megnövekednek, művelésük azonban — a bronz nem lévén jól hasznosítható a földművelési munkákban — lényegében a régi marad. A Csou-kor végén felfedezik s a Han-korban már széleskörűen alkalmazzák a vasöntést is, de hiába, gyökeres társadalmi átalakulást nem hozhat a vas sem. A termelőerők szakadatlan, de lassú fejlődése önmagában nem tudta felbomlasztani a régi tulajdonviszonyokat. A földművelés munkafolyamatának tökéletesedése és a termelőerők fejlődése önmagában csak átmeneti típusú termelési viszonyok kialakulására — és egyben megmerevedésére — vezethetett.

Az ókori kínai társadalom gazdasági alapeleme, a termelési viszonyok alapegysége: a faluközösség. A kínai faluközösség nem magántulajdonos parasztok kiegészítő, járulékos jellegű közössége, mint az európai középkor hasonló szervezetei, hanem az ősi nemzetségi szervezet olyan továbbélése, amely a földművelésnek elmaradhatatlan előfeltétele, és amely nem tűri, hogy az egyén leszakadjon „a közösség köldökzsinórjáról" (Marx). Ez a szervezet nem támasza a parasztságnak a kizsákmányolók elleni harcban, mint az európai faluközösség, hanem ellenkezőleg, éppen a kizsákmányolás és a despotizmus legbiztosabb támasza. E faluközösségek adóiból él a nemzetségi-törzsi arisztokrácia, amely a közhivatalokat betölti. A terméktöbblet elsajátításának jogalapja éppen az, hogy az arisztokrácia — a közhivatalok betöltése révén — egy nagyobb, magasabb közösség képviselője, megtestesítője. A hivatalviselő arisztokrácia kezdetben valóságos közfunkciókat töltött be: természeti csapások idejére közös készleteket gyűjtött, megszervezte a nagyobb munkákat, mindenekelőtt a folyószabályozást és öntözést, biztosította a földművesek bizonyos védelmét a kalandozó barbár törzsek támadásai ellen. E hivatalok funkciójában azonban már a Csou-kor elején túlsúlyra jutott az adószedés, a hivatalnok-arisztokrácia eltartásának és fényűzésének biztosítása, tehát a kizsákmányolás. Hogyan csapott át kizsákmányolásba a parasztok adóztatása, amely a nemzetségi-törzsi arisztokráciának ősi és sohasem vitatott joga volt? Elsősorban úgy, hogy már a Csou-kor elején fokozatosan felbomlottak és megszűntek azok az eredeti közösségek, tehát főképpen a törzsek, amelyeknek képviselete, megtestesítése az arisztokráciát egy valóságos közösség közhivatalnok-rétegévé tette. Meg-

szűntek a közösségek, de megmaradtak a képviselőik: így emelkedett kizsákmányoló osztállyá a nemzetségi-törzsi arisztokrácia. Valóságos közösség az őstársadalomból örököltek közül egy maradt csupán: a paraszti faluközösségek, amelyek hűségesen fizették tovább az adókat, sőt békésen tűrték az adóprés fokozását is. A régi törzsek helyébe fejedelemségek, patriarchális fél-államok alakultak ki, amelyek megszervezték az adóhivatalok piramisszerű rendszerét, alapjában a faluközösségekkel, csúcsán pedig a királlyal. Ebben a rendszerben senki sem földtulajdonos, névlegesen is csupán az „Ég Fia", aki személyében minden föld urának azért tekinthető, mert az egyetlen tulajdonos, a „közösség" megtestesítője. A hivatalnok-arisztokráciának nem érdeke, hogy magántulajdonba vegye a földet, hiszen ezzel — megtagadva a „közösséget" — saját osztályuralmának jogalapját szüntetné meg, ezért ellenkezőleg, éppen a régi, közösségi-patriarchális tulajdonviszonyok konzerválására törekszik minden lehető eszközzel. S nem is nagyon kell törekednie, hiszen a társadalmi fejlődés ilyen kezdetleges fokán a hagyomány, a hagyományos intézmények ereje olyan nagy, hogy azzal megbirkózni csak különösen szerencsés történelmi feltételek között lehetséges. A földmagántulajdont — bár a korlátozott antik formában — kifejleszteni s vele az európai civilizációt útnak indítani az emberiség történetében először és egyedül a görögöknek sikerült. Kína azonban nem tudott véglegesen elszakadni az őstársadalomtól, a fejlődés erői nem bírtak az őstársadalommal, s a társadalom változatlan gazdasági alapján olyan termelési mód alakult ki, amely alapvonásait tekintve átmeneti helyet foglal el az ősközösség és a rabszolgatartó társadalom között, egy felemás civilizációval túlhalad ugyan az őstársadalom állapotain, de nem éri el az európai antikvitásnak még a kiindulópontját sem.

Az elmondottak alapjában véve az egész kínai ókor társadalmát jellemzik. Kína ókora azonban két, egymástól jól megkülönböztethető korszakra oszlik, az egységes állam megteremtése (i. e. 221) előtti és utáni szakaszra, s e periodizáció jelentősége csak akkor derül ki, ha még az ázsiai „mozdulatlanságban" is elsősorban a társadalmi mozgást igyekszünk megragadni. Az ókori Kína mozdulatlansága ugyanis nem abszolút nyugalom, hanem szüntelen társadalmi mozgás és harc végső eredménye, a haladás erőinek újra meg újra megismétlődő

veresége, úgy azonban, hogy e mozgás jelentős változásokhoz, itt-ott tartalmi módosulásokhoz is vezet. Mindenekelőtt látnunk kell, hogy az egyre nagyobb „közösségek" kialakulása, a fejedelemségek központi kormányzása, amely a patriarchális arisztokrácia uralmának fenntartását szolgálja, igen hamar összeütközésbe kerül az arisztokrácia egyes csoportjaival, nevezetesen azokkal, akik adó-jövedelmüket nem óhajtják számukra elvont osztályérdekek kedvéért megosztani újabb, még magasabb „közösségek" hivatalnokaival. Államot szervező patriarchális arisztokrácia: ez már önmagában is ellentmondás, mégpedig terméketlen, igazi haladásra nem ösztönző, folytonos kompromisszumokhoz vezető ellentmondás. Mert a patriarchális arisztokrácia, ha már uralkodó osztállyá emelkedett, hatalmának biztosítására államhatalmat igényel, de az államhatalom minden erősítése ugyanakkor az arisztokrácia érdekeit csorbítja meg. Ez az ellentmondás tükröződik az „állam" — mai napig használt — régi kínai nevében is: *kuo kia*, azaz „a fejedelemség és családjai". A *kuo* a központi hatalmat jelenti, a *kia* pedig a patriarchális családot, amelynek igazi államhatalom születése esetén, helyesebben annak előfeltételeként el kellene pusztulnia. Az egész kínai ókor történetét az jellemzi, hogy a társadalmi mozgás tengelye ez a meddő, az átmeneti formák megrekedése következtében feloldhatatlan ellentmondás. A probléma az i. e. 1. évezred közepe táján vált először súlyossá, s megszületett Konfuciusz filozófiája, amely vallási ritusban és moralizálásában véli feloldani az ellentmondást, valójában tehát semmiféle megoldást nem javasol. S hogy a kérdés mennyire megoldatlan maradt Kína egész régi története során, azt jól mutatja az a tény, hogy a konfucianizmus több-kevesebb módosulással egészen 1912-ig az államvallás szerepét töltötte be Kínában, s rányomta bélyegét az egész kínai gondolkodásra és kultúrára.

Mégis ez az ellentmondás tett lehetővé bizonyos fejlődést az ókori Kínában. Mert azok a fejedelmek, akik hatalmuk megszilárdítására törekedtek, csakhamar kénytelenek voltak hivatalaikba nem-arisztokrata, hanem közrendű, sokszor rabszolga-sorból felemelt hivatalnokokat ültetni, s ezek már könnyebben fordultak szembe a patriarchális arisztokráciával, sőt néha a patriarchális család rendszerével is. A „közösség köldökzsinórjáról" leszakadni először azoknak sikerült,

akiket valami okból a „közösségekből" kitaszítottak, tehát „bűnözőknek", rabszolgaságra-ítélteknek; vagy azoknak, akik különböző véletlenek, háborúk, természeti csapások következtében elveszítették „közösségüket". Ez utóbbiak között kell számon tartanunk a felszabadított, tehát valamely patriarchális családból kitett rabszolgákat is, akik között nyilván sok volt az idegen, például barbár származású. Ezek a közösségen kívül rekedt elemek vagy a központi hatalom szolgálatába szegődtek, mint rabszolgák, hivatalnokok, katonák, írástudók, zenészek stb., vagy pedig kereskedéshez fogtak, s ebben az esetben idővel nagyobb vagyont gyűjthettek, mint hivatalnoktársaik. A kínai naturális gazdaság pórusaiban ugyanis, tehát a teljesen önellátó, egymástól elszigetelt faluközösségek között, jó lehetőségek nyíltak a cserekereskedelemre. Az így áruvá tett termékek természetesen a paraszti termelés elenyésző százalékát tehették csak ki, hiszen a termékek fő tömege saját fogyasztásra és az adókötelezettség teljesítésére szolgált, s kezdetben a parasztok fölöslegeit is csak úgy lehetett értékesíteni, ha a kereskedő számításba vette az egyes vidékek sajátos jellegét, különleges termékeit. Ez a kereskedelem tehát nem bomlasztotta fel a faluközösségeket, sőt mi sem jellemzőbb élősdiségére, mint hogy annál jobban virágzik, minél elszigeteltebbek egymástól az egyes falvak. S mégis, a kereskedőkkel olyan elem jelent meg Kína társadalmában, amelyre történelmi szerep várt: C'in Sï Huang-ti elsősorban rájuk támaszkodva teremtette meg i. e. 221-ben az egységes kínai államot. Nem véletlen az sem, hogy az egység megteremtése éppen C'in-nek sikerült, ennek a finnyás konfuciánusoktól barbárnak nevezett fejedelemségnek. Az erősödő városi arisztokráciára azért éppen C'in fejedelme tudott támaszkodni, mert C'in volt a „legbarbárabb", a legfiatalabb, átmeneti formákban a legkevésbé megrekedt, tehát a patriarchális arisztokrácia ott volt a leggyengébb, a hagyomány ereje ezt a fejedelemséget nem kötötte oly eltéphetetlen szálakkal a múlthoz, mint keletebbre fekvő szomszédait. Ezért győzedelmeskedhetett C'in-ben a konfucianizmus legnagyobb ellenlábasa, az ún. törvénykezők *(fa-kia)* iskolája, amely az ősök hagyományra helyett az emberi törvényhozást teszi meg a politika alapjává. S az egyesítés után, a patriarchális arisztokrácia ellenállásának letörésére, C'in Sï Huang-ti i. e. 213-ban elégetteti a birodalmában fellelhető vala-

mennyi konfuciánus könyvet, a patriarchális ideológia veszedelmes tankönyveit.

C'in Sï Huang-ti, aki leromboltatja a fejedelemségek határfalait s építtetni kezdi a Nagy Falat, beolvasztatja a fejedelemségek fegyvereit s erős központi hadsereget szervez, tartományokra osztja fel birodalmát s szigorú állami hierarchiának vet alá minden arisztokratát, kétségtelenül tyrannis-jellegű diktatúrát valósít meg. S úgy látszik, Kína ezen a ponton véglegesen leszámol a múlttal, s megindul az igazi civilizáció útján. Nos, C'in Sï Huang-ti diktatúrája ugyanolyan gyorsan megbukott, mint a görög tyrannisok, de utána nem a városi arisztokrácia uralma, a demokrácia következett, mint Görögországban, hanem kompromisszum a régi és az új arisztokrácia között. A nagy társadalmi kiegyezés azért volt lehetséges, sőt elkerülhetetlen, mert a kereskedő-arisztokrácia éppen úgy a faluközösségi gazdaság változatlan alapján élősködött, mint a hivatalnokság. Így a kereskedők könnyen be tudtak illeszkedni az állami bürokráciába, sőt adószállítások vállalásával, pénzkölcsönzéssel még nélkülözhetetlenné is tették magukat, és sokan magas állami hivatalokhoz jutottak. A Hancsászárok egymás után hozzák intézkedéseiket a kereskedők visszaszorítására (hiszen a nagy kompromisszum: szakadatlan harc eredménye), de mindhiába, a városi arisztokráciát már nem lehet teljesen kiebrudalni a hatalomból. A kompromisszumnak azonban nagy ára van: a városi arisztokrácia azáltal, hogy beilleszkedik az állami bürokráciába, voltaképpen önmagát szünteti meg mint osztályt, s ezzel együtt minden lehetőséget arra, hogy a kínai társadalom fejlődése az európai útra lépjen. Még arra is vannak adataink, hogy a kereskedők a Han-korban időnként földet szereztek, magántulajdonuk azonban csak ideig-óráig tartott, mert hivatalért cserébe vagy „beszolgáltatták" az államnak, vagy más módon rendelték alá a patriarchális adórendszernek. Ugyancsak a kereskedők szereznek először magántulajdonukba rabszolgákat, de a rabszolgagazdaság is vagy egészen jelentéktelen, járulékos marad, vagy alárendelődik az államnak. A két arisztokrácia harca és kiegyezése: osztozkodás csupán a parasztok terméktöbblete fölött, s a tulajdonforma, amely a föld magántulajdonát nem ismeri, marad a régiben.

Ilyenformán a C'in-dinasztia a társadalom „legszabadabb" rétegére támaszkodva erőszakkal megvalósította a konfucianizmus utópiáját: az erős, központosított államot. De mert változatlan maradt a társadalom gazdasági alapja, tyrannisa — bármily paradoxonnak hangzik — voltaképpen a patriarchális hivatalnok-arisztokrácia uralmának legelőnyösebb, legbiztosabb formáját teremtette meg. A *kuo* hatalmának biztosítására hatalmas csapásokat mért a *kia*-ra, de a *kuo* szervezetének alapja továbbra is az a „családi" elv maradt, hogy a császárnak és hivatalnokainak azért kell beszolgáltatni az adót, mert ők a „közösséget", minden föld tulajdonosát képviselik. C'in Sï Huang-ti azt hajtotta végre, amire a patriarchális arisztokrácia önmagától soha nem lett volna képes: véglegesen biztosítva a *kuo* elsőbbségét, a családfőket — saját érdekükben — elsősorban állami hivatalnokokká tette és csak másodsorban családfőkké. Sok kutató úgy látja, hogy C'in Sï Huang-ti a Csou-kori „feudalizmus" szétzúzása útján, annak helyén teremtette meg a jellegzetes kínai mandarinizmust. Való igaz, hogy a kínai bürokratizmus fejlődésének döntő lépése C'in Sï Huang-ti nevéhez fűződik, de világosan kell látnunk, hogy műve a Csou-korban megindult fejlődés betetőzése inkább, hogy tehát a kínai mandarinizmus csupán a régi patriarchális közképviseleti elv kiteljesedése, a patriarchális bürokratizmus legkövetkezetesebb és nagy társadalmi stabilitást biztosító formája.

A Han-császárok semmit sem adnak fel C'in Sï Huang-ti uralmának valóságos eredményeiből. Ők is tartományi rendszer szerint szervezik meg az adózást, tovább építtetik a Nagy Falat a mind veszedelmesebb barbárok ellen, s Vu császár i. e. 125-ben rendeletileg vizsgához köti a hivatalviselést, megvetve ezzel a híres kínai államvizsga-rendszer alapját. Ettől fogva elvileg hivatalnok lehetett bárki, aki sikerrel teszi le a vizsgát, származásától jórészt függetlenül. Ez a Han-kor egyik legfontosabb „demokratikus" vívmánya, amely valóban sokszor lehetővé tette plebejus származású tehetségek felemelkedését állami hivatalokba. A kérdés csak az, mit jelentett mindez a társadalmi haladás szempontjából. Egyes vonatkozásokban tagadhatatlanul sokat jelentett, egészében véve azonban ez is csak a fennálló termelési mód konzerválását szolgálta, hiszen az államvizsga-rendszer segítségével a patriarchális-bürokratikus uralkodóosztály felfrissíthette sorait az

elnyomottak legjobb fiaival. Újabb osztozkodás történt a parasztok terméktöbbletén, s a tulajdonforma maradt a régiben.

A régi arisztokrácia a Han-korban sem egykönnyen egyezett bele az osztozkodásba, különösen a kereskedőkkel nem.Wang Mang reakciós puccsának célja az volt, hogy biztosítsa a régi arisztokrácia osztatlan uralmát. Hatalomra jutása utánWang Mang „reformokat" léptetett életbe: megtiltotta a rabszolgák adásvételét, „felosztotta" a földeket a parasztok között, pénzreformokkal kísérletezett. Demokratikus látszatú intézkedéseivel semmissé akarta tenni C'in Sï Huang-ti vívmányait, kivéve természetesen az egységesítést, no meg például a só és vas állami monopóliumát, hiszen ezeket gyümölcsözőnek látta a régi arisztokrácia számára. „Földosztása" valójában a patriarchális adózásnak eszményi-konfuciánus, a régi arisztokrácia számára megfelelőbb formáját jelentette, s nyilvánvaló, hogy többi intézkedéséhez hasonlóan ez is a kereskedőket sújtotta. Törekvése azonban utópisztikusnak bizonyult: uralmát rabszolgák, parasztok és kereskedők nagy népfelkelése döntötte meg. A restaurált Han-dinasztia folytatta a kompromisszum politikáját, engedte gazdagodni a kereskedőket s elnyomás helyett a bürokratizmus keretei közé fogadta őket. A naturális gazdaságon élősködő kereskedelem azonban nem képes igazi városkultúrát teremteni, csupán bomlasztani és züllleszteni képes anélkül, hogy valami társadalmilag újat produkálna. Az élősdi kereskedelem és az arisztokrácia összefonódása végül is megrendítette a Han-dinasztia hatalmát, az arisztokrácia fényűzése hatalmas méreteket öltött, míg a faluközösségi parasztság s következésképpen az államháztartás elszegényedett. I. sz. 184-ben a „sárgaturbánosok" nevű taoista szekta vezetésével újabb népfelkelés támad, amelyet vérbe fojtanak ugyan, de a győztes hadvezérek maguk törnek a hatalomra, s a szétesett ókori birodalom romjain kisebb államok hadakoznak egymással mindaddig, míg Észak felől el nem özönlik Kínát a barbárok — véglegesen lezárva a kínai történet ókori szakaszát. Észak-Kína területén elnéptelenednek a városok, az élet falura költözik, ahol minden viharral dacolva tovább élnek a faluközösségek, változatlan formában termelve újra önmagukat, s ezzel a társadalom megélhetését, de egyben a patriarchális barbárságot is.

Az ókori Kínában tehát egy típusát tekintve átmeneti társadalom stabilizálódásának vagyunk tanúi. Az átmeneti formákon azonban a fejlődésnek gyorsan túl kell haladnia, nehogy megrekedés és torzulás következzék be. Görögország gyorsan végzett is az *aristokratia* korával, s megnyílt az út a további fejlődés előtt, de Kína, ahol a föld magántulajdona még a Han-korban is csak epizodikusan, véletlenszerűen fordul elő, megtorpant, s további fejlődése számára nem nyílott út, a csírázó újat elfojtotta a régi. A görög antikvitás teljesen szakított az őstársadalommal, a kínai ókor civilizációja azonban az őstársadalom gazdasági bázisán jött létre, nem pusztítva el, hanem egy bürokratikus despotizmus szolgálatába állítva annak intézményeit, nem elszakadva az őstársadalomtól, hanem csupán kibontakoztatva és osztályelnyomássá civilizálva az abban potenciálisan benne rejlő bürokratizmust. Nyilvánvaló, hogy az európai és a kínai ókor összehasonlításában túl kell mennünk a felületi azonosságokon, s el kell jutnunk a lényegi különbségek megállapításához, mert a kínai ókor „koravén" voltát s a görögök „normális" gyermekségét (Marx) nem érthetjük meg másképpen. A kínai — és az egész keleti — fejlődés „koravénsége" abban rejlik, hogy osztálytársadalom jött létre a törzsi köztulajdon alapján, aminek következtében elvileg átmeneti típusú formák stabilizálódtak, elzárva a további fejlődés útjait. Ebben ragadhatjuk meg Kína — s egész Ázsia — elmaradásának igazi gyökerét.

Az ókori kínai társadalom átmeneti fokon való megrekedésének vizsgálatakor figyelmet érdemel, hogy bizonyos szempontból átmeneti az a fém is, amely ennek a felemás civilizációnak egyik alapja: a bronz. Vulgarizálás lenne a keleti stagnálás alapvető okának — a tulajdon- és termelési viszonyok sokoldalú vizsgálata helyett — egyszerűen a bronzot tenni meg, de bizonyára nem véletlen, hogy az ókori Kelet civilizációi mindenütt a bronzöntés felfedezésével egy időben alakulnak ki. A bronz ugyanis sok szempontból jobban használható anyag, mint a kő vagy a cserép, a földművelési munkákban azonban nem lehet sok hasznát venni, s így elsősorban a patriarchális uralkodóosztály szükségleteit elégíti ki. Kínában mindenekelőtt szertartási edényeket, tükröket és fegyvereket készítenek bronzból: valamennyi az arisztokrácia hatalmának jelképe és támasza. S a hosszú

bronzkor után már hiába fedezik fel a vasat, hiába próbálja a vasöntést kezébe kaparintani a kereskedő-arisztokrácia, az állam, azaz a hivatalnokság (a sóbányászattal együtt) ezt is monopolizálja. Egyes kutatók szerint az ókori kínai „városokat" a falvak tömegéből éppen a bronzöntés feltalálása és arisztokrata monopóliuma emelte ki, mások pedig arra gondolnak, hogy a szüntelen változás, átalakulás ókori keleti képzetei — amelyek nem nagyon illenek az ókori keleti gazdasági alap mozdulatlanságához — a bronzöntés, a fém-átalakulás nagy élményéből fakadnak. Mindezek a kérdések még sok, s főleg sokoldalú elemzéseket igényelnek, mert ezen a területen nem könnyű elkerülni a szociologizálás veszélyeit. Tagadhatatlan azonban, hogy az ókori kínai civilizációnak alapjában véve (még a vasöntés felfedezése után is) bronzkori jellege szintén a társadalom átmeneti fokon való megrekedéséről tanúskodik, akárcsak a kínai műveltség annyi más átmeneti típusú eleme, a kínai írástól a művészeti formákig, irodalmi műfajokig.

Az ókori kínai filozófia alapvető vonásainak megértéséhez azonban sokkal fontosabb leszögeznünk azt, hogy Kína ókorában a természettudomány fejlődésének csak igen korlátozott társadalmi lehetőségei voltak. A földműveléssel való szoros kapcsolata miatt bizonyos csillagászati és földrajzi leírásokkal találkozunk, s természetesen sok botanikai, talajtani, gyógyászati megfigyeléssel, természettudományos általánosításnak azonban még a kísérletével is igen ritkán. A *Si king* (Dalok könyve) című gyűjteményben például több mint kétszáz növénynevet olvashatunk, s ezt emlegetni is szokták az ókori kínaiak botanikai ismereteinek bizonyítékaképpen, ám a növénynevek e sokasága sokkal inkább a konkréthoz tapadó, elvonatkoztatásra még képtelen gondolkodás bizonysága, semmint a botanika fejlettségéé. A földművelés és a kéziipar hosszú gyakorlata viszonylag magas fokú technikai eljárások felfedezéséhez vezetett, de minden felfedezés vagy megmaradt a közvetlen, napi gyakorlat körében, vagy — ha általánosítani próbálták — mágikus-misztikus magyarázatot kapott. Így például a szüntelen változás és átalakulás gondolata, amely elsősorban a természeti jelenségek megfigyelésén alapult, jellemző módon nem természettudományos általánosításhoz vezetett, hanem vallásos misztikához, mint erről a *Ji king* (Változások könyve) ékesen tanúskodik.

A felhalmozódott tapasztalatok az ókori Kínában nem tudtak tudománnyá emelkedni, a puszta empiriából való kiemelkedés minden kísérlete folytatás nélkül megszakadt vagy misztikába fulladt.

A természettudományok elvetéltségének okai közül kettőt kell közelebbről szemügyre vennünk. Az egyik a tudományok társadalmi funkciója az ókori Kína viszonyai között. Egy olyan társadalomban, amelyben, a törzsi köztulajdonra alapozva hatalmát, a patriarchális arisztokrácia emelkedett uralkodóosztállyá, minden „tudományos" felismerés egyedül ennek az arisztokráciának a szolgálatába állhat. De vajon érdeke-e a patriarchális arisztokráciának, hogy a fejlődő technika méhében tudomány szülessék? Éppenséggel nem érdeke, hiszen a tudomány születésével létalapja csúszik ki alóla, megrendül az a hit, hogy a patriarchális arisztokrácia nélkülözhetetlen, hogy különleges képességekkel felruházva, az ősök „égi megbízatása" alapján, az ősök világának segítségével kormányozza a népet. Ennek az arisztokráciának egyik legfőbb törekvése éppen az, hogy minden tudását — az írástól a technikai felfedezésekig — titokban tartsa, minden jelentős felfedezést monopolizáljon, és a maga vagy még inkább ősei művének tüntessen fel. Ilyen körülmények között az ókori Kínában a tudomány el sem szakad még a mágiától, máris vallásos misztikába kell fulladnia.

A tudomány és a tudományos gondolkodás szomorú sorsának másik, voltaképpen az előbbit is megalapozó oka: a társadalmi munkamegosztás elégtelen fejlődése. Ismeretes, hogy az ázsiai faluközösségek önellátásának alapja a földművelés és kéziipar egysége (Marx). Az ókori Kínában tehát nem ment végbe következetesen a „második nagy társadalmi munkamegosztás", a földművelés és az ipar elválása, mert hiszen az önellátó faluközösségekben csupán családi jellegű munkamegosztás van. A városok sem városok a szó igazi értelmében, valójában csak az adógazdaság központjai, patriarchális fejedelmi székhelyek; a falaik közt folytatott ipar a fejedelem és arisztokratái birtokában levő — patriarchális — rabszolgák műve. Az ipari módszerek titkának megőrzésére egy-egy ipar űzése családi foglalkozássá válik, s az is marad a Csou-kor végén és a Han-korban is, amikor pedig már nemcsak rabszolga, hanem szabad családok is foglalkoznak iparral. Mivel azonban változatlan marad a faluközösségek önellátása.

a városi ipar csupán gazdaságilag jelentéktelen tárgyakra, elsősorban luxuscikkekre korlátozódhatik, ezeket pedig egyedül a fejedelem és az arisztokrácia használja fel. Így az iparűző családok hiába emelkednek a Han-korra rabszolgákból „szabad" iparos-családokká, termékeiket elsősorban az arisztokrácia vásárolja meg, következésképpen ez a magánipar is csak arisztokrata fényűzést szolgáló további nyűg a naturális adógazdaság nyakán.

A Csou-kor második felében tehát úgy megy végbe a „harmadik nagy társadalmi munkamegosztás", a kereskedők kiválása, hogy lényegében elmaradt a „második". Ennek következtében lett teljesen élősdi a kereskedelem, s mivel csak a termékek fölöslegét, elenyésző százalékát tette áruvá, még csak annyi szerepet sem játszhatott, hogy felbomlasztotta volna a faluközösségeket. S a Han-kornak azok a gazdag kereskedői, akik magántulajdonukba kaparintott rabszolgákkal ipari vállalkozásba fogtak, árutermelést kezdeményeztek, ugyanolyan szerepet játszottak, mint az iparűző családok: termékeiket az arisztokrácia vásárolta meg, hogy tovább növelje fényűzését. Azokat az iparágakat, amelyek valóban döntő jelentőségű gazdasági szerepet biztosítottak volna a kereskedőknek és iparosoknak, nevezetesen a sóbányászatot és a vasöntést, már C'in Sï Huang-ti állami monopóliummá tette. A „harmadik" munkamegosztás, amely nem a „másodikra", azaz a magántulajdonosok űzte iparra támaszkodik: csupán a patriarchális adógazdaság élősdiségét fokozhatja, anélkül hogy a tulajdonformára és termelési módra forradalmasító hatással lehetne.

A szellemi és fizikai munka elválása, tehát a népesség megoszlása parasztokra és hivatalnokokra, kétségtelenül egyik alapja a kínai civilizációnak. Mégis, a szellemi és fizikai munka ilyen kettéválása sokkal kevésbé kedvező a tudományok megszületése szempontjából, mint például a rabszolgákra és rabszolgatartókra való megoszlás. A magántulajdonos rabszolgatartót ugyanis érdekli, hogy műhelyében rabszolgái mit s hogyan termelnek, hiszen szabad piacon kell áruit értékesítenie, a patriarchális hivatalnokokat azonban csak a parasztok adóinak növelése érdekli igazán, iparos-rabszolgái csupán a szertartások és a fényűzés szükségleteit elégítik ki. Így a kínai filozófia, különösen a konfuciánus, minden földhöztapadt gyakorla-

tiassága ellenére sokkal távolabb van a kétkézi munkától, mint a görög rabszolgatartók filozófiája. S természetes, hogy a munkamegosztás ilyen felemás és torz alakulása egyáltalában nem kedvez a természettudományoknak és a tudományos gondolkodásnak.

A munkamegosztás, amely tehát inkább társadalmi méretűvé szélesített, de valójában családi típusú munkamegosztásnak nevezhető, korlátok közé szorította a filozófia fejlődését is. A patriarchális család mintájára szervezett társadalom, amely magántulajdonos iparosokat és kereskedőket legfeljebb a „nagy család" szolgáiként, mellékesen tűr meg, béklyókba szorítja a gondolkodást is. Ha az egyén gazdaságilag nem szakadt le, akkor szellemileg sem szakadhat le a „közösség köldökzsinórjáról". Az ókori kínai filozófia alapvető vonásainak kifejtése itt nem elvégezhető feladat, de egy-két alapvonás felvázolását lehetségesnek tartjuk az elmondottak alapján. Mindenekelőtt arra emlékeztetünk, hogy az önellátó faluközösség önmagát mindig változatlan formában termeli újra, öröktől fogva létezőnek és örökké fennmaradónak tűnik (az ókori Kínában nem is indokolatlanul), s ráadásul a mozdulatlan faluközösségekre alapozott civilizáció mégis sokkal magasabb rendű, mint bármely más műveltség, amely kínai szemnek megpillantható. Nos, ilyen körülmények között érthető, hogy a kínai filozófusok számára — bármennyit bírálják is a fennálló állapotokat — a kínai intézmények a legtökéletesebbek, és valahogy úgy fest a világ, hogy középen van Kína, körülötte pedig a barbárok. Mindebben természetesen van jogos mozzanat is, hiszen a kínai civilizáció valóban barbár népek tengeréből magasodott ki, de ha meggondoljuk, hogy gazdasági alapjait és társadalmi szerkezetét tekintve maga sem szakadt még el az őstársadalomtól, beláthatjuk, hogy a kínaiak „barbár"-fogalma sokkal kevésbé volt jogos, mint a görögöké. Ennek megfogalmazása csupán azért fontos, mert így könnyebben érthetjük meg, miért ítélték meg olyan rosszul még a későbbi kínai ideológusok is Kína helyét a világban. Az ókori kínai gondolkodók számára — szüntelen felszíni változása ellenére — lényegében mozdulatlannak tűnik a világ, s benne ugyancsak rendíthetetlennek a kínai civilizáció fensőbbsége. S ennek más következményei is vannak, egyebek közt az, hogy a kínai gondolkodás nem láthat magasabb célt az emberi tevékenység előtt, csupán a meglevő-

nek szüntelen tökéletesítését. Konfuciusz mondása, hogy ő csak megőriz, de semmi újat nem alkot, mélységesen jellemző az ókori kínai filozófia csaknem valamennyi iskolájára, a törvénykezők *(fa-kia)* közjátékának kivételével. Az ókori Kína gondolkodói sohasem láttak igazán következetes fejlődést, sohasem láttak társadalmi forradalmat, így aztán legtöbbjének a múlt szüntelen tökéletesítése, a patriarchális szervezetek csiszolgatása volt legfőbb célja. De vizsgálhatjuk a kérdést az egyén és a közösség viszonya felől is: miféle távolabbi célt láthat maga előtt az egyén, ha munkájának gyümölcse — amiképpen saját személye is — egyedül a „közösséget" illeti? Mi más, mi magasabb célja lehet az egyéni tevékenységnek, mint a „közösség" szolgálata, azaz a megszokott, ősidőktől fogva egyforma napi munka végzése? Íme, a spekulatív tudomány, a tudományos gondolkodás fejlődésének újabb fontos korlátjához jutottunk.

Az emberi gondolkodás egyik legfontosabb problémája: az egyes, a különös és az általános viszonyának megragadása. A valóság e három mozzanatának megragadásához a természet megfigyelése és a szerszámkészítés tapasztalatai vezetnek el, de kizárólag akkor, ha e három mozzanat objektíve létezik a társadalmi valóságban is. Az ősközösség nemzetségi-törzsi társadalmában az egyén természetes módon olvad fel a családi közösségben, az egyes és az általános problémátlan egységet alkot a gondolkodásban, különbségük még nem tudatosodik. A Csou-kori Kínában azonban a következő gazdasági-társadalmi szerkezet áll előttünk: a parasztok elszigetelt kis faluközösségekben élnek, az arisztokrácia pedig egy „magasabb közösség" nevében elsajátítja terméktöbbletüket. Nos, a parasztok számára egyedül falujuk kis közössége valódi közösség, azok a magasabb „közösségek", amelyekre a különféle rangú arisztokraták hivatkoznak, valójában elvont, kitalált, fiktív közösségek, megannyi „képzelt törzsiség" (Marx) a régen elpusztult törzsek helyén. Az egyes faluközösségek egymástól tökéletesen elszigeteltek, egymással semmiféle organizmust nem alkotnak, csupán egy teljesen elvont, nem-valóságos általános, a fiktív „közösség" fogja össze őket egyetlen nagy adórendszerré, de mihelyt ez az elvont általános szétesik (mint felkelések idején a központi hatalom), a faluközösségek semmi kapcsolatban nem állnak többé egymással és valamely nagyobb közösséggel. Ebben a társa-

dalomban az egyes és az általános között nincs dialektikus átmenet, az egyes önmagában véve teljesen elszigetelt s önmagára hagyva nem is létezhetik, az általános pedig — alulról tekintve — elvont és üres, nem az egyesek hozzák létre, hanem isteni végzésként jelenik meg. Az egyén és patriarchális családi közösségének viszonya felől ugyanezt állapíthatjuk meg: az egyén önmagában nem létezhetik, nem is más voltaképpen, mint a patriarchális család egy alkatrésze, csakhogy ez a család sem a régi nemzetségi-törzsi közösség már, hiszen a családfő ugyanakkor egy magasabb közösség hivatalnoka is, és főképpen annak „megbízásából" parancsnokol. Akárhogyan vizsgáljuk, az ókori kínai társadalom gazdasági struktúrájában a különös mozzanata jelentéktelen szerepet játszik, s ezért az egyes és az általános viszonyának megragadása csak igen kezdetleges lehet. Rendkívül jellemző, hogy tudományos, elméleti logika a kínai ókorban nem is tudott kifejlődni, s hogy egyetlen — bár nagyon fontos — kísérlete a plebejus tömegekkel, köztük iparosokkal és kereskedőkkel kapcsolatos Mo Ti-féle iskolához fűződik, az i. e. III. században.

Európában az elméleti logika fejlődéséhez nagymértékben hozzájárult a fellendülő árutermelés, mert a pénz mint általános egyenértékmérő, jó tapasztalatokat nyújtott az egyes és az általános közti közvetítésekről. Az ókori Kínában azonban a pénz — mivel a termékek jelentéktelen részét közvetítette — nem válhatott igazán általános egyenértékmérővé; a termelés döntő szektora a pénzgazdálkodástól jóformán érintetlen maradt. Ilyenformán a pénz logika-fejlesztő szerepe is csak epizodikus volt, bár a kínai gondolkodás az elvont általánosságok tengerében nem egy konkrét általánosítást köszönhet neki.

Az ókori kínai filozófia alapvonásai közé tartozik — az eddig felvázoltak további következményeként — a gondolkodás hányódása az egészen köznapi, pragmatikusan korlátolt feladatok és a teljesen elvont moralizálás között. Az egyik oldalon egészen földhöztapadt, perspektívátlan gyakorlatiasságot találunk, a másik oldalon pedig olyan elvont erkölcsi kategóriákat, amelyekbe — mint a szövegek olvasásakor látni fogjuk — néha egészen ellentétes tartalmak helyettesíthetők be. E két — szervesen összetartozó — véglet között a kínai filozófusok legtöbbször csak valami középutat kerestek, s a kínai társadalom egészen századunk elejéig tartó felemás fejlődése

miatt a köztük való hányódás sokáig sajátos vonása maradt a kínai elméleti gondolkodásnak.

Az ókori kínai filozófia felvázolt alapvető jegyei — melyek segítségével az olvasó további jellegzetes vonásokat állapíthat meg — jelentős elmaradásról tanúskodnak a görög filozófia mögött. Miként az ókori Kína társadalma átmeneti fokot képvisel az őstársadalom és a rabszolgatartó társadalom között (amelyből azonban nem vezet út az európai típusú antikvitáshoz), éppúgy átmeneti típusú az ókori kínai filozófia is, mégpedig a kezdetleges gondolkodás és a spekulatív filozófia között. A patriarchális despotizmus viszonyai következtében e filozófiai szövegekben igen gyakori még a kinyilatkoztatás, a bizonyítás nélküli kijelentés, amely egyedül az illető bölcs vagy az ősök, a múlt, a hagyomány tekintélyére támaszkodik. Sok az argumentatio ad hominem, megszámlálhatatlan a hibás analógiákkal való következtetés. A gondolkodás e kezdetlegességei természetesen minden idealista filozófiában nagy szerephez jutnak, hiszen az osztályelnyomás ideológiai támogatása mindig hazugságot kíván meg. A kínai filozófia történetére azonban — ellentétben az európai fejlődéssel — éppen az a jellemző, hogy a tudományos felismerések és materialista következtetések a legjobb esetben folytatás nélkül maradnak, legtöbbször pedig felszívja, magába olvasztja őket az idealista, sőt vallásos misztika. Ahogyan az ókori kínai patriarchális despotizmus szolgálatába állította az őstársadalom intézményeit, úgy használja fel vallás-jellegű ideológiájának kialakítására a gondolkodás kezdetleges formáit is. S ahogyan sikerül keretei közé kényszerítenie a kereskedelem és ipar fejlődését, éppen úgy sikerül hasznot húznia még a városi arisztokrácia sokszor materialista s néha forradalmi jelentőségű filozófiai eredményeiből is.

A kép azonban korántsem ilyen elszomorító, ha nem az uralkodó tendenciákra irányítjuk figyelmünket, hanem az ókori kínai filozófia harcaira, eleven mozgására, amely — a társadalmi előfeltételek kedvezőtlensége, a múlt szörnyű visszahúzó ereje ellenére — mégis szüntelen fejlődést hoz létre. Az ókori kínai civilizációnak a göröggel való összehasonlítása elengedhetetlen, mert enélkül a kínai filozófiai harcok nem érthetők meg, de csak akkor lehet gyümölcsöző, ha az uralkodó tendenciák felvázolt képét nem hagyjuk meg bizonyos

fokú statikusságában, hanem az egyes filozófiai iskolák osztály-alapjait, elkeseredett harcait figyelve észrevesszük a gondolat szüntelen fejlődését. S meggyőződhetünk róla, hogy az emberi gondolat haladásának legnagyobb lépései az ókori Kínában is a feltörekvő rétegek és osztályok harcának eredményei. S ha figyelemmel kísérjük a kínai filozófiai megismerés küzdelmét szörnyű társadalmi béklyói ellen, akkor bármily szerények legyenek is az ókori kínai filozófia eredményei a görögökével összehasonlítva, megtanuljuk nagyra becsülni minden egyes lépését, hiszen sokkal nagyobb visszahúzó erők feletti győzelmeket jelentenek, mint az ókori Görögországban. Az elmondottak segítségével a szövegeket biztosan nem csalódással, hanem megbecsüléssel fogjuk olvasni, sőt, joggal ötlik majd fel bennünk a kérdés, hogy — eltérő fejlődése miatt — az ókori kínai filozófia vajon nem jutott-e közelebb egyes igazságok felismeréséhez, mint a görög. Az ebben a vonatkozásban felvetődő problémák itt még csak nem is vázolhatók, de gondolatébresztésként utalhatunk arra, hogy például a *tao* kategóriája, amely —főképpen Lao-cï-nél — közel áll a természettörvény fogalmához, logikailag alighanem felülmúlja a korai görög materialista természetfilozófusok teljesítményét. Mert igaz ugyan, hogy az egyes és általános között a kínai gondolkodás általában nem találja meg a dialektikus közvetítő mozzanatot, de sok kísérletet tesz a viszony megragadására, s ha legtöbbször elvont általánosságot ragad is meg, az általánossal mégis többet foglalkozik, mint az ókori görög filozófia, amely — a polisz korában s éppen ennek sajátosságai következtében — végső fokon megreked a különösben. Az általános megragadásának ókori kínai (és más keleti) kísérletei a modern korban már úgy tekintendők, mint az emberi gondolat mai győzelmeinek korai, ha úgy tetszik „koravén", de éppen ezért becsülésünkre méltó előfutárai. A marxizmus—leninizmus, amely örököse és beteljesítője az egész emberiség minden vívmányának, megfelelő történeti mérlegelés után hagyományai közé sorolhatja a „koravén gyermekek" nagy erőfeszítéseit és eredményeit is.

Budapest, 1961, május hó. *Tőkei Ferenc*

SZEMELVÉNYEK

AZ ÍRÁSOK KÖNYVÉBŐL

ÉS

A VÁLTOZÁSOK KÖNYVÉBŐL

A kínai irodalom legrégibb könyveinek egyike a *Su king* (Írások könyve). A hagyomány szerint Konfuciusz állította össze, fennmaradt formájában azonban több fejezete nem tekinthető hitelesnek. Az ókori kínai írásbeliség alapvető problémái közé tartozik a fennmaradt szövegek datálásának rendkívüli nehézsége. Az egységes kínai állam megteremtője, C'in Sï Huang-ti ugyanis i. e. 213-ban — a patriarchális arisztokrácia ellenállásának letörésére — elégettette a birodalmában fellelhető konfuciánus könyveket, s ezeket csak a Han-dinasztia uralma idején, az i. e. II. században kezdték rekonstruálni: emlékezetből újraírni, fennmaradt töredékek alapján helyreállítani, gondozni és kommentálni. A konfuciánus könyveket ért hányattatások során különösen rosszul járt a *Su king*. Ez a gyűjtemény ugyanis főképpen rituális táncok szövegkönyveit tartalmazta, tehát egyrészt a legszorosabb kapcsolatban állott a patriarchális arisztokrácia szertartásaival, másrészt jellegzetesen Csou-kori kormányzási elveket és erkölcsi normákat a mitikus idők félisteneinek és hőseinek szájába adott. Így a *Su king* a régiség hatalmas tekintélyére támaszkodva s ráadásul a vallási rítus részeként hirdethette a patriarchális arisztokrácia ideológiáját, s feltételezhetői, hogy egyike lehetett a C'in Sï Huang-ti központosító törekvése számára legveszedelmesebb írásoknak.

A Han-korban rekonstruált *Su king*-szöveg hitelességének kutatása a mai napig sem fejeződött be. Kínai és európai filológusok (például Wang Kuo-wei, Kuo Mo-zso, B. Karlgren) megkülönböztetnek egymástól hiteles és Han-korban írott fejezeteket. A hiteles fejezeteket általában a Konfuciusz működése előtti időkre teszik. Filozófiai szempontból ezeknek a fejezeteknek legfontosabb gondolata az „égi megbizatás" *(ming)* elve, amely a kormányzás alapelveként egészen 1912-ig, a mandzsu dinasztia bukásáig uralkodó tétel volt a kínai politikában és politikai gondolkodásban. Ennek lényege, hogy az uralkodó megbizatását *(ming)* az Égtől kapja, de az Ég ezt vissza is vonhatja, mihelyt az uralkodó nem teljesíti kötelességét, nem ismeri

fel és nem emeli hivatalba az erre igazán méltókat, s általuk nem biztosítja a nép békéjét. Ekkor a megbizatást más uralkodó vagy dinasztia kapja, ám az sem örök időkre, attól is bármikor megvonhatja az Ég. Látjuk: a kínai politikai gondolkodásnak ez az alapelve jellegzetesen patriarchális és bürokratikus egyszerre. Az a mozzanata ugyanis, hogy minden közhivatalnoknak, az uralkodónak és mindenféle rangú hivatalnokának egyaránt méltónak kell lennie a tisztségre, még tart némi rokonságot a régi nemzetségi társadalom demokratizmusával, de ugyanakkor elválaszthatatlanul összefonódott a bürokratizmussal, azaz megbizatását mindenki felülről, felettesétől kapja, az uralkodó, az Ég Fia magától az Égtől. Az Ég a konfuciánus felfogásban nem jelent személyes istent, bár az eget jelentő *t'ien* szó írásjegye eredetileg emberi alakot, tehát antropomorf istent ábrázolt. A konfuciánus felfogás szerint az Ég az ősök világát vagy annak Legfelső Urát *(sang-ti)* jelenti, a legtávolabbi, tehát legtekintélyesebb ősatyát. Így az Ég kétségtelenül vallásos fogalom, melynek az a funkciója, hogy mindenkinek megállapítsa a sorsát *(ming)*, mindenkit az ősök által meghatározott sorsának, helyének vállalására kötelezzen. Ez a gondolat tehát természetes módon lett az egész konfuciánus ideológia kiindulópontjává.

A *Su king* hitelesnek tartott fejezetei közül legérdekesebb a *Hung-fan* (A Nagy Szabály) című, amelyet sokan a legrégibb kínai filozófiai traktátusnak tartanak. H. Maspero az i. e. VIII. századra teszi *(La Chine antique*. Paris 1955, 362), mások, például Feng Ju-lan, a Csou-kor végére (Fung Yu-lan, *A history of Chinese Philosophy* I. 1953, 159—163). E nagy véleményeltérés oka az, hogy a műnek egyfelől igen archaikus a nyelvezete (Karlgren is hiteles fejezetnek tartja), másfelől meglehetősen bonyolult rendszerezést találunk benne, amely az i. e. VIII. században valóban elképzelhetetlen még. Nézetünk szerint a *Hung-fan* korát az említett határok között kell keresnünk, ennél pontosabb datálása azonban korai volna.

A kis mű legfőbb érdekessége az öt elem *(wu hing)* elmélete, amely szerint az öt elemből álló világmindenségnek megfelel az ember erkölcsi világa, az öt elemmel párhuzamos az ember világában az öt tevékenység és így tovább. Kiindulópontjában ez az elmélet a világ megmagyarázásának naiv-materialista kísérlete lehetett, s ezt értékel-

nünk kell benne. Ugyanakkor azonban ékes példáját nyújtja annak, hogy a kínai filozófiában hogyan végződik kudarccal a filozófiának a vallástól való elszakadási kísérlete. Az öt elem elmélete a Nagy Szabály „kilencedik cikkelyének" részeként az Úrtól *(ti)* származik, isteni kinyilatkoztatás. A csupán mágikus eredetű szám-kategóriákkal összefogott elvek pedig nem mások, mint az uralkodás, az „égi megbizatás" teljesítésének hivatali módszerei és erkölcsi normái. A patriarchális despotizmus érdekei a naiv materializmust éppen úgy az államvallás-jellegű hivatalos ideológia szerves részévé nyomorítják, mint például az őstársadalom demokratizmusának emlékeit. A Csou-kor végén az öt elem (valamint a *jin* és *jang)* gondolatát egy misztikus iskola arra használta, hogy a világ és az emberi társadalom minden változását az egyes elemek váltakozó túlsúlyával vagy csökkenésével magyarázza. S Feng Ju-lan éppen azért teszi a *Hung-fan*-t a Csou-kor végére, mert a szövegünkben is túlnyomó misztikát csak ettől a késői misztikus szektától tudja elképzelni.

A kínai filozófia másik legrégibb szövegének a *Ji king* (Változások könyve) egyik függelékét, a *Hi-c'i* (Csatolt magyarázatok) című munkát tartják. A *Ji king*, melyet a kegyes hagyomány mitikus és félig-legendás uralkodók és bölcsek művének tart, eredetileg kétségtelenül jóskönyv volt, amely egy vízszintes és egy kettészakított vízszintes vonal különböző kombinációit és ezek jelentését tartalmazta. Ezt a jóskönyvet valószínűleg már igen korán kommentálni kezdték, s az eredetileg szerencsét vagy szerencsétlenséget jósoló szimbólumoknak filozófiai értelmet igyekeztek adni. A *Hi-c'i* című függeléket H. Maspero szerint egészen rövid szövegekből kompilálták össze az i. e. V. században *(La Chine antique*. 396), mások — akárcsak a *Hung-fan*-t — sokkal későbbinek tartják. E művecske filozófiatörténeti jelentősége abban van, hogy a Csou-kor végétől s különösen a Han-kortól annyira elterjedt *jin-jang* váltakozás elvét először alkalmazza filozófiai igényű kategóriák megalkotására. A *jin* szó eredetileg a hegy árnyékos oldalát, a *jang* pedig a napos oldalát jelentette. Filozófiai értelemben való első előfordulásukat a *Hi-c'i* 5. fejezetének első mondatában látjuk, amely így hangzik: „Egy *jin* és egy *jang*: ezt nevezzük *tao*-nak." Az egész mű, de legáltalánosabb formában az első két fejezete, a *jin* és a *jang* ellentétes elvekből kiindulva egész sor

ellentétes fogalompárt sorol fel. Sokat vitatkoztak azon, hogy a *jin* és a *jang* két ellentétes szubsztanciát jelent-e, vagy talán két ellentétes erőt. Ez a vita alighanem meddő, mert szövegünkben a két fogalom teljesen elvont, s az ellentétes fogalompárok felsorolása sem független az eredeti jóskönyv (kétféle vonal kombinációval teremtett) szimbólumaitól. A két kategória létrejötte és elterjedése több tényezővel függ össze, szerepe lehetett benne például a földművelési munkálatok két nagy, ellentétes és egymást váltó időszakának, a nyári munkák és a téli visszavonultság idejének is, mely kétségtelenül rányomta bélyegét a kínai gondolkodásra. Az idézett mondatban a *tao* (út, elv), mint a két ellentétes princípium váltakozásának törvénye, tartalmazza már a természettörvény fogalmának csíráját. A törvényszerű változás, valamint az ellentmondás kétségtelenül ösztönös dialektikus gondolatok, s megőrzésük a *Hi-c'i*-t értékes dokumentummá teszi. Ám a kínai társadalom viszonyai között a dialektikus felismerések is a vallásos misztika szolgálatába kényszerültek, s bizony, ennek már szövegünkben is tanúi lehetünk, hiszen e gondolatoknak még a vallási, jóslási rítustól sem sikerül elszakadniuk. A dialektika így teljesen elvont és felületes marad, s alkalmas módszere lesz a világ és a társadalom minden jelenségét a *jin* és a *jang* (valamint az öt elem) váltakozásából magyarázó, apologetikus misztikának, amely a Hankortól kezdve nagy szerepet játszik a kínai filozófiában.

Tőkei Ferenc

A NAGY SZABÁLY

SU KING, HUNG-FAN

書 經, 洪 範

1.

A tizenharmadik évben a király tanácsot kért Ki fejedelmétől.[1]

2.

A király beszélni kezdett s így szólt: Ó, Ki fejedelme! Az ég oltalmazza és felemeli az itt alant lakókat *(hia-min)*, segíti és összehangolja az életüket; én azonban nem tudom, mi adja meg az emberi együttélés örök törvényeinek *(lun)* rendjét.[2]

3.

Ki fejedelme ekkor beszélni kezdett s így szólt: Hallottam, hogy a régi időkben Kun gátakkal szállt szembe az áradó vízzel, és összezavarta az öt elem *(wu hing)* rendjét.[3] Az Úr *(ti)* ezért megharagudott és nem adta meg neki a Nagy Szabály *(hung-fan)* kilenc cikkelyét, s így az emberi együttélés örök törvényeinek rendje felborult. Kun-t megölték, meghalt, és őt követvén Jü fölemelkedett. Az ég ekkor Jü-nek adományozta a Nagy Szabály kilenc cikkelyét, s így az örök törvények megkapták alkalmas rendjüket.

4.

Az első (cikkely) az öt elemmel *(wu hing)* foglalkozik, a második az öt cselekvés *(wu si)* figyelmes gyakorlásával, a harmadik a nyolc kormányzás *(pa cseng)* figyelmes ellátásával, a negyedik az öt időszabályozó *(wu ki)* egybehangolt alkalmazásával, az ötödik a felséges tökéletesség *(huang-ki)* megszerzésével és gyakorlásával, a hatodik a három erény *(szan tö)* szabályozásával és gyakorlásával, a hetedik a kétség eloszlatóinak okos alkalmazásával, a nyolcadik a különféle

bizonyító jelek meggondolt alkalmazásával, a kilencedik pedig az öt boldogság *(wu fu)* örömével és felhasználásával, valamint a hat szerencsétlenség *(liu ki)* félelmével és felhasználásával.

5.

Először, az öt elem. Az első a víz, a második a tűz, a harmadik a fa, a negyedik a fém, az ötödik a föld. A víz nedvesít és lefelé törekszik, a tűz éget és felfelé törekszik, a fa meghajlik és kiegyenesedik, a fém engedelmeskedik és átalakul, a föld befogadja a magot és aratást nyújt. Az öntöző és leszálló teremti a sósat, az égető és felszálló teremti a keserűt, a meghajló és kiegyenesedő teremti a savanyút, az engedelmeskedő és átalakuló teremti a fanyart, a magot befogadó és aratást nyújtó teremti az édeset.

6.

Másodszor, az öt cselekvés. Az első a külső megjelenés, a második a beszéd, a harmadik a látás, a negyedik a hallás, az ötödik a gondolkodás. A külső megjelenés legyen tiszteletet gerjesztő, a beszéd józan, a látás világos, a hallás éles, a gondolkodás mélyen járó. A tiszteletetgerjesztés teremti a komolyságot, a józanság teremti a rendezettséget, a látás világossága teremti a bölcsességet, a hallás élessége teremti a megfontoltságot, a gondolkodás mélysége teremti a szent bölcsességet *(seng)*.

7.

Harmadszor, a nyolc kormányzás. Az első a táplálkozás (biztosítása), a második a kereskedés *(huo)*, a harmadik az áldozatok, a negyedik a közmunka-ügyek *(szī-k'ung)*, az ötödik a nép tanítása *(szī-t'u)*, a hatodik a büntetések kiszabása *(szī-k'ou)*, a hetedik a vendéglátás, a nyolcadik a hadvezetés.

8.

Negyedszer, az öt időmérték. Az első az év, a második a hónap, a harmadik a nap, a negyedik a csillagok és csillagképek, az ötödik a naptári számítások.

9.

Ötödször, a felséges tökéletesség. Ha egy felséges (uralkodó) megszilárdítja a tökéletességet, amit megszerzett, akkor összegyűjti mind az öt boldogságot és bőkezűen osztogatja őket a népei között; akkor az egész nép részesedik a te tökéletességedből, s te meg tudod őrizni a tökéletességet.

10.

Ha valamennyi népek közül senki sem merül szabadosságokba, és senki sem szó összeesküvéseket, az egyedül annak köszönhető, hogy a felséges megteremtette a tökéletességet.

11.

Ha valamennyi népek közül valakinek vannak tervei ⟨elvei⟩, tud cselekedni és tud vigyázni magára, azt őrizd meg emlékezetedben; ha pedig valaki nem felel meg a tökéletességnek, de bűnbe azért nem esik, azt még ne vesd el magadtól. Így szólj hozzá fenséges arckifejezéssel: „Az erény, amit én szeretek *(hao tö)*", aztán pedig boldogsággal ⟨hivatallal⟩ ajándékozd meg. Mert az ilyen ember emlékezni fog az egyedül-felséges tökéletességére.

12.

Ne nyomd el a gyengéket és egyedül-maradtakat, s ne félj a magasan állóktól *(kao)* és hírnevesektől *(ming)*.

13.

Ha embereidnek megvan a tehetségük és tudnak cselekedni, akkor ösztönözd őket, hogy lépjenek elő a tetteikkel, és az ország *(pang)* virágozni fog. Valamennyi főembered *(cseng-zsen)* jó lesz, ha gazdaggá teszed őket. Ha nem tudod elérni, hogy barátságosak legyenek a házad *(kia)* iránt, akkor ezek az emberek bűnöket fognak elkövetni. Azokat pedig, akik nem szeretik az erényt *(tö)*, hiába halmozod el kegyeiddel, csak gaztetteket fognak elkövetni a szolgálatodban.

14.

Minden egyoldalúság, minden ferdeség nélkül kövessük a király igazságosságát *(ji)*; minden külön kívánság nélkül kövessük a király példáját *(tao)*; minden egyéni ellenszenv nélkül kövessük a király útját; semmi felemásság, semmi részrehajlás, mert a király útja sima és könnyen járható; ne forduljunk meg, ne térjünk le oldalt, mert a király útja egyenesen halad. Ha összegyűjtöd azokat, akikben megvan a tökéletesség, mind ahhoz fognak fordulni (hódolatukkal), aki megszerezte a tökéletességet.

15.

Így tehát: a felséges (uralkodó) tökéletességének terjesztése és tanítása az, amivel (a király) példaképet teremt és teljesíti feladatát, s ezzel tesz eleget az Úrnak *(ti)* is.

16.

Az egész nép pedig a tökéletesség terjesztésével és tanításával teljesíti kötelességét, ezt kell hogy átültesse a gyakorlatba, hogy ezáltal megközelítse az Ég Fiának ragyogását. Így tehát: az Ég Fia apjává és anyjává válik a népnek, s ezért lehet királya az égalattinak.

17.

Hatodszor, a három erény. Az első az egyenesség, a második a kemény bánásmód, a harmadik a szelíd bánásmód. A békességesekkel egyenesen kell bánni, az erőszakosakkal és ellenségesekkel keményen kell bánni, az egyetértőkkel és barátságosakkal szelíden kell bánni. Azokkal, akik elmerülnek és fürödnek (az élvezetekben), keményen kell bánni, a fennköltekkel és kiváló elméjűekkel pedig szelíden kell bánni.

18.

Egyedül az uralkodó osztogathat kegyet, egyedül az uralkodó alkalmazhat büntetéseket, egyedül az uralkodó eheti a drága (szertartásos)

ételeket. Az alattvaló sohasem osztogathat kegyet, nem alkalmazhat büntetéseket, nem eheti a drágalátos étkeket.

19.

Ha előfordul, hogy valamely alattvaló kegyet osztogat, büntetéseket alkalmaz és a drága ételeket eszi, az megkárosítja házadat és nagy kárt okoz országodnak. Így embereid részrehajlóvá és gonosszá válnak, a nép pedig támadóvá és bűnözővé.

20.

Hetedszer, a kétség eloszlatói. Ki kell választani és fel kell állítani a teknőchéjjal jósolót, cicfarkkóró szárával jósolót, aztán pedig megadni a jóslatok fajtáinak neveit.

21.

Ezek neve: eső, derült idő, köd, szerencsétlenség, győzelem;

22.

továbbá: *cseng* és *hui*.

23.

Összesen tehát hét van. Öt teknősbéka-jóslás és két cicfarkkóró-jóslás, sokféle párosításban.

24.

A megbízott emberek elvégzik a teknősbéka- és cikfarkkóró-jóslásokat. Ha három ember magyarázza a jeleket, azt kell elfogadni, amit ketten mondanak.

25.

Ha pedig nagy kételkedésben vagy, akkor kérj tanácsot saját szívedtől, kérj tanácsot főembereidtől és nemeseidtől, kérj tanácsot az egy-

szerű néptől, kérj tanácsot a teknősbékától és a cicfarkkórótól. Ha te helyesled (a vállalkozást), a teknősbéka is helyesli, a cicfarkkóró is helyesli, főembereid és nemeseid is helyeslik, az egyszerű nép is helyesli, akkor ezt nagy egyetértésnek nevezik. Akkor te magad szerencsés leszel és erős, fiaid és unokáid pedig hatalmasok. Nagy szerencse ez. Ha te helyesled (a vállalkozást), a teknősbéka is helyesli, a cicfarkkóró is helyesli, de főembereid és nemeseid ellene fordulnak, s a köznép is ellene fordul, az még mindig szerencsés. Ha főembereid és nemeseid helyeslik, a teknősbéka is helyesli, a cicfarkkóró is helyesli, te azonban ellene fordulsz, s a köznép is ellene fordul, az még mindig szerencsés. Ha az egyszerű nép helyesli, a teknősbéka is helyesli, a cicfarkkóró is helyesli, te azonban ellene fordulsz, s főembereid és nemeseid is ellene fordulnak, az is szerencsés. Ha azonban te helyesled, a teknősbéka is helyesli, ám a cicfarkkóró ellene fordul, s főembereid, nemeseid és a köznép is ellene fordul, az csak a belső vállalkozásokra szerencsés, de a külső vállalkozásokra baljós. Ha pedig a teknősbéka és a cicfarkkóró egyaránt ellene fordul a vállalkozásnak az emberek véleményével szemben, az a nyugton maradáshoz lehet csak szerencsés, a vállalkozáshoz azonban baljós.

26.

Nyolcadszor, a különféle bizonyító jelek. Ezek: az eső, a napsütés, a meleg, a hideg, a szél és a megfelelő idejük. Ha mind az öt megjön maradéktalanul, s valamennyi a megfelelő rend szerint, akkor gazdag és bőséges lesz minden növény.

27.

De ha közülük egy is a végsőkig teljes, az baljós; és ha csak egy is a végsőkig hiányzik, ugyancsak baljós.

28.

Vannak szerencsés bizonyító jelek. Így a komolyság jele az idejében jött eső, a rendezettségé az idejében jött napsütés, a bölcsességé az

idejében jött meleg, a megfontoltságé az idejében jött hideg, a szent bölcsességé pedig az idejében jött szél. De vannak szerencsétlen bizonyító jelek is: a vadság jele az örökösen zuhogó eső, a rendezetlenségé az örökös napsütés, a közömbösségé a szűnni nem akaró meleg, a meggondolatlanságé az örökös hideg, az ostobaságé az állandóan fújó szél.

29.

Ezért a király vizsgálja meg mindig az évet, a főemberek és nemesek a hónapot, az alacsonyabb hivatalnokok serege pedig a napot.

30.

Ha az évek, hónapok és napok rendjében az időszerűség nem mutat semmi elváltozást, akkor a száz gabona megérik, a kormányzás bölcs, a tehetséges emberek kitűnnek, a ház békés és megelégedett.

31.

De ha a napok, hónapok és évek rendjében az időszerűség elváltozást mutat, akkor a száz gabona nem érik meg, a kormányzás ostoba és ésszerűtlen, a tehetséges emberek homályban maradnak, s a háznak nem lehet nyugalma.

32.

Az egyszerű népnek a csillagokat kell megvizsgálnia. Vannak csillagok, melyek a szelet kedvelik, s vannak csillagok, melyek az esőt kedvelik. A nap és a hold pályafutása következtében van tél és van nyár. Amikor a hold végigjárja a csillagokat, megjön a szél, és elered az eső.

33.

Kilencedszer, az öt boldogság. Az első a hosszú élet, a második a gazdagság, a harmadik a megelégedettség és nyugalom, a negyedik az erény gyakorlása és szeretete, az ötödik a természetes módon végződő élet.

34.

A hat szerencsétlenség: az első a korai halál, a második a betegség, a harmadik a bánat, a negyedik a szegénység, az ötödik a csúnyaság, a hatodik a gyengeség.

CSATOLT MAGYARÁZATOK

JI KING, HI – C'Ï

易經, 繫辭

1.

Az ég magas, a föld alacsony; ez határozza meg az égit *(k'ien)* és a földit *(k'un)*. Az alacsonyság és magasság szerint lehet megállapítani előkelő *(kui)* és alacsony *(cien)* rangokat.
A mozgásnak és a nyugalomnak megvannak a törvényei, s ezek alapján lehet megkülönböztetni a keményet és a puhát.
A (változások) módjai fajtáik *(lei)* szerint gyűlnek össze; a dolgok seregeik *(k'iün)* szerint válnak szét egymástól. Így keletkezik szerencse és szerencsétlenség. Az égben jelenések *(sziang)*, a földön pedig formák *(hing)* jönnek létre; így nyilvánulnak meg a változások és átalakulások.
Ezért van, hogy a kemény és a puha érinti egymást, s a nyolc diagramma *(pa-kua)*[1] kölcsönösen áthatja egymást. A mennydörgés és villámlás felserkenti a dolgokat, a szél és eső pedig megtermékenyíti őket. Ahogy a nap és hold halad a pályáján, egyszer hideg van, máskor meg hőség. Az éginek az útja *(tao)* alkotja a férfit, a földinek az útja alkotja a nőit. Az égi megismeri a nagy kezdetet, a földi munkálkodik a kész dolgokon. Az égi a könnyű által ismer meg, a földi az egyszerű által tud cselekedni. Ami könnyű, azt könnyű megismerni. Ami egyszerű, azt könnyű követni. Aki könnyen ismer meg, az ragaszkodáshoz *(c'in)* jut, aki pedig könnyen követ, az érdemeket *(kung)* szerez. Aki ragaszkodáshoz jutott, az sokáig élhet, aki pedig érdemeket szerzett, az naggyá lehet. A tartósság a kiváló emberek *(hien-zsen)* erénye *(tö)*; a nagyság a kiváló emberek dolga *(je)*. A könnyű és egyszerű által lehet megragadni az égalatti törvényeit *(li)*. Aki pedig megragadta az égalatti törvényeit, az székhelyet állít magának a középben.

2.

A szent emberek *(seng-zsen)* felállították a jósjeleket *(kua)*, amelyekkel a jelenéseket *(sziang)* szemlélni kell, és hozzájuk csatolták e

magyarázatokat, hogy megvilágítsák a szerencsét és szerencsétlenséget. Amint a kemény és puha kölcsönösen kiszorítja egymást, változások és átalakulások keletkeznek. Ezért van, hogy a szerencse és szerencsétlenség a veszteségnek és nyereségnek a képe *(sziang)*, a megbánás és szégyen pedig a szomorúságnak és aggodalomnak a képe. A változás és átalakulás az előrelépésnek és hátralépésnek a képe; a kemény és a puha a nappalnak és éjszakának a képe; a hat vonal mozgása pedig a három legvégső *(szan ki)* útja.[2] Ezért van, hogy amivel a nemes *(kiün-cï)* él és amiben megnyugszik, az a változások rendje; s hogy aminek örül és amivel foglalatoskodik, az a vonalak magyarázatai. Ezért ha a bölcs nyugalomban él, akkor a képeket szemléli és a magyarázatokon elmélkedik, ha pedig vállalkozásba fog, akkor a változásokat szemléli és a jóslatokon elmélkedik. Így aztán áldás száll reá az égből. „Szerencse! Ha nincs, az bizony nem előnyös."[3]

JEGYZETEK

A NAGY SZABÁLY

[1] A hagyomány szerint „a király": Wu-wang, a Csou-dinasztia hadvezér alapítója; Ki fejedelme pedig: Ki-cï, Sang-Jin-házi herceg, akit a zsarnok Csou (v. Csou-szin), a Jin-dinasztia utolsó uralkodója fogságban, rabszolgaként tartott, a hódító Wu-wang pedig kiszabadított a börtönből, hogy aztán tanácsot kérjen tőle az uralkodás dolgaiban.

[2] Az emberi együttélés örök törvényei *(lun)*: az emberek közti patriarchális és bürokratikus kapcsolatokat szabályozó elvek, amelyek a konfuciánus filozófia középpontjába kerültek.

[3] *Kun* — a mitikus Hia-dinasztia megalapítójának, Nagy Jü-nek apja, akit, miután nem volt képes feladatát, a vizek megrendszabályozását végrehajtani, kivégeztek. Kudarcának oka az ókori kínai ideológusok szerint az volt, hogy a vizeket gátakkal kísérelte meg kordában tartani, így azonban ellenkezésbe került a dolgok égi természetével s kudarcot kellett vallania. Fia, Jü azonban csatornák segítségével levezette a vizeket, alkalmazkodva a dolgok természetéhez, s műve sikerült. A kínai filozófia e nagyon jellemző gondolatának anyagi alapjai között különösen fontosnak kell tartanunk azt a tényt, hogy a folyók mentén alakult kis fejedelemségek, ha csak önnön érdekeikkel törődve gátakkal próbálták elejét venni az áradásnak, elkerülhetetlenül kárt okoztak egymásnak, hiszen a felső folyás menti gátak csak fokozták az áradás-veszélyt az alsó folyás menti fejedelemségek területén.

CSATOLT MAGYARÁZATOK

[1] A nyolc diagramma *(pa-kua)* — az egyenes és a kettészakított egyenes vonalak hármas kombinációi, amelyek közül a szövegben említett *k'ien* három párhuzamos egyenesből, a *k'un* pedig három párhuzamos megszakított egyenesből áll: ☰ és ☷. A nyolcféle kombinációt, amely a kínai jóslás alapja volt, a mítosz Fu-hi-tól származtatja, aki egy teknősbékapáncélról olvasta volna le őket.

[2] A három legvégső *(szan ki)*: az Ég, a Föld és az ember; tehát a mondat valószínű értelme: a jós-vonalak a világegyetem mozgásának útját mutatják.

[3] Egy jóslással kapcsolatos mondás.

KONFUCIUSZ ÉS TANÍTVÁNYAI

Konfuciusz, aki a hagyományos számítás szerint i. e. 551-től 479-ig élt, maga valószínűleg semmit sem írt, tanításait csupán követői őrizték meg a *Lun-jü* (Beszélgetések és mondások) című könyvben. A *Lun-jü* tehát személyes tanításainak legmegbízhatóbb gyűjteménye, bár jelenlegi formájában ez a könyv is Han-kori, az i. sz. II. században élt Cseng Hiüan állította össze három különböző szöveg alapján. Az egyik Lu-ból, Konfuciusz egykori hazájából származott, a másik a szomszédos C'i-ből (e valószínűleg későbbi hagyomány-anyag nyomait vélik felfedezni a XVI. fejezetben), a harmadik pedig egy, a Han-kor elején „felfedezett", állítólag Konfuciusz házából előkerült, ám valószínűleg Han-kori kompiláció volt. A mai szöveg fő forrása valószínűleg a Lu-beli szájhagyományokat tartalmazó, ugyancsak húsz fejezetes mű volt, amelynek létezéséről az i. e. I. századból is vannak adataink. Ennek a Lu-beli könyvnek ugyancsak nehéz lenne meghatározni a pontos keletkezési idejét. Általában azt tartják, hogy az i. e. IV. században, mintegy száz évvel a mester halála után írták le a tanítványok tanítványai. Richard Wilhelm abból a tényből, hogy az i. e. IV. század második felében élt Meng-cï tanításaiból összeállított *Meng-cï* című könyvben, amely egyébként gyakran idézi Konfuciusz mondásait, semmi bizonyítékot nem találni a *Lun-jü* létezésére, levonja azt a következtetést, hogy abban az időben ilyen könyv még nem létezett, s a *Lun-jü* keletkezését talán éppen az segítette elő, hogy a III. század elején Meng-cï tanítványai egy könyvben rögzítették mesterük beszélgetéseit és mondásait *(Kungfutse, Gespräche.* Jena 1921. XXXI). A *Lun-jü*-szövegkritika mind a mai napig igen gyenge lábon áll, annyit azonban bizonyosra vehetünk, hogy a szöveg alapjában véve Csou-kori, s tekintve, hogy a *Meng-cï*-ben logikailag sokkal fejlettebb érvelést találunk, nemigen vonható kétségbe, hogy a húsz fejezet túlnyomó része korábbi, mint a *Meng-cï.* (További szövegkritikai megjegyzések az egyes fejezetek jegyzeteinek bevezetéseképpen olvashatók.)

Konfuciusz életéről többé-kevésbé megbízható értesüléseink jobbára csak a *Lun-jü*-ből vannak, mert később megszámlálhatatlan legenda fonódott alakja köré. Neve K'ung K'iu volt, bizalmasabb személyneve Csung-ni. Lu-ban, egy Cou nevű városkában született, ahol akkor már idős apja hivatalnok volt. Apja korán meghalt, s ő anyjával meglehetős szegénységben élhetett. Az i. e. VI. század utolsó éveiben valószínűleg hivatalt vállalt, alighanem a hatalmas Ki (Ki-szun) családnál. Később magas udvari méltósághoz jut, ám i. e. 492 táján — valószínűleg a Ki családdal való összetűzése miatt — lemond hivataláról és elhagyja házát. Szakadatlan vándorlásban telik élete, többször megfordul a kis Wei, Cs'en és Szung fejedelemségekben, míg végre idős korában — talán egy tanítványa, Cï-ju közbenjárása folytán — visszatérhet Lu-ba, ahol a fővárosban telepedik le, és megalapítja iskoláját, hogy hátralevő néhány évét már csak annak szentelje.

Ami ebből az elmosódó életrajzból tanainak megértéséhez fontos lehet, az szüntelen összeütközésbe kerülése az arisztokráciával. Ez első pillantásra annál meglepőbb, mert a *Lun-jü* tanúbizonysága szerint Konfuciusz legfőbb törekvése: megőrizni a régiség szokásait, konzerválni a patriarchális család berendezkedését, biztosítani az arisztokrácia „atyai" jogát a kizsákmányolásra. Vajon az történt csupán, hogy az arisztokrácia nem értette meg, mennyire az ő érdekeit védi Konfuciusz? Nézetünk szerint erről is szó van, de nem csak erről. Konfuciusz, akinek eszményképe Csou-kung, a félig-meddig legendás Nyugati Csou-dinasztia legendás bölcse, a Csou-ház hatalmát akarja visszaállítani. Lu-ban, Csou-kung egykori fejedelemségében egyedül a fejedelem tarthat igényt uralkodói hatalomra, a „három nagy családnak" erre nincsen joga. Nem térhetünk most ki arra, hogy mennyire történeti a Nyugati Csou-dinasztia, de az a tény is, hogy Konfuciusz csaknem mindig a „három dinasztia" egyikeként, a mitikus Hia- és a félig-történeti Sang-Jin dinasztiával együtt emlegeti, arról árulkodik, hogy a régi Csou-dinasztia hatalma korántsem volt akkora, mint a konfuciánus hagyomány állítja. Valójában kicsiny patriarchális királyság lehetett, amelyet felbomlasztott a népesség számának és a patriarchális arisztokrácia hatalmának természetes növekedése. A lényeges az, hogy Konfuciusz ennek a királyságnak az

intézményeit állította példaképül a korabeli fejedelmek elé, s ezzel némiképpen hatalmuk megszilárdítására, az arisztokrácia óvatos visszaszorítására ösztönözte őket. Nézetünk szerint e központosító törekvések ideológiai támogatására jött létre a *Su king*-, *Sï king*- és *Lun-jü*-beli hagyomány a régi, különösen a Csou-házi királyok nagy hatalmáról és bölcsességéről. A hivatalnokság alsóbb rétegeiből jött Konfuciusz mélységesen konzervatív, de a kínai társadalomban mégis bizonyos haladást célzó tanításai valószínűleg mindaddig nem találtak kellő megértésre az arisztokrácia részéről, amíg ez utóbbi be nem látta, hogy pozícióit a központi hatalommal együttműködve biztosíthatja a legjobban.

A konfuciánus állameszmény: patriarchális családok állammá szervezett hálózata, azaz egy hatalmas patriarchális család, amelyben mindenkinek megvan a maga helye. Az arisztokráciával való súrlódás egyetlen pontja az a szerény kívánság, hogy az arisztokrácia is maradjon a maga helyén, ne törekedjék a fejedelmi hatalom megcsorbítására. Így a konfucianizmus a patriarchális arisztokrácia nyílt apológiája. Az, hogy a „nemes ember" *(kiün-cï)* eszményе, mely a *Lun-jü*-ben legtöbbször az uralkodóra vagy főhivatalnokára vonatkozik, elsősorban nem születési, hanem erkölcsi nemességet jelent, csak látszólag van ellentétben a patriarchális arisztokrácia érdekeivel, mert valójában azt a felismerést foglalja magában, hogy az arisztokrácia hatalma csak akkor tartható fenn, ha minden tisztségviselő jó példát mutat alantasainak, jól választja meg alsóbb hivatalnokait, azaz (leszállva a moralizálás magaslatáról) az adórendszer egyetlen hivatalnoka sem lopja meg a többit. A „nemes ember" tehát: olyan bölcs hivatalnok, aki felismeri, hogy a társadalom „rendje" s az ő pozíciója csak akkor van biztonságban, ha az égi rendeléstől megszabott helyén marad, az „igazságosság" erénye *(ji)* szerint él.

Konfuciusz kormányzás-tana tehát közvetlenül a *Hung-fan*-ból ismert égi megbizatás elméletéhez kapcsolódik. Mondásai között több egymásnak ellentmondót találunk, s ez ellentmondások okát nem a *Lun-jü* szövegének sokrétűségében, hanem a patriarchális állam és ideológiája belső ellentmondásosságában kell keresnünk. A patriarchalizmus és a központi hatalom közti ellentmondás feloldására hivatott a közép, a mértéktartás, a szerénység, a helyén-maradás gondolata.

Konfuciusz nemegyszer igyekszik szavait úgy fogalmazni, hogy a fejedelem-alattvaló és az atya-fiú viszony, tehát az állami és a családi viszonyok közül egyiket se hangsúlyozza túl a másik rovására. Mégis, már a *Lun-jü*-ben háttérbe szorul a központi hatalom érdeke, s eluralkodik a patriarchális viszonyok apológiája. A sokat emlegetett „emberség" *(zsen)* kategóriája, Konfuciusz etikájának ez a „tökéletes erénye", legfőbb erkölcsi normája végül is úgy áll előttünk, mint a családi viszonyok harmóniájának eszménye. S tekintve hogy az ókori Kína barbárságának legfőbb pillére a patriarchális család volt, nyilvánvaló, hogy a konfuciánus „emberség" követelménye nagyon távol van az igazi humanizmustól, még a görög rabszolgatartók humanizmusától is.

Konfuciusz etikájában ahhoz, hogy valaki „nemes emberré" legyen, mindig be kell tartania a szertartási előírásokat *(li)*, és gyakorolnia kell a zenét *(jo)*. Lu-beli iskolájában a mester elsősorban a *Su king* és a *Sï king* tanításával foglalkozott, tehát szertartási táncok szövegkönyveit és verseit tanította. Iskolája afféle hivatalnok-képző iskola volt, de a képzés nem lehetett gazdasági-gyakorlati; inkább szertartás-vezetők nevelődtek benne. A konfuciánus iskola neve, a *zsu* szó nem véletlenül jelent eredetileg szertartás-vezetőt, ritualistát. Konfuciusz filozófiája ezért legfeljebb vallásfilozófiának nevezhető, hiába hárította el magától a mester, hogy metafizikai kérdésekkel foglalkozzék.

A *Lun-jü*-nek azonban óriási szerepe volt a kínai filozófia történetében. Ezért is, de anyagának ellentmondásosságából fakadó sok termékeny gondolata miatt is, melyek közül különösen nagy jelentőségű a közép és a mérték dialektikus kategóriáinak feltárása, teljes egészében közöljük.

Tőkei Ferenc

BESZÉLGETÉSEK ÉS MONDÁSOK

LUN–JÜ

論 語

I

1.

A mester mondotta: „Aki tanul és a tanultakat állandóan gyakorolja is, vajon nem lehet-e megelégedett? Akinek messzi földről jött barátja akad, vajon nem örülhet-e? Akiben nem él harag amiatt, hogy az emberek nem ismerik, vajon nem nemes ember-e *(kiün-cï)*?"

2.

Ju mester[1] mondotta: „Ami az embereket illeti, nagyon kevesen vannak olyanok, akik szülőtisztelők *(hiao)* és testvérszeretők *(ti)* ugyan, de a feljebbvalókkal *(sang)* mégis ellenkezni szeretnének. Olyan ember pedig, aki a feljebbvalókkal ellenkezni nem szeret, de zavargásokat *(luan)* támasztani igen, egyáltalában nincsen. A nemes *(kiün-cï)* gondosan ügyel a dolgok alapjára *(pen)*. Ha az alap áll, akkor megéled az erény *(tao)*. Márpedig a szülők tisztelete *(hiao)* és a testvériesség *(ti)* az emberség *(zsen)* alapja."

3.

A mester mondotta: „A ravasz beszéd s a tettetett külső ritkán párosul az emberséggel *(zsen)*."

4.

Ceng-cï[2] mondotta: „Én naponta három szempontból vizsgálom meg önmagamat. Hogy vajon mások szolgálatában igyekezvén hűséges voltam-e, hogy vajon a barátaimmal való kapcsolatomban őszinte voltam-e *(szin)*, és hogy a hagyományt, amelyet tanultam, vajon alkalmaztam-e?"

5.

A mester mondotta: „Aki ezer hadiszekeret kiállító fejedelemséget kormányoz, az gondosan ügyeljen a szolgálatokra és legyen szavahihető *(szin)*, mérsékelje a kiadásait *(jung)* és szeresse az embereit, s a népet *(min)* csak alkalmas időben *(sï)* vegye igénybe."

6.

A mester mondotta: „A fiatal ember otthon tisztelje a szüleit *(hiao)*, házon kívül tisztelje az idősebbeket *(ti)*, legyen figyelmes és szavahihető, szeresse a sokaságot *(csung)*, de bizalmas viszonyban legyen az emberségesekkel *(zsen)*. Ha így cselekszik, és még marad ereje, akkor azt tudományokra és elméjének ékesítésére *(hio wen)* fordíthatja."

7.

Cï-hia[3] mondotta: „Ha valaki a külső szépség helyett a bölcseket *(hien)* követi, szülei szolgálatában emészti fel minden erejét, fejedelmét szolgálja egész lényével, barátaival való kapcsolatában szavai megbízhatóak, akkor arra mondhatja akárki, hogy műveletlen, én mégis biztosan műveltnek *(hio)* fogom nevezni."

8.

A mester mondotta: „Ha a nemes ember *(kiün-cï)* nem komoly, akkor nincs is tekintélye, és amit tanul, az nem erősödik meg benne. A legtöbbre a hűséget és szavahihetőséget kell becsülni, nem szabad olyanokkal barátkozni, akik nem érnek annyit, mint mi, és ha hibázunk, nem szabad félni attól, hogy kijavítsuk."

9.

Ceng-cï mondotta: „Ha ügyelsz a végtisztességre s áldozol az elköltözötteknek, akkor a nép erénye *(tö)* ismét virágozni fog."

10.

Cï-k'in[4] azt kérdezte Cï-kung-tól:[5] „Ha mesterünk megérkezik valamely fejedelemségbe *(pang)*, természetesen meg akarja ismerni a kormányzás dolgait. Mármost neki kell-e feltenni a kérdéseket, vagy őhozzá járulnak azokkal?" Cï-kung így felelt: „Mesterünk maga érdemli azt ki a kedvességével, egyenességével, tekintélyével, szerénységével és tisztelettudásával. Mesterünk is felteszi a kérdéseket, de mennyire másképp, mint ahogy az emberek meg szoktak kérdezni ilyesmit!"

11.

A mester mondotta: „Amíg az apa él, figyelni kell az akaratát. Ha az apa meghalt, a tetteit kell megnézni. Ha három évig nem térünk le az apa útjáról, akkor beszélhetünk fiúi szeretetről *(hiao)*."

12.

Ju-cï mondotta: „A szertartások alkalmazásában az egyetértés és összhang nagyon fontos dolog. Ezért olyan ragyogó a régi királyok útja *(tao)*; kicsi és nagy előírásaik mind ebből fakadtak. Amit azonban nem szabad tenni: ismerni az egyetértés fontosságát és jó egyetértésben lenni, ám a szertartások előírásaival meg nem törődni — hát ezt éppenséggel nem szabad tenni."

13.

Ju-cï mondotta: „Hogy a szavahihetőség megközelítse az igazságosságot *(ji)*, szavainkat tettekre kell váltani. Hogy a tisztelettudás megközelítse a szertartások szerint valót *(li)*, távol kell tartanunk minden szégyenletest és becstelent. Hogy soha el ne veszítsed a bizalmas barátodat *(c'in)*, ahhoz neki urához ⟨hozzád⟩ méltónak kell lennie."

14.

A mester mondotta: „Ha a nemes ember étkezésében nem keresi a jóllakottságot, lakozásában nem keresi a kényelmet, gondos a szol-

gálataiban, körültekintő a beszédében, megkeresi az erényeseket *(tao)* és azokhoz igazítja magát, akkor elmondhatjuk róla, hogy szereti a tanulást."

15.

Cï-kung megkérdezte: „Lehetséges-e az, hogy a szegény ne hízelegjen, és a gazdag ne legyen gőgös?" A mester azt felelte: „Lehetséges. De még jobb, ha a szegény megelégedett, a gazdag pedig szereti a szertartásokat." — Cï-kung így szólt: „A Dalok Könyve azt mondja: 'Mintha vágva, mintha csiszolva, mintha vésve, mintha fényesítve lenne.'[6] Vajon nem éppen ezt jelentik e szavak?" A mester így felelt: „Szï-vel ⟨Cï-kung-gal⟩ most már lehet beszélni a Dalok Könyvéről. Válaszomra rögtön megértette (az idézett szavakat)."

16.

A mester mondotta: „Sose búsuljatok, hogy az emberek nem ismernek benneteket; azon búsuljatok, hogy ti nem ismeritek az embereket."

II

1.

A mester mondotta: „Aki erényével *(tö)* gyakorolja a kormányzást, az olyan, akár az északi sarkcsillag, amely mozdulatlanul a helyén marad, bár minden csillag mozog körülötte."

2.

A mester mondotta: „A Dalok Könyvének háromszáz verse van, de egyetlen sora tartalmazza valamennyit, és ez: 'Gondolataidban ne legyen hitványság.'[7]"

3.

A mester mondotta: „Ha a népet rendeletekkel kormányozzák és büntetésekkel tartják féken, akkor ki fogja játszani (a büntetést),

de a szégyent nem fogja ismerni. Ha az erénnyel *(tö)* kormányozzák és a szertartásokkal tartják féken, akkor ismerni fogja a szégyent és mindig egyenes lesz."

4.

A mester mondotta: „Amikor tizenöt éves voltam, a tanulás foglalt el; amikor harminc, már szilárdan álltam; amikor negyven, nem tévelyegtem többé; amikor ötven, megértettem az Ég parancsát *(t'ien ming)*; amikor hatvan, fülem kifinomodott; és amikor hetven lettem,[8] már követhettem szívem kívánságát, mégsem hágtam át semmi előírást."

5.

Meng Ji-cï[9] megkérdezte, mi a fiúi szeretet *(hiao)*. A mester azt felelte: „Nem lázadozni." Fan Cs'ï-nek,[10] aki a kocsiját vezette, a mester azt mondta erről: „Meng-szun[11] megkérdezte tőlem, mi a fiúi szeretet, én pedig azt feleltem: 'Nem lázadozni.'" Fan Cs'ï ekkor megkérdezte: „Mit jelent ez?" A mester pedig mondotta: „Életükben szolgáld szüleidet a szertartások szerint, halálukban temesd el őket a szertartások szerint és áldozz nekik a szertartások szerint."

6.

Meng Wu-po[12] megkérdezte, mi a fiúi szeretet, és a mester mondotta: „A szülőknek egyedül attól kelljen tartaniuk, hogy (fiúk) megbetegszik."

7.

Cï-ju[13] megkérdezte, mi a fiúi szeretet, és a mester mondotta: „Manapság úgy vélik, hogy a fiúi szeretet csupán a szülők ellátása. Pedig a legszükségesebbekkel még a kutyákat és lovakat is ellátják. Ha hiányzik a kellő tisztelet, van-e akkor különbség a kettő között?"

8.

Cï-hia megkérdezte, mi a fiúi szeretet, és a mester mondotta: „A tetszetős külsőből nehéz (ítélni). Ha a szolgálatban az öcs vagy fiú

segíti (bátyja vagy apja) fáradozását, vagy ha bora és étele van, azzal jól tartja a korábban születetteket, az talán már a fiúi szeretet lenne?"

9.

A mester mondotta: „Hui-val[14] beszélgettem egy álló napon át, és ő semmi ellenvetést nem tett, mintha csak ostoba volna. Amikor azonban visszavonult, megvizsgáltam a magatartását, s az bizony megfelelt (az én tanításaimnak). Hui egyáltalában nem ostoba!"

10.

A mester mondotta: „Ha megvizsgáljuk egy ember cselekedeteit, ha megállapítjuk tetteinek okait, és ha megtudjuk, mi teszi megelégedetté, akkor vajon el tud-e rejtőzni előlünk, el tudja-e rejteni (igazi lényét)?"

11.

A mester mondotta: „Csak aki a régit ápolgatva ismeri meg az újat, csak az lehet mások tanítójává."

12.

A mester mondotta: „A nemes ember nem használati tárgy."

13.

Cï-kung megkérdezte, ki a nemes ember, és a mester mondotta: „(A nemes) cselekszik, mielőtt beszél, és azután tetteinek megfelelően (tanít)."

14.

A mester mondotta: „A nemes *(kiün-cï)* egyetemes *(csou)* és nem részrehajló; a kis ember *(sziao-zsen)* részrehajló és nem egyetemes."

15.

A mester mondotta: „Tanulni és nem gondolkodni: hiábavaló fáradság; gondolkodni és nem tanulni pedig: veszedelmes."

16.

A mester mondotta: „A régiekétől eltérő tanokhoz igazodni nagyon ártalmas dolog."

17.

A mester mondotta: „Ju ⟨Cï-lu⟩,[15] megtanítsalak-e arra, mi az igazi tudás? A tudottról tudni, hogy tudjuk; a nem tudottról pedig tudni, hogy nem tudjuk: ez az igazi tudás."

18.

Cï-csang[16] tanult, hogy hivatali jövedelemhez jusson *(lu)*. A mester azt mondta neki: „Hallgass meg sok mindent és tedd félre a kétségeseket, a megmaradtat pedig óvatosan mondd el másoknak, s akkor keveset fognak szidalmazni. Láss meg sok mindent és tedd félre a veszélyeseket, a megmaradtat pedig óvatosan cselekedd, s akkor keveset kell majd megbánnod. Ha szavaid kevés szidalmat vonnak rád, tetteidből pedig keveset kell megbánnod, akkor a hivatali jövedelmet máris megszerezheted."

19.

Ai fejedelem[17] kérdezősködött mondván: „Mit kell tenni ahhoz, hogy a nép engedelmes legyen?" K'ung-cï felelte neki mondván: „Ha felemeled az egyeneseket és eltávolítod a görbéket, akkor a nép engedelmeskedik. De ha felemeled a görbéket és eltávolítod az egyeneseket, a nép nem engedelmeskedik."

20.

Ki K'ang-cï[18] megkérdezte, mit kell tenni ahhoz, hogy a nép tiszteletettudó, hűséges és erényeiben buzgó legyen. A mester így szólt:

„Közeledj hozzá komolysággal, s tisztelettudó lesz; légy szülőtisztelő *(hiao)* és kegyes *(c'ī)*, akkor hűséges lesz hozzád; emeld fel a jókat *(san)* és tanítsd a tökéletleneket *(pu-neng)*, akkor buzgó lesz erényeiben."

21.

Valaki K'ung-cï-vel beszélgetvén megkérdezte: „Mester, miért nem tevékenykedel a kormányzásban?" A mester így felelt: „Az Írások Könyve nem azt mondja-e a fiúi szeretetről: 'Légy szülőtisztelő, légy szeretetre méltó a fivéreid iránt, s terjesszed el (ezeket az erényeket) mindenütt, ahol kormányzol?'[19] Ime, ez is a kormányzásban való tevékenykedés, miért kellene hát (közvetlenül) a kormányzásban tevékenykednem?"

22.

A mester mondotta: „Nem értem, hogyan is lehetne valamire való az olyan ember, aki nem szavahihető. Mert mit is lehet kezdeni azzal a nagy kocsival, amelyen nincsen járom, vagy azzal a kis kocsival, amelynek nincsen járom-rögzítője?"

23.

Cï-csang megkérdezte, mit lehet tudni a tíz (következő) nemzedékről. A mester így felelt: „A Jin-dinasztia átvette a Hia-dinasztia szertartásait, és amit elhagyott belőlük, vagy amit hozzájuk tett, azt könnyen megismerhetjük. A Csou-ház átvette a Jin-ház szertartásait, és amit elhagyott belőlük, vagy amit hozzájuk tett, azt könnyen megismerhetjük. Így a Csou-házat folytató akár száz nemzedékről is tudhatunk valamit."

24.

A mester mondotta: „Aki a nem-hozzátartozója lelkének áldozik, az hízelgő. Aki látja, mi az igazságosság *(ji)*, mégsem cselekszi, abból hiányzik a bátorság."

III

1.

K'ung-cï azt mondta a Ki család fejéről, akinek az udvarában nyolc sorban táncoltak a táncosok (az ünnepeken),[20] hogy ha ezt megengedheti magának, akkor ugyan mit nem engedhetne meg magának.

2.

A „három család",[21] miközben (áldozat végeztével) eltávolították az áldozati edényeket, előadatta a *Jung* éneket.[22] A mester azt mondta erről: „'A segédkezők a fejedelmek, s az Ég Fia méltóságos' — hogyan énekelhették ezt a 'három család' csarnokában?"

3.

A mester mondotta: „Az olyan ember, kiből hiányzik az emberség *(zsen)*, hogyan tud a szertartásoknak eleget tenni? Az olyan ember, kiből hiányzik az emberség, mit is tud kezdeni a muzsikával?"

4.

Lin Fang[23] arról kérdezősködött, hogy a szertartások dolgában mi az alapvető *(pen)*. A mester így felelt: „Bizony nagy kérdés ez! Az (ünnepi) szertartásokban a túlzásoknál jobb a mérséklet; a gyászolásban pedig a pontosságnál jobb az őszinte bánat."

5.

A mester mondotta: „A keleti és északi barbároknak van fejedelmük, a mi országainknak *(csu hia)* azonban nincsen."[24]

6.

A Ki család feje áldozatot mutatott be a T'ai hegynek.[25] A mester Zsan Ju-val[26] beszélgetve azt mondta erről: „Nem tudod ettől őt

megmenteni?" Az így felelt: „Nem tudom." Mire a mester így szólt: „Ó, hát azt mondtad ezzel, hogy a T'ai hegy (szellemei) nem érnek fel Lin Fang-gal?"[27]

7.

A mester mondotta: „A nemes ember sohasem vetélkedik. Vagy a nyilazáskor vetélkednie kell? Szerényen üdvözli (ellenfeleit) és felmegy a helyére, leszállván pedig ő issza ki (a veszteség poharát). Még a vetélkedésben is nemes ember marad."

8.

Cï-hia kérdezősködött mondván: „'Ravaszkás mosolya milyen kedves! Szeme milyen szép fekete-fehér![28] A fehér alapon milyen szép színek!' — mit jelentenek vajon ezek a szavak?" A mester így felelt: „A színeket fehér alapra kell festeni." (Cï-hia) tovább kérdezte: „Tehát a szertartások csak utóbb következnek?" A mester pedig azt mondta: „Sang ⟨Cï-hia⟩, te megértettél engem. Most már lehet veled beszélni a Dalok Könyvéről."

9.

A mester mondotta: „A Hia-dinasztia szertartásait én el tudom mondani, de K'i nem nyújt elegendő bizonyítékot. A Jin-dinasztia szertartásait én el tudom mondani, de Szung nem nyújt elegendő bizonyítékot. Az írásos emlékek nem elegendők, ez a (bizonyosság hiányának) oka. Ha elegendők lennének, én is bizonyítani tudnám (szavaimat)."[29]

10.

A mester mondotta: „A nagy *ti*-áldozatok[30] alkalmával azt, ami a (szertartási italok) kiöntése után következik, én még nézni sem kívánom."

11.

Valaki a nagy *ti*-áldozat értelméről kérdezősködött. A mester így felelt: „Nem tudom. Aki tudná, mit jelent, annak az égalatti kor-

mányzása is csak annyi volna, mint ide belenézni!" — és a tenyerébe mutatott.

12.

Áldozván őseinek, mintha csak jelen lennének, és áldozván a szellemeknek, mintha csak jelen lennének, a mester azt mondotta: „Ha nem személyesen mutatom be az áldozatot, akkor mintha nem is áldoznék nekik."

13.

Wang-szun Kia[31] megkérdezte mondván: „Mit jelent az a mondás, hogy jobb a tűzhely (istenének) kedveskedni, mint a délnyugati saroknak?" A mester így felelt: „Ez helytelen, (mert) aki bűnt követ el az Éggel szemben, azért nem lesz, aki közbenjárjon."[32]

14.

A mester mondotta: „A Csou-ház a két (megelőző) dinasztiát vette figyelembe, s milyen pompásak voltak a törvényei! Én a Csou-házat követem."[33]

15.

Amikor a mester belépett a nagytemplomba *(t'ai-miao)*,[34] minden dologról kérdezősködött. Valaki így szólt: „Ki mondhatná, hogy a Cou-beli ember fia[35] ismeri a szertartásokat? Hiszen belépve a nagytemplomba minden dologról kérdezősködik." A mester meghallotta ezt és így felelt: „Éppen ezzel (cselekszem) a szertartások szerint."

16.

A mester mondotta: „A nyilazáskor nem a bőr (átszakítása a céltáblán) a legfőbb dolog, mert hiszen az emberek ereje nem egyenlő. Éppen ez a régiek útja."

17.

Cï-kung el akarta vetni a hónap elsejének kihirdetésével kapcsolatos juh-áldozatokat. A mester így szólt hozzá: „Szï ⟨Cï-kung⟩, te szereted a juhokat, én azonban a szertartásokat szeretem."

18.

A mester mondotta: „Ha valaki fejedelme szolgálatában maradék nélkül eleget tesz a szertartásoknak, akkor az emberek hízelgőnek tartják."

19.

Ting fejedelem[36] megkérdezte, hogyan kell a fejedelemnek az alattvalóit *(cs'en)* foglalkoztatnia, s hogyan kell az alattvalónak fejedelmét szolgálnia. K'ung-cï felelte neki mondván: „A fejedelem alattvalóit a szertartásokkal foglalkoztassa, az alattvaló pedig fejedelmét hűséggel szolgálja."

20.

A mester mondotta: „A *Kuan-c'iü* (dal)[37] örömteli, de nem kicsapongó; fájdalmas, de nem búskomor."

21.

Ai fejedelem kérdezősködött Cai Wo-tól[38] a föld szellemének emelt oltárok felől, Cai Wo pedig felelte neki mondván: „A Hia-utalkodók fenyőket, a Jin-háziak ciprusokat, a Csou-k pedig gesztenyéket ültettek oda, hogy a népben félelmet és rettegést keltsenek." Amikor a mester meghallotta ezt, így szólt: „Bevégzett dolgokról nem érdemes beszélni, megtörtént dolgokat nem érdemes kifogásolni, elmúlt dolgokat nem érdemes szidalmazni."[39]

22.

A mester mondotta: „Kuan Csung[40] nagyon kicsiny képességű ember volt!" Valaki azt kérdezte: „Mértéktartó ember volt Kuan Csung?"

(A mester) így felelt: „A Kuan család feje ⟨Kuan Csung⟩ emeltette a *Szan-kui* (tornyot), s hivatalnokai közül egynek sem volt kétféle dolga, hogyan lett volna tehát mértéktartó?" A kérdezősködő így folytatta: „Nos, akkor Kuan Csung, ugye, ismerte a szertartásokat?" (A mester) így felelt: „Az országok fejedelmei *(pang-kiün)* védőfalat emeltek a kapujuk elé; nos, a Kuan család feje is védőfalat emelt a kapuja elé. Az országok fejedelmei, amikor ketten baráti találkozóra jöttek össze, kis asztalkára tették a felfordított serlegüket; nos, a Kuan család feje ugyanilyen kis asztalkát használt. Ha a Kuan család feje ismerte a szertartásokat, akkor ki az, aki nem ismeri őket?"

23.

A mester Lu fejedelemség Nagy Zenemesterét tanítván azt mondotta: „A muzsikát könnyű megismerni. A (zenemű) kezdetekor egyszerre szólalnak meg a különböző hangok, az előrehaladás folyamán ezek harmóniába olvadnak, ragyogó tisztán és törések nélkül (zengenek), egészen a befejezésig."

24.

A Ji-beli[41] határ-felügyelő *(feng-zsen)* arra kérte (a mestert), hogy megjelenhessék előtte, mondván: „Valahányszor nemes ember érkezett hozzánk, mindig megengedte nekem, hogy meglátogassam." A mester követői bevezették, az ember pedig távozáskor azt mondotta: „Tanítványok, miért búsultok azon, hogy (mesteretek) elvesztette a hivatalát? Az égalattiból régóta kiveszett már az erény *(tao)*; mesteretek azonban az Ég fa harangverője (a nép összehívására)."

25.

A mester azt mondotta a Sao-táncról, hogy az tökéletesen szép és tökéletesen jó *(san)* is; a Wu-táncról pedig azt mondotta, hogy tökéletesen szép ugyan, de nem egészen jó.[42]

26.

A mester mondotta: „Hogyan is nézhetném, hogy vannak, akik magasan állnak, de méltatlan a szívük; végzik a szertartásokat, de hiányzik belőlük a tisztelet, meggyászolják (szüleiket), de nem éreznek fájdalmat!"

IV

1.

A mester mondotta: „A szomszédság embersége *(zsen)* nagyon értékes dolog. Aki lakóhelyet választván nem emberségesek között telepszik meg, az nem okos ember."

2.

A mester mondotta: „Aki nem emberséges, az nem tud sokáig szükségben élni, és nem tud hosszú ideig jólétben élni. Aki pedig emberséges, az csak az emberségben nyugszik meg, és aki bölcs, csak az emberséget tartja értékesnek."

3.

A mester mondotta: „Csak aki emberséges, csak az tudja igazán szeretni és gyűlölni az embereket."

4.

A mester mondotta: „Aki igazán az emberségre törekszik, az nem tesz semmi gonoszságot."

5.

A mester mondotta: „Gazdagság és előkelőség — ezt kívánják az emberek. De ha nem a helyes úton *(tao)* jutnál hozzá, nem szabad

élned vele. Szegénység és alacsony sor — ezt nem szeretik az emberek. De ha a helyes úton lenne osztályrészed, ne tartsd távol magadtól. Az a nemes *(kiün-ci)*, aki elveti magától az emberséget, szerezhet-e hírnevet magának? A nemes még az étkezés idejében sem vét soha az emberség ellen. S ilyennek kell maradnia akkor is, ha veszélybe kerül, akkor is, ha nagy zavarba jut."

6.

A mester mondotta: „Nem találkoztam még olyan emberrel, aki az emberséget *(zsen)* igazán szerette, a nem-emberséget *(pu-zsen)* pedig igazán gyűlölte volna. Aki szereti az emberséget, az semmit sem tarthat többre nála. Aki gyűlöli a nem-emberséget, az maga gyakorolja az emberséget, és semmi nem-emberségesnek nem engedi meg, hogy a személyét érintse. De vajon lehetséges-e, hogy valaki egész napon át minden erejével az emberséget gyakorolja? Én még nem találkoztam olyannal, akinek az erejéből ne futotta volna erre. Lehetséges, hogy előfordul ilyesmi, én azonban még sohasem láttam."

7.

A mester mondotta: „Az emberek hibái mindig megfelelnek annak a körnek *(tang)*, amelybe tartoznak. Ha megnézem valakinek a hibáit, abból megtudom, emberséges-e."

8.

A mester mondotta: „Aki reggel meghallgatta az igazságot *(tao)*, az este akár meg is halhat."

9.

A mester mondotta: „Az az írástudó *(sï)*, aki ugyan az igazságra *(tao)* törekszik, de szégyenli rossz ruháját és rossz ételét, az még nem méltó rá, hogy eszmét cseréljek vele."

10.

A mester mondotta: „Az égalatti kormányzásában a nemes ember semmit sem helyesel és semmit sem tagad meg oktalanul; mindig az igazságosság *(ji)* a mértéke."

11.

A mester mondotta: „A nemes mindig az erényre *(tö)* gondol, a kis ember pedig a földre ⟨földi dolgokra⟩. A nemes mindig a törvényekre gondol, a kis ember pedig a kegyekre."

12.

A mester mondotta: „Aki minden cselekedetével a hasznot hajhássza, arra sokan megharagszanak."

13.

A mester mondotta: „Azt, aki országát a szertartásokkal *(li zsang)* tudja kormányozni, ugyan mi baj érhetné? Az pedig, aki országát nem tudja a szertartásokkal kormányozni, ugyan mit is kezd a szertartásokkal?"

14.

A mester mondotta: „Ne keseregj azon, hogy nincsen hivatalod, inkább azon aggódj, hogy érdemes légy reá. Ne keseregj azon, hogy senki sem ismer, keresd inkább, hogy a hírnévre méltó légy."

15.

A mester mondotta:[43] „Sen ⟨Ceng-cï⟩, nekem egyetlen alapelvem *(tao)* van, mely mindent magában foglal." Ceng-cï azt felelte: „Igen." Amikor a mester visszavonult, a többi tanítvány megkérdezte (Ceng-cï-t) mondván: „Mire vonatkoztak a szavai?" Ceng-cï így válaszolt: „Mesterünknek ez az alapelve: legyünk hűségesek feljebbvalóinkhoz s igazságosak másokhoz; és semmi több."

16.

A mester mondotta: „A nemes ember az igazságossághoz *(ji)* ért jól, a kis ember pedig a haszonleséshez *(li)*."

17.

A mester mondotta: „Ha kiváló embert *(hien)* látsz, arra gondolj, hogy egyenlő légy vele. Ha pedig nem kiválót *(pu-hien)* látsz, fordulj bensődbe és vizsgáld meg magadat."

18.

A mester mondotta: „Szüleidet szolgálván hibáikra szelíden figyelmeztesd őket. Ha látod, hogy semmiképpen nem akarnak rád hallgatni, akkor kettőzd meg tiszteletedet anélkül, hogy visszavonnád (tanácsodat). Még ha ők rosszul bánnak is veled, nem szabad zúgolódni ellenük."

19.

A mester mondotta: „Ha szüleid még élnek, nem szabad messzire utaznod. Ha mégis utaznod kell, meghatározott útirányod legyen."

20.

A mester mondotta: „Szüleid éveiről sohasem szabad megfeledkezned; egyrészt örülnöd kell nekik, másrészt aggódnod miattuk."

21.

A mester mondotta: „Ha a régiek nem mondtak ki valamit szavakban, azért tették, mert szégyellték volna, hogy tetteik nem érik utol azokat."

22.

A mester mondotta: „Igen kevesen lehetnek olyanok, akik mértéklettel élve is eltévedtek volna."

23.

A mester mondotta: „A nemes ember lassú akar lenni a szavaiban, de fürge a tetteiben."

24.

A mester mondotta: „Az erény nem maradhat egyedül, biztosan társra talál."

25.

Cï-ju mondotta: „Aki fejedelmét szolgálva sokszor ismétli (tanácsait), kegyvesztetté lesz. Ha barátok között sok (a szemrehányás), akkor (a barátság) messze távolodik."

V

1.

A mester Kung-je Cs'ang-ról[44] azt mondotta, hogy nyugodtan hozzáadhatja (bárki) a lányát, mert ha béklyókban van is, semmi bűnt nem követett el. És hozzá is adta feleségül a lányát. Nan Jung-ról[45] azt mondotta a mester, hogy ha az országban *(pang)* rend *(tao)* van, neki mindig van hivatala, ha pedig az országban nincs rend, mindig elkerüli a büntetést és halált. Ezért hozzá is adta feleségül bátyjának a lányát.

2.

A mester azt mondta Cï-cien-ról:[46] „Milyen nemes ember! De ha Lu fejedelemségben egyetlen nemes ember sem lett volna, honnan vette volna (erényeit)?"

3.

Cï-kung megkérdezte mondván: „Hogyan vélekedel Szï-ről ⟨rólam⟩?" A mester így felelt: „Te egy edény vagy." „Miféle edény?" — kérdezte (Cï-kung). „Ékkővel díszes áldozati edény" — felelte (a mester).[47]

4.

Valaki azt mondta: „Jung ⟨Zsan Jung⟩[48] igazán emberséges, de ügyetlen a beszédben." A mester így szólt: „Ugyan mire használná az ékesszólást? Aki mindenkit a (csak) szájából jövő szép szavakkal fogad, azt legtöbbször meggyűlölik az emberek. Nem tudom, hogy valóban emberséges-e, de az ékesszólást ugyan mire használná?"

5.

A mester meghagyta C'i-tiao K'ai-nak ⟨Cï-zso-nak⟩,[49] hogy vállaljon hivatali tisztséget. Az azonban így felelt: „Ehhez én még nem vagyok elég szavahihető *(szin)*." És a mester örvendezett.

6.

A mester azt mondta: „Tanításaimat *(tao)* nem váltják tettekre. Ha tutajra szállnék s azon hánykolódnék a tengeren, talán csak Ju ⟨Cï-lu⟩ követne engem." Cï-lu hallotta ezt, és boldog volt. A mester azonban így folytatta: „Ju a bátorság szeretetében túltesz rajtam, de hiányzik belőle az ítélőképesség."

7.

Meng Wu-po megkérdezte, hogy Cï-lu vajon emberséges-e. A mester azt felelte: „Nem tudom." (Meng Wu-po) megismételte kérdését, mire a mester így felelt: „Ju ⟨Cï-lu⟩ képes arra, hogy jól megszervezze egy ezer harcikocsit kiállító fejedelemség (katonai) adóit *(fu)*, emberségét azonban nem ismerem." (Meng Wu-po most azt kérdezte:) „S hogyan vélekedel K'iuról ⟨Zsan Ju-ról⟩?" A mester így felelt: „K'iu képes arra, hogy egy ezer háztartással bíró város *(ji)* vagy egy száz harckocsit kiállító család kormányzói tisztét *(cai)* jól ellássa, emberségét azonban nem ismerem." (Meng Wu-po tovább kérdezte:) „S hogyan vélekedel Cs'ï-ről ⟨Cï-hua-ról⟩?"[50] A mester így felelt: „Cs'ï mindig kifogástalan övvel felövezve áll az udvarban, s képes arra, hogy szóval tartsa a vendégeket, emberségét azonban nem ismerem."

8.

A mester Cï-kung-gal beszélgetve azt kérdezte tőle: „Melyikőtök múlja felül a másikat, te vagy Hui ⟨Jen Hui⟩?" (Cï-kung) felelvén neki azt mondta: „Szï ⟨én⟩ hogyan is merné magát Hui-val hasonlítani össze? Hiszen Hui, ha egyetlen dolgot hall, tizet tud meg belőle, Szï azonban, ha egy dolgot hall, csak kettőt tud meg belőle." A mester pedig így szólt: „Nem érsz föl vele. Veled együtt azt tartom, hogy elmaradsz mellette."

9.

Cai Jü[51] szerette a nappalt is ágyban tölteni. A mester azt mondta erről: „A rothadt fát nem lehet kifaragni, a trágyából és sárból való falat nem lehet bevakolni. Miért vádolnám tehát Jü-t?" A mester (Cai Jü-ről még azt is) mondta: „Eleinte úgy volt, hogy ha kapcsolatba kerültem valakivel, akkor a beszédét hallva bíztam a tetteiben. Most azonban, ha valakivel kapcsolatba kerülök s hallom a beszédét, megvizsgálom a tetteit is. Jü miatt történt bennem ez a változás."

10.

A mester azt mondta: „Sohasem láttam még hajlíthatatlan embert." Valaki azt felelte erre: „Sen Cs'ang[52] (hajlíthatatlan)." De a mester így szólt: „Cs'ang-nak szenvedélyei vannak, hogyan is lehetne hajlíthatatlan?"

11.

Cï-kung azt mondta: „Amiről nem akarom, hogy az emberek megtegyék nekem, azt én sem akarom megtenni az embereknek." Mire a mester megjegyezte: „Szï, te még nem jutottál el idáig."

12.

Cï-kung mondotta: „Mesterünk ragyogó tudásáról *(wen csang)* sokszor van alkalmunk meggyőződni, de sohasem halljuk, hogy mesterünk az emberi természetről *(szing)* vagy az égi törvényről *(t'ien-tao)* beszélne."

13.

Ha Cï-lu meghallott valamit, akkor egészen addig, míg csak át nem tudta ültetni a gyakorlatba, óvakodott attól, hogy (bármi mást) meghallgasson.

14.

Cï-kung megkérdezte mondván: „Miért kapta K'ung Wen-cï[53] a *Wen* ⟨művelt⟩ nevet?" A mester így felelt: „Mert igen okos volt, mégis szeretett tanulni, s még az alárendeltjeitől *(hia)* sem szégyellt kérdezősködni. Ezért kapta a *Wen* (poszthumus) nevet."

15.

A mester Cï-cs'an-ról[54] azt mondta, hogy benne megvan a nemes ember négy erénye *(tao)*: a magatartásában szerény, feljebbvalói *(sang)* szolgálatában tisztelettudó, népe *(min)* gondozásában kegyes, és a nép alkalmaztatásában igazságos.

16.

A mester mondotta: „Jen P'ing-csung[55] nagyon jól tudja, milyen kapcsolatban kell lennie az emberekkel. Bármily sokáig (van is erre szükség) tisztelettudó marad."

17.

A mester mondotta: „Cang Wen-csung[56] olyan épületet emeltetett egy nagy teknősbéka számára, amelyben az oszlopfők hegyekkel, a tetőgerendák pedig moszatokkal voltak ékesítve. Hogy nevezhetnénk tehát bölcsnek?"

18.

Cï-csang megkérdezte mondván: „Cï-wen-t,[57] a főminisztert *(ling-jin)*, aki háromszor került a főminiszteri hivatalba és egyszer sem mutatott semmi örömet, majd háromszor távolították el és

egyszer sem mutatott elégedetlenséget, hanem ahogy kellett, beszámolt az új főminiszternek arról, hogyan kormányzott ő, a régi főminiszter — vajon hogyan kell megítélni?" A mester így felelt: „Hogy hűséges ember"; és amikor (Cï-csang) azt kérdezte: „S vajon emberséges-e?" — (a mester) így válaszolt: „Azt nem tudom. Vagy ez már elég lenne az emberséghez?" — (Cï-csang tovább kérdezte:) „Amikor C'ui-cï[58] meggyilkolta C'i fejedelmét, akkor Cs'enWen-cï, akinek pedig tíz négyesfogata volt, elhagyta mindenét és elvándorolt. Más országba *(pang)* került, de ott is csak azt mondta: 'az itteni főemberek *(tai-fu)* éppen olyanok, mint a mi C'ui-cï-nk'; és elvándorolt onnan is. Ismét más országba ért, de ott is csak azt mondta: 'Az itteni főemberek éppen olyanok, mint a mi C'ui-cï-nk'; s megint csak tovább vándorolt. Milyen embernek tartod őt?" A mester így felelt: „Tiszta embernek"; és amikor (Cï-csang tovább) kérdezte: „S emberségesnek tartod-e?" — akkor azt mondotta: „Nem tudom. Vagy ez már az emberség lenne?"

19.

Ki Wen-cï[59] mindent háromszor gondolt meg, s csak azután cselekedett. A mester meghallotta ezt és így szólt: „Kétszeri (meggondolás) is elegendő."

20.

A mester mondotta: „Amikor az országban rend volt, Ning Wu-cï[60] bölcsnek mutatta magát, amikor azonban felborult a rend, egyszerre ostobának. Bölcsességét elérheti más is, ostobasága azonban utolérhetetlen."

21.

Amikor a mester Cs'en-ben[61] volt, azt mondta: „Vissza kellene térnem, vissza kellene térnem (Lu-ba)! Az én otthoni *(tang)* tanítványaim fennkölt gondolkodásúak, nem törődnek apró dolgokkal, szinte már tökéletesek, csak azt nem tudják, hogyan korlátozzák és alakítsák magukat."

22.

A mester mondotta: „Po-ji és Su-c'i[62] nem emlegették fel a régi gonoszságokat, ezért haragudtak rájuk olyan kevesen."

23.

A mester mondotta: „Ugyan ki mondhatná, hogy Wei-seng Kao[63] egyenes ember! Hiszen amikor valaki ecetet kért tőle, ő a szomszédjától kért, azt adta oda."

24.

A mester mondotta: „A ravasz beszédet, a tettetett külsőt és a túlzott tiszteletet Co K'iu-ming[64] szégyenletesnek tartotta, s szégyenletesnek tartom én is. Gyűlölni valakit s mégis a barátjának mutatkozni: Co K'iu-ming ezt szégyenletesnek tartotta, s szégyenletesnek tartom én is."

25.

Amikor egyszer Jen Jüan és Ki Lu ⟨Cï-lu⟩ mellette álltak, a mester így szólt hozzájuk: „Most mind a ketten mondjátok el, mi az, amit kívántok." Cï-lu azt mondta: „Kocsikat, lovakat és könnyű prémes ruhákat szeretnék, amelyeket megosztanék a barátaimmal, s ha ők tönkretennék ezeket, nem méltatlankodnék miatta." Jen Jüan pedig azt mondta: „Szeretnék nem dicsekedni az erényeimmel *(san)*, és nem mutogatni a fáradozásaimat." És Cï-lu most azt kérdezte: „S hallhatnánk-e, mester, a te kívánságodat is?" A mester pedig így szólt: „Az öregeknek legyen nyugodalmuk, a barátok bízzanak egymásban, a fiataloknak viseljék gondját."

26.

A mester mondotta: „Hát mindennek vége? Még soha nem találkoztam olyan emberrel, aki képes lett volna meglátni a saját hibáit, és lelkében be is vádolta volna magát."

27.

A mester mondotta: „Még egy tíz háztartással rendelkező faluban *(ji)* is biztosan akad olyan, aki épp annyira hűséges és szavahihető, mint én, de aligha akad, aki tanulni is annyira szeretne, mint én.!"

VI

1.

A mester azt mondta: „Jung ⟨Zsan Jung⟩ alkalmas arra, hogy arccal dél felé fordulva ⟨mint fejedelem⟩ kormányozzon." Amikor pedig Csung-kung ⟨Zsan Jung⟩ kérdezősködött Cï-szang Po-cï[65] felől, a mester így felelt: „Ő is alkalmas volna rá, mert nem kicsinyes ember." Csung-kung ekkor így szólt: „Vajon nem az-e a legalkalmasabb, aki megőrzi magában a tiszteletet (minden dolga iránt), de tetteiben nagyvonalú, s így kormányozza a népét? De aki magában is nagyvonalú, meg a tetteiben is, az vajon nem túlságosan nagyvonalú-e?" Mire a mester így felelt: „Jung helyesen szólott."

2.

Ai fejedelem megkérdezte, hogy a tanítványok közül ki szereti igazán a tanulást. K'ung-cï felelve neki így szólt: „Itt volt Jen Hui, ő igazán szerette a tanulást. Haragját nem vitte át igaztalanul másra, nem esett kétszer ugyanabba a hibába, szerencsétlenségére azonban rövidre volt szabva a sorsa *(ming)*, és meghalt. Manapság senki sincs (hozzá fogható). Senkiről sem tudok, aki igazán szeretné a tanulást."

3.

Cï-hua megbizatást végezve C'i-ben járt, Zsan-cï[66] pedig gabonát kért (a mestertől) Cï-hua anyja számára. A mester így szólt: „Adok neki egy *fu*-val." Amikor pedig (Zsan-cï) többet kért, azt mondta: „Adj hát neki egy *jü*-nyit." Zsan-cï mégis öt *ping*[67] gabonát adott

(az asszonynak). A mester erre így szólt: „Amikor Cs'ï ⟨Cï-hua⟩ elutazott C'i-be, jól táplált lovak húzták a fogatát, s könnyű prémekbe öltözött. Én úgy hallottam, hogy a nemes ember istápolja a szűkölködőket, de nem gyarapítja a gazdagokat." — Amikor (a mester) kormányzóvá *(cai)* tette Jüan Szï-t,[68] kilencszáz mérő gabonát adott neki, ő azonban elhárította magától. Ekkor a mester így szólt: „Ne (utasítsd vissza), inkább odaadhatnád a tanyáidnak *(lin)*, falvaidnak *(li)*, városkáidnak *(hiang)* és körzeteidnek *(tang)*."

4.

A mester Csung-kung-ról szólván azt mondotta: „Ha egy tarka szőrű tehén üszőjét, amelynek vörös a színe, és szabályos a szarva, mégsem akarnák feláldozni, akkor talán lemondanának róla a hegyek és folyók (szellemei)?"[69]

5.

A mester mondotta: „Hui ⟨Jen Hui⟩ szíve három hónapon át nem került ellenkezésbe az emberséggel. A többiek csak bizonyos napokban vagy hónapokban képesek idáig eljutni, és azzal vége."

6.

Ki K'ang-cï megkérdezte, hogy Csung-ju ⟨Cï-lu⟩ vajon alkalmas volna-e arra, hogy részt vegyen a kormányzásban. A mester így felelt: „Ju ⟨Cï-lu⟩ tud dönteni, mi nehézsége volna hát a kormányzás dolgaiban?" (Ki K'ang-cï) tovább kérdezte: „Hát Szï ⟨Cï-kung⟩ vajon alkalmas volna-e arra, hogy részt vegyen a kormányzásban?" (A mester) így felelt: „Szï igen értelmes, mi nehézsége lenne hát a kormányzás dolgaiban?" (Ki K'ang-cï) így folytatta (a kérdezősködést): „Hát K'iu ⟨Zsan Ju⟩ vajon alkalmas volna-e arra, hogy részt vegyen a kormányzásban?" (A mester) így felelt: „K'iu nagyon tehetséges, mi nehézsége lenne hát a kormányzás dolgaiban?"[70]

7.

A Ki család feje meghívta Min Cï-k'ien-t,[71] hogy legyen Pi (város) kormányzója *(cai)*. Min Cï-k'ien azonban így szólt: „A megfelelő formában hárítsd el (a megbizatást) helyettem. S ha ezután még egyszer értem küldene, akkor kénytelen lennék aWen-folyón túl élni."

8.

Amikor Po-ju[72] beteg volt, a mester meglátogatta. Az ablakon át megfogta a kezét és így szólt: „El fog pusztulni; ez az elrendelt sorsa *(ming)*! Ilyen ember, és ilyen betegségbe esett! Ilyen ember, és ilyen betegségbe esett!"

9.

A mester mondotta: „Milyen kiváló ember *(hien)* volt Hui ⟨Jen Hui⟩! Egy bambuszkosárnyi ételen és egy tökhéjnyi italon, nyomorúságos sátorban élt. Más ember ki sem bírta volna ezt a szenvedést, Hui azonban változatlanul boldog maradt. Milyen kiváló ember volt Hui!"

10.

Zsan K'iu azt mondta: „Nem az a baj, hogy nem tetszik nekem a mester tanítása *(tao)*, de hát az erőm nem elég hozzá." A mester így válaszolt: „Akinek az ereje nem elég, az útközben merül ki; te azonban (előre) határt szabsz magadnak."

11.

A mester Cï-hia-val beszélgetve mondotta: „Légy nemes írástudó *(kiün-zsu)*, nem pedig „kis ember" írástudó *(sziao-zsen zsu)*."

12.

Amikor Cï-ju Wu-cs'eng kormányzója *(cai)* volt, a mester megkérdezte tőle: „Találtál-e (bizalmadra méltó) embert?" Az így felelt:

„Tan-t'ai Mie-ming-et,[73] aki sohasem jár mellékutakon, s aki még egyszer sem jött oda a palotámhoz *(sö)*, hacsak nem hivatalos ügyben járt *(kung-sï)*."

13.

A mester mondotta: „Meng Csï-fan[74] nem volt dicsekvő ember. Menekülésekor leghátul maradt, s a kapuhoz érkezve ostorozni kezdte a lovát, így szólván: 'Nem merészelnék én utoljára maradni, de hát a lovam nem akar haladni'."

14.

A mester mondotta: „T'o, az előimádkozó ékesszólása és a Szung-beli Csao szépsége nélkül bizony nehéz lenne megmenekedni a mai korban."[75]

15.

A mester mondotta: „Ki tud kimenni a házból, ha nem az ajtón át? Hogy van akkor, hogy a helyes úton *(tao)* senki sem jár?"

16.

A mester mondotta: „Akiben a természetes tulajdonságok *(csï)* túlszárnyalják a műveltséget *(wen)*, az vadember *(je)*. Akiben a műveltség szárnyalja túl a természetes tulajdonságokat, az közönséges írnok *(sï)*. Akiben a műveltség és a természetes tulajdonságok kiegyensúlyozódtak, az nemes emberré *(kiün-cï)* lett."

17.

A mester mondotta: „Amikor az ember megszületik, még egyenes szívű. Ha (később az egyenességet) elveszítve is életben marad, akkor csak nagy szerencse folytán menekült meg (a haláltól)."

18.

A mester mondotta: „Aki ismeri (az erényt), nem ér fel azzal, aki (az erényt) szereti is. Aki pedig szereti, nem ér fel azzal, aki gyönyörűségét is leli benne."

19.

A mester mondotta: „Aki a középszerű emberek fölött áll, azt érdemes tanítani a magas dolgokra. Aki azonban a középszerű embernek is alatta marad, azt nem lehet a magas dolgokra tanítani."

20.

Fan Cs'ï a tudásról kérdezősködött. A mester mondotta: „Teljesíteni a nép ⟨az emberek⟩ iránti kötelességünket, s tisztelni a szellemeket *(kui-sen)*, de magunkat távol tartani tőlük: ezt nevezzük tudásnak." (Fan Cs'ï ezután) az emberségről kérdezett, és (a mester) mondotta: „Aki emberies, az elsősorban a nehéz dolgokkal törődik, és csak másodsorban a (belőlük származó) sikerrel. Ezt nevezzük emberségnek."

21.

A mester mondotta: „Aki birtokában van a tudásnak, az a vízben leli örömét. Aki birtokában van az emberségnek, az a hegyben leli örömét. A tudás birtokában lenni: mozgás; az emberség birtokában lenni: nyugalom. A tudás birtokában levő boldogan él, az emberség birtokában levő pedig hosszú életet él."

22.

A mester mondotta: „C'i fejedelemség egy (kicsiny) változással elérheti Lu-t. Lu pedig egy (kicsiny) változással elérheti a tökéletességet *(tao)*."

23.

A mester mondotta: „Ha a *ku* nevű szögletes vázának nem lennének szögletei, ugyancsak furcsa *ku* lenne az!"[76]

24.

Cai Wo megkérdezte: „Ha valakinek, aki birtokosa az emberségnek azt mondják, hogy a kútban egy ember van, vajon utána megy-e (a kútba)?" A mester így felelt: „Hogy tenne ilyet! A nemes ember odamehet a (kút) közelébe, de nem vetheti magát bele. Be lehet őt csapni, de teljesen behálózni nem lehet."

25.

A mester mondotta: „A nemes ember kiterjedt tudást szerez a könyvekből, viselkedését pedig a szertartásokhoz igazítja; így lesz képes rá, hogy sose térjen le a helyes útról."

26.

A mester meglátogatta Nan-cï-t,[77] ez azonban Cï-lu-nak nem tetszett. A mester ekkor esküszót mondott: „Ha valami helytelent tettem, hagyjon el engem az Ég, hagyjon el engem az Ég!"

27.

A mester mondotta: „A közép mozdulatlanságának *(csung-jung)* erénye a tökéletesség legmagasabb foka. S már régóta igen kevés ember (érte csak el)."

28.

Cï-kung így szólt: „Hogyan ítéljem meg azt, aki jótéteményeit ki tudja terjeszteni a népre, s minden embert képes segíteni? Ez volna az emberség?" A mester így felelt: „Hogy tartozna ez az emberséghez? (Az ilyen embert) szentnek kellene nevezni! Ebben még Jao és Sun sem volt egészen tökéletes. Aki birtokosa az egésznek, mindenekelőtt maga akar szilárdan állni, hogy másokat is megszilárdíthasson, s mindent tudni akar magáról ⟨kötelességeiről⟩, hogy másokat taníthasson. Képesnek lenni arra, hogy közeli példa ⟨önmagunk⟩ szerint ítéljünk (mások felett): ezt nevezhetjük az emberség módszerének."

VII

1.

A mester mondotta: „Én csak közvetítek, de nem alkotok újat. Megbízhatónak tartom és szeretem a régieket *(ku)*. Bátorkodom magam az Öreg P'eng-hez[78] hasonlítani."

2.

A mester mondotta: „Hallgatni és mindent megjegyezni, tanulni és soha meg nem unni (a tanulást), tanítani másokat és soha bele nem fáradni: (e három erény) közül vajon melyik van meg bennem?"

3.

A mester mondotta: „Hogy az erényt *(tö)* nem ápolom magamban; hogy amit tanulnom kellene, nem mondatom el magamnak; hogy ismerem ugyan kötelességemet *(ji)*, de nem vagyok képes teljesíteni; és hogy a hibáimat nem vagyok képes kijavítani — íme, ezek miatt aggódom."

4.

Amikor a mesternek nem volt semmi (hivatali) dolga, akkor vidám volt és mosolygós.

5.

A mester mondotta: „Mennyire hanyatlom! Álmomban régóta nem láttam már viszont Csou-kung-ot."[79]

6.

A mester mondotta: „Törekedj mindig a helyes útra *(tao)*, szilárdan ragaszkodj az erényhez *(tö)*, igazodj mindig az emberség elvéhez *(zsen)*, szórakozásodat pedig keresd a művészetekben *(ji)*."

7.

A mester mondotta: „Aki hozzám magától jött s (a tanításért) legalább egy köteg szárított húst felajánlott, attól én sohasem tagadtam meg a tanításomat."

8.

A mester mondotta: „Nem tanítom azt, aki nem igyekszik (tanulni); nem segítem ki azt, aki nem igyekszik kifejezni magát. Akinek elébe tártam (a kérdés) egyik sarkát, s nem képes abból kifejteni a három másik sarkát, annak tanítását én nem folytatom."

9.

Ha a mester olyan ember oldalán étkezett, aki éppen gyászolt, sohasem evett jóllakásig. Amikor pedig halottat siratott, egész nap nem énekelt.

10.

A mester Jen Jüan-nal beszélgetve azt mondta neki: „Csak én meg te vagyunk olyanok, hogy ha alkalmaznak bennünket ⟨hivatalt töltünk be⟩, végezzük a dolgunkat, ha pedig elbocsátanak, élünk visszavonultan." Cï-lu megkérdezte: „Ha a mester három hadsereget[80] vezetne, kit venne maga mellé?" A mester így felelt: „Aki puszta kézzel megtámadna egy tigrist, aki csónak nélkül átkelne a folyón, aki meghalna minden sajnálkozás nélkül, azt nem venném magam mellé. Olyan ember kellene nekem, aki körültekintően megvizsgálja a dolgokat, aki (előbb) jó tervet készít és azt valósítja meg."

11.

A mester mondotta: „Ha a gazdagság elérhető lenne, akkor még ha korbácsos szolgává *(sï)* kellene is lennem érte, én is törekednék utána. Minthogy azonban elérhetetlen, inkább azt követem, amit szeretek."

12.

Amikben a mester igen óvatos volt: az áldozatok előtti böjt, a háború és a betegség.

13.

Amikor a mester C'i-ben volt, meghallgatta a Sao-muzsikát, s (elragadtatásában) három hónapon át nem ismerte a hús ízét. Azt mondotta: „Nem gondoltam volna, hogy muzsika lehet ilyen tökéletes is!"

14.

Zsan Ju így szólt: „Vajon a mi mesterünk Wei fejedelmének fogja pártját?" Cï-kung azt mondta: „Majd én megkérdezem tőle." Azzal belépett (a mesterhez) és feltette a kérdést: „Po-ji és Su-c'i ugyan miféle emberek voltak?" (A mester) így felelt: „A régi idők kiváló emberei voltak." „Megbánták-e tettüket?" — folytatta (Cï-kung). „Keresték az emberség erényét és meg is találták — felelte (a mester) —, mit bánhattak volna meg tehát?" (Cï-kung pedig) kiment és így szólt: „Mesterünk nem (Wei fejedelmének) fogja pártját."[81]

15.

A mester mondotta: „Ha durva ételeket eszem, vizet iszom és behajlítom karom a párnán, akkor is, ilyen körülmények között is boldog vagyok. Az igazságtalansággal *(pu-ji)* szerzett gazdagság és előkelőség olyan az én szememben, akár az úszó felhő."

16.

A mester mondotta: „Ha (az Ég) meghosszabbítaná még néhány évvel az életemet, ötven évig tanulmányoznám a Változások Könyvét,[82] s azután már nem követnék el nagy hibákat."

17.

A mester állandó beszédtárgya volt a Dalok Könyve, az Írások Könyve és a szertartások betartása. Ezekről beszélt a leggyakrabban.

18.

Sö fejedelme[83] K'ung-cï felől kérdezősködött Cï-lu-tól, Cï-lu azonban nem felelt a kérdésére. A mester így szólt: „Miért nem felelted azt, hogy olyan ember vagyok, aki nagy igyekezetében enni is elfelejt, aki boldogságában ⟨miután igyekezete sikerrel járt⟩ elfelejti a bánatot, s aki észre sem veszi, hogy közben elérkezett hozzá az öregség?"

19.

A mester mondotta: „Amit tudok a dolgokról, az nem született velem. Szeretem a régieket és mohón kutatom őket."

20.

A mester nem beszélt sem a rendkívüli dolgokról, sem az erőszakról, sem a felfordulásról, sem a szellemekről *(sen)*.

21.

A mester mondotta: „Ha harmadmagammal utazom, (a másik kettő) feltétlenül mesteremmé lesz. Mert én kiválasztom bennük a jót és követem, ami pedig rossz bennük, azt kijavítom (magamban)."

22.

A mester mondotta: „Az Ég oltotta belém az erényt *(tö)*, Huan T'ui mit is tehetne ellenem!"[84]

23.

A mester mondotta: „Azt hiszitek, fiaim, van valami titkom előttetek? Semmit sem titkolok előletek. Semmi olyat nem teszek, amiről ti, a tanítványaim, ne tudhatnátok. Ilyen vagyok."

24.

A mesternek négy (alapvető) tanítása volt: a műveltség *(wen)*, az rkölcs *(hing)*, a hűség és a megbízhatóság.

25.

A mester mondotta: „Szent embert látni még nem volt alkalmam; csak nemes embert volt alkalmam látni, s nekem ez is elég." A mester mondotta (azt is): „Igazán jó embert látni még nem volt alkalmam; csupán állhatatos embert volt alkalmam látni, s nekem ez is elég. Aki azonban semmivel sem rendelkezik, s mégis úgy tesz, mintha lenne valamije; aki üres, de kifelé teltnek mutatja magát; aki szűkölködik, de kifelé pompát mutat, az semmiképpen sem lehet állhatatos."

26.

A mester horgászott, de sohasem használt hálót. Sohasem lőtt rá megülő madárra.

27.

A mester mondotta: „Lehetnek olyanok, akik cselekszenek anélkül, hogy tudnák, miért. Én ezt nem teszem. Én sok mindent meghallgatok, kiválasztom belőle a jót, s azt követem. Sok mindent látok, s mindent meg is jegyzek. Ez a tudás második fokozata."

28.

A Hu-hiang-beliekkel igen nehéz volt szót érteni. (Így aztán) mikor egy ifjú jelentkezett (közülük a mesternél), a tanítványok kétkedéssel fogadták. A mester azonban így szólt: „Ha valaki megtisztítja magát és úgy lép be hozzám, azt elfogadom így megtisztultan, s nem kell, hogy biztosítson elmúlt dolgai felől. Helyeslem, hogy hozzám jöjjön (tanulni), csak azt nem fogom helyeselni, ha elhagy. Miért vagytok olyan szigorúak?"

29.

A mester mondotta: „Vajon messze van-e tőlünk az emberség erénye? Hiszen az emberséget csak akarnom kell, s máris elértem!"

30.

Cs'en fejedelemség büntetés-minisztere *(szī-pai)* megkérdezte, hogy (a Lu-beli) Csao fejedelem ismeri-e vajon a szertartásokat. K'ung-cï azt felelte: „Ismeri a szertartásokat." Amikor K'ung-cï visszavonult, (a miniszter) üdvözölte Wu-ma K'i-t (s kérte), hogy járuljon elébe, majd így szólt hozzá: „Én úgy hallottam, hogy a nemes ember nem részrehajló. Vagy a nemes ember részrehajló is lehet? Hiszen a (Lu-beli Csao) fejedelem Wu országból vett feleséget, s (az asszony) családneve megegyezett az övével, (aminek elleplezésére) most Wu-meng Cï-nek hívja. Ha a fejedelem ismeri a szertartásokat, akkor ugyan ki nem ismeri?" Wu-ma K'i ezt tudomására hozta a mesternek, aki ekkor így szólt: „Milyen szerencsés vagyok! Ha hibát követek el, valaki biztosan felismeri."[85]

31.

Ha a mester olyan emberekkel volt együtt, akik jól énekeltek, mindig megismételtette velük a jól sikerült darabot, s végül maga is velük énekelt.

32.

A mester mondotta: „A műveltségben *(wen)* talán eljutottam odáig, mint más emberek, de hogy mindenben nemes ember módjára cselekedjem, azt még nem sikerült elérnem."

33.

A mester mondotta: „Hogy is merészelném magamat szentnek vagy tökéletes erényűnek *(zsen)* tartani? De szakadatlanul igyekszem, anélkül hogy beléunnék, és tanítom az embereket, anélkül hogy belefáradnék. Ez minden, amit el lehet mondani rólam." Kung-szi Hua erre megjegyezte: „Éppen ez az, amit mi, tanítványok, nem tudunk megtanulni."

34.

Amikor a mester súlyos beteg volt, Cï-lu arra kérte, hogy imádkozhassék érte *(tao)*. A mester így szólt: „Van (erre példa)?" Cï-lu azt

felelte: „Van. Hiszen a Gyászbeszédekben[86] *(lei)* is olvashatjuk: 'Imádkozunk érted a fenti ⟨égi⟩ és lenti ⟨földi⟩ szellemekhez *(sen k'i)!*'" A mester erre azt mondta: „Elég régóta imádkozom én már."

35.

A mester mondotta: „A mértéktelenség zabolátlansághoz vezet, a mértékletesség pedig zsugorisághoz. Nos, a zsugoriság még mindig jobb, mint a zabolátlanság."

36.

A mester mondotta: „A nemes ember nyugodt és megelégedett, a közönséges embernek azonban szüntelenül aggodalmai vannak."

37.

A mester nyájas volt, de méltóságteljes; szigorú, de nem kegyetlen; tiszteletet parancsoló, de nyugodt.

VIII

1.

A mester mondotta: „T'ai-po-ról[87] igazán elmondhatjuk, hogy elérte az erény *(tö)* legmagasabb fokát. Háromszor engedte át másnak az égalattit ⟨a királyi trónt⟩, és a nép (nem ismervén okait) még csak nem is magasztalhatta érte."

2.

A mester mondotta: „Aki nem a szertartások mértéke szerint tiszteletteljes, az csak gyötri magát; aki nem a szertartások szerint ügyel (kötelességére), az félénk; aki nem a szertartások szerint bátor, az fel-

fordulást támaszt; aki nem a szertartások mértéke szerint egyenes, az durva. Ha a nemes ember buzgón teljesíti kötelességét szülei iránt, akkor a nép közt virágozni fog az emberség erénye. Ha nem taszítja el magától régi barátait, akkor a nép sem fog aljasságot elkövetni.''

3.

Amikor Ceng-cï beteg volt, összehívta tanítványait, és így szólt hozzájuk: „Takarjátok ki a lábamat, takarjátok ki a kezemet. A Dalok Könyvében ez áll: 'Remegjetek és óvakodjatok, mintha mély örvényhez érkeznétek, mintha vékony jégen tapodnátok!'[88] (S mert így vigyáztam testemre,) ezután is, csakúgy mint a mai napig, meg tudom őrizni épségben, gyermekeim."

4.

Amikor Ceng-cï beteg volt, Meng King-cï[89] meglátogatta. Ceng-cï szóhoz jutván azt mondotta: „Amikor a madár halni készül, kiáltása fájdalmas. Amikor az ember halni készül, beszéde erényes ⟨jó tanácsokat ad⟩. A nemes ember három törvényre *(tao)* fordítson különös gondot: testtartása és megjelenése sohase legyen merev vagy petyhüdt, arckifejezését úgy igazítsa, hogy mindig bizalomgerjesztő legyen, szavaiban és hanghordozásában pedig kerülje az alantasságot vagy illetlenséget. Az áldozati edények *(pien tou)* körüli szolgálatokra ott vannak a megfelelő hivatalnokai."

5.

Ceng-cï mondotta: „Képességekkel rendelkezni s mégis attól kérdezősködni, akinek nincsenek meg a képességei; sokkal rendelkezni s mégis attól kérdezősködni, akinek kevés van belőle; birtokolni dolgokat s mégis úgy tenni, mintha semmink sem volna; tele lenni valamivel s mégis üresnek mutatni magunkat; sértéseket szenvedni s mégsem vitatkozni: régebben volt egy barátom ⟨Jen Jüan⟩, aki éppen így intézte dolgait."

6.

Ceng-cï mondotta: „Akire úgy lehet rábízni egy hat arasznyi kis árvát, vagy akit úgy lehet megbízni egy százmérföldes (nagy fejedelemség) kormányzásával, hogy aztán találkozhat bármily nagy fordulattal, (kötelességétől) soha el nem tántorodik, az vajon nemes ember-e? Bizony, az nemes ember."

7.

Ceng-cï mondotta: „A hivatalnok *(sï)* nem lehet el nagylelkűség és kitartás nélkül. A teher ugyanis súlyos, az út pedig hosszú. A tökéletes erény *(zsen)* a teher, amit magára vállalt, s az nem súlyos talán? S minthogy csak a halállal ér véget, az út nem hosszú talán?"

8.

A mester mondotta: „A Dalok Könyve fölemel, a Szertartások Könyve megerősít, a Muzsika Könyve tökéletesít bennünket."[90]

9.

A mester mondotta: „A néppel el lehet érni, hogy a helyes utat kövesse, de nem lehet elérni, hogy meg is értse azt."

10.

A mester mondotta: „Aki szereti bátorságát fitogtatni, s elégedetlen a szegénységével, az (végül) felfordulást támaszt. Ha valaki nem tökéletes erényű *(pu-zsen)*, s ezért túlságosan kárhoztatják, az (ugyancsak) felforduláshoz jut el."

11.

A mester mondotta: „Ha valakinek olyan ragyogó tulajdonságai vannak, mint Csou-kung-nak, de ez őt gőgössé és zsugorivá teszi, akkor többi tulajdonságai még azt sem érdemlik meg, hogy szemügyre vegyék őket."

12.

A mester mondotta: „Nem könnyű olyan embert találni, aki három esztendeig tanul és mégsem érkezik el oda, hogy hivatali jövedelmet kapjon."

13.

A mester mondotta: „(A nemes ember) arra törekszik, hogy szavahihető legyen, szeret tanulni, haláláig megőrzi (a tanultakat), s egyre tökéletesíti erényét *(tao)*. Veszélyes országba *(pang)* be se teszi a lábát, felfordulásban levő országban pedig nem marad meg. Ha az égalatti kormányzása rendben van, akkor megmutatja magát; de ha nincs rendben, akkor elrejtőzik. Ha az országban rend van, akkor szegénysége és alacsony sora szégyenletes, de ha nincsen rend, akkor gazdagsága és előkelősége a szégyenletes."

14.

A mester mondotta: „Akinek nincs hivatali tisztsége, az ne foglalkozzék a kormányzás dolgaival."

15.

A mester mondotta: „Amióta Csï muzsikamester elkezdte működését, a Kuan-c'iü (kezdetű dal) refrénje *(luan)* milyen magával ragadó, hogy betölti a fülünket!"[91]

16.

A mester mondotta: „Az olyan embert, aki becsvágyó létére nem egyenes, aki ostoba létére nem tanulni vágyó, aki egyszerű létére nem megbízható, én sehogy sem tudom megérteni."

17.

A mester mondotta: „Úgy tanulj, mintha semmit sem értél volna el, és mindig félj, hogy elveszíted (amit tanultál)."

18.

A mester mondotta: „Az volt igazi lelki nagyság, amikor Sun és Jü birtokába jutott az égalattinak, s mégis, (a hatalom) mit sem számított nekik!"[92]

19.

A mester mondotta: „Mily hatalmas uralkodó volt Jao! Mily hatalmas volt! Egyedül az Ég nagy, és egyedül Jao volt egyenragú vele! (Erénye) határtalan volt! A nép nem is talál méltó nevet reá. Hatalmas volt! Mi mindent vitt végbe! Milyen ragyogó minden intézménye *(wen csang)*!"

20.

Sun-nak öt minisztere volt, s az égalattit jól kormányozták. (Később) Wu-wang azt mondta: „Nekem tíz kormányzó miniszterem van." K'ung-cï azt mondotta (ezzel kapcsolatban): „Hát nem igaz a mondás, hogy tehetséges embert találni nehéz? T'ang ⟨Jao⟩ és Jü ⟨Sun⟩ idejében többen voltak, mint manapság, (mert) egy asszony lévén közülük, (Wu-wang-nak) kilenc embere volt mindössze. Hogy (Wen-wang) az égalatti kétharmad részét birtokolta s ezzel szolgálta a Jin-dinasztiát: ez a Csou-ház érdeme *(tö)*. S elmondhatjuk, igen nagy érdeme."

21.

A mester mondotta: „Jü-ben én semmi hibát nem találok. Szegényes volt itala és étele, de a legnagyobb kegyeletet *(hiao)* tanúsította a szellemek *(kui-sen)* iránt; rosszak voltak köznapi ruhái, de gyönyörű volt áldozati köténye és sapkája; nyomorúságos volt a lakása, de az öntözőcsatornákra fordította minden erejét. Jü-ben én semmi hibát nem találok."

IX

1.

A mester ritkán beszélt a haszonról *(li)*, az égi akaratról *(ming)* és az emberségről *(zsen)*.[93]

2.

Egy Ta-hiang faluból *(tang)* való ember azt mondta: „K'ung-cï igazán nagy ember! Hatalmas a tudománya; csakhogy semmi olyan (tette) nincs, ami nagy hírnevet szerezne neki." A mester meghallotta ezt és így szólt tanítványaihoz: „Mivel is kellene foglalkoznom? Kocsihajtással vagy nyilazással? Kocsihajtással fogok foglalkozni."[94]

3.

A mester mondotta: „A szertartások kendersapkát írnak elő, manapság mégis selyemsapkát viselnek, mert az gazdaságosabb, s én (ugyanezért) követem az általános szokást. A szertartások előírják, hogy alul ⟨még a lépcsők előtt⟩ kell meghajolni, manapság mégis felül hajolnak meg. Ez azonban szemtelenség, s én inkább ellenkezésbe kerülök mindenkivel, de alul hajolok meg."

4.

A mesterből teljesen hiányzott négy dolog: nem volt benne sem féktelen vágy, sem előítélet, sem konokság, sem pedig önzés.

5.

Amikor a mester veszedelembe került K'uang-ban,[95] azt mondotta: „Amióta Wen-wang meghalt, nem itt ⟨bennem⟩ lakozik-e a műveltség *(wen)*? Ha az Ég el akarná veszejteni ezt a műveltséget, akkor én, a későbbi halandó, nem jutottam volna ennek a műveltségnek birtokába. S mivel az Ég nem akarja ezt a műveltséget elveszejteni, ugyan mit tehetnek ellenem a K'uang-beliek!"

6.

Egy főminiszter *(t'ai-cai)* megkérdezte Cï-kung-tól mondván: „Ugye szent ember *(seng)* a mesteretek? Milyen sokféle dologhoz ért!" Cï-kung így felelt: „Bizonyos, hogy az Ég adományai következtében

csaknem szent ember, s emellett valóban sokféle dologhoz ért." A mester meghallotta (a beszélgetést) és így szólt: „Ismer engem a főminiszter? Fiatal koromban alacsony sorban éltem *(cien)*, így aztán sok mindent megtanultam, de csupa alantas dolgot. Vajon a nemes embernek sok (dologhoz) kell (értenie)? Nem kell sok (dologhoz értenie)." Lao mondotta:[96] „A mester szerette mondogatni: 'Nem lévén hivatali elfoglaltságom, a művészetekkel foglalkozom *(ji)*.'"

7.

A mester mondotta: „Hogy nekem olyan (nagy) tudásom lenne? Nincs nekem (nagy) tudásom. De ha egy bármily nyomorult személy kérdez tőlem valamit, s egészen üresnek ⟨tudatlannak⟩ látszik, akkor igyekszem egyik végétől a másikig kifejteni és kimeríteni neki a kérdést."

8.

A mester mondotta: „Feng-madár nem érkezik, a Folyó nem bocsát ki képet magából. Számomra elvégeztetett."[97]

9.

Ha a mester gyászruhás vagy hivatali fejéket és ruhát viselő, vagy pedig vak embert látott, akkor, még ha azok nála fiatalabbak voltak is, mindig felemelkedett, vagy ha elhaladt mellettük, meggyorsította lépteit.

10.

Jen Jüan (a mester iránti csodálatában) felsóhajtott és azt mondta: „Felnézek rá, s ő mindig magasabb; belé szeretnék hatolni (tanaiba), s az mind áthatolhatatlanabb; egyszer még magam előtt látom, s hirtelen máris mögöttem van. A mester nagyon rendszeresen és nagyon jól irányítja az embereket. A műveltséggel *(wen)* gazdagít, a szertartásokkal fegyelmez engem. Ha fel akarok hagyni (a tanulással), nem vagyok rá képes. S ha már minden tehetségemet kimerítettem, még mindig úgy látom, hogy valami ott magasodik előttem, s hiába akarom követni, út nem vezet hozzá."

11.

Amikor a mester súlyos beteg volt, Cï-lu rávette a tanítványokat, hogy miniszterekként cselekedjenek.[98] Mikor a betegség megenyhült, (a mester magához tért és) így szólt: „Ju ⟨Cï-lu⟩ viselkedése már régóta csalfa! Ugyan kit csapok be azzal, hogy úgy teszek, mintha volnának miniszтereim, amikor pedig nincsenek? Becsaphatom talán az Eget? Hiszen annál, hogy miniszterek keze közt haljak meg, nem jobb-e a ti kezetek közt halni meg, gyermekeim? És ha nem is jut osztályrészemül valami nagy temetés, (közöttetek) talán az útszélen pusztulok el (s temetés nélkül maradok)?"

12.

Cï-kung így szólt (a mesterhez): „Ha volna itt egy szép drágakő, azt dobozba tennéd és elrejtenéd-e, vagy pedig jó árat kérvén érte eladnád?" A mester így felelt: „Eladnám, eladnám! De megvárnám, míg felajánlják a megfelelő árat."

13.

A mester (egy ízben) a kilenc keleti barbár törzs közé akart menni lakni.[99] Valaki azt mondta neki (erről): „Hiszen azok durva emberek. Hogy tehetnél ilyet?" A mester így felelt: „Ha nemes ember költözik közéjük, miféle durvaság maradhatna ott meg?"

14.

A mester mondotta: „Miután Wei-ből visszatértem Lu-ba,[100] kiigazítottam a muzsikát, és valamennyi óda *(ja)* és himnusz *(szung)* a maga helyére került."

15.

A mester mondotta: „A házon kívül szolgálni a fejedelmeket és a főembereket *(kung k'ing)*, odahaza szolgálni atyánkat és idősebb fivéreinket, gyász idején megtenni minden erőfeszítést, nem engedni eluralkodni rajtunk a bort: ezek közül vajon mire vagyok képes én?"

16.

A mester egy folyó partján állva így szólt: „Minden tovafolyik, akárcsak ez (a víz), meg nem állva sem nappal, sem éjjel."

17.

A mester mondotta: „Még senkivel sem találkoztam, aki éppúgy szerette volna az erényt *(tö)*, mint a külső szépséget *(sö)*."

18.

A mester mondotta: „(A tanulással) úgy vagyunk, mint a domb emelésével. Ha már csak egy kosárnyi (föld) hiányzik ugyan ahhoz, hogy készen legyen, de ekkor megállok, akkor abbahagytam a munkámat. Vagy úgy vagyunk, mint a föld egyengetésével. Ha már csak egy kosárnyi (földet) kell kiborítani, s meg is teszem, akkor munkámmal előrehaladtam."

19.

A mester mondotta: „Aki sohasem veszi félvállról, amit elmagyaráztam neki: ez Hui ⟨Jen Jüan⟩."

20.

A mester mondotta Jen Jüan-ról: „Mennyire sajnálom (a halálát)! Mindig csak előrehaladni láttam, sohasem láttam megtorpanni."

21.

A mester mondotta: „Előfordul, hogy a növény kisarjad, de nem bont virágot. Előfordul az is, hogy kivirágzik, de nem érlel gyümölcsöt."

22.

A mester mondotta: „A fiatalokkal (is) tisztelettel kell bánni, mert ki tudja, nem szárnyalnak-e túl bennünket a jövőben. Ha azonban negy-

ven vagy ötvenéves korukban sem hallattak még magukról, akkor bizony nem érdemlik meg, hogy tartsanak tőlük."

23.

A mester mondotta: „Ha megszívlelendő tanácsot kapunk, lehet azt nem helyeselni? A legfontosabb azonban, hogy (a tanács szerint) tökéletesítsük is önmagunkat. Ha gyengéd célzással figyelmeztetnek bennünket, lehet annak nem örülni? A legfontosabb azonban, hogy (a mondottakat) végig is gondoljuk. Aki örül (a figyelmeztetésnek), de nem gondolja végig, aki helyesli (a tanácsot), de nem tökéletesíti önmagát, azzal én igazán nem tudok mit kezdeni."

24.

A mester mondotta: „A hadseregtől el lehet rabolni a vezérét, de még egy közembertől sem lehet elrabolni a jóra való szándékát."

25.

A mester mondotta: „Még ha rongyos kendervászon-ruhában áll is prémekbe öltözöttek mellett, akkor sem szégyenli magát: íme, ez Ju ⟨Cï-lu⟩. — 'Semmivel sem elégedetlen, semmit sem követel; ugyan mi rosszra lenne képes?' "[101] – Cï-lu aztán szüntelenül ismételgette (e két verssort). A mester azonban megjegyezte: „Csakhogy ez az erény *(tao)* nem elegendő az igazi jósághoz *(cang)*."

26.

A mester mondotta: „Csak amikor elérkezik a téli hideg, akkor vesszük észre, hogy a fenyő és a ciprus utolsónak veszti el leveleit."

27.

A mester mondotta: „Az okos ember nem tévelyeg, a tökéletes erényű *(zsen)* nem aggódik, a bátor ember nem fél."

28.

A mester mondotta: „Van, aki képes arra, hogy velünk együtt tanuljon, de nem képes velünk együtt a követendő utat járni. Van, aki képes velünk együtt járni a követendő utat, de nem képes velünk együtt megszilárdítani (erényeit). Van, aki velünk együtt megszilárdítani is képes (erényeit), de nem képes rá, hogy velünk együtt helyesen mérlegeljen (minden esetben)."

29.

'A vadcseresznye virágai hogy lebegnek, forgolódnak! Hogy is ne gondolnék reád? Csakhogy házad nagyon messze van.'[102] A mester (e verssorokhoz) megjegyezte: „(Az erényre) nem gondolnak az emberek. (Ha gondolnának rá, akkor) hogy is lenne messze?"

X

1.

K'ung-cï a falujában mindig olyan egyszerűen viselkedett, mintha még beszélni sem tudna. Az ősök templomában és az udvarban világosan fejezte ki magát, ám nagyon óvatosan.

2.

Az udvarban az alacsonyabb rangú főhivatalnokokkal kertelés nélkül beszélt, a magasabb rangú főhivatalnokokkal pedig nyílt udvariassággal. A fejedelem jelenlétében tisztelettudóan elfogódott volt, de ugyanakkor méltóságteljes.

3.

Ha a fejedelem magához szólította, hogy vendégek fogadásával megbízza, akkor arckifejezése láthatóan megváltozott, s lábai nehezen mozogtak előre. (Csupán) kezét összekulcsolva üdvözölte azokat,

akikkel szemben állt, (összekulcsolt) kezét nyújtotta balra és jobbra, miközben ruhája elöl is, hátul is rendezett maradt. Gyors léptekkel vezette be őket, karját kissé kiterjesztve, mint madár a szárnyait. Amikor a vendég eltávozott, mindig beszámolt megbizatásáról (a fejedelemnek): „A vendég nem néz hátra többé."

4.

Amikor belépett a palota kapuján, úgy meghajlította testét, mintha alig férne be (a kapun). Ha megállt, sohasem foglalta el a kapu közepét; ha pedig áthaladt rajta, sohasem lépett rá a küszöbre. A fejedelmi hely mellett elhaladva arckifejezése láthatóan megváltozott, lábai nehezen mozogtak előre, beszéde pedig olyan volt, mintha nem jutna szóhoz. Ruháját két kezével fölemelve lépkedett fel a (fogadási) csarnokba, mélyen meghajlított testtel, s úgy visszatartva a lélegzetét, mintha nem jutna levegőhöz. Kifelé jövet pedig, mihelyt egy lépést tett lefelé a lépcsőn, arckifejezése megenyhült, derűs lett és megelégedett. Amikor leért a lépcsőn, meggyorsította lépteit, s kissé kiterjesztette a karját, mint madár a szárnyait. Amikor pedig elfoglalta (szokott) helyét, magatartása tisztelettudóan elfogódott volt.

5.

Kezében tartva a jade-jogart *(kui)* úgy meghajlította a testét, mintha nem bírná el (a jogar) súlyát. Olyan magasra emelte, mint üdvözléskor a kart ⟨feje magasságáig⟩, és nem eresztette lejjebb, mint valaminek az átadásakor (tartják a kezet). Arckifejezése szinte rettegővé változott, lábát pedig úgy húzta a földön, mintha valakinek a nyomát akarná követni. A hivatalos ajándékok felajánlásakor magatartása nyájas volt, személyes ajándékainak átadásakor pedig a lehető legkedvesebb.

6.

A nemes ember ⟨Konfuciusz⟩ nem viselt vörössel szegélyezett kék színű ⟨böjti⟩ gallért, sem pedig vörössel szegélyezett fekete ⟨gyász⟩ gallért. Mindennapi ruháján sohasem alkalmazott fehéren vöröslő

vagy lila ⟨„szabálytalan", asszonyokhoz illő⟩ színt. Nyári hőségben ritka szövésű vászonruhát hordott, de mindig csak kívül ⟨egy alsó ruha fölött⟩. (Télen) bárányprém fölött fekete ruhát, szarvasprém fölött fehér ruhát, rókaprém fölött sárga ruhát viselt ⟨mindig az állat színének megfelelően⟩. Mindennapi ruhájának prémje hosszú volt, jobb ujja azonban rövidebb (mint a bal). Feltétlen szüksége volt hálóruhára, másfélszer olyan hosszúra, mint maga. A róka- és borzprémmel vastagon bélelt ruhákat otthon viselte. Amikor nem gyászolt, övére aggatta a különféle függőket. Ha nem függöny-formájú ⟨udvari és áldozati⟩ alsó ruhát (készíttetett), mindig felül szűkre, alul szélesre (szabatta a selymet). Bárányprémben és fekete sapkában ⟨áldozati viseletben⟩ sohasem ment halottat siratni. A hónap első napján mindig magára öltötte udvari ruháit, és kihallgatásra ment az udvarba.

7.

Amikor böjtölt, mindig vászonból készült böjti ruhát viselt. Éjszakai hálóköntösét mindig másfélszer olyan hosszúra (szabatta), mint a teste. Böjt idején mindig megváltoztatta ételeit, s lakásában elhagyta szokott ülőhelyét.

8.

Sohasem unta meg a jól tisztított rizst, a húst pedig apró szeletekre vágottan szerette. Nem ette meg a dohos vagy savanyú rizst, sem a megromlott halat vagy húst. Nem ette meg azt az ételt, ami színét vesztette vagy megbüdösödött, sem azt, amit rosszul főztek meg, vagy nem az évszak szerint (kínáltak neki). Nem ette meg azt az ételt, amit szabálytalanul vágtak fel, sem azt, amit nem saját levével fűszereztek. Bármily bőségben lehetett is a hús, sohasem engedte, hogy több legyen, mint a növényi eledel. Csak a borivásban nem szabott határt magának, de soha nem jutott odáig, hogy megzavarodjék tőle. Soha nem fogyasztott el piacon vásárolt bort vagy szárított húst. Ételéből sohasem hiányzott a gyömbér. Sohasem evett sokat.
Ha áldozatban (segédkezett) a fejedelemnél, egy éjszakán át sem tartotta magánál a húst (amit ajándékul kapott). Az (otthoni) áldozati

húst sohasem őrizte három napnál tovább, hiszen ha három napnál tovább őrizte volna, már senki sem tudta volna megenni.
Ha érkezett, nem beszélt; s ha lefeküdt aludni, nem beszélgetett.
Bármily közönséges lehetett az étele, füvekből kotyvasztott a levese, mindig felajánlott (belőle egy keveset) az őseinek, s mindig nagy tisztelettudással.

9.

Soha nem ült le szabálytalanul elhelyezett gyékényre.

10.

Ha falujabeliek együtt borozgattak, ő csak akkor lépett ki (a teremből), ha a botra támaszkodók ⟨öregek⟩ már kiléptek. Ha falujabeliek nagy dögvész-űző szertartást rendeztek *(no)*, ő udvari ruháját öltötte magára, s ott állt a keleti lépcsők mellett.

11.

Ha elküldött valakit tudakozódásra ⟨udvariassági látogatásra⟩ egy más országba, akkor kétszer is meghajolt (távollevő barátja tiszteletére), és kikísérte a küldöttet. Amikor (Ki) K'ang-cï (egy ízben) orvosságot küldött neki ajándékul, ő meghajolt, elfogadta, és így szólt: „Mivel nem ismerem, nem merem megkóstolni."

12.

Amikor istállója (távollétében) leégett, a mester az udvarból visszatérve így szólt: „Megsebesült valaki?" A lovakról nem érdeklődött.

13.

Ha a fejedelem (főtt) ételt küldött neki ajándékba, ő mindig megigazította a gyékényt, s ő kóstolta meg először. Ha a fejedelem nyers húst küldött neki ajándékul, mindig megfőzette, majd felajánlotta (ősei-

nek). Ha a fejedelem élő állatot küldött neki ajándékul, azt mindig felnevelte. Ha lakomán volt jelen a fejedelemnél, s a fejedelem áldozatot mutatott be, ő megkóstolt mindent előre. Amikor beteg volt, s a fejedelem meglátogatta, ő kelet felé fordította a fejét, magára terítette udvari ruháját és ráhelyezte hivatali övét. Ha a fejedelem parancsa az udvarba szólította, nem várta meg, hogy kocsiját befogják, elindult gyalog.

14.

Ha egy barátja meghalt, s nem volt, aki temetéséről gondoskodjék, ő így szólt: „Én elrendezem a temetést." Ha egy barátjától ajándék érkezett, lett légyen az akár kocsi vagy lovak, nem hajolt meg (köszönetképpen), hacsak nem áldozati hús volt (az ajándék).

15.

Az ágyban nem feküdt holttest módjára. Otthonában nem volt túlságosan feszes. Ha gyászruhát viselő embert látott, lehetett az akár ismerős is, mindig megváltoztatta arckifejezését. Ha hivatali sapkát viselő embert vagy vakot látott, hiába volt (ő maga) mindennapi ruhájában, mindig tisztelettel üdvözölte. Ha (kocsin utaztában) súlyos gyászt viselő emberrel találkozott, kezét a mellvédre téve előrehajolt. Ugyanígy üdvözölte a népszámlálási tábla hordozóját is. Ha gazdag lakomát helyeztek elébe, mindig megváltoztatta arckifejezését és fölemelkedett. Hirtelen mennydörgést vagy heves szélfúvást hallva is mindig megváltoztatta arckifejezését.

16.

Kocsira szállva egyenesen tartotta a testét, s kezével fogta a felszállókötelet. A kocsiban nem forgatta körbe a fejét, nem beszélt gyorsan, és nem mutogatott az ujjával.

17.

(Meglátva) az arckifejezést, (a madár) nyomban felszáll, köröz egy keveset, majd letelepszik. (A mester) így szólt: „A magas dombon ez

a fácántyúk hogy tudja az alkalmas időt, hogy tudja az alkalmas időt!" Cï-lu egy mozdulatot tett feléje. (A madár) hármat kiáltott, és fölemelkedett.[103]

XI

1.

A mester mondotta: „Szertartásaik és muzsikájuk tekintetében a régiek szinte vademberek *(je-zsen)* voltak, míg a mostaniak — a szertartások és a muzsika tekintetében — nemes emberek *(kiün-ci)*. Mégis, alkalmazván ezeket a dolgokat, én a régieket követem."

2.

A mester mondotta: „Azok közül, akik (tanítványként) velem voltak Cs'en-ben és C'ai-ban, senki sem látogatja már a kapumat ⟨iskolámat⟩. Erényes *(tö)* tetteivel (kiemelkedett közülük) Jen Jüan, Min Cï-k'ien, Zsan Po-ju és Csung-kung; kiváló beszélőkészségével Cai Wo és Cï-kung; a kormányzás dolgaiban Zsan Ju és Ki Lu; műveltség dolgában pedig Cï-ju és Cï-hia."[104]

3.

A mester mondotta: „Hui ⟨Jen Jüan⟩ sohasem faggatott engem. Örült mindennek, amit mondtam."

4.

A mester mondotta: „Mily szülőtisztelő volt Min Cï-k'ien! Az emberek nem találtak soha semmi kivetni valót szüleiről és testvéreiről mondott szavaiban."

5.

Nan Jung gyakran ismételgette a fehér jogarról szóló (verssorokat).[105] K'ung-cï feleségül adta hozzá bátyjának leányát.

6.

Ki K'ang-cï megkérdezte, hogy a tanítványok közül ki szeret legjobban tanulni. A mester így felelt: „Jen Hui ⟨Jen Jüan⟩ szeretett tanulni a legjobban. De sajnos, (az Ég) rövidre szabta életét, s meghalt. Most senki nincs hozzá fogható."

7.

Amikor Jen Jüan meghalt, ⟨apja⟩ Jen Lu[106] azt kérte a mestertől, (adja neki) kocsiját, hogy (árából) külső koporsót szerezhessen (fiának). A mester azonban így szólt: „Akár tehetséges, akár tehetségtelen, a fiát mindenki fiának hívja. Amikor (az én fiam:) Li meghalt, neki is csak belső koporsója volt, nem volt külső koporsója. Nem kezdtem gyalog járni azért, hogy neki külső koporsót biztosítsak. Én közvetlenül a főhivatalnokok *(tai-fu)* után következem, ezért nem járhatok gyalog."

8.

Amikor Jen Jüan meghalt, a mester így kiáltott fel: „Ó jaj, az Ég elpusztít engem! Az Ég elpusztít engem!"

9.

Jen Jüan halálát a mester keservesen megsiratta. Követői így szóltak: „Mester, nem túlzott-e a bánatod?" Ő így felelt: „Hogy túlzott volna? Hát kit gyászoljunk meg így, ha nem az ilyen embert?"

10.

Amikor Jen Jüan meghalt, a tanítványok *(men-zsen)* gazdag temetést akartak rendezni neki. A mester azt mondta: „Ez nem volna illendő (Jen Jüan szegénységéhez)." A tanítványok mégis gazdag temetést rendeztek. A mester kijelentette: „Hui ⟨Jen Jüan⟩ úgy tekintett rám, mintha apja lennék, nekem azonban nem adatott meg, hogy fiamnak tekintsem (és szerény temetést kapjon). De nem én (vagyok a hibás), hanem ezek a tanítványok."

11.

Ki Lu ⟨Cï-lu⟩ megkérdezte, hogyan kell szolgálni a szellemeket *(kui-sen)*. A mester így felelt: „Aki még az élő embereket sem tudja szolgálni, az hogy tudná szolgálni a holtakat *(kui)?*" (Cï-lu folytatta:) „Engedd meg, hogy megkérdezzem, mi a halál?" (A mester) azt felelte: „Aki még az életet sem ismeri, hogyan ismerhetné meg a halált?"

12.

(Egy napon) Min-cï[107] nagyon feszesen állt meg az oldalán, Cï-lu nagyon merészen, Zsan Ju és Cï-kung pedig nagyon komolyan. A mester elégedett volt velük (és így szólt): „Ju ⟨Cï-lu⟩, te nem fogsz természetes halállal meghalni."

13.

A Lu-beli hivatalnokok teljesen újra akarták építtetni a Hosszú Kincstárat *(Cs'ang-fu)*. Min Cï-k'ien így szólt: „Hát nem lenne elég megjavítani a régi épületet? Miért kell az egészet újra megépíteni?" A mester megjegyezte: „Ez az ember ritkán beszél, de mindig telibe talál."

14.

A mester (egy ízben) megjegyezte: „Ju ⟨Cï-lu⟩ lantja (harciasságával) mit keres az én iskolámban?" A tanítványok ettől fogva semmire sem becsülték Cï-lu-t. A mester azonban így szólt: „Ju már feljutott a fogadócsarnokba, de még nem lépett be a belső szobákba."

15.

Cï-kung megkérdezte, hogy Sï és Sang közül melyik a kiválóbb. A mester így felelt: „Sï ⟨Cï-csang⟩ túlmegy a mértéken, Sang ⟨Cï-hia⟩ pedig nem éri el." „Akkor tehát — folytatta (Cï-kung) — Sï a különb?" A mester mondotta: „A mértéken túlmenni ugyanolyan hiba, mint nem érni el."

16.

A Ki család feje gazdagabb volt már, mint (valaha) Csou-kung, s mégis, K'iu ⟨Zsan Ju⟩ begyűjtötte számára az adókat *(lien)*, tovább növelve a gazdagságát. A mester azt mondotta: „Nem az én tanítványom többé. Gyermekeim, szólaltassátok meg a dobot és támadjátok meg!"

17.

(A mester mondotta:) „Cs'ai ⟨Cï-kao⟩ tudatlan, Sen ⟨Cseng-cï⟩ ostoba, Sï ⟨Cï-csang⟩ mértéktelen, Ju ⟨Cï-lu⟩ pedig faragatlan."[108]

18.

A mester mondotta: „Hui ⟨Jen Jüan⟩ már csaknem elérte (a tökéletességet); s legtöbbször szükséget szenved. Szï ⟨Cï-kung⟩ azonban nem is kapott égi megbizatást, mégis egyre nő a vagyona. Ítéletei azonban legtöbbször helyesek."

19.

Cï-csang kérdezősködött a jó ember *(san-zsen)* útja felől. A mester mondta: „Nem lép ugyan mások nyomába, de nem is jut be a belső szobákba."[109]

20.

A mester mondotta: „Aki egy beszélgetés során szilárd és őszinte, azt máris nemes embernek kell tartanunk? Lehet, hogy komolysága látszat csupán!"

21.

Cï-lu megkérdezte, hogy ha hall valamit ⟨tanítást⟩, azonnal meg kell-e valósítania. A mester így felelt: „Ott van még atyád és idősebb fivéreid (hogy megtanácskozd velük a dolgot), hogy tehetnéd tehát, hogy azonnal megvalósítsd, amit hallasz?" Zsan Ju is megkérdezte, hogy

amit hall, azt azonnal meg kell-e valósítania. A mester pedig felelte: „Amit hallasz, azonnal meg kell valósítanod." — Kung-szi Hua ekkor így szólt: „Ju ⟨Cï-lu⟩ megkérdezte, hogy amit hall, azonnal meg kell-e valósítania, és a mester azt felelte, hogy ott van még atyja és idősebb fivérei is. K'iu ⟨Zsan Ju⟩ megkérdezte ugyanezt, ugyanazokkal a szavakkal, és a mester azt felelte, hogy amit hall, valósítsa meg azonnal. Mármost én, Cs'ï, nem tudom, mit gondoljak. Kérlek, magyarázd meg." A mester a következőket mondotta: „K'iu ⟨Zsan Ju⟩ fél előrehaladni, őt hát előre lendítettem. Ju ⟨Cï-lu⟩ azonban a kelleténél több lelkesedéssel rendelkezik, ezért őt visszatartottam."

22.

Amikor a mester veszedelembe került K'uang-ban, Jen Jüan (óvatosan) a háttérben maradt. A mester (később) így szólt hozzá: „Azt hittem, meghaltál." (Jen Jüan) így felelt: „Amíg a mester él, hogy mernék én meghalni?"

23.

Ki Cï-zsan[110] megkérdezte, hogy Csung Ju ⟨Cï-lu⟩ és Zsan K'iu ⟨Zsan Ju⟩ vajon méltó-e a nagy miniszter *(ta-cs'en)* névre. A mester így felelt: „Azt gondoltam, rendkívüli emberekről fogsz kérdezősködni, s íme, csak Ju és K'iu felől kérdezel! Akit nagy miniszternek nevezünk, az a törvénynek *(tao)* megfelelően szolgálja fejedelmét, és ha erre nem képes, nyugalomba vonul. Nos, Ju és K'iu csak a közönséges miniszter *(kiü-cs'en)* nevére méltó." (Ki Cï-zsan azonban) tovább kérdezte: „Ha így van, engedelmeskednének-e vajon uruknak?" A mester pedig mondotta: „Apagyilkosságba vagy fejedelemgyilkosságba bizony nem követnék urukat."

24.

Cï-lu (a Ki család szolgálatába lépve) kinevezte Cï-kao-t Pi kormányzójává *(cai)*. A mester így szólt hozzá: „Ezzel kárt okoztál egy ember

fiának." Cï-lu így válaszolt: „Igazgatja a népet és hivatalnokokat *(min zsen)*, gondoskodik a föld és a gabona isteneiről *(sö ci)*. Miért kellene könyveket olvasnia ahhoz, hogy megszerezze a szükséges tudnivalókat?" A mester pedig mondotta: „Hát ezért gyűlölöm én a magadfajta pergőnyelvűeket."

25.

Cï-lu, Ceng Szi ⟨Ceng-cï apja⟩, Zsan Ju és Kung-szi Hua együtt ültek a mesterrel. A mester így szólt hozzájuk: „Hogy néhány nappal idősebb vagyok nálatok, azt most ne vegyétek figyelembe. Minduntalan azt mondjátok: 'Nem ismernek bennünket.' Nos, ha valaki felismerne (és hivatalba emelne) benneteket, akkor mit tennétek?" Cï-lu nagy sietve válaszolt, mondván: „Ha megbíznának azzal, hogy kormányozzak egy ezer hadiszekérrel rendelkező fejedelemséget, amely be van szorítva két hatalmas fejedelemség közé, sőt mi több, hódító hadseregek dúlják és éhínség sanyargatja, én alig három év alatt elérném, hogy (népe) bátor legyen, sőt felismerje a helyes irányt." A mester mosolygott ezen.

„Hát te, K'iu, mit tennél?" (Zsan Ju) így felelt: „Ha megbíznának azzal, hogy kormányozzak egy hatvan-hetven, vagy mondjuk ötven-hatvan négyzetmérföldnyi (területet), én alig három év alatt elérném, hogy népének mindene meglegyen. A szertartások és a muzsika dolgában várnék egy nemes emberre."

„Hát te, Cs'ï, mit tennél?" (Kung-szi Hua) így felelt: „Nem mondom, hogy én ezekre ⟨a szertartások és a muzsika irányítására⟩ már képes vagyok, de szeretném megtanulni. Én mint kicsiny segédkező, ünnepi sötét ruhában és fekete sapkában szeretnék közreműködni az ősök templomának szolgálataiban, vagy a fejedelmek udvari gyülekezeteinél."

„Hát te, Tien, mit tennél?" (Ceng Szi) abbahagyta a lantpengetést, megnyugtatta a húrokat, majd félretette a lantot, felállt és így felelt: „Egészen mást, mint ez a három tanítványod." A mester így szólt: „Mi baj lehet abból? Mint a többiek, mondd csak el te is a szíved vágyát." (Ceng Szi) azt mondta: „A tavasz utolsó hónapjában, tavaszi öltözékben annak rendje szerint, öt-hat férfi-kalapot viselő

barátommal és hat-hét fiatalabb ifjúval megmosnám kezemet-lábamat a Ji-folyóban, élvezném a levegőt az eső-oltár *(wu-jü)* fái alatt, és énekelve térnék haza." A mester ekkor felsóhajtott, és így szólt: „Veled tartok, Tien."

Amikor a három tanítvány kiment, Ceng Szi hátramaradt és megkérdezte a mestertől: „Mit gondoljak három tanítványod beszédéről?" A mester így szólt: „Mindenki elmondta a szíve vágyát, ennyi az egész." (Ceng Szi tovább) kérdezte: „S miért mosolygtál, mester, Ju ⟨Cï-lu⟩ fölött?" (A mester) így felelt: „Egy fejedelemséget a szertartások szerint kell kormányozni, márpedig az ő beszédéből hiányzott a szerénység *(zsang)*. Ezért mosolyogtam rajta."

„És K'iu ⟨Zsan Ju⟩ nem fejedelemséget *(pang)* kívánt magának?" (A mester) így felelt:) „Hogyan létezhetne olyan hatvan-hetven vagy akár ötven-hatvan négyzetmérföldnyi terület, amely ne lenne fejedelemség *(pang)?*" (Ceng Szi folytatta:) „És Cs'ï ⟨Kung-szi Hua⟩ nem fejedelemségről beszélt?" (A mester felelte:) „Ugyan kinek lenne dolga az ősök templomában és az udvari összejöveteleken, ha nem a fejedelmeknek *(csu-hou)?* Ha Cs'ï kicsiny segédkező lenne (ezekben a szertartásokban), ki lehetne akkor nagy segédkező?"

XII

1.

Jen Jüan megkérdezte, mi a tökéletes erény *(zsen)*. A mester így felelt: „Legyőzni önmagunkat és visszatérni a tisztességhez *(li)*: ez a tökéletes erény. Aki egy napra is, de legyőzi önmagát és visszatér a tisztességhez, azt az égalatti tökéletes erényűnek fogja tartani. A tökéletes erény önmagunktól függ; hogy is függne másoktól?" Jen Jüan folytatta: „Engedd meg, hogy megkérdezzem, mik ennek a részletei?" A mester pedig mondotta: „Ami a tisztességgel ellenkezik *(fei-li)*, ne lásd; ami a tisztességgel ellenkezik, ne halld; ami a tisztességgel ellenkezik, ne mondd; ami a tisztességgel ellenkezik, ne tedd." Jen Jüan ekkor így szólt: „Bár erőm még fogyatékos, engedd meg, hogy mégis tanításod szerint cselekedjem."

2.

Csung-kung megkérdezte, mi a tökéletes erény. A mester így felelt: „Ha kilépsz a kapun, olyan légy, mintha nagy vendéget fogadnál; ha a népet dolgoztatod *(sï)*, olyan légy, mintha nagy áldozatnál segédkeznél; soha ne tedd másoknak azt, amit magadnak nem kívánsz. Akkor a fejedelemségben *(pang)* nem fog senki zúgolódni ellened, és a családban sem lesz veled senki elégedetlen." Csung-kung ekkor így szólt: „Bár erőm még fogyatékos, engedd meg, hogy tanításod szerint cselekedjem."

3.

Szï-ma Ju[111] megkérdezte, mi a tökéletes erény. A mester így felelt: „A tökéletes erényű ember óvatos és lassú a beszédben." (Szï-ma Ju tovább) kérdezte: „Aki a beszédben óvatos és lassú, azt már tökéletes erényűnek mondhatjuk?" A mester pedig felelte: „Aki érzi a cselekvés nehézségét, az lehet-e nem óvatos és nem lassú a beszédben?"

4.

Szï-ma Ju megkérdezte, ki a nemes ember. A mester így felelt: „A nemes ember nem ismeri a bánatot, sem a félelmet." (Szï-ma Ju) folytatta: „Aki nem ismeri a bánatot, sem a félelmet, az már nemes ember?" A mester pedig felelte: „Aki bensejét vizsgálva nem talál hibát magában, az miért is bánkódna, mitől is félne?"

5.

Szï-ma Ju (egy ízben) szomorúan így szólt: „Minden embernek vannak fivérei, egyedül nekem nincsenek." Cï-hia erre azt felelte: „Én úgy hallottam, hogy a halál és élet égi elrendelés *(ming)* következménye, a gazdagság és előkelőség az Égtől függ. A nemes ember legyen tiszteletre méltó és ezt soha el ne veszítse, legyen tisztelettudó másokkal szemben, megőrizve mindig a tisztességet, s akkor a négy tenger között mindenki a fivére lesz. Hogyan is bánkódhatik a nemes ember azon, hogy nincsenek fivérei?"

6.

Cï-csang megkérdezte, mit jelent világosan látni. A mester így felelt: „Akire a (gondolkodást) lassan eláztató ⟨megmérgező⟩ rágalom és a bőrünk felsebzéseként ható ⟨ijesztő⟩ vádaskodás egyaránt hatástalan marad, arról elmondhatjuk, hogy világosan lát. Igen, akire a lassan mérgező rágalom és az ijesztő vádaskodás hatástalan marad, arról elmondhatjuk, hogy messzire lát."

7.

Cï-kung a kormányzásról kérdezősködött. A mester így szólt: „Legyen elegendő élelem, legyen elegendő fegyver *(ping)*, s a nép bízzon benned." Cï-kung ekkor azt mondta: „És ha elkerülhetetlen, hogy lemondjak valamelyikről, akkor melyikről mondhatok le először a három közül?" (A mester) azt felelte: „A fegyverekről." Cï-kung folytatta: „És ha elkerülhetetlen, hogy a kettő közül is lemondjak az egyikről, melyikről mondhatok le először?" (A mester) így felelt: „Az élelemről. Mert halál régi időktől fogva van ⟨elkerülhetetlen⟩, de ha a nép nem bízik benned, nem állhat fenn (az ország)."

8.

Ki Cï-cs'eng[112] azt mondta: „A nemes embernek csak a belső tulajdonságokra *(csï)* van szüksége; mi szüksége is lenne a külső díszre *(wen)*?" Cï-kung erre így felelt: „Ó, uram, szavaid nemes emberre vallanak, de hát a nyelvet még a négyesfogat sem tudja utolérni! A külső ékesség éppen olyan, mint a belső tulajdonság, s a belső tulajdonság éppen olyan, mint a külső ékesség. A szőrétől megfosztott tigris- vagy leopárdbőr éppen olyan, mint a szőrétől megfosztott kutya- vagy juhbőr."

9.

Ai fejedelem Ju Zso-tól kérdezősködött mondván: „Ebben az évben rossz volt a termés, (az adók) nem tudják fedezni a kiadásaimat. Mit tegyek most?" Ju Zso feleletképpen így szólt: „Miért nem az

egyszerű tizedet *(cs'ö)* gyűjtöd be?" (Ai fejedelem) így felelt: „Hiszen a kettős tizedet sem találom elegendőnek! Mit is kezdenék az egy tizeddel?" (Ju Zso) ekkor válaszképpen azt mondta: „Ha a népnek *(po-szing)* mindene megvan, akkor a fejedelem sem lát szükséget; de ha a nép szükséget lát, akkor a fejedelemnek sem lehet meg mindene."

10.

Cï-csang megkérdezte, hogyan kell magasra emelni az erényt *(tö)*, s hogyan kell megkülönböztetni *(pien)* a hamis dolgokat. A mester mondotta: „Mindennél többre becsülni a hűséget és szavahihetőséget, s mindig igazságosan *(ji)* cselekedni: ez az erény magasra emelése. Akit szeretünk, annak azt kívánni, hogy éljen; akit gyűlölünk, annak azt kívánni, hogy haljon meg; vagy akár egyszer életet, másszor meg halált kívánni valakinek: mindez hamis dolog (mert az élet és halál az Égtől függ)."

11.

A C'i-beli King fejedelem a kormányzásról kérdezősködött K'ung-cï-nél.[113] K'ung-cï válaszképpen azt mondta: „A fejedelem legyen fejedelem, az alattvaló legyen alattvaló, az apa legyen apa, a fiú legyen fiú." (King) fejedelem pedig így szólt: „Nagyon jó! Valóban, ha a fejedelem nem fejedelem, az alattvaló nem alattvaló, az apa nem apa és a fiú nem fiú, akkor hiába van meg a gabonám ⟨adó-jövedelmem⟩, képes lehetek-e meg is enni ⟨élni vele⟩?"

12.

A mester mondotta: „Ó, Ju ⟨Cï-lu⟩ fél-szóval is el tudna dönteni egy pert!" Cï-lu (valóban) egyet sem aludt az ígéretei fölött.[114]

13.

A mester mondotta: „Meghallgatni a panasztevőket (és igazságot szolgáltatni nekik) éppen úgy tudom, mint bárki más. Ami azonban szükséges volna: elérni, hogy senkinek se legyen panasza."

14.

Cï-csang a kormányzásról kérdezősködött. A mester mondotta: „Ügyelj (az elvekre) fáradhatatlanul, s tántoríthatatlan hűséggel valósítsd meg őket."

15.

A mester mondotta: „A nemes ember tökéletesíti mások jó tulajdonságait, és nem fokozza mások rossz tulajdonságait. A közönséges ember fordítva csinálja."

16.

Ki K'ang-cï a kormányzásról kérdezősködött K'ung-cï-nél. K'ung-cï válaszképpen azt mondta: „Kormányozni annyi, mint a helyes útra igazítani. Ha te, uram, a helyes úton járva vezeted (a népet), akkor ugyan ki merne letérni a helyes útról?"[115]

17.

Ki K'ang-cï nagyon nyugtalankodott a tolvajok (szaporodása) miatt, s kérdést tett fel (erről) K'ung-cï-nek. K'ung-cï válaszképpen azt mondta: „Ha te, uram, nem leszel kapzsi, akkor akár jutalmat adhatsz érte, mégsem fognak lopni."

18.

Ki K'ang-cï a kormányzásról kédezősködött K'ung-cï-nél, s azt mondta: „Mit gondolsz, nem kellene megölni az erkölcsteleneket *(wu-tao)*, hogy ezzel is segítsük az erkölcsösöket *(ju-tao)?*" K'ung-cï így felelt neki: „De uram, a jó kormányzáshoz miért kellene megölnöd bárkit is? Ha te magad a jóra törekszel, akkor a nép is jó lesz. A nemes ember erénye *(tö)* olyan, akár a szél; a közönséges embereké pedig akár a fű. Ha fölötte fúj a szél, a fűnek meg kell hajolnia."

19.

Cï-csang megkérdezte, milyennek kell lennie az írástudónak *(sï)* ahhoz, hogy méltán nevezzék kiválónak *(ta)*. A mester így szólt: „Mit nevezel kiválóságnak?" Cï-csang azt felelte: „Azt, amikor

valaki a fejedelemségben is *(pang)*, a családban is hallat magáról." A mester mondotta: „Ez csupán híresség, de nem kiválóság. Aki valóban kiváló, az lényéből fakadóan egyenes, és szereti az igazságosságot *(ji)*. Megvizsgálja az emberek beszédét, s figyelembe veszi külső megjelenésüket. Mindig vigyáz arra, hogy mások alá szállítsa le magát. (Így aztán) a fejedelemségben is, a családban is kiváló lesz. Aki azonban csak híres, az csupán külsőleg teszi magáévá az erényt *(zsen)*, a tettei éppen ellenkezőek, s meg is marad ilyennek, anélkül hogy kétségei lennének. (Így aztán) a fejedelemségben is, a családban is csupán híressé lehet."

20.

Fan Cs'ï együtt sétált a mesterrel az eső-oltár *(wu-jü)* fái alatt, és így szólt: „Bátorkodom megkérdezni, hogyan lehet magasra emelni az erényt, kijavítani a rejtett hibákat, s megítélni a hamisságot?" A mester így felelt: „Nagyszerű kérdés! Előbb gyakorolni és csak ennek folytán birtokolni (az erényt): vajon nem így emeljük-e magasra az erényt? Támadást indítani a saját hibáink ellen, nem pedig mások hibáit támadni: vajon nem így javíthatjuk-e ki a rejtett hibákat? Egy reggel haragra lobbanni és bajba dönteni önmagunkat, sőt még rokonainkat is: ez vajon nem hamisság?"

21.

Fan Cs'ï az emberség erényéről *(zsen)* kérdezősködött. A mester így szólt: „Szeretni az embereket." (Fan Cs'ï most) azt kérdezte, mi a tudás. A mester így felelt: „Ismerni az embereket." Fan Cs'ï azonban nem értette meg (a választ), és a mester így folytatta: „Aki fölemeli az egyeneseket és eltávolítja a görbéket, az képes elérni, hogy a görbék is kiegyenesítsék magukat." Fan Cs'ï ekkor visszavonult, Cï-hia-hoz ment és így szólt hozzá: „Kevéssel ezelőtt a mesternél voltam és megkérdeztem tőle, mi a tudás. A mester azt felelte: 'Aki fölemeli az egyeneseket és eltávolítja a görbéket, az képes elérni, hogy a görbék is kiegyenesítsék magukat.' Mit jelentsen ez?" Cï-hia így felelt: „Mily gazdag ⟨tartalmas⟩ szavak! Amikor Sun birtokolta az égalattit, válogatott alattvalói *(csung)* között, és fölemelte Kao-jao-t, mire

eltűntek az erény nélkül valók. Amikor T'ang lett az égalatti birtokosa, válogatott összes alattvalói között, és fölemelte Ji-jin-t, mire eltűntek az erény nélkül valók."[116]

22.

Cï-kung a barátságról kérdezősködött. A mester mondotta: „Hűségesen figyelmeztesd és ügyesen vezesd (a barátaidat). Ha nem használ, hagyd abba; ne hozz szégyent magadra (ti. barátaid elvesztésével)."

23.

Ceng-cï mondotta: „A nemes ember műveltségével *(wen)* szerzi barátait, s a barátsággal az erényt támogatja."

XIII

1.

Cï-lu a kormányzásról kérdezősködött. A mester mondotta: „A nép előtt járni és segíteni munkáját." (Cï-lu) bővebb magyarázatot kért, (a mester) hozzátette: „Soha el nem fáradni (ezekben a dolgokban)."

2.

Csung-kung a Ki család fejének főminisztere *(cai)* volt. (Egy ízben) a kormányzásról kérdezősködött, és a mester azt mondta neki: „Helyezd előre ⟨dolgoztasd magad helyett⟩ hivatalnokaidat, bocsásd meg a kisebb bűnöket, emeld hivatalba a kiválóakat és tehetségeseket." (Csung-kung) megkérdezte: „Miről ismerem fel a kiválóakat és tehetségeseket, hogy hivatalba emeljem őket?" (A mester) így felelt: „Emeld hivatalba azt, akit felismersz. Akiket pedig nem ismersz, majd figyelmedbe ajánlják az emberek."

3.

Cï-lu így szólt: „Wei fejedelme vár téged, mester, hogy veled kormányozzon. Mit szándékozol tenni legelőször?" A mester így felelt:

„A legfontosabb volna: kijavítani a neveket *(cseng ming)*." Ci-lu azt mondta: „Ha ezt teszed, mester, ugyancsak célt tévesztesz! Miért kellene kijavítani (a neveket)?" A mester pedig így szólt: „Milyen vadember vagy te, Ju! A nemes ember óvatos tartózkodást tanúsít mindenben, amihez nem ért. — Ha a nevek nem helyesek, akkor a szavak nem felelnek meg (a dolgoknak). Ha a szavak nem felelnek meg (a dolgoknak), akkor a tettek (v. szolgálatok) nem sikerülnek. Ha a tettek nem sikerülnek, akkor az illem és harmónia *(li jo)* nem virágzik. Ha az illem és harmónia nem virágzik, akkor a különböző büntetések nem arányosak (a bűnökkel). Ha pedig a büntetések nem arányosak, akkor a nép azt sem tudja, hogyan mozgassa kezét és lábát. — Ezért a nemes ember olyan neveket ad (a dolgoknak), hogy azokat mindig mondani ⟨helyesen használni⟩ is lehessen, és kimondva őket, mindig (nekik megfelelően) cselekedni lehessen. A nemes ember beszédében semmi helytelennek nem szabad lennie."[117]

4.

Fan Cs'ï arra kérte (a mestert), hogy tanítsa földművelésre. A mester így szólt: „Azt jobban tudná nálam egy öreg paraszt." (Fan Cs'ï) ekkor azt kérte, hogy tanítsa kertészkedésre. (A mester) így szólt: „Azt jobban tudná nálam egy öreg kertész." Fan Cs'ï ekkor kiment, a mester pedig mondotta: „Milyen közönséges ember ez a Fan Sziü! Ha az elöljáró *(sang)* szereti a szertartásokat (v. illemet), akkor a nép közül senki sem merészel tiszteletlen lenni. Ha az elöljáró szereti az igazságot, akkor a nép közül senki sem merészeli nem alávetni magát. Ha az elöljáró szereti a szavahihetőséget, akkor a nép közül senki sem merészel őszintétlennek lenni. Ha pedig mindezt elérte, akkor a négy égtáj minden lakója eljön hozzá, hátán cipelve gyermekét. Mi szüksége is volna a földművelésre?"

5.

A mester mondotta: „Ha valaki fel tudja ugyan mondani a Dalok Könyve háromszáz versét, de amikor megbízzák a kormányzással, nem tud cselekedni, vagy amikor követségbe küldik a négy égtáj

(valamelyike) felé, nem tud maga válaszolni, akkor bizony hiába (tanult) olyan sokat, semmit sem tud kezdeni vele."

6.

A mester mondotta: „Ha (az uralkodó) maga helyesen ⟨példamutatóan⟩ viselkedik, akkor parancsolnia sem kell, megy minden a maga útján. Ha azonban ő maga nem példamutató, akkor hiába ad ki parancsokat, azokat nem követik."

7.

A mester mondotta: „Lu és Wei fejedelemség kormányzata: fivérek."[118]

8.

A mester azt mondta a Wei-beli Kung Ci-king-ről,[119] hogy az mindig elégedett a háztartásával. Ha kezd lenni valamije, azt mondja: „No, ezt jól összegyűjtöttem!" Ha gyarapodik valamicskét, azt mondja: „Most aztán mindenem megvan!" Ha pedig meggazdagszik, így szól: „Ez aztán csodálatos!"

9.

Amikor a mester Wei-be utazott, Zsan Ju vezette a kocsiját. A mester megjegyezte: „Mily sűrű itt a nép!" Zsan Ju ekkor azt kérdezte: „Ha már ilyen sűrű, mit lehetne tenni érte?" (A mester) felelte: „Gazdaggá tenni." (Zsan Ju) tovább kérdezte: „És ha meggazdagodott, mit kellene tenni érte?" (A mester) pedig felelte: „Tanítani."

10.

A mester mondotta: „Ha lenne, aki alkalmazzon ⟨hivatalba emeljen⟩ engem, (a kormányzás) már egy év alatt megjavulna, három év múlva pedig tökéletes lenne."

11.

A mester mondotta: „Ha száz esztendeig csupa erényes ember kormányozná a fejedelemséget, át tudná formálni még a leggonoszabb embereket is, és lemondhatnának a halálbüntetésről. Milyen igaz ez a mondás!"

12.

A mester mondotta: „Ha most valódi király támadna, akkor egy nemzedék ⟨30 év⟩ kellene csak, s felvirágozna az erény."

13.

A mester mondotta: „Aki helyessé ⟨példamutatóvá⟩ teszi a saját viselkedését, az miért ne vehetne részt a kormányzásban? Aki azonban nem tudja jól irányítani önmagát, hogyan tudna jól irányítani másokat?"

14.

Amikor (egy ízben) Zsan Ju visszatért az udvarból, a mester megkérdezte: „Miért jössz ilyen későn?" (Zsan Ju) azt felelte: „A kormányzás dolgaival foglalkoztunk." A mester mondotta: „Ez az ő ⟨a Ki-családbeliek⟩ ügyük volt. Ha valóban a kormányzás dolgairól lett volna szó, akkor — ha most nem is viselek hivatalt — meghallgatták volna az én véleményemet is."

15.

Ting fejedelem megkérdezte, van-e olyan mondás, mely egymaga felvirágoztatja az országot *(pang)*. K'ung-cï felelte neki mondván: „Egy mondásnak sohasem lehet ilyen eredménye. De azt szokták mondani az emberek: fejedelemnek lenni nehéz, ám alattvalónak *(cs'en)* lenni sem könnyű. Nos, ha a fejedelem tudja, hogy fejedelemnek lenni nehéz, akkor vajon nem várhatjuk-e, hogy ez az egyetlen mondás felvirágoztatja az országot?"
(Ting fejedelem) most azt kérdezte: „Van-e olyan mondás, mely egymaga romlásba dönti az országot?" K'ung-cï pedig felelte neki

mondván: „Egy mondásnak sohasem lehet ilyen eredménye. De azt szokták mondani az emberek: én legfeljebb csak azért tudnék örülni annak, hogy fejedelem vagyok, mert így szavaimnak senki sem mond ellent. Nos, ha (az ilyen uralkodó) szavai helyesek, s azoknak senki sem mond ellent, akkor, ugye, minden rendben van. De ha szavai rosszak, s azoknak senki sem mond ellent, akkor vajon nem várhatjuk-e, hogy egyetlen mondás romlásba dönti az országot?"

16.

Sö fejedelme a kormányzásról kérdezősködött. A mester mondotta: „Akik közel vannak, legyenek elégedettek; akik pedig távol vannak, jöjjenek el."

17.

Amikor Cï-hia Kiü-fu[120] kormányzója *(cai)* volt, a kormányzásról kérdezősködött. A mester mondotta: „Ne kívánj gyors eredményt és ne nézz kicsiny haszonra *(li)*. Aki gyors eredményt kíván, nem jut messzire; aki kicsiny haszonra néz, nem visz végbe nagy dolgokat."

18.

Sö fejedelme K'ung-cï-vel beszélgetve így szólt: „Az én vidékemen *(tang)* nagyon becsületesek az emberek. Ha az apa ellop *(zsang)* egy juhot, a fiú tanúskodik ellene." K'ung-cï erre azt mondta: „A mi vidékünkön nem ilyenek a becsületesek. Az apa rejtegeti a fiú hibáját, a fiú rejtegeti az apa hibáját. (Nálunk) ebben van a becsületesség."

19.

Fan Cs'ï a tökéletes erényről kérdezősködött. A mester mondotta: „Ha magad vagy otthon, légy komoly; ha dolgodat intézed, légy tiszteletre méltó; másokkal való kapcsolatodban légy hűséges. Kerülj bár a keleti vagy északi barbárok közé, ettől akkor sem szabad eltántorodnod."

20.

Cï-kung azt a kérdést tette fel: „Milyen tulajdonságokkal érdemelheti ki valaki, hogy írástudónak *(sï)* nevezzék?" A mester így felelt: „Aki saját dolgaiban ismeri a szégyenkezést, és a négy égtáj (valamelyikére) küldetvén nem hoz szégyent fejedelme megbízására, az megérdemli, hogy írástudónak nevezzék." (Cï-kung) folytatta: „Engedd meg, hogy megkérdezzem, mi a következő fokozat?" (A mester) azt felelte: „Ha valakit egész nemzetsége *(cung-cu)* szülőtisztelőnek *(giao)*, s minden földije és szomszédja *(hiang tang)* bátyjatisztelőnek *(ti)* dicsér." — (Cï-kung tovább is) folytatta: „Engedd megkérdeznem, mi az ezután következő fokozat?" (A mester) azt felelte: „Aki ha beszél, mindig szavahihető, tetteiben pedig mindig hajthatatlan, az csak egy konok, közönséges ember, bár különben az eddigiek után következik." — (Ekkor Cï-kung) azt kérdezte: „S mit gondoljak azokról, akik manapság részt vesznek a kormányzásban?" A mester pedig mondotta: „Ej! Ezek az üres kosarak ‹merő használati tárgyak› még azt sem érdemlik meg. hogy számításba vegyük őket!"

21.

A mester mondotta: „Ha már nem adatik meg, hogy olyanokat tanítsak, akik a közép útján járnak, legalább olyanokat szeretnék, akik lelkesek és kötelességtudók. A lelkesek előre haladnak és követik a példát, a kötelességtudók meg legalább nem tesznek rosszat."

22.

A mester mondotta: „A déli embereknek van egy mondása: 'Az az ember, akiben nincs állhatatosság, nem lehet sem samán *(wu)*, sem gyógyító ember.' Nagyon jó (mondás)! 'Aki állhatatlan az erényben, az szégyenbe dönti magát' (olvassuk egy könyvben).' A mester (még azt is) mondotta; „Nem jósolhatnak, ez az oka mindennek."

23.

A mester mondotta: „A nemes ember békeszerető, de nem azonosul (akárkivel). A közönséges ember (akárkivel) azonosul, de nem békeszerető."

24.

Cï-kung megkérdezte mondván: „Mit gondoljak arról, akit a földijei mindnyájan szeretnek?" A mester így felelt: „Az még nem bizonyítja (erényeit)." „S mit gondoljak arról, akit a földijei mindnyájan gyűlölnek?" A mester így felelt: „Az még nem bizonyítja (bűnösségét). A legjobb az, ha valakit a földijei közül a jók szeretnek, a rosszak pedig gyűlölnek."

25.

A mester mondotta: „A nemes embert könnyű szolgálni, de nehéz megörvendeztetni. Ha nem a helyes úton próbálnak a kedvére tenni, nem fog örvendezni. Amikor azonban embereit alkalmazza, felméri képességeiket ⟨nem követel tőlük lehetetlent⟩. A közönséges embert nehéz szolgálni, de könnyű a tetszését elnyerni. Még ha nem a helyes úton tesznek is a kedvére, ő örül annak. Amikor azonban embereit alkalmazza, egyformán sokat követel mindenkitől."

26.

A mester mondotta: „A nemes ember méltóságteljes, de nem gőgös. A közönséges ember gőgös, de nem méltóságteljes."

27.

A mester mondotta: „Aki szilárd, kitartó, egyszerű és szavaiban szerény, az közel áll a tökéletes erényhez."

28.

Cï-lu megkérdezte mondván: „Milyennek kell lenni ahhoz, hogy valaki méltó legyen az írástudó *(sï)* névre?" A mester így felelt:

„Aki komoly, buzgó és barátságos, az méltó rá, hogy írástudónak nevezzük. Aki a barátai között komoly és buzgó, fivérei között pedig barátságos."

29.

A mester mondotta: „Ha egy jó ember hét évig tanítja a népet, akkor már háborúba is viheti."

30.

A mester mondotta: „Tanítás nélkül háborúba vinni a népet annyi, mint a pusztulásba taszítani."

XIV

1.

(Jüan) Hien megkérdezte, mi a szégyen. A mester mondotta: „Ha az országot jól kormányozzák, (csak) a hivatali jövedelemre (gondolni); s ha az országot rosszul kormányozzák, (akkor is csak) a hivatali jövedelemmel (törődni): ez a szégyen."

2.

„A hatalomvágy, a dicsekvés, az elégedetlenség és a vágyakozás legyőzését nevezhetjük-e tökéletes erénynek?"[121] A mester mondotta: „Nehéz feladatnak nevezhetjük, de nem tudom, ez lenne-e a tökéletes erény."

3.

A mester mondotta: „Az olyan írástudó *(sī)*, aki csak az otthoni kényelmet szereti, nem érdemli meg, hogy írástudónak nevezzük."

4.

A mester mondotta: „Ha az országot jól kormányozzák, bátor lehetsz szavaidban is, tetteidben is. De ha az országot rosszul kormányozzák, a tetteidben bátor légy, szavaidban pedig megfontolt."

5.

A mester mondotta: „Aki birtokolja az erényt *(tö)*, annak mindig van szava is (hogy kifejezze). Akinek azonban szava van, még nem feltétlenül birtokolja az erényt. A tökéletes erényű ember mindig bátor is, aki azonban bátor, még nem feltétlenül tökéletes erényű."

6.

Nan-kung Kuo[122] megkérdezte K'ung-cï-től mondván: „Ji kiváló íjász volt, Ao pedig szárazföldön is előre tudta mozdítani a csónakot, mégis, egyikünknek sem adatott meg, hogy természetes halált haljanak. Jü és (Hou) Ci azonban maguk is földet műveltek, és birtokosai lettek az égalattinak."[123] A mester erre semmit sem felelt, amikor azonban Nan-kung Kuo kiment, azt mondta róla: „Ilyen az igazi nemes ember! Ilyen az, aki igazán megbecsüli az erényt!"

7.

A mester mondotta: „Olyan nemes ember, akinek erénye (még) nem tökéletes, akadhat; de nem létezik olyan közönséges ember, aki tökéletes erényű lenne."

8.

A mester mondotta: „Aki szereti (a fiát), megtehetné-e, hogy ne ösztönözze szigorúsággal? Aki hűséges (fejedelméhez), megtehetné-e, hogy ne lássa el tanácsaival?"

9.

A mester mondotta: „(Cseng fejedelemségben) ha hivatalos iratot *(ming)* készítenek, Pi Sen csinálja meg a durva vázlatot, Sï-su megvizsgálja s megvitatja (a tartalmát), a külső kapcsolatok hivatalát ellátó *(hing-zsen)* Cï-jü kijavítja és kicsiszolja (a stílusát), a Tung-libeli Cï-cs'an pedig elegáns formát ad neki."[124]

10.

Valaki Cï-cs'an-ról kérdezősködött, és a mester így felelt: „Jóindulatú ember." (Az illető) ezután Cï-szi-ről[125] kérdezősködött, és (a mester) így felelt: „Ó, az az ember, az az ember!" (Végül az illető) Kuan-csung-ról kérdezte, és (a mester) mondotta: „Olyan ember volt, hogy amikor (C'i fejedelme) elvette a háromszáz családos P'ien várost *(ji)* a Po-család fejétől (és neki adta), akkor (a Po-család feje) közönséges rizs-ételekkel kellett hogy beérje, de soha életében egy szóval sem méltatlankodott miatta."[126]

11.

A mester mondotta: „Szegénynek lenni és nem elégedetlenkedni: nehéz. Gazdagnak lenni és nem dölyfösködni: könnyű."

12.

A mester mondotta: „Meng Kung-cs'o[127] kiválóan el tudná látni a Csao- vagy Wei-család főemberének tisztét *(lao)*, de T'eng vagy Szie fejedelemség főhivatalnoka *(tai-fu)* már nem lehetne belőle."

13.

Cï-lu a tökéletes emberről kérdezősködött. A mester mondotta: „Csak aki oly bölcs, mint Csang Wu-csang,[128] annyira mentes a vágyakozástól, mint (Meng) Kung-cs'o, olyan bátor, mint a Pien-beli Csuang-ci,[129] olyan tehetséges, mint Zsan K'iu ⟨Cï-ju⟩, s ezenkívül gyakorolja a szertartásokat és a muzsikát is, csak arról mondhatjuk el, hogy tökéletes ember." Majd hozzátette: „Egy mai tökéletes embernek azonban miért kellene ilyennek lennie? Aki hasznot *(li)* látva az igazságosságra *(ji)* gondol, aki veszélyt látva kész feláldozni az életét, aki még hosszú évek múlva sem felejti el az életében valaha kötött megállapodás szavait, arról azért elmondhatjuk, hogy tökéletes ember."

14.

A mester Kung-su Wen-cï-ről[130] kérdezte meg Kung-ming Kia-t[131] mondván: „Elhiggyem-e vajon, hogy mestered nem beszél, nem nevet és nem fogad el semmit?" Kung-ming Kia így felelt: „Akik ezt így mondják, túloznak. Mesterem akkor beszél, ha itt az ideje, s így az emberek nem unják meg beszédét. Akkor nevet, ha igazán örül, így az emberek nem unják meg nevetését. Akkor fogad el valamit, ha az igazságos, így az emberek nem unják meg, hogy elfogad." A mester erre így szólt: „Ez igen! De vajon igaz lehet ez?"

15.

A mester mondotta: „Cang Wu-csung Fang-ot birtokolva, kérte, hogy Lu (fejedelme) biztosítsa birtokának öröklését (az ő családja számára). S bár azt mondják, hogy nem kényszerítette a fejedelmet, én ezt kétségbe vonom."[132]

16.

A mester mondotta: „A Cin-beli Wen fejedelem kétszínű volt és nem egyenes. A C'i-beli Huan fejedelem egyenes volt és nem kétszínű."[133]

17.

Cï-lu így szólt: „Amikor Huan fejedelem megölte fivérét, Kiu-t, (akkor annak hívei közül) Sao Hu vele együtt halt, Kuan-csung azonban nem akart meghalni. Mondhatom-e tehát, hogy (Kuan-csung) nem volt tökéletes erényű?" A mester így felelt: „Huan fejedelem összegyűjtötte az összes fejedelmeket *(csu-hou)*, anélkül hogy fegyvereket s hadiszereket alkalmazott volna. És ez Kuan-csung műve volt. Ki más lenne tökéletes erényű? Ki más lenne tökéletes erényű?"

18.

Cï-kung így szólt: „Kuan-csung aligha volt tökéletes erényű ember. Amikor Huan fejedelem megölte fivérét, Kiu-t, ő nem volt képes vele halni, sőt főminiszterként szolgálta (Huan fejedelmet)." A mester

így felelt: „Kuan-csung főminiszterként hozzásegítette Huan fejedelmet, hogy helyreállítsa hatalmát a fejedelmek fölött, egyesítette és rendezte az égalattit, és a nép mind a mai napig a tőle kapott ajándékoknak örvendezik. Kuan-csung nélkül bizony (barbár módra) kusza hajat és balra hajtott kabátot viselnénk. Hát jobb lett volna, ha úgy mutatja ki hűségét, mint közönséges férj vagy feleség, s megöli magát valami árokban vagy csatornában, hogy ma már senki se ismerje a nevét?"

19.

Kung-su Wen-cï főminisztere, a (később maga is) főhivatalnokká *(tai-fu)* emelt Csuan,Wen-cï-vel együtt ment fel a fejedelmi udvarba ⟨mintha urával egyenrangú lenne⟩. Amikor a mester meghallotta ezt, így szólt: „(Kung-su Wen-cï) megérdemli, hogy Műveltnek *(wen)* nevezzük."

20.

Amikor a mester a Wei-beli Ling fejedelem erkölcstelenségéről *(wu-tao)* beszélt, (Ki) K'ang-cï megkérdezte: „Ha ilyen ember, hogyan lehetséges, hogy nem veszejti el (országát)?" K'ung-cï erre azt mondta: „Csung-su Jü intézi a vendégek és idegenek ügyeit, T'o, az imamester intézi az ősök templomának szertartásait,Wang-szun Kia intézi a hadsereg dolgait. Ilyen emberek hogyan veszejtenék el (az országot)?"[134]

21.

A mester mondotta: „Aki szerénység nélkül beszél ⟨ígérget⟩, az a megvalósítást ugyancsak nehéznek fogja találni."

22.

Cs'en Cs'eng-cï meggyilkolta (a C'i-beli) Kien fejedelmet. K'ung-cï megmosta fejét és testét, majd az udvarba ment és a dolgot tudomására hozta Ai fejedelemnek, mondván: „Cs'en Heng ⟨Cs'en Cs'eng-cï⟩ meggyilkolta fejedelmét. Kérlek, büntettesd meg." A fejedelem így szólt: „Tudósítsd a dologról a három nagy család fejét." K'ung-cï

(visszavonult és magában) azt mondta: „Mivel én rangban a főhivatalnokok *(tai-fu)* után következem, nem tehetem meg, hogy ne tudósítsam őket. A fejedelem is azt mondta, tudósítsam a három nagy család fejét." Azzal elment a három családfőhöz és tudósította őket, de azok nem hajlottak a szavára. K'ung-cï ekkor így szólt: „Mivel én rangban a főhivatalnokok után következem, nem tehettem meg, hogy ne jelentsem a dolgot."[135]

23.

Cï-lu megkérdezte, hogyan kell a fejedelmet szolgálni. A mester mondotta: „Nem megcsalni és nem lázadozni ellene."

24.

A mester mondotta: „A nemes ember a fennkölt dolgokban járatos, a közönséges ember az alantasakban."

25.

A mester mondotta: „A régi időkben aki tanult, önmagáért tette. Manapság aki tanul, mások miatt ⟨az elismerésért⟩ teszi."

26.

K'iü Po-jü[136] elküldött egy embert (udvariassági látogatásra) K'ung-cï-hez. K'ung-cï leültette, majd feltette neki a kérdést mondván: „Mestered most mivel foglalkozik?" (A küldött) így felelt: „Mesterem nagyon szeretné csökkenteni a hibáit, de ez még nem sikerült neki." Amikor a küldött kiment, a mester így szólt: „Ez a (jó) küldött! Ez a (jó) küldött!"

27.

A mester mondotta: „Akinek nincs hivatala, az ne foglalkozzék a kormányzás dolgaival."

28.

Ceng-cï mondotta: „A nemes ember vágyai sohasem lépnek túl a társadalomban elfoglalt helyén *(wei)*."

29.

A mester mondotta: „A nemes ember szégyenkező ⟨szerény⟩ a szavaiban, s tetteiben túlmegy (a szavain)."

30.

A mester mondotta: „A nemes embernek három erénye van, s ezekre én nem vagyok képes. Tökéletes erényű, s nincs oka bánatra; bölcs és sohasem téved; bátor, és nincs oka félelemre." Cï-kung ekkor így zólt: „Ezt csak te mondod, mester (ti. nagy szerénységedben)."

31.

Cï-kung szerette összehasonlítgatni az embereket. A mester azt mondta: „Szï ⟨Cï-kung⟩ aztán kiváló férfiú! Nekem (az önmagam nevelésén túl) nem jut erre időm."

32.

A mester mondotta: „Nem törődöm azzal, hogy az emberek nem ismernek. Egyedül az aggaszt, ha valamire nem vagyok képes."

33.

A mester mondotta: „Aki nem tételezi fel előre a csalást, és nem gondolja azt előre, hogy nem hisznek neki, ám (az ilyesmit) mégis idejében felfedezi, az kiváló ember!"

34.

Wei-seng Mou[137] azt mondta K'ung-cï-nek: „Hogy van az, K'iu, hogy ilyen biztonsággal csinálod a dolgodat? Ugye hogy behízelgő

beszéddel éred el célodat?" K'ung-cï így felelt: „Nem vetemedem arra, hogy behízelgő szónok legyek, de gyűlölöm a makacsságot."

35.

A mester mondotta: „A jó paripának nem az erejét dicsérjük, hanem a magasabb rendű képességeit *(tö)*."

36.

Valaki azt kérdezte: „Mit gondoljak arról, ha valaki jósággal viszonozza a rosszaságot?" A mester így felelt: „Akkor mivel fogja viszonozni a jóságot? A rosszaságot egyenességgel ⟨igazsággal⟩ kell viszonozni, a jóságot pedig jósággal."

37.

A mester mondotta: „Senki sem ismer engem!" Cï-kung megkérdezte: „Mit jelent az, mester, hogy téged senki sem ismer?" A mester így felelt: „Nem zúgolódom az Ég ellen, nem vádolom az embereket. Alul kezdem a tanulást és fölfelé haladok. Aki engem ismer, az vajon nem az Ég?"

38.

Kung-po Liao megrágalmazta Cï-lu-t Ki-szun előtt. Cï-fu King-po erről tudósította a mestert mondván: „Kung-po Liao biztosan felkeltette uram gyanakvását (Cï-lu ellen), de nekem elég hatalmam van ahhoz, hogy kitetessem holttestét akár a piactéren, akár a palotában." A mester azonban így szólt: „Ha tanaim előre haladnak, azt az Ég rendelte el *(ming)*, ha pedig tanaim nem tudnak előre haladni, azt is az Ég rendelte el. Mit tehetne Kung-po Liao az égi rendelés ellen?"[138]

39.

A mester mondotta: „A kiváló emberek közül egyesek visszavonulnak a világtól. Vannak, akik (egy-egy) területről *(ti)* vonulnak

vissza, mások (tiszteletlen) külső megjelenés miatt vonulnak vissza, ismét mások pedig (ellentmondó) szavak miatt."

40.

A mester mondotta: „Heten vannak, akik így cselekedtek (ti. visszavonultak a nyilvános szerepléstől)."[139]

41.

Amikor Cï-lu egy éjszakát a Kőkapunál töltött, a kapu őre[140] így szólt hozzá: „Honnan jössz?" Cï-lu így felelt: „K'ung mestertől." (Az őr ekkor) azt mondta: „Ő az, aki tudja, hogy lehetetlenre vállalkozott, mégis csinálja?"

42.

A mester (egy ízben) zengőkővel muzsikált Wei-ben, s kapuja előtt egyszer csak elment valaki szalmakosárral a hátán, és így szólt: „Hogy tele van a szíve annak, aki ezt a zengőkövet üti!" Majd kevéssel utóbb hozzátette: „Mily alantas is ez a konokság! Hiszen senki sem ismeri! Azonnal abba kellene hagynia (a tanítást)! (A Dalok Könyve is azt mondja:) 'Ha mély a víz, ruhástul kelek át rajta; ha sekély, térdig felhajtom a ruhám'."[141] A mester ekkor így szólt: „Milyen biztos a dolgában! (Életében) semmi nehézsége nincsen."

43.

Cï-csang így szólt: „Az Írások Könyve azt mondja, hogy Kao-cung[142] (apja halálát gyászolva) egy kunyhóban lakott és három évig nem beszélt. Mit jelent ez?" A mester pedig mondotta: „Miért kell ehhez Kao-cung (példája)? A régi idők emberei ⟨uralkodói⟩ mind így cselekedtek. Ha a fejedelem meghalt, a hivatalnokok szépen végezték kötelességüket és a főminiszter *(csung-cai)* szavára hallgattak három éven át."

44.

A mester mondotta: „Ha az elöljáró *(sang)* szereti a szertartásokat, akkor a népet könnyű lesz irányítania."

45.

Cï-lu a nemes emberről kérdezősködött. A mester mondotta: „(A nemes ember) tökéletesíti önmagát a tisztelettudó figyelmességben *(king)*." (Cï-lu) azt kérdezte: „S ez elegendő?" (A mester) felelte: „Tökéletesíti önmagát és nyugalmat biztosít az embereknek." (Cï-lu) tovább kérdezte: „S ez elegendő?" (A mester) pedig felelte: „Úgy tökéletesíti önmagát, hogy nyugalmat tudjon biztosítani az egész népnek *(po-szing)*, bár ez még Jao-nak és Sun-nak is nyugtalanságra adott okot."

46.

Jüan Zsang[143] sarkán guggolva várakozott rá, és a mester így szólt hozzá: „Fiatal korodban nem tisztelted az idősebbeket, felnövekedvén nem tettél semmi említésre méltót, megöregedvén pedig nem akarsz meghalni. Te rabló!" Azzal botjával a fenekére húzott.

47.

(A mester) egy K'üe-beli[144] fiút a vendégek bevezetésére alkalmazott. Valaki kérdezősködött a fiú felől, mondván: „Gondolom, jól halad." A mester így felelt: „Csak azt látom, hogy mindig a felnőtteket illető helyre ül, és hogy váll váll mellett lépked a nála idősebbekkel. Nem arra törekszik, hogy haladjon; egyszeribe tökéletes ember akar lenni."

XV

1.

A Wei-beli Ling fejedelem a hadirendről kérdezősködött K'ung-cï-nél. A mester válaszképpen azt mondta: „Az áldozathoz szükséges tárgyak elrendezéséről sok mindent tudok, a hadseregek dolgairól azonban sohasem tanultam." És a következő nap elutazott (Wei-ből). Amikor Cs'en-ben volt, elfogyott az élelme. Kísérőit annyira megviselte az éhség, hogy már lábra sem tudtak állni. Cï-lu (végül is)

méltatlankodva megjelent előtte és így szólt: „Hát nemes ember is kerülhet ilyen nyomorba?" A mester pedig mondotta: „A nemes ember elviseli a nyomort, a közönséges ember azonban fékevesztett lesz a nyomortól."

2.

A mester mondotta: „Azt hiszem, Szï ⟨Cï-kung⟩, te olyan embernek tartasz, aki sokat tanult és mindent meg is jegyzett." (Cï-kung) válaszképpen így szólt: „Olyannak. Vagy talán nem így van?" (A mester) pedig mondotta: „Nem bizony. Egyetlen dologgal hatolok át mindenen."[145]

3.

A mester mondotta: „Bizony, Ju ⟨Cï-lu⟩, nagyon kevesen ismerik az erényt *(tö)*."

4.

A mester mondotta: „Sun olyan uralkodó volt, aki tevékenység nélkül *(wu-wei)* is jól kormányzott. Hogy mit tett? Semmi mást, csak komolyan ügyelt önmagára, és példamutatóan fordította délnek az arcát ⟨uralkodott⟩."[146]

5.

Cï-csang az eredményes tevékenységről *(hing)* kérdezősködött. A mester mondotta: „Aki szavaiban hűséges és megbízható, tetteiben komoly és figyelmes, az akár a déli vagy északi barbárok országában *(pang)* is eredményesen tevékenykedik. Aki azonban szavaiban nem hűséges és nem megbízható, tetteiben nem komoly és nem figyelmes, az vajon tevékenykedhet-e eredményesen akár a saját körzetében vagy falujában *(csou li)* is? Ha állsz, ezeket ott lásd felmagasodva magad előtt. Ha kocsin utazol, mindig ott lásd ülni őket a járműon. Akkor eredményesen fogsz tevékenykedni." Cï-csang ezt a mondást felírta az övére.

6.

A mester mondotta: „Milyen egyenes volt Jü, az írnok *(sï)*!. Ha az országot jól kormányozták, olyan volt, akár a nyíl; ha az országot

rosszul kormányozták, olyan volt, akár a nyíl. Milyen nemes ember volt K'iü Po-jü! Ha az országot jól kormányozták, ő hivatalt viselt; ha az országot rosszul kormányozták, ő meg tudta tenni, hogy összegöngyölje (erényét) és keblébe rejtse ⟨visszavonuljon a hivataltól⟩."[147]

7.

A mester mondotta: „Ha nem beszélsz azzal, akivel pedig szót lehetne érteni, veszni hagytál egy embert. Ha pedig beszélsz azzal, akivel nem lehet szót érteni, elvesztegetted szavaidat. Az okos ember sem az embereket nem hagyja veszni, sem a szavait nem vesztegeti el."

8.

A mester mondotta: „Az eltökélt írástudó és a tökéletes erényű ember nem kíván élni, ha ezzel erényét károsítja meg. Néha maga áldozza fel életét, hogy ezzel erényét kiteljesítse."

9.

Cï-kung megkérdezte, hogyan lehet valaki tökéletes erényű emberré. A mester mondotta: „A kézművesnek *(kung)*, ha jól akarja végezni munkáját, előbb meg kell élesíteni szerszámait. Abban az országban, amelyikben élsz, szolgáld mindig a legkiválóbb főhivatalnokokat *(tai-fu)*, és barátkozz a legtökéletesebb erényű írástudókkal *(sï)*."

10.

Jen Jüan egy fejedelemség kormányzásáról kérdezősködött. A mester mondotta: „Kövesd a Hia-dinasztia időbeosztását ⟨naptárát⟩, utazz a Jin-dinasztia hivatalos kocsiján, viseld a Csou-dinasztia szertartási sapkáját és gyakorold a Sao muzsikát a táncokkal együtt, de távolítsd el Cseng fejedelemség muzsikáját és ne engedd közeledbe a pergőnyelvű szónokokat, mert Cseng muzsikája kicsapongó, a pergőnyelvű szónok pedig veszedelmes."

11.

A mester mondotta: „Ahhoz, aki nem gondol a távoli gondokra, feltétlenül közel van a bánat."

12.

A mester mondotta: „Hát mindennek vége? Még senkivel sem találkoztam, aki éppúgy szerette volna az erényt *(tö)*, mint a külső szépséget."

13.

A mester mondotta: „Hát vajon nem lopta-e Cang Wen-csung a hivatali tisztségét? Hiszen ismerte a Liu-hia-beli Hui kiválóságát, és mégsem (gondoskodott róla, hogy) vele együtt álljon (az udvarban)."[148]

14.

A mester mondotta: „Aki sokat kíván önmagától, de keveset másoktól, az távoltartja magától az elégedetlenséget."

15.

A mester mondotta: „Aki nem mondogatja, hogy mit gondoljak erről, mit gondoljak arról, azzal én semmit sem tudok kezdeni!"

16.

A mester mondotta: „Ha egy csomó ember egész napját együtt tölti, és beszélgetésük sohasem terelődik az igazságosságra *(ji)*, hanem mindig csak saját kis ravaszkodásaikkal foglalkoznak, az bizony nehéz eset!"

17.

A mester mondotta: „A nemes ember (mindenben) az igazságosságot tartja alapvetőnek. A szertartások segítségével valósítja meg, szerénységgel nyilvánítja ki és a szavahihetőséggel tökéletesíti. Ilyen a nemes ember."

18.

A mester mondotta: „A nemes ember csak azon kesereg, hogy nincs meg a kellő képessége, de sohasem kesereg azon, hogy nem ismerik az emberek."

19.

A mester mondotta: „A nemes ember nem akar úgy meghalni, hogy azután a nevét senki se dicsérje."

20.

A mester mondotta: „Amit a nemes ember keres, az önmagában van; amit azonban a közönséges ember keres, másokban van."

21.

A mester mondotta: „A nemes ember magabiztos, de nem veszekedik; társulni kész *(k'iün)*, de nem pártoskodó *(tang)*."

22.

A mester mondotta: „A nemes ember senkit sem emel hivatalba pusztán a szavai alapján, de a szavakat sem veti el az ember alapján."

23.

Cï-kung megkérdezte mondván: „Van-e olyan egyetlen szó, amelyet az ember egész életében követhet?" A mester így felelt: „Hát nem ilyen szó a kölcsönösség *(su)*? Amit magadnak nem kívánsz, azt ne tedd az embereknek."

24.

A mester mondotta: „Megítélve az embereket kit szidalmazok és kit magasztalok én mértéktelenül? Ha valakit mértéken felül magasztalok, azt én alaposan megvizsgáltam (s erre méltónak találtam). Ezek az emberek voltak okai annak, hogy a Három Dinasztia[149] mindig az egyenesség útját járta."

25.

A mester mondotta: „Valaha én még láttam olyan írnokot, aki üres helyeket hagyott a szövegében (ha valamiben nem volt biztos), és olyat, aki használatra kölcsönadta másoknak a lovát. Manapság ilyesmi nincsen."

26.

A mester mondotta: „A ravasz beszéd összezavarja az erényt *(tö)*. A kis dolgokban való türelmetlenség nagy terveket is összezavarhat."

27.

A mester mondotta: „Akit a sokaság *(csung)* gyűlöl, azt még meg is kell vizsgálni; akit a sokaság szeret, azt még meg is kell vizsgálni (mielőtt megítélnénk)."

28.

A mester mondotta: „Az ember képes naggyá tenni a törvényt *(tao)*, de a törvény (magától) még nem teszi naggyá az embert."

29.

A mester mondotta: „Ha hibázol és nem javítod ki, akkor követed el igazán a hibát."

30.

A mester mondotta: „Megtettem, hogy egész nap nem ettem, egész éjjel nem aludtam, és csak gondolkodtam. Semmi hasznom nem volt belőle. Tanulni a legokosabb."

31.

A mester mondotta: „A nemes ember az elvekkel *(tao)* törődik, nem pedig az evéssel. Aki szánt-vet, (sokszor) éhen marad; aki azonban tanul, hivatali jövedelemhez jut általa. A nemes ember csak az elvek miatt aggódik, s nem fél a szegénységtől."

32.

A mester mondotta: „Aki tudása révén (hivatalhoz) jutott, de erényével *(zsen)* nem tudja megőrizni, az hiába szerezte meg (a tudást és hivatalt), el is fogja veszíteni. Aki tudása révén elérte, erényével meg is tudja őrizni, de nem komoly a gyakorlásában, azt a nép nem fogja tisztelni. Aki tudása révén elérte, erényével meg tudja őrizni és komoly a gyakorlásában is, de népét nem a szertartásoknak megfelelően kormányozza, az még nem tökéletes."

33.

A mester mondotta: „A nemes embert nem a kicsiny dolgokban lehet megismerni, de rá lehet bízni nagy dolgokat. A közönséges emberre nem lehet nagy dolgokat bízni, de fel lehet ismerni a kicsiny dolgokban."

34.

A mester mondotta: „Az erény *(zsen)* sokkal több az ember számára, mint akár a víz vagy a tűz. Olyat már láttam, hogy valaki vízbe vagy tűzbe lépett és meghalt, de olyat még sose láttam, hogy valaki az erény útjára lépett és attól meghalt volna."

35.

A mester mondotta: „Az erény gyakorlását senki sem engedheti át a mesterének."

36.

A mester mondotta: „A nemes ember szilárd (kötelességében), de nem makacs (szavaiban)."

37.

A mester mondotta: „Aki fejedelmét szolgálja, az elsősorban a szolgálatra ügyeljen gondosan, s csak másodsorban a jövedelmére."

38.

A mester mondotta: „A tanításban nem létezhet megkülönböztetés *(lei)*."

39.

A mester mondotta: „Akik különböző úton járnak, nem adhatnak egymásnak hasznos tanácsokat."

40.

A mester mondotta: „A szavak akkor jók, ha kifejezik az értelmet."

41.

Amikor (a vak) Mien muzsikamester látogatóba jött és a lépcsőkhöz ért, a mester így szólt: „Itt a lépcső." Amikor a gyékényhez ért, a mester így szólt: „Itt a gyékény." Amikor pedig mindenki leült, a mester mindenről tudósította őt mondván: „Ez itt van, az ott van." Amikor aztán Mien muzsikamester eltávozott, Cï-csang megkérdezte: „Kötelességünk-e *(tao)* mindezt elmondani a muzsikamesternek?" A mester pedig felelte: „Bizony, ez a (vak) muzsikamesterek segítésének kötelessége."

XVI

1.

A Ki-család feje meg akarta támadni Csuan-jü-t.[150] Zsan Ju és Ki Lu ⟨Cï-lu⟩ ekkor K'ung-cï elébe járult és azt mondta: „A Ki-család feje hadjáratot akar szervezni Csuan-jü ellen." K'ung-cï így szólt: „K'iu ⟨Zsan Ju⟩, nem te tévelyedtél így el? Hiszen Csuan-jü (főnökét) még az ősidők régi királyai tették meg a Keleti Meng hegység urává, sőt mi több, (Csuan-jü) a mi országunk területén fekszik, és (főnöke) a föld- és gabonaistenek minisztere ⟨közvetlenül a király irányítása alá tartozik⟩, hogyan lehetne tehát büntető támadást indítani ellene?"

Zsan Ju így felelt: „Urunk akarja csak, de mi, két minisztere, nem akarjuk." K'ung-cï erre azt mondta: „Csou Zsen-nek[151] volt egy mondása: 'Ha tehetségét ki tudja fejteni, elfoglalhatja helyét a (hivatalnokok) sorában, de ha erre nem képes, vonuljon vissza (a hivataltól). Hogy lehetne vak ember vezetésére használni az olyat, aki a megtántorodottat nem tudja megtámogatni és az elesettet nem tudja fölemelni?' Sőt, amit mondtál, eltévelyedés volt. Mert ha egy tigris vagy orrszarvú kiszabadul a ketrecéből, vagy ha egy teknősbéka-páncél vagy jade-kő megsérül a ládában, akkor ugyan ki követte el a hibát?"

Zsan Ju ekkor így szólt: „Ez a Csuan-jü most erős, és közel van Pi-hez. Ha (urunk) most nem hódítja meg, a jövőben sok gondot okoz majd még a leszármazottainak." K'ung-cï így válaszolt: „K'iu, a nemes ember gyűlöli az olyat, aki nem mondja ki: akarom ezt vagy azt, hanem mindenféle erőltetett ürügyet keres. Én úgy hallottam, hogy aki egy fejedelemséget vagy egy családot birtokol, az nem azon bánkódik, hogy kevés a népe, hanem azon, hogy (alattvalói) nem egyenlők *(kiün)*, nem a szegénységtől fél, hanem attól, hogy hiányozni fog a nyugalom. Ahol a nép egyenlő ⟨mindenkinek megvan a maga része⟩, ott nem fenyeget a szegénység; ahol békesség van, ott nem fogyatkozik meg a nép; ahol nyugalom van, ott nem támad felfordulás. Így van bizony, s éppen ezért: ha a távoli vidékek lakói nem hódolnak meg, akkor fel kell virágoztatni a békés erényeket *(wen tö)*, hogy az vonzza őket. Ha pedig megjöttek, nyugalmat kell nekik biztosítani. S most itt vagytok ti, Ju és K'iu, uratok szolgálatában. A távoli vidékek lakói nem hódoltak meg, és ti nem vagytok képesek vonzani őket. Az ország szétesik, darabokra hullik, és ti nem vagytok képesek megőrizni. Sőt, azt tervezitek, hogy az ország belsejében mozgásba hozzátok a fegyvereket. Attól félek, hogy Ki-szun családjának nem Csuan-jü-ben lesz majd sok baja, hanem saját házának falain belül."

2.

K'ung-cï mondotta: „Ha az égalattit jól kormányozzák, akkor a szertartások, a muzsika és a büntető hadjáratok az Ég Fiától indulnak ki. Ha az égalattit rosszul kormányozzák, akkor a szertartások, a muzsika

és a büntető hadjáratok a fejedelmektől *(csu-hou)* indulnak ki. Ha ezek a dolgok a fejedelmektől indulnak ki, akkor általában tíz nemzedékig tudják megőrizni (hatalmukat). Ha a főhivatalnokoktól *(tai-fu)* indulnak ki, akkor általában öt nemzedék múltán elveszítik (ezt a hatalmukat). Ha pedig az alárendelt ⟨családi⟩ miniszterek ragadják kezükbe az államügyeket *(kuo-ming)*, akkor általában három nemzedékig tudják őrizni (hatalmukat). Ha az égalattit jól kormányozzák, akkor a kormányzás nincs a főhivatalnokok *(tai-fu)* kezében. Ha az égalattit jól kormányozzák, akkor (az államügyekről) nem vitatkoznak közemberek *(su-zsen)*."

3.

K'ung-cï mondotta: „(A három nagy család) hivatali jövedelme immár öt nemzedék óta túlszárnyalja a fejedelmi házét. A kormányzás immár négy nemzedékek óta főhivatalnokok *(tai-fu)* kezében van. Ezért van, hogy a 'három Huan' leszármazottai[152] annyira megfogyatkoztak."

4.

K'ung-cï mondotta: „Háromféle barátság hasznos, és háromféle barátság káros. Egyenes, őszinte és sokat tudó emberrel barátkozni hasznos. Álszent, behízelgő és pergőnyelvű emberrel barátkozni káros."

5.

K'ung-cï mondotta: „Háromféle öröm hasznos, és háromféle öröm káros. A szertartások és a muzsika tanulmányozásának öröme, a mások jóságáról való beszédnek öröme és a sok kiváló ember barátságának öröme hasznos; a féktelen gyönyörűségek öröme, a naplopó csavargás öröme és a lakomák gyönyörűségeinek öröme káros."

6.

K'ung-cï mondotta: „A (rangja és erénye szerint) nemes ember jelenlétében három hibát lehet elkövetni. Ha nem kérdezett, és mégis beszélsz, annak neve: kapkodás. Ha kérdezett, és mégsem beszélsz annak neve: titkolózás. Ha úgy beszélsz, hogy nem nézel arcába, annak neve: vakság."

7.

K'ung-cï mondotta: „A nemes embernek három dologtól kell tartózkodnia. Ifjúkorában, amikor vére és lehelete ⟨fizikai ereje⟩ még nem állapodott meg, tartózkodik az érzékiségtől. Férfikorában, amikor fizikai ereje már megszilárdult, tartózkodik a veszekedéstől. Öregkorában, amikor fizikai ereje már hanyatlásnak indult, tartózkodik a szerzés-vágytól."

8.

K'ung-cï mondotta: „A nemes ember három dolgot tisztel. Tiszteli az égi elrendelést *(t'ien-ming)*, tiszteli a nagy embereket *(ta-zsen)* és tiszteli a szent emberek szavait. A közönséges ember nem ismeri az égi elrendelést, tehát nem is tiszteli, tiszteletlen a nagy emberekkel szemben, és gúnyt űz a szentek szavaiból."

9.

K'ung-cï mondotta: „Akivel a tudás vele születik, az a legmagasabb rendű ember. Aki a tudást tanulással szerzi meg, az másodiknak következik. Aki ostoba, de tanul, az harmadiknak következik. Aki pedig ostoba és nem is tanul, az bizony a legalacsonyabb rendű ember."

10.

K'ung-cï mondotta: „A nemes embernek kilenc dologra van különös gondja. Ha néz valamit, gondja van rá, hogy világosan lássa. Ha hallgat valamit, gondja van rá, hogy világosan hallja. Arckifejezését igyekszik nyájassá tenni, egész megjelenését pedig tisztelettudóvá. Beszédében őszinteségre törekszik, tetteiben pedig gondos figyelemre. Ha valamiben nem biztos, gondja van rá, hogy megkérdezze. Ha mérgelődik, akkor (a harag) súlyos következményeire gondol. Ha pedig azt látja, hogy kap valamit, akkor az igazságosságra gondol."

11.

K'ung-cï mondotta: „Meglátni a jót és (úgy követni) mintha nem tudnánk elérni; meglátni a rosszat és (úgy visszariadni tőle), mintha

forróvízbe nyúltunk volna: láttam már erre képes embert, hallottam ilyen szavakat. Visszavonultan élni és a célt ⟨a hivatalviselést⟩ tanulmányozni; gyakorolni (hivatalunkban) az igazságosságot, hogy kiterjesszük az erényt: ilyen szavakat is hallottam már, de erre képes embert még sohasem láttam."

12.

A C'i-beli King fejedelemnek ezer négyesfogatra való lova volt, de halála napján a nép egyetlen erényt *(tö)* sem talált benne, amit dicsérhetne. Po-ji és Su-c'i éhen halt a Sou-jang hegy lábánál, a nép azonban mind a mai napig dicséri őket. „Bizony nem a gazdaság miatt, hanem egyedül a különleges erény miatt." Hát nem erről szólnak (ezek a sorok)?[153]

13.

Cs'en K'ang ⟨Cï-k'in⟩ megkérdezte Po-jü-től ⟨Li-től, a mester fiától⟩ mondván: „Te, a fia, hallottál-e tőle valami különlegeset?"[154] (Po-jü) így felelt: „Nem hallottam. Egy ízben, amikor egyedül állt, én gyors léptekkel átmentem a csarnokon. Ekkor megkérdezte, hogy tanulmányoztam-e a Dalok Könyvét. Azt feleltem, hogy még nem, mire (így szólt): 'Ha nem tanulmányozod a Dalok Könyvét, nem tudsz miről beszélni.' Akkor én visszavonultam és tanulmányozni kezdtem a Dalok Könyvét. Egy más napon ugyancsak egyedül látott, én meg gyors léptekkel igyekeztem át a csarnokon. Ekkor megkérdezte, tanulmányoztam-e a Szertartások Könyvét. Azt feleltem, hogy még nem, mire (így szólt): 'Ha nem tanulmányozod a Szertartások Könyvét, nem lesz aminek segítségével szilárdan megállj.' Akkor én visszavonultam és tanulmányozni kezdtem a Szertartások Könyvét. Nos, ezt a két dolgot hallottam tőle." Cs'en K'ang visszavonult és megelégedetten így szólt: „Egy dolgot kérdeztem és hármat tanultam. Hallottam a Dalok Könyvéről, hallottam a Szertartások Könyvéről, és hallottam arról, hogy a nemes ember még a fiát is megfelelő távolságban tartja magától."

14.

Egy ország fejedelme a feleségét *fu-zsen*-nek ⟨segítőjének⟩ hívja A *fu-zsen* önmagát *sziao-t'ung*-nak ⟨kis leánynak⟩ nevezi. Az ország

lakói *kiün fu-zsen*-nek ⟨a fejedelem segítőjének⟩ hívják, más országok lakója előtt azonban *kua sziao kiün*-nek ⟨kis erényű kis fejedelemnek⟩. Idegen országok lakói ugyancsak *kiün fu-zsen*-nek nevezik őt.[155]

XVII

1.

Jang Huo találkozni akart K'ung-cï-vel, K'ung-cï azonban nem ment el hozzá.[156] Ekkor (a mester távollétében) egy malacot küldött ajándékul K'ung-cï-nek. K'ung-cï (ezt kénytelen volt megköszönni, de) kiválasztotta azt az időt, amikor (Jang Huo) nem volt otthon, s akkor ment el hozzá üdvözlő látogatásra. Ám az úton (mégis) összetalálkoztak, s (Jang Huo) így szólt K'ung-cï-hoz: „Gyere, beszélni akarok veled." Majd azt kérdezte: „Tökéletes erényűnek *(zsen)* mondhatjuk-e azt az embert, aki kincsét keblében őrzi, országát pedig a zűrzavarban hagyja?" (K'ung-cï) azt felelte: „Nem mondhatjuk." „Hát bölcsnek mondhatjuk-e azt, aki szívesen részt venne a kormányzásban, mégis elszalaszt minden alkalmat?" (K'ung-cï) azt felelte: „Nem mondhatjuk." „A napok és hónapok elszaladnak, az évek nem várnak reánk." K'ung-cï azt felelte: „Ez igaz. Fogok is én még hivatalt viselni."

2.

A mester mondotta: „Természetük *(szing)* révén az emberek közel állnak egymáshoz, csak szokásaik *(szi)* révén kerülnek egymástól távol."

3.

A mester mondotta: „Csupán a legbölcsebb és a legostobább ember nem változik."

4.

Amikor a mester Wu-cs'eng-be érkezett, húros hangszerek és ének hangját hallotta. A mester jókedvű lett és mosolyogva így szólt: „Egy tyúk levágásához mire jó az ökör-kés?" Cï-ju (aki a városka kormány-

zója volt) így felelt: „Korábban mindig azt hallottam tőled, mester, hogy ha a hivatalt viselő ember *(kiün-cï)* jól megtanulja az elveket *(tao)*, akkor szeretni fogja az embereket, a közrendűeket *(sziao-zsen)* pedig, ha megtanulták az elveket, könnyen lehet irányítani." A mester erre így szólt: „Gyermekeim, Jen ⟨Cï-ju⟩ szavai helyesek. Az imént csak tréfáltam."[157]

5.

Kung-san Fu-zsao, aki Pi-t birtokolva fellázadt (a Ki-család ellen), hívta magához a mestert, s ő el is akart menni. Cï-lu-nak ez nem tetszett, és így szólt: „Ezt nem teheted! Miért is kellene a Kung-san család fejéhez menned?" A mester mondotta: „Vajon ok nélkül tette, hogy éppen engem hívott? Ha valaki a kormányzásban alkalmaz (ott) engem, nem tudok-e én (ott) egy keleti Csou-birodalmat teremteni?"[158]

6.

Cï-csang a tökéletes erényről kérdezősködött K'ung-cï-nél. K'ung-cï azt felelte: „Aki öt dolgot képes megvalósítani bárhol az ég alatt, az tökéletes erényű." (Cï-csang) megkérdezte, mi az az öt dolog, (a mester) pedig mondotta: „A komolyság, a nagylelkűség, a szavahihetőség, a szorgalom és a jóindulat. Aki komoly, azzal nem bánnak tisztelet lenül; aki nagylelkű, az megnyeri a tömeget; aki szavahihető, abban megbíznak az emberek; aki szorgalmas, az érdemeket szerez; aki pedig jóindulatú, az könnyen irányítja embereit."

7.

Pi Hi meghívta a mestert, s ő el is akart menni.[159] Cï-lu így szólt: „Korábban azt hallottam tőled, mester, hogy olyan emberhez, aki saját személyében cselekszik rosszat, a nemes ember sohasem csatlakozik. Pi Hi pedig Csung-mou-t birtokolva fellázadt. Mit gondoljak tehát arról, hogy mégis el akarsz menni hozzá?" A mester így felelt: „Igen, ezt én mondtam. De nem mondják-e azt is, hogy ami igazán kemény, azt dörzsölhetik, nem kopik el tőle? Vagy azt, hogy ami iga-

zán fehér, azt sötét folyadékba márthatják, nem feketedik meg tőle? Hát talán egy keserű tök vagyok én, amit csak felakasztani lehet, mert ehetetlen?"

8.

A mester így szólt: „Ju, hallottad-e már a hat szót és a hat sötétséget?" (Ci-lu) azt felelte: „Nem hallottam." „Akkor ülj le, elmondom neked. Aki szereti az erényt *(zsen)*, de nem szeret tanulni, annak sötétsége ostobasághoz vezet. Aki szereti a tudást, de nem szeret tanulni, annak sötétsége a gondolkodás szétszórtságához vezet. Aki szeret szavahihetőnek mutatkozni, de nem szeret tanulni, annak sötétsége mások megkárosításához vezet. Aki szereti az egyenességet, de nem szeret tanulni, annak sötétsége durvasághoz vezet. Aki szereti a bátorságot, de nem szeret tanulni, annak sötétsége a rend felforgatásához vezet. Aki szereti a szilárdságot, de nem szeret tanulni, annak sötétsége bolond viselkedéshez vezet."

9.

A mester mondotta: „Fiaim, miért nem tanulmányozzátok a Dalok Könyvét? A Dalok Könyve fel tud emelni bennünket, segíteni tud önmagunk vizsgálatában, megtudjuk belőle, hogyan társulhatunk másokkal, hogyan és mikor lehetünk elégedetlenek, hogy közel hogyan szolgáljuk atyánkat s távol hogyan szolgáljuk fejedelmünket, s megismerhetjük belőle sok-sok madár, állat és növény nevét."

10.

A mester azt mondotta (fiának) Po-jü-nek: „Ismered-e már alaposan a Csou-nan-t és a Sao-nan-t ⟨a Dalok Könyve első két fejezetét⟩? Mert aki a Csou-nan-t és a Sao-nan-t nem ismeri alaposan, az bizony mintha csak arccal a falnak fordulva ⟨tehetetlenül és vakon⟩ állna egy helyben!"

11.

A mester mondotta: „Megfelel a szertartásoknak, mondják; megfelel a szertartásoknak, mondogatják. Vajon (ez a szó) csak drágaköveket

és selymeket jelent? Ez a muzsika, mondják; ez a muzsika, mondogatják. Vajon (ez a szó) csak harangokat és dobokat jelent?"

12.

A mester mondotta: „Aki külsőleg fegyelmezett, bensejében azonban puha, az hasonlít az alantas emberekre, sőt ezek közül is a falat átfúró vagy átugró tolvajhoz."

13.

A mester mondotta: „Ti falvak nagy becsületesei, az erény tolvajai vagytok."

14.

A mester mondotta: „Még útközben elmondani, amit az úton hallottunk: ez az erény elhajítása."

15.

A mester mondotta: „Alávaló népséggel együtt hogy is lehetne szolgálni a fejedelmet?! Ha még nem kaparintották meg (a hivatali jövedelmet), csak azzal törődnek, hogy megkaparintsák. Ha pedig megkaparintották, csak azzal törődnek, hogy el ne veszítsék. S attól rettegve, hogy elveszítik, semmitől vissza nem riadnak."

16.

A mester mondotta: „A régi időkben az embereknek három gyengeségük volt, amelyek ma már valószínűleg nem léteznek. A régi idők becsvágyói nem törődtek a kicsiny dolgokkal, a mai becsvágyók már szabadosságba merülnek. A régi idők magabiztos emberei még tartózkodók voltak, a mai magabiztosak azonban dühöngők és fékezhetetlenek. A régi idők ostobái legalább egyenesek voltak, a mai ostobák azonban már csalók."

17.

A mester mondotta: „Gyűlölöm a bíbort, mert meglopja a vöröset; gyűlölöm Cseng hangjait, mert összezavarják az ünnepi *(ja)* muzsikát;

gyűlölöm az éles nyelvet, mert romlásba dönti az országot s a családokat *(pang kia)*."[160]

18.

A mester mondotta: „A legszívesebben nem beszélnék." Cï-kung ekkor így szólt: „De mester, ha nem beszélsz, akkor mi, tanítványok, mit örökítsünk meg az utókorra?" A mester pedig felelte: „Hát az Ég beszél? A négy évszak megy a maga útján, a dolgok *(po-wu)* megszületnek. Beszél-e az Ég?"

19.

Zsu Pei[161] meg akarta látogatni K'ung-cï-t. K'ung-cï azonban betegségre hivatkozva visszautasította (hogy fogadja). Amikor pedig az üzenet vivője kilépett az ajtón, (a mester) elővette lantját és énekelni kezdett, mégpedig úgy, hogy (Zsu Pei) meghallja (s megértse, hogy valamely hibája miatt utasította vissza).

20.

Cai Wo ⟨Cai Jü⟩ a hároméves gyászról kérdezősködött (s azt mondta: „Egy év is éppen elég volna. Ha a nemes ember három évig nem teljesíti a szertartásokat, akkor a szertartások veszendőbe mennek. Ha három évig nem gyakorolja a muzsikát, akkor a muzsika tönkremegy. Az az egy év, amely alatt a régi gabonát elfogyasztjuk, az új gabonát begyűjtjük, a különböző tűzcsiholó fával pedig más-más tüzet gyújtunk, elég lenne a gyászra."
A mester így szólt: „S ha (egy év után) finom rizst eszel, hímzett selyembe öltözöl, neked nyugodt a lelkiismereted?" (Cai Jü) azt felelte: „Nyugodt." „Hát ha nyugodt, (mondta a mester), akkor csak tegyed. A nemes ember azonban a gyász ideje alatt ehetne bármily finomságot, nem érezné az ízét, hallhatna muzsikát, nem lelné örömét benne, lakozhatna a szokott módon, nem lenne nyugodt a lelke. Ezért nem is tenne úgy (mint te). De ha neked nyugodt a lelkiismereted, akkor csak tegyed." Cai Wo ekkor eltávozott, a mester pedig azt mondotta: „Jü nem erényes ember. Hiszen a gyermek csak hároméves kora után

kerül ki apja és anyja karjából; s (éppen ezért) a hároméves gyászt az égalattiban mindenki tiszteletben tartja. Jü-t talán nem becézgette három évig apja és anyja?"[162]

21.

A mester mondotta: „Aki egész nap csak étellel tömi magát, eszét pedig semmire sem használja, azzal bizony nehéz bármit is kezdeni! Nincs talán ostáblája vagy sakkja? Még ha ilyesmivel foglalkozna, az is különb dolog volna."

22.

Cï-lu megkérdezte: „A nemes ember becsüli-e a bátorságot?" A mester így felelt: „A nemes ember az igazságosságot tartja a legtöbbre. Ha egy hivatalt viselő ember *(kiün-ci)* bátor, de hiányzik belőle az igazságosság, akkor felfordulást támaszt. Ha egy közrendű ember *(sziao-zsen)* bátor, de hiányzik belőle az igazságosság, akkor rablóvá válik."

23.

Cï-kung megkérdezte: „Vannak-e olyanok is, akiket a nemes ember gyűlöl?" A mester így felelt: „Vannak, akiket gyűlöl. Gyűlöli azt, aki mások rossz tulajdonságait kikiabálja. Gyűlöli azt az alacsonyrangú embert, aki rágalmazza a feletteseit. Gyűlöli az olyan bátor embert is, aki nem tartja be a szertartásokat. Gyűlöli azt az eltökélt és vakmerő embert, aki (ugyanakkor) korlátolt." Majd hozzátette: „Hát te, Szï, gyűlölsz-e valakit?" (Cï-kung azt felelte:) „Gyűlölöm azt, aki elles dolgokat és aztán önmagát tartja bölcsnek; gyűlölöm azt, aki szerénytelen, de ezt bátorságnak gondolja; gyűlölöm azt, aki titkos dolgokat szellőztet és ezt egyenességnek véli."

24.

A mester mondotta: „Bizony, az ágyas-leányokkal *(niü-cï)* és a szolgákkal *(sziao-zsen)* a legnehezebb bánni. Ha közel engedjük őket, akkor szerénytelenek; ha meg távol tartjuk őket, akkor elégedetlenek."

25.

A mester mondotta: „Aki még negyvenéves korában is gyűlölettel találkozik, az már úgy is fogja végezni."

XVIII

1.

Wei fejedelme elhagyta az udvart, Ki fejedelmét rabszolgává *(nu)* tették, Pi-kan-nak pedig, amiért (a zsarnok Csou-t) figyelmeztetésben részesítette, meg kellett halnia. K'ung-cï azt mondotta (hármukról): „A Jin-dinasztiának három tökéletes erényű embere volt."[163]

2.

A Liu-hia-beli Hui-t főbíróvá *(sï-sï)* nevezték ki (Lu-ban), de háromszor elbocsátották.[164] Valaki így szólt hozzá: „Nem jött még el az ideje, hogy más országba menj?" (Hui) azonban így felelt: „Ha egyenes úton akarom szolgálni az embereket, miért menjek el, miért ne viseljem el a háromszori elbocsátást? Ha meg görbe úton akarom szolgálni az embereket, ehhez miért kellene elhagynom apám és anyám országát?"

3.

A C'i-beli King fejedelem K'ung-cï-ra várakozván így szólt (embereihez): „Nem fogadhatom úgy, mint a Ki-család fejét. A mód, ahogyan fogadom, a Ki-család fejét illető és a Meng-család fejét illető fogadás között lesz." Ehhez (azonban) hozzátette: „Öreg vagyok, (tanait) nem tudom már alkalmazni." K'ung-cï (meghallotta a fejedelem szavait és) elutazott.[165]

4.

A C'i-beliek ajándékul muzsikus- és táncosnőket küldtek (Lu-ba). Ki Huan elfogadta az ajándékot, és három napon át nem törődött az udvar ügyeivel. K'ung-cï ekkor elutazott ⟨elhagyta hivatalát és az országot⟩.

5.

Cs'u bolondja, Cie-jü, elhaladván K'ung-cï előtt, így énekelt: „Ó, főnix, ó, főnix! Mennyire hanyatlóban van az erény! A múlttal kapcsolatban hasztalan már a szemrehányás, de a jövőnek még elébe lehet menni. Hagyd abba, hagyd abba (amit csinálsz)! Nagy veszély fenyegeti azokat, akik manapság részt vesznek a kormányzásban." K'ung-cï leszállt (kocsijáról) és beszélni szeretett volna vele, de (Cie-jü) gyors léptekkel elsietett, és így nem sikerült beszélni vele.[166]

6.

Cs'ang-c'iü és Kie-ni[167] éppen párban szántották a földet, amikor K'ung-cï elhaladt mellettük és odaküldte hozzájuk Cï-lu-t, hogy kérdezze meg, merre van a gázló. Cs'ang-c'iü így szólt: „Ki az, aki a gyeplőt tartja ott a kocsiban?" Cï-lu azt felelte: „Az K'ung K'iu." „Talán a Lu-beli K'ung K'iu?" — hangzott a kérdés. „Igen" — felelte (Cï-lu). „Ha igen — mondta (Cs'ang-c'iü) — akkor tudnia kell, hol a gázló." (Cï-lu) ekkor Kie-ni-nek tette fel a kérdést. Kie-ni így szólt: „Ki vagy te, uram?" „Csung Ju vagyok" — felelte (Cï-lu); mire a másik: „Talán a Lu-beli K'ung K'iu tanítványa?" „Úgy van" — felelte (Cï-lu). Ekkor (Kie-ni) azt mondta: „Olyan az égalatti, mint (ez) a rohanó ár, s ugyan ki tudná megváltoztatni? Ahelyett, hogy ezt az írástudót követed, aki minduntalan visszavonul az emberektől ⟨egy-egy fejedelemtől⟩, nem volna jobb azokat az írástudókat követned, akik visszavonulnak az egész világtól?" Azzal törték tovább a földet s nem álltak meg többé.

Cï-lu ment és jelentette a dolgot. Mestere kis sóhajtással így szólt: „De hát nem társulhatok madarakkal vagy négylábú állatokkal! Ha nem az ilyenfajta emberekkel ⟨uralkodókkal⟩ társulnék, akkor ugyan kivel? Ha az égalattit jól kormányoznák, akkor semmit sem akarnék megváltoztatni."

7.

Cï-lu együtt utazott mesterével, de hátramaradt és találkozott egy öregemberrel, aki egy botra akasztva bambuszkosarat vitt a vállán. Cï-lu megkérdezte tőle: „Nem láttad a mesteremet, uram?" Az öreg

így szólt: „Négy testrészed nem bírja a fáradtságot, az öt gabonát nem tudod megkülönböztetni; ki hát a te mestered?" Azzal letűzte a botját a földbe s folytatta a gyomlálást. Cï-lu keresztbe tette mellén a kezét és (tiszteletteljesen) állva maradt. (Az öreg) meghívta Cï-lu-t, töltse nála az éjszakát. Levágott egy tyúkot, kölest készített és étellel kínálta vendégét. Bemutatta neki két fiát is.

Másnap Cï-lu továbbment és elmondta a dolgot a mesternek, aki így szólt: „Ez egy magányba rejtőzött (nemes ember)." És megbízta Cï-lu-t, menjen vissza és látogassa meg ismét. Amikor azonban (Cï-lu) odaérkezett, (az öreg) már elment (hazulról). Cï-lu azt mondta (a két fiúnak): „Aki nem vállal hivatalt, nem veszi tekintetbe az igazságosság elvét. Ha az idősebbek és fiatalabbak viszonyát szabályozó kötelességeket nem szabad elhanyagolni, akkor hogyan lehetne elhanyagolni az igazságosság elvét, mely a fejedelem és alattvaló viszonyát szabályozza? (Atyátok) meg akarja őrizni személyének tisztaságát, de összezavarja az emberek kapcsolatának nagy törvényeit. A nemes ember hivatalt vállal, és abban megvalósítja az igazságosság elvét. Ha (a kormányzásban) nem valósulnak meg a helyes elvek, ő ezt maga felismeri."

8.

Po-ji, Su-c'i, Jü-csung, Ji-ji, Csu Csang, a Liu-hia-beli Hui, valamint Sao-lien visszavonult emberek voltak.[168] A mester mondotta: „Po-ji és Su-c'i olyanok voltak, akik nem hagytak fel soha az erényre törekvéssel, és nem tűrtek magukon semmi szégyenfoltot." A Liu-hia-beli Hui-ról, valamint Sao-lien-ről azt mondta, hogy erényre törekvésüket alárendelték ugyan, s szégyenfoltot is megtűrtek magukon, de szavaik mindig megfeleltek a helyes elveknek, és tetteik mindig találkoztak az emberek gondolataival, hogy tehát legalább ennyit elértek. Jü-csung-ról és Ji-ji-ról azt mondta, hogy bár elrejtőzvén a magánéletben ugyancsak szabadjára engedték a szavaikat, de sikerült megőrizniük személyük tisztaságát, s hivataluk elvetésekor a körülmények mérlegelésére támaszkodtak. (Végül azt mondotta:) „Én mindanynyiuktól különbözöm. Nem tartom mindig lehetségesnek, de nem is tartom eleve lehetetlennek (a hivatalviselést)."

9.

Csï, a (Lu-beli) muzsikusok nagymestere C'i-be költözött; Kan, a második étkezés (muzsikájának mestere) Cs'u-ba ment; Liao, a harmadik étkezés (muzsikájának irányítója) C'ai-ba ment; a negyedik étkezés K'iüe-je C'in-be ment; a dobverő Fang-su visszavonult a Folyó partjára; Wu, a kézidob pergetője a Han partjára költözött; Jang, a muzsikusok helyettes nagymestere, és Sziang, a zengőkövek ütögetője pedig a tengerhez (egy szigetre) vonult vissza.[169]

10.

Csou-kung így szólt (fiához:) Lu fejedelméhez: „Az erényes fejedelem *(kiün-cï)* nem mozdítja el a rokonait, nem kelti fel a főminiszterek *(ta-cs'en)* felháborodását azzal, hogy nem hagyja meg őket hivatalukban, és a régi családok tagjait, hacsak nincs rá igen nagy oka, nem fosztja meg méltóságuktól, s végül nem követel meg minden képességet egyetlen embertől."

11.

A Csou-dinasztiának megvolt a maga nyolc hivatalnoka *(sï)*: Po-ta, Po-kuo, Csung-t'u, Csung-hu, Su-je, Su-hia, Ki-szui és Ki-kua ⟨négy, egyetlen anyától született ikerpár⟩.[170]

XIX

1.

Cï-csang mondotta: „Az írástudó-hivatalnok *(sï)* akkor méltó erre a névre, ha veszélyt látva életét is kész feláldozni, ha valamit kapva mindig az igazságosságra gondol, ha áldozat bemutatásakor mindig tiszteletteljes, és ha gyász idején csak a bánatára gondol."

2.

Cï-csang mondotta: „Aki megragadta ugyan az erényt, de nem teszi naggyá; aki bízik ugyan a törvényben *(tao)*, de nem elég szilárdan, hogyan lehetne azt akár birtokba helyezni, akár száműzni?"

3.

Cï-hia tanítványai a másokkal való kapcsolatról kérdezősködtek Cï-csang így szólt: „Mit mond erről Cï-hia?" Azok felelték: „Cï-hia azt mondja: akinek (barátsága) gyümölcsöző számunkra, azzal barátkozzunk, akinek (barátsága) pedig haszontalan, azt taszítsuk el magunktól." Cï-csang erre azt mondta: „Ez egészen más, mint amit én tanultam. A nemes ember tiszteli a kiváló férfiakat, de megfér mindenkivel. Magasztalja a jókat, de szánakozik a (még) tehetségteleneken. Hatalmas kiválóság az enyém? Akkor ugyan kivel ne tudnék megférni! Vagy nem vagyok kiváló ember? Akkor eltaszítanak maguktól az emberek. Hogyan is tehetnénk, hogy bárkit is eltaszítsunk magunktól?"

4.

Cï-hia mondotta: „Még a legközönségesebb foglalkozásokban *(sziao-tao)* is mindig van valami figyelemre méltó; de ha valaki a távolabbi (cél) elérését kísérli meg velük, félő, hogy sárnehéz akadálynak bizonyulnak. Ezért a nemes ember ilyesmivel nem foglalkozik."

5.

Cï-hia mondotta: „Aki napról napra tudja, mi hiányzik még (a tudásából), s hónapról hónapra nem felejti el, amit már magáévá tett, arról elmondhatjuk, hogy valóban szeret tanulni."

6.

Cï-hia mondotta: „Szélesíteni a tudást és szilárdan a jóra törekedni, sürgős ⟨gyakorlati⟩ dolgokról kérdezősködni és közeli ⟨-közvetlenül hasznos⟩ dolgokon gondolkodni: ime, ez a tökéletes erény."

7.

Cï-hia mondotta: „A kézművesek *(po-kung)* műhelyeikben *(szī)* laknak, hogy tökéletes munkát tudjanak végezni. A nemes ember (szüntelenül) tanul, hogy a helyes elveket tökéletesen magáévá tehesse."

8.

Cï-hia mondotta: „A közönséges ember mindig szépítgeti a hibáit."

9.

Cï-hia mondotta: „A nemes ember (megjelenése) háromféle lehet. Távolról nézve: szigorú; megközelítve: nyájas; beszédét hallgatva pedig: szilárd."

10.

Cï-hia mondotta: „A nemes ember előbb kiérdemli a bizalmat, aztán dolgoztatja (hivatalnokként) a népet. Ha még nem érdemelte ki a bizalmat, akkor a nép azt gondolja, hogy elnyomója csupán. Figyelmeztetésben is csak akkor részesítheti (fejedelmét), ha már megszerezte bizalmát. Ha (fejedelme) még nem bízik benne, akkor azt hiszi, hogy csak rágalmazza."

11.

Cï-hia mondotta: „Aki a nagy erények *(ta-tö)* dolgában nem lépi át a határokat, az a kis erények *(sziao-tö)* dolgában akár át is lépheti azokat."

12.

Cï-ju azt mondta: „Cï-hia tanítványai és követői nagyon jól tudnak fellocsolni és kisöpörni, szólításra és kérdésre megfelelni, előre lépni és visszavonulni. Ezek azonban másodlagos dolgok. Az alapvető dolgokról semmit sem tudnak. Mit gondolhatnék hát róluk?"
Cï-hia, amikor ezt meghallotta, így szólt: „Ó, Jen Ju ⟨Cï-ju⟩ tévedésben leledzik! Hát az a nemes ember útja, hogy van amit fontosnak

ítél és azt tanítja, más dolgokat pedig nem-fontosnak ítél és azok (tanításra) lusta? Ilyenformán (Cï-ju tanítványai) olyanok, mint a növények, amelyeket osztályuk szerint rangsorolnak. Hát az a nemes ember útja, hogy (egyeseket) meg is csalhat? Hát nem egyedül az a szent ember, aki ha elkezdi, be is fejezi (tanítását)?"

13.

Cï-hia mondotta: „Aki hivatalt visel, az csak akkor tanul, ha (hivatalának kifogástalan ellátásán felül) még futja erejéből. Aki tanul, az csak akkor vállalhat hivatalt, ha (tökéletesen megtanult mindent és tudása alapján) futja erejéből."

14.

Cï-ju mondotta: „A gyászolásban elegendő, ha bánatunk a lehető legnagyobb."

15.

Cï-ju mondotta: „Csang barátom ⟨Cï-csang⟩ igen nehéz dolgokra képes, de erénye még nem tökéletes."

16.

Ceng-cï mondotta: „Milyen méltóságteljes Csang ⟨Cï-csang⟩! Mégis nagyon nehéz vele együtt gyakorolni az erényt."

17.

Ceng-cï mondotta: „Mesterünktől azt hallottam, hogy ha valaki nem mutatja meg minden képességét, majd megmutatja szüleinek halálakor."

18.

Ceng-cï mondotta: „Mesterünktől azt hallottam, hogy ami Meng Csuang-cï szülőtiszteletét *(hiao)* illeti, más dolgokban még csak lehet

(példáját követni), de abban, hogy senkit sem mozdított el atyja miniszterei közül, és hogy semmit sem változtatott atyja kormányzásában, nehéz volna utolérni őt."[171]

19.

Amikor a Meng-család feje Jang Fu-t[172] főbíróvá *(sï-sï)* nevezte ki, az kérdezősködött ⟨tanácsokat kért⟩ Ceng-cï-től. Ceng-cï azt mondotta: „Ha a vezetők *(sang)* letérnek a követendő útról, akkor a nép hosszú időre szétzüllik. Ha (valamely eléd terjesztett vádban) felfedezed az igazságot, akkor fájdalmat és részvétet érezz, s ne örvendezz neki."

20.

Cï-kung mondotta: „Csou (király)[173] gonoszsága nem is volt olyan hatalmas. Ezért a nemes ember gyűlöl olyan alacsony helyen tartózkodni, ahol az égalatti minden gonoszsága reá zúdulhat."

21.

Cï-kung mondotta: „Az uralkodó *(kiün-cï)* hibázása olyan, akár a nap és hold megfogyatkozása. Ha hibát követ el, minden ember észreveszi, és ha kijavítja, minden pillantás reá szegeződik."

22.

A Wei-beli Kung-szun Cs'ao[174] megkérdezte Cï-kung-tól mondván: „Csung-ni kitől tanult?" Cï-kung így felelt: „Wen és Wu király tanításai *(tao)* nem hullottak még a földre, hanem ott élnek az emberekben. A kiváló férfiak ismerik a nagy tanításokat, azok pedig, akik nem kiválóak, ismerik a kisebbeket. Nincs olyan ember, aki valamit ne birtokolna Wen és Wu tanításaiból. Ugyan hol nem tudott volna tanulni a mi mesterünk? Mi szüksége lett volna rá, hogy valaki állandó mestere legyen?"

23.

Su-szun Wu-su[175] az udvarban főhivatalnokokkal *(tai-fu)* beszélgetve kijelentette: „Cï-kung sokkal különb, mint Csung-ni." Cï-fu King-po ezt elmondta Cï-kung-nak. Cï-kung így szólt: „Hadd hasonlítsam a dolgot egy házhoz és kerítés-falához. Az én kerítés-falam csak vállig ér, fölötte benézve bárki megláthatja mindazt, ami szép a házamban. Mesterem kerítés-fala azonban sokszorosan magasabb nyolc lábnál; és ha valaki nem találja a kaput, hogy belépjen rajta, az mit sem láthat az ősök templomának szépségeiből vagy a hivatalnokok *(po-kuan)* gazdagságából. S bizony nagyon kevesen vannak, akik az ő kapuját megtalálják. Lehet-e hát csodálni, hogy az az úr ilyet mondott?"

24.

Su-szun Wu-su gyalázkodóan beszélt Csung-ni-ról, mire Cï-kung azt mondotta: „Ennek semmi értelme. Csung-ni-t nem lehet gyalázkodással tönkretenni. Más emberek kiválósága csak domb vagy hegyecske lehet, amelyre könnyen fel lehet lépdelni. Csung-ni azonban maga a nap és hold, az pedig még senkinek sem adatott meg, hogy ezekre tegye a lábát. Ha valaki el is akarja szakítani magát tőle, ugyan mit árthatna a napnak és a holdnak? Legfeljebb azt mutatja meg ezzel, hogy nem ismeri a saját erőit."

25.

Cs'en Cï-k'in[176] azt mondta Cï-kung-nak: „Túlságosan szerény vagy. Csung-ni talán kiválóbb tenálad?" Cï-kung így felelt: „(Előfordul, hogy még) a nemes ember is egyetlen szó alapján azt hiszi, hogy tud valamit, vagy egyetlen szó alapján azt képzeli, hogy semmit sem tud. Pedig vigyáznunk kellene arra, hogy mit mondunk. A mi mesterünket éppúgy nem lehet utolérni, mint ahogyan nem lehet létrán felmászni az Égre. Ha mesterem egy országot vagy egy nagy családot *(pang-kia)* birtokolna, akkor, ahogy mondani szokás, megszilárdítaná a népet és az szilárdan megállna, vezetné a népet és az követné őt, nyugalmat biztosítana a népnek és az

hozzá folyamodnék, buzdítaná a népet és az békében élne; amíg csak élne, dicsőségben ragyogna; ha pedig meghal, keservesen megsiratnák. Hogyan is lehetne őt utolérni?"

XX

1.

Jao mondotta: „Ó, Sun, az Égtől szabályozott rendben most te következel! Hűségesen tartsd meg mindig a középet *(csung)*. Ha a négy tenger között szükség és nyomor támad, az Égtől kapott jövedelmednek *(t'ien lu)* örökre vége lesz." Sun (később) ugyanezen szavakkal iktatta hivatalába Jü-t.[177]

(T'ang) mondotta: „Én, Li, a kicsiny gyermek, arra vetemedem, hogy fekete bikát áldozzak fel, és arra vetemedem, hogy ünnepélyesen bejelentsem a Legfelségesebb Uralkodónak *(huang-huang hou ti)*: a bűnösnek ⟨Kie-nek⟩ nem merészelek megkegyelmezni, az Uralkodó minisztereit *(ti cs'en)* nem hagyom homályban ⟨hivatal nélkül⟩, mert (bűnösség és érdem egyaránt) az Uralkodó szívével ítéltetik meg. Ha én magam bűnt követnék el, azért nem lesz felelős a nép *(wan-fang)*, ha pedig a nép követne el bűnt, azért a bűnért én leszek felelős."[178]

A Csou-ház nagy kegyeket adományozott, és az erényes emberek gazdagodtak meg. (Alapítója, Wu-wang mondotta:) „Bár neki ⟨a zsarnok Csou-nak⟩ ott vannak a közeli rokonai, nem érnek fel az én tökéletes erényű embereimmel. (Ha nem dönteném meg uralmát) a nép engem hibáztatna, engem, az Egyetlen embert." (Wu-wang) gondosan ügyelt a súlyokra és mértékekre, megvizsgálta a törvényeket és rendeleteket, visszahelyezte tisztükbe az elbocsátott hivatalnokokat, s a négy égtáj kormányzása ismét haladt a maga útján. Újra fölemelte az elpusztított fejedelemségeket, biztosította az öröklést a magvaszakadt családokban, ismét hivatalba emelte a visszavonultakat, és az égalatti egész népe feléje fordította szívét. Amit különösen fontosnak tartott, az a nép megélhetése volt, valamint a gyász és az áldozatok. Nagylelkűségével mindenkit megnyert magának, szavahihetősége miatt a nép megbízott benne, szorgalmával nagy tetteket sikerült véghez vinnie, s mert igazságos *(kung)* volt, mindenki örvendezett.

2.

Cï-csang megkérdezte K'ung-cï-től mondván: „Mit kell tenni ahhoz, hogy jól menjenek a kormányzás dolgai?" A mester így felelt: „Tiszteletben kell tartani az öt jót és száműzni kell a négy rosszat, akkor a kormányzás dolgai rendben lesznek." Cï-csang megkérdezte: „Mit nevezünk az öt jónak?" És a mester felelte: „A hivatalt viselő *(kiün-cï)* legyen jótékony, de tékozlás nélkül, dolgoztassa a népet, de ne keltsen elégedetlenséget, legyen akarata, de kapzsiság nélkül, legyen méltóságteljes, de kevélység nélkül, és tartson tekintélyt, de vadság nélkül." Cï-csang ekkor azt kérdezte: „Mit jelent az, hogy legyen jótékony, de kiadások nélkül?" És a mester mondotta: „Ha azzal igyekszik használni *(li)* a népnek, amelyből a népnek valóban haszna származik, akkor vajon nem jótékony-e kiadások nélkül? Ha pedig jól kiválasztja, hogy mikor és miért szabad dolgoztatni a népet, akkor vajon ki fog elégedetlenkedni? Ha pedig vágyai az emberséghez *(zsen)* igazodnak, és amit kap (csak) aszerint kapja, akkor miért lenne kapzsi? A hivatalt viselő *(kiün-cï)* nem engedhet meg magának semmi hanyagságot, akár sok, akár kevés emberről legyen szó, akár kicsiny, akár nagy dolgokról legyen szó. S akkor vajon nem tiszteletre méltóan nyugodt, mégpedig kevélység nélkül? Mindig előírás szerint viselje ruháját és fövegét, méltóság legyen a tekintetében, hogy tisztelettel nézzenek rá az emberek, és tartsanak tőle. Ekkor vajon nem tekintélyes-e, mégpedig minden vadság nélkül?"
Cï-csang azt is megkérdezte: „S mit értünk azon, hogy négy rossz?" A mester pedig felelte: „Kivégeztetni valakit anélkül, hogy tanítottuk volna: kegyetlenség. Figyelmeztetés nélkül máris megkövetelni a munka befejezését: zsarnokság. Késlekedve adni ki a parancsot, de azonnali végrehajtást követelni: garázdálkodás. Általában pedig, adományozások alkalmával az adományokkal fukarkodni: egy alárendelt hivatalnok (viselkedése)."

3.

A mester mondotta: „Aki nem érti meg az égi rendelést *(ming)*, az sohasem lehet nemes emberré. Aki nem ismeri jól a szertartásokat, az nem állhat szilárdan a lábán. Aki pedig nem érti tökéletesen a szavakat, az nem ismerheti meg az embereket."

JEGYZETEK

BESZÉLGETÉSEK ÉS MONDÁSOK

I

[1] Ju mester — Ju Zso, bizalmasabb nevén Cï-ju, Konfuciusz egyik legjelesebb tanítványa.
[2] Ceng-cï — Ceng Sen, Konfuciusz kiváló tanítványa. A *Lun-jü* csak őt és Ju Zso-t érdemesíti a mester *(cï)* címre.
[3] Cï-hia — Pu Sang, Konfuciusz jeles tanítványa.
[4] Cï-k'in — Cs'en K'ang, Konfuciusz tanítványa.
[5] Cï-kung — Tuan-mu Szï, Konfuciusz jeles tanítványa.
[6] *Sï king* 55, 4—5.

II

[7] *Sï king* 297, 31.
[8] A hagyomány szerint Konfuciusz hetvenkét éves korában halt meg.
[9] Meng Ji-cï — Meng Ji, főhivatalnok Lu fejedelemségben, a hatalmat Konfuciusz korában kezében tartó három nagy család (Ki, Meng és Su) egyikének feje.
[10] Fan Cs'ï — másképpen Fan Sziü vagy Cï-cs'ï, Konfuciusz tanítványa.
[11] Meng-szun — „Meng unokája", Meng Ji.
[12] Meng Wu-po — Meng Ji fia.
[13] Cï-ju — Zsan K'iu, Konfuciusz jeles tanítványa (nem azonos Ju Zso-val, akinek Cï-ju nevét más kínai írásjeggyel írják).
[14] Hui — Jen Hui, másképpen Jen Jüan vagy Cï-jüan, Konfuciusz legkedvesebb taníványa.
[15] Ju — Csung Ju, Ki Lu, Cï-lu: Konfuciusz bátorságáról híres tanítványa.
[16] Cï-csang - Csuan-szun Sï, Konfuciusz tanítványa.
[17] Ai fejedelem — Lu uralkodója i. e. 493-tól 468-ig. Konfuciusz a *Lun-jü*-ben most szerepel első ízben a családnevén, nyilvánvalóan a fejedelem iránti tisztelet jeléképpen.
[18] Ki K'ang-cï — Ki-szun Fei, Lu-beli főhivatalnok, a három nagy család egyikének feje.
[19] *Su king* 4, XXI, 1 (nem hiteles fejezet).

III

E fejezet főképpen a szertartásokkal foglalkozik.
[20] Nyolc sorban táncolni csupán a királyi szertartásokon volt szabad — a konfuciánus rituálé szerint.
[21] A három család — a Ki (Ki-szun), Meng (Meng-szun) és Su családok, Lu fejedelemség vezető családjai.
[22] *Sï king* 282. Királyi szertartási himnusz, amelynek teljes szövege a következő:

Jönnek is már, teljesen egyetértve,
Megérkeznek s állnak ünnepélyesen;

A segédkezők a fejedelmek,
S az Ég Fia méltóságos.
„Felajánljuk, ó, a nagy hímállatot,
Segítsetek minket végezni az áldozatot,
Nagy voltál, felséges atyám,
Nyugtass meg engem, szerető fiadat!
Hatalmas bölcsességű férfi volt,
Békében és háborúban (ugyanúgy) uralkodó,
Megbékítette még a magas Eget is
S most ragyogóvá tudja tenni utódait is!
Szép öregkorral vigasztal meg engem,
Bőséges áldással gyarapít,
Kiszolgálom hát dicső atyámat,
S megtisztelem erényes anyámat is."

[23] Lin Fang — Lu-beli ember, akiről ezen kívül semmit sem tudunk.
[24] A mondás egy másik lehetséges értelmezése: „A keleti és északi barbároknak ugyan van fejedelmük, mégsem érnek fel Kínával, amelynek nincsen (királya)."
[25] A T'ai hegy (T'ai-san) a legelső az öt szent hegy közül, rajta áldozatot bemutatni királyi és fejedelmi jog volt.
[26] Zsan Ju — Zsan K'iu, Cï-ju, Konfuciusz tanítványa, aki a Ki család szolgálatába lépett.
[27] A Lin Fang-gal való összehasonlítás értelme nem világos.
[28] *Sï king* 57, 13—14. A vers voltaképpen egy asszonyi szépséget magasztal. Konfuciusz interpretációja, mely a *Sï king* profán dalaiba is minden áron morálfilozófiai jelentéseket erőltet, igen jellemző a konfucianizmus törekvéseire. Az idézet harmadik sora a *Sï king* mai szövegében nem található.
[29] A Hia-dinasztia leszármazottai, azaz a kicsiny K'i fejedelemség lakói, továbbá a Sang-Jin dinasztia leszármazottai, Szung lakói, nem bizonyíthatják, hogy jól írom-e le a régi szertartásokat, hiszen írásos emlék ezekből a korokból nem maradt elegendő.
[30] A nagy *ti*-áldozatok — itt valószínűleg a fejedelmi ős-áldozatok.
[31] Wang-szun Kia — főhivatalnok Wei fejedelemségben.
[32] A felvetett probléma valószínűleg az, hogy vajon a helyi, természeti stb. istenek tisztelete vagy az ősök szellemének ⟨a délnyugati sarok⟩ tisztelete a fontosabb. Konfuciusz válasza szerint az ősök tisztelete nem szorulhat háttérbe, mert akkor nem lesz aki közbenjárjon a család érdekében az Égnél.
[33] A mondás talán a 9. mondás folytatása, mint a Konfuciusz-javasolta szertartások ősiségének egyetlen bizonyítéka.
[34] A nagytemplom *(t'ai-miao)* a Csou-ház bölcsének és Lu fejedelmei ősének, Csou-kung-nak szentelt templom Lu-ban, ahová Konfuciusz csak főhivatalnokként léphetett be.
[35] A Cou-beli ember fia — Konfuciusz, akinek apja Cou-ban volt hivatalnok.
[36] Ting fejedelem — Lu uralkodója i. e. 508-tól 494-ig.

[37] Kuan-c'iü — a *Sī king* első dalának első két szava. A vers egyszerű szerelmi dalocska, amelynek legalább a hangulatából igyekszik Konfuciusz levonni valami morális tanulságot.

[38] Cai Wo — Cai Jü, Konfuciusz békétlenkedő, élesnyelvű tanítványa, akinek további szerepléseit érdemes figyelemmel kísérni.

[39] A föld-oltárok szidalmazására azért kerülhetett sor, mert a régi mondák szerint, s bizonnyal a valóságban is, valaha emberáldozatokat mutattak be a földistenek oltárain, s az emberáldozat emléke Konfuciusz idejében még nem volt nagyon távoli, sőt, számolni kellett a szokás felelevenedésével is.

[40] Kuan Csung — Kuan Ji-wu, a kínai történeti legendák egyik leghíresebb alakja. A hagyomány szerint C'i fejedelemség Huan nevű uralkodójának (i. e. 685—641) főminisztere volt, aki bölcsességével urát hozzásegítette, hogy — első ízben a Nyugati Csou birodalom szétesése óta — hegemóniát szerezzen magának. Alacsony származása miatt később az antipatriarchális ideológiák eszményi bölcse lett. Konfuciusz, aki máshelyütt dicsérni fogja, itt szemére veti, hogy „nem ismerte a szertartásokat", azaz rangját nem illető vállalkozásokra és szokásokra vetemedett.

[41] Ji — egy faluközpont Wei határvidékén, ahová Konfuciusz azután érkezett, hogy Lu-beli hivataláról lemondott és elhagyta hazáját.

[42] A Sao-tánc Sun-nak, a mitikus Jao császár utódának tánca, a Wu-tánc pedig Wu-wang-nak, a Csou-dinasztia hadvezér alapítójának ünnepi tánca.

IV

[43] Egy régi kínai kommentár szerint a 15—23. mondásokat Ceng Sen (Ceng-cī) iskolája jegyezte fel.

V

E fejezetben főképpen Konfuciusznak tanítványairól és másokról való ítéletei olvashatók. Cī-kung gyakori szereplése miatt feltételezik, hogy e mondásokat Cī-kung iskolája őrizte meg.

[44] Kung-je Cs'ang — Konfuciusz veje, akiről azonban semmi bizonyosat nem tudunk.

[45] Nan Jung — Konfuciusz egy tanítványa, valószínűleg a hatalmas Meng család sarja, akihez a mester korán elhunyt bátyjának, K'ung Meng-p'i-nek a leányát hozzáadta feleségül. A fogoly Kung-je Cs'ang és az előkelő Nan Jung emlegetése szembeállításnak látszik, amely a két férfiú nemes jellemével oldódik fel.

[46] Cī-cien — Konfuciusz egy tanítványa, aki hivatalában azzal érte el sikereit, hogy jól választotta meg beosztottjait.

[47] Cī-kung-nak edényhez való hasonlítása, még ha „ékkővel díszes áldozati edényhez" is, nem nagy dicséret a mester szájából, önállótlanságára figyelmeztet i a tanítványt.

[48] Zsan Jung — másképpen Csung-kung, akiről annyit tudunk, hogy „erkölcstelen" apja volt, ő azonban ellenkezőleg, kitűnt erényességével. Konfuciusz tanítványa.

[49] C'i-tiao K'ai — másképpen Ci-zso, Konfuciusz tehetséges tanítványa.
[50] Cs'i — Kung-szi Cs'i, Ci-hua, Konfuciusz tanítványa, aki kitűnt a szertartások ismeretében.
[51] Cai Jü — azonos Cai Wo-val (lásd 38. jegyzetünket).
[52] Sen Cs'ang — Konfuciusz egy kevéssé ismert tanítványa.
[53] K'ung Wen-cï — Wei-beli főhivatalnok, Konfuciusz kortársa.
[54] Ci-cs'an — Kung-szun K'iao, Cseng fejedelemség főminisztere, Konfuciusz korának legnagyobb politikusa, akinek a kis Cseng fejedelemség fennmaradását köszönhette a hatalmas Cin és Cs'u között. Az adatokból úgy látszik, politikájának lényege az volt, hogy az arisztokrácia megrendszabályozása útján erős központi hatalmat teremtett. Ezzel egyik előfutára a későbbi legizmusnak, ám egyelőre csak oly mértékig, hogy Konfuciusz is megsiratja a halálát. A *Co csuan* c. krónika-kommentárban gyakran olvasni róla.
[55] Jen P'ing-csung — C'i-beli főminiszter, Konfuciusz ellensége.
[56] Cang Wen-csung — egy Konfuciusz előtti időkben élt Lu-beli főhivatalnok, aki fejedelmi jogokat (pl. jóslás céljaira hatalmas teknősbéka tartását) vélt a magáénak.
[57] Ci-wen — Cs'u fejedelemség főminisztere.
[58] C'ui-cï — C'i-beli főhivatalnok, aki a hagyomány szerint i. e. 547-ben azért ölte meg fejedelmét, mert az meg akarta hódítani ugyanazt az (egyébként férjes) asszonyt, akit ő szeretett. A fejedelem meggyilkolása után magához ragadta a hatalmat, s ekkor barátja, az ugyancsak főhivatalnok Cs'en Wen-cï elhagyta az országot, hogy ezzel demonstrálja elítélő véleményét.
[59] Ki Wen-cï — Ki Hing-fu, Lu-beli hivatalnok.
[60] NingWu-cï — a hagyomány szerint egy bölcs Wei-beli hivatalnok i. e. 660 és 635 között, aki a rend felborultakor ostobának tetette magát, hogy fejedelmét megmenthesse.
[61] Konfuciusz a hagyomány szerint háromszor járt Cs'en-ben. Ez a megjegyzése első Cs'en-beli útja alatt születhetett, hatvanéves kora táján, amikor Lu-beli tanítványait még nem szívesen hagyta magukra.
[62] Po-ji és Su-c'i — legendás testvérpár a Sang-Jin dinasztia idejéből, a kis Ku-csu fejedelemség trónörökösei. A legenda szerint apjuk a fiatalabbikra, Su-c'i-ra hagyta trónját, ő azonban nem volt hajlandó elfoglalni bátyja (elsőszülöttség alapján) jogos örökét. Bátyja meg az atyai paranccsal nem akart szembeszegülni, így aztán mindketten elhagyták hazájukat. Öreg korukban, a Csou-házi Wen-wang udvarában élve, amikor hiába emelték fel szavukat a hódító Wu-wang (Sang-Jin ellenes) hadjárata ellen, elhatározták, hogy nem eszik többé az új, a Csou-dinasztia kenyerét, és önkéntes éhhalált haltak a Sou-jang hegyekben. A legenda magva nyilvánvalóan a két patriarchális erény (az atyai parancs és az elsőszülöttség tisztelete) közti konfliktus, amely teljesen a patriarchális morál keretei között marad, ezért Po-ji-t és Su-c'i-t Konfuciusz mindig magasztalja, hiába szegültek ellene a mester eszményi dinasztiájának, a Csou-háznak.
[63] Wei-seng Kao — Lu-beli ember, aki valószínűleg olyasmivel kérkedett a mester előtt, ami nem volt sajátja.

[64] Co K'iu-ming — eldöntetlen kérdés, hogy ez a Co K'iu-ming egy legendás régi bölcs-e, vagy pedig azonos a „Tavasz és ősz" című krónika *Co csuan* című kommentárjának híres szerzőjével. Az utóbbi esetben Konfuciusz tanítványáról lenne szó.

VI

Ez a fejezet, az előzőhöz hasonlóan, mindenekelőtt azért érdekes, mert Konfuciusz környezetéről, tanítványaihoz való viszonyáról ad képet.

[65] Cï-szang Po-cï — valószínűleg Zsan Jung egy barátja, közelebbit azonban nem tudunk róla.

[66] Zsan-cï — Zsan K'iu vagy Zsan Ju, Cï-ju.

[67] 1 *fu* = 6 *tou* és 4 *seng*, vagy pedig 64 *seng* ; 1 *jü* = 160 *seng* ; 1 *ping* = 1600 *seng*.

[68] Jüan Szï — Jüan Hien, Konfuciusz egy igazságszeretetéről neves tanítványa, aki az anyagi haszonnal mit sem törődött.

[69] A példázat megértéséhez tudni kell, hogy a Csou-szertartások szerint csak vörös színű és hibátlan szarvú állatot volt szabad feláldozni. Ha tehát az állat „szabályos", akkor származhatik „tisztátalan" tehéntől is, a szellemek mindenképpen szívesen fogadják. Emlékeztetőül: Csung-kung (Zsan Jung) méltatlan apa erényes gyermeke.

[70] A megnevezett tanítványok közül Cï-lu és Zsan K'iu valóban a Ki család szolgálatába lépett.

[71] Min Cï-k'ien — Konfuciusz neves tanítványa, akinek elvei nem engedik, hogy a bitorló Ki család hivatalnoka legyen, és ha nem hagynák békében, inkább északra, a Wen folyón túlra, C'i fejedelemségbe költözik.

[72] Po-ju (vagy Po-niu) — Zsan Keng, Konfuciusz egyik legjobb tanítványa.

[73] Tan-t'ai Mie-ming — másképpen Cï-jü, akit Konfuciusz visszatetsző külseje miatt nem vett fel tanítványai közé. A mester Cï-ju-hoz intézett kérdése talán éppen az ő erénye felől tudakozódik.

[74] Meng Csï-fan — Lu-beli hivatalnok. A szóban forgó csatavesztés Ai fejedelem uralkodásának 11. évében, i. e. 483-ban történt, C'i fejedelemség csapataival szemben.

[75] T'o, az előimádkozó — a Wei-beli Ling fejedelem hivatalnoka; a Szung-beli Csao — egy szép hercegi férfiú, aki féltestvér-nővérével, Nan-cï-val folytatott szerelmi viszonyt, s amikor Nan-cï feleségül ment Ling fejedelemhez, ő ugyancsak a fejedelem udvarába került hivatalnoknak.

[76] Utalás a kor állapotaira: a dolgok megtartották régi nevüket, a régi elvek azonban sehol sincsenek már.

[77] Nan-cï — a Wei-beli Ling fejedelem felesége, aki féltestvérével, Csao-val folytatott bűnös viszonyt. Cï-lu attól fél, hogy a bűnös fejedelemasszony meglátogatása szégyent hoz a mesterre, Konfuciusz azonban többre becsüli a szertartások előírásait.

VII

Ez a fejezet főképpen Konfuciuszról magáról szól, önmaga és mások róla való ítéletei formájában.

[78] Az Öreg P'eng — ismeretlen bölcs, akiben egyesek Lao-cï-t, a *Tao tö king* állítólagos szerzőjét látják, mások pedig egy P'eng-cu nevű legendás alakot. Csu Hi, a nagy Szung-kori filozófus és filológus szerint valószínűleg azonos P'eng-hien-nel, akihez K'iü Jüan, a költő is hasonlítja magát a *Li szao*-ban, akiről azonban szintén nem tudunk semmi bizonyosat.

[79] Csou-kung — a Csou-házi Wen-wang fia, Wu-wang fivére, aki Wu-wang-tól Lu fejedelemségét kapta hivatalul, s akinek tiszteletét ez a fejedelemség sokáig megőrizte. Konfuciusznak legfőbb példaképe, aki álmában meg szokott jelenni neki.

[80] Három hadsereg — valójában egy hadsereg három része: az elővéd, a zöm és az utóvéd.

[81] A Wei fejedelmének megítélésére vonatkozó kérdés a hagyományos felfogás szerint azért ilyen közvetett, mert Konfuciusz tanítványaival éppen Wei területén tartózkodik. Az ilyenformán elrejtett kérdés pedig az, hogy vajon a mester helyesli-e az új fejedelem, Ling unokája tettét, aki apja, Ling elsőszülött fia távollétében (amelyre azért kényszerült, mert megölte bűnös anyját, Nan-cï-t) lett fejedelem és most fegyverrel védi trónját hazatérő és jogait követelő apjával szemben? Konfuciusz válaszából Cï-kung megtudja, hogy mestere elítéli az új fejedelemnek apja ellen vívott harcát.

[82] A Változások Könyve — a *Ji king*, eredetileg jóskönyv, mely a konfucianizmus egyik szent könyve, kánonja lett. A mondás valószínűleg későbbi betoldás.

[83] Sö fejedelme — Sö csupán egy tartománya volt Cs'u fejedelemségnek, ennek uralkodója azonban bitorolta a királyi *(wang)* címet, így Sö kormányzójából fejedelem *(kung)* lett.

[84] A hagyomány szerint Konfuciusz Szung fejedelemségen átutaztában tanítványaival egy fa alatt foglalatoskodott, amikor Huan T'ui, Szung-beli főhivatalnok emberei rádöntötték a fát, hogy megöljék. Tanítványai nagyon megrémültek, de a mester nyugodt maradt, s állítólag ekkor született ez a mondás.

[85] Csao fejedelem — Lu uralkodója i. e. 541-től 509-ig. Wu-ma K'i — Konfuciusz tanítványa. Lu és Wu fejedelemségek uralkodócsaládjai egyaránt a Csou-dinasztiával tartották a rokonságot, mindkét család nemzetségneve Ki volt Mivel a nemzetségen belül tilos volt házasodni, Csao fejedelem a közös nemzetségnév elleplezésére neveztette Wu-beli feleségét Wu-meng Cï-nek, Wu-bel hercegnőnek. A kis jelenet hangjából, meg azért is, mert Konfuciusz a családne vén szerepel, arra következtetnek, hogy ez a szövegrész nem a tanítványok műve

[86] Gyászbeszédek — valószínűleg egy elveszett szöveggyűjtemény, afféle szertartási kézikönyv.

VIII

A fejezet eleje és vége a mitikus-legendás múlt nagy bölcseivel foglalkozil A 3—7. részek: Ceng Sen (Ceng-cï) életéből való anekdoták, amelyeknek fe jegyzése az ő iskolájából származhatik.

[87] T'ai-po — a Csou-ház ősének, T'ai-wang-nak (Wen-wang nagyapjá legidősebb fia, aki a dinasztia hagyományai szerint lojalitásból nem vo

landó valóra váltani apja tervét, a Sang-Jin dinasztia meghódítását, de nem is szállt szembe nyíltan az apjával, hanem elmenekült a déli barbárok közé, akiket uralma alatt egyesített. Később, a Csou-uralom megalapításakor családja ezen a címen lett Wu fejedelemség elismert dinasztiája.

[88] A *Sï king* 195. versének három utolsó sora, nagy óvatosságra intő szavak. Ceng Sen azt az óvatosságát akarja példázni velük, amellyel teste épségére vigyázott. Minden erényes fiúnak kötelessége ugyanis, hogy szüleitől épségben kapott testét érintetlenül őrizze meg.

[89] Meng King-cï — Lu-beli főhivatalnok, a hatalmas Meng család sarja.

[90] A két utóbbi könyv Csou-kori formájában elveszett, a Szertartások feljegyzései *(Li ki)* Han-kori kompiláció, ugyanennek egyik fejezete a konfuciánus zeneesztétikát foglalja magában.

[91] Csï muzsika-mesterről semmit sem tudunk, s bizonytalan a *luan* szó refrén-értelmezése is.

[92] Jao, Sun és Jü: a kínai mítoszok és legendák eszményi uralkodói. Sun nem trónöröklés útján, hanem érdemei révén lépett Jao örökébe, s Jü ugyanígy követte Sun-t. Először Jü hagyta fiára a trónt, megalapítva ezzel a Hia-dinasztiát.

IX

A fejezet első fele Konfuciusz személyével foglalkozik.

[93] A mondat nem könnyen érthető, hiszen az égi akaratról és az emberségről a mester — a *Lun-jü* tanúsága szerint — igen sokat beszélt. Valószínűleg úgy értendő, hogy nem akárkinek beszélt ezekről a fontos elvekről, s ez esetben a haszon *(li)* elve nem a konfuciánus szövegekben általános „haszonhajhászás" értelemben fordul itt elő, hanem rokon az igazságosság *(ji)* konfuciánus elvével, s mint ilyen, nem elítélendő, hanem — konfuciánus szemmel — dicsérendő.

[94] A kocsihajtás és a nyilazás a Csou-korban elmaradhatatlan részei voltak az arisztokrata nevelésnek és az ünnepeknek, de szövegünk tanúsága szerint Konfuciusz nem tartotta őket az „írástudó", a „nemes ember" tudományának.

[95] Konfuciusznak ez a veszedelembe kerülése a hagyomány szerint a VII, 22-ben említett eset előtt történt, közvetlenül azután, hogy a mester elhagyta Lu-t. K'uang valószínűleg Cseng fejedelemség határán feküdt, s rajta áthaladva a mester azért került veszedelembe, mert a lakosok összetévesztették régi ellenségükkel, Jang Hu-val, a Lu-beli hivatalnokkal, és fogságba vetették, hogy megöljék. A mester a hagyomány szerint öt napig volt életveszélyben; tanítványai nagyon féltek, s Konfuciusz válasza nagyon hasonló ahhoz, amit Szung-beli esetével kapcsolatban olvashattunk. Wen-wang nevének jelentése: Művelt Király.

[96] Lao — K'in Lao, másképpen Cï-k'ai vagy Cï-csang, Konfuciusz egy kevéssé ismert tanítványa. Tőle származik a kommentárszerű utolsó mondat.

[97] Utalás két mítoszra. Az egyik a *feng* mesemadárról szól, a „kínai főnix"-ről, amely mindig akkor jelenik meg, ha bölcs király ül a trónon, így Sun uralkodása idején a Csarnokban lehetett látni, Wen-wang idejében pedig a K'i hegyen lehetett énekét hallani. A másik mítosz szerint az ősidőkben, Fu-hi idejében

a Folyó (a Huang-ho) egy lótestű és sárkányfejű szörnyet bocsátott ki magából, amelynek hátára vésve ott voltak a titkos jósjelek. Ez utóbbi mítosznak egyébként több változata van, tartalma is felettébb kétséges, annyi azonban bizonyos, hogy Konfuciusz e mondásában — csakúgy, mint a *feng* madár távolmaradása — a kor méltatlanságát akarja jellemezni.

[98] Cī-lu kezdeményezésére a tanítványok arra készültek, hogy mesterüknek fejedelmet illető temetést biztosítsanak.

[99] A „kilenc keleti barbár törzs" lakóhelye Lu-tól keletre, a mai Kelet-Santungban lehetett. A kommentárok szerint Konfuciusz aligha akart valóban közéjük költözni, csupán a Lu kormányzása feletti bírálatát akarta kifejezésre juttatni ezzel a kitöréssel.

[100] Konfuciusz a hagyományos számítás szerint 69. évében, öt évvel halála előtt tért vissza Lu-ba.

[101] A *Sī king* 33. dalának két utolsó sora a hagyományos értelmezés szerint. Újabb felfogásban, amely nem veszi figyelembe, hogy a *Lun-jü*-nek ebbe a beszélgetésébe beleillik-e a feltételezhetően eredeti értelem, a dal utolsó strófája így hangzik:

Ó, ti nemes emberek!
Nem ismeritek az erényt.
Nem vagyok sem bűnös, sem követelődző;
(Hát akkor ti) miért nem vagytok jók?

[102] Ez a dal a *Sī king* fennmaradt szövegében nem található. Konfuciusz kommentálási módszere azonban itt is világos: allegorikus értelmet magyaráz bele az egyszerű szerelmi dalocskába is.

X

Ez a fejezet az összes többitől elüt azáltal, hogy kizárólag Konfuciusz személyét érintő, magatartását illető hagyományokkal foglalkozik. „A mester"-nek ez a fejezet csupán egyszer nevezi, a többi esetben azonban K'ung-cī-nak vagy „a nemes ember"-nek. Feltételezhető, hogy e fejezet más hagyományanyagból való, mint a többi, s hogy lényegében a később kodifikált szertartások elveinek egy utólagos alkalmazása Konfuciusz legendás alakjára.

[103] A befejező rész valószínűleg töredékes; értelmezése igen sokféleképpen lehetséges.

XI

E fejezetben Jen Jüan mellett Min Cī-k'ien kap kiemelkedő szerepet, s ebből, valamint a fejezetnek a többitől elütő szabadabb, gördülékenyebb stílusából arra következtetnek, hogy Min Cī-k'ien iskolája jegyezhette fel.

[104] Konfuciusz a hagyomány szerint körülbelül hatvankét éves korában vándorolt Cs'en fejedelemségből C'ai-ba. Ekkor Cs'en főhivatalnokai attól félvén, hogy a mester a velük ellenséges Cs'u-ba megy és azt támogatja majd ellenük, elfogatták tanítványaival együtt, s hét napon át még az élelemtől is megfosztották őket.

A „tíz filozófus" „négy osztályban" való felsorolása minden bizonnyal nem Konfuciusz mondása, hanem egy kommentátor betoldása. A betoldás szerzőjéről legfeljebb annyit lehet mondani, hogy nem lehetett Ceng Sen iskolájából való, hiszen Ceng Sen neve a felsorolásból hiányzik. A híres „tíz filozófus" nevét és néhány hagyományos adatukat a *Lun-jü* e passzusával kapcsolatban szokás összefoglalóan áttekinteni, mégpedig a következőképpen:

1. Jen Hui (irodalmi nevén Cï-jüan): Lu-beli, Konfuciusz kedvenc tanítványa, harminc évvel fiatalabb a mesternél; egészen fiatalon lépett a tanítványok közé s harminckét éves korában meghalt.
2. Min Szun (Min Cï-k'ien): Lu-beli, tizenöt évvel fiatalabb a mesternél, gyermeki kegyeletéről híres.
3. Zsan Keng (Po-ju vagy Po-niu): Lu-beli, hét évvel fiatalabb a mesternél, Konfuciusz őt jelölte ki utódának egyik hivatalában; betegségben halt meg.
4. Zsan Jung (Csung-kung): Zsan Keng rokona, huszonkilenc évvel fiatalabb a mesternél, méltatlan apa gyermeke.
5. Cai Jü (Cai Wo): Lu-beli, éles nyelvéről nevezetes, a *Lun-jü* alapján az iskola „vásott gyermekének" látszik; később C'i-ben hivatalnok lett, de oly rosszul látta el hivatalát, hogy miatta kiirtották a családját.
6. Tuan-mu Szï (Cï-kung): Wei-beli, beszédkészségéről és gyors felfogásáról nevezetes; a mester halálát a többi tanítványnál három évvel tovább gyászolta, s mikor a többiek őt akarták megtenni az iskola fejének, visszautasította.
7. Zsan K'iu (Zsan Ju, Cï-ju): Zsan Keng és Zsan Jung rokona, nagyjából Zsan Jung-gal egyidős, kiterjedt tudásáról nevezetes; később a Ki család hivatalnoka lett, s állítólag ő hívta vissza a mestert Lu-ba.
8. Csung Ju (Ki Lu, Cï-lu): Lu-beli, kilenc évvel fiatalabb a mesternél, tettvágyáról és bátorságáról nevezetes; Zsan K'iu-hoz hasonlóan ő is a Ki család szolgálatába lépett, majd Wei-beli hivatalnok korában egy felkelés zűrzavarában lelte halálát, alig valamivel mestere halála előtt.
9. Jen Jen (Cï-ju): Wu-beli, tehát „barbár" származású, negyvenöt évvel fiatalabb a mesternél; szintén hivatalnok lett, s zenével és szertartásokkal kormányozta a népet.
10. Pu Sang (Cï-hia): valószínűleg Wei-beli, negyvenöt évvel fiatalabb a mesternél, igen magas kort ért meg, kitűnt a szertartások ismeretében, Konfuciusz halála után pedig hazájában, Wei-ben alapított iskolát.

[105] Nan Jung — lásd 45. jegyzetünket. A fehér jogarról szóló verssorok a *Sï king* 256. versében olvashatók, s lényegében hivatalnokoknak való intelmek.

[106] Jen Lu, Jen Hui apja ugyancsak Konfuciusz tanítványa volt, és szegénysége miatt fordult mesteréhez ezzel a kéréssel. Konfuciusz fiáról, Li-ről semmi egyebet nem tudunk, sőt ez az utalás is eléggé bizonytalan, mert más hagyományok szerint Jen Hui korábban halt meg, mint K'ung Li.

[107] Min-cï — Min mester, azaz Min Szun, Min Cï-k'ien.

[108] Lehetséges, hogy nem Konfuciusz mondása. „A mester mondotta" szavakat mindenesetre a Han-kori kommentátorok toldották be. Cs'ai — Kao Cs'ai vagy Cï-kao, Konfuciusz tanítványa.

[109] A *san-zsen* kifejezés valószínűleg tehetséges embert jelent s így a mondás értelme: a tehetséges mások előtt képes járni, de az igazi tudáshoz — tanulás nélkül — nem jut el.

[110] Ki Cï-zsan — a Ki család fejének fia, aki Csung Ju-t és Zsan K'iu-t szolgálatába akarja fogadni, s véleményt kér róluk Konfuciusztól. A mester válaszából kiderül, hogy ő a fejedelem szolgálatát tartja helyénvalónak, a Ki család szolgálatát pedig nem helyesli.

XII

[111] Szï-ma Ju (vagy Szï-ma Niu) — Szung-beli arisztokrata, Konfuciusz ellenségének, Huan T'ui-nak a fivére. Az 5. bekezdésben következő felkiáltása azt jelenti, hogy fivérét — Konfuciuszhoz való viszonya miatt — nem tekinti fivérének.

[112] Ki Cï-cs'eng — Wei-beli főhivatalnok.

[113] Konfuciusz a hagyományos számítás szerint harmincöt éves kora táján (i. e. 516 körül) járt C'i fejedelemségben, s ott a „társadalmi viszonyok" felfordulását találta, ezért szögezi le a kérdezősködő King fejedelemnek ezeket az elveket a kormányzás alapelveként.

[114] Mivel Cï-lu „egyet sem aludt az igéretei fölött", mindkét fél megbízhatik benne, ezért „fél-szóval is el tudna dönteni egy pert".

[115] Ki K'ang-cï kérdéseihez és Konfuciusz válaszaihoz emlékeztetőül: Ki K'ang-cï a „három család" egyikének feje, aki jogtalan hatalmat bitorol a fejedelem rovására, s a mester szerint ez a kormányzás bajainak legfőbb oka.

[116] A mítoszbeli Sun császárnak két kiváló minisztere volt: Kao-jao és Jü (a későbbi uralkodó). T'ang — a Sang-Jin dinasztia megalapítója, aki ugyancsak kiváló minisztert talált magának Ji-jin személyében.

XIII

Figyelemre méltó, hogy ez a fejezet viszonylag sokat emlegeti Wei fejedelemséget. Wei volt Cï-kung hazája, s itt élt a mester halála után egyik tanítványa, Jüan Hien.

[117] A hagyomány szerint ez a beszélgetés i. e. 484-ben vagy 485-ben történt, amikor Konfuciusz hosszú vándorlása után hazatérni készült. A mester Wei-ben a „társadalmi viszonyok" összezavarodásának volt tanúja (vö. 77. és 81. jegyzetünkkel). Hogy a „nevek kijavításának" gondolata, mely később egész filozófiai iskola kiindulópontja lett, valójában mit jelent Konfuciusz elméletében, azt világosan elénk tárja a XII, 11. mondása: „A fejedelem legyen fejedelem, az alattvaló legyen alattvaló..." és így tovább.

[118] A Csou-dinasztia (eszményesített) virágzása idején Csou-kung uralkodott Lu-ban, Wei-ben pedig fivére, K'ang-su. A mondás értelme: a két fejedelemség most is együtt halad, de most a hanyatlás útján.

[119] Kung-cï King — King herceg, Wei-beli főhivatalnok.
[120] Kiü-fu — egy faluközpont Lu nyugati határvidékén.

XIV

E fejezetet a kínai kommentátorok Konfuciusz tanítványa, Jüan Hien művének tartják. Jüan Hien azonos a VI, 3-ban emlegetett Jüan Szï-vel, irodalmi neve Cï-szï. Lu-ból vagy Szung-ból származott, a mester halála után visszavonultan élt Wei-ben.

[121] Csu Hi szerint ez a mondat Jüan Hien kérdése.
[122] Nan-kung Kuo — valószínűleg Lu-beli hivatalnok (Csu Hi szerint Nan Jung, Konfuciusz tanítványa).
[123] Hou Ji — a mitikus Hia-dinasztia egyik minisztere, híres íjász, aki magához ragadta az uralkodói hatalmat, de egy minisztere, Han Cso megölte, feleségül vette asszonyát és fiút nemzett vele: a nagyerejű Ao-t, akit később szintén erőszakkal távolítottak el a trónról. A szöveg velük állítja szembe Jü-t, a Hia-dinasztia folyószabályozó megalapítóját, és Hou Ci-t, a mítoszbeli Sun császár földművelés-miniszterét, a Csou-ház ősét (ezért lett a szöveg szerint ő is „birtokosa az égalattinak").
[124] Cseng fejedelemség főminisztere Cï-cs'an volt (lásd 54. jegyzetünket), akinek politikáját ez a mondás azért dicséri, mert jól értett ahhoz, hogy hivatalnokait képességeiknek megfelelően dolgoztassa.
[125] Cï-szi — valószínűleg szintén Cseng-beli hivatalnok, de azonosítják egy Cs'u-beli tisztségviselővel is, aki önzetlenségéről volt nevezetes. (Nem tévesztendő össze Cï-szï-vel!)
[126] Kuan Csung — lásd 40. jegyzetünket. Figyelemre méltó, hogy a III. fejezetben olvasható elítélő véleménnyel szemben itt Cï-cs'an-nal együtt szerepel, s Konfuciusz dicséri. (Vö. még 54. jegyzetünkkel.)
[127] Meng Kung-cs'o — a Lu-beli Meng család feje, akit Konfuciusz hazája főhivatalnokai közül a legtöbbre becsült. A Csao és a Wei család: Cin fejedelemség három nagy családjából kettő. E családok sokkal nagyobb területeket kormányoztak, mint a kicsiny T'eng és Szie fejedelemségek, mégis, Konfuciusz mondása az állami kormányzást ítéli nehezebbnek.
[128] Cang Wu-csung — bölcs Lu-beli hivatalnok, a Konfuciuszt megelőző nemzedék egyik híressége; Cang Wen-csung (lásd 56. jegyzetünket) unokája.
[129] Pien-beli Csuang-cï — Pien faluközpont bátorságáról híres hivatalnoka, Csuang.
[130] Kung-su Wen-cï — híres Wei-beli hivatalnok.
[131] Kung-ming Kia — valószínűleg Kung-su Wen-cï tanítványa.
[132] Cang Wu-csung (lásd 128. jegyzetünket) családjának a Meng családdal való ellenségeskedése miatt kénytelen volt Lu-ból Csu-ba menekülni. Családja azonban nem nélkülözhette fejét az ősöknek szánt áldozatokban, ezért Cang Wu-csung visszatért a család birtokában levő Fang-ba, s azt kérte a fejedelemtől, nevezze ki családfőnek egyik féltestvérét, tehát kinevezéssel biztosítsa családja további birtok-jogát, ellenkező esetben maga tartja birtokában Fang-ot. (Ez

a fenyegetés valószínűleg azt jelenti, hogy ha a fejedelem nem nevezi ki Fang hivatalnokává, tehát haszonélvezőjévé a féltestvérét, meghagyva birtokában a családot, akkor ő kinevezés nélkül is ellátja majd ezt a „hivatalt", csakhogy az adójövedelemből semmit sem juttat a fejedelemnek.) Konfuciusz azt kifogásolja, hogy Cang Wu-csung — Fang birtokban tartásával — nyomást gyakorolt a fejedelemre, tehát egy család nyomást gyakorolt az államra.

[133] A C'i-beli Huan fejedelem (Kuan Csung ura, i. e. 685—641) és a Cin-beli Wen fejedelem (i. e. 636—626): az ún. öt hegemón uralkodó közül kettő. Konfuciusz kettőjükről való eltérő ítélete, függetlenül attól, hogy személyükre nézve találó lehet-e vagy sem, megmutatja felemás magatartását a központosító törekvésekkel szemben. Ebből a szempontból különösen tanulságos e fejezet két következő beszélgetése (17. és 18.).

[134] A Wei-beli Ling fejedelem (i. e. 533—492) „erkölcstelenségéhez" lásd 77. jegyzetünket. Országa azonban mégsem pusztulhat el, mert kiváló hivatalnokai vannak: Csung-su Jü, aki azonos K'ung Wen-cï-vel (vö. V, 14.); T'o imamester (vö. VI, 14.); és Wang-szun Kia (vö. III, 13.).

[135] A számítások szerint Cs'en Heng (Cs'en Cs'eng-cï) i. e. 481-ben, két évvel Konfuciusz halála előtt gyilkolta meg Kien nevű fejedelmét C'-i-ben. A mester Lu fejedelmét megpróbálja rávenni, hogy indítson büntető expedíciót C'i ellen, mert veszedelmet lát a fejedelemgyilkosságban, de a fejedelem a „három család" (Ki, Meng, Su) fejeihez küldi őt, s Konfuciusz — állami rangját és uralkodója parancsát mérlegelve — el is megy a családfőkhöz, azok azonban, maguk is „bitorlók" lévén, nem látják büntetendőnek a C'i-ben történteket.

[136] K'iü Po-jü — Wei-beli főhivatalnok, Konfuciusz vendéglátója, barátja és tanítványa Wei-ben.

[137] Wei-seng Mou — valószínűleg egy Lu-beli bölcs, aki visszavonult a világtól, azaz hivatalviseléstől; alighanem élemedett korú, mert különben nem szólíthatná meg Konfuciuszt a személynevén (K'iu).

[138] Kung-po Liao — magasrangú Lu-beli hivatalnok. Cï-lu a Ki család szolgálatában áll és Konfuciusz tanait próbálja átültetni a gyakorlatba. Megrágalmaztatása tehát támadás a mester tanai ellen. S amikor egy másik hivatalnok, Cï-fu King-po figyelmezteti Konfuciuszt a veszélyre, ő ismét az Ég akaratában bízakodik.

[139] A szöveg értelmezése vitatható.

[140] A Kőkapu valószínűleg Lu és C'i között állott, „a kapu őre" pedig talán a híres, világtól visszavonult „hét bölcs" egyike.

[141] A *Si king* 34. dalának két sora, amelynek idézése itt valami olyasmit illusztrál, hogy alkalmazkodni kell a feltételekhez. Az ember, aki Konfuciusz kapuja előtt „szalmakosárral a hátán" elmegy, valószínűleg egy világtól visszavonult bölcs. A mester válasza arról tanúskodik, hogy elítéli a hivatalviselésről való lemondást.

[142] Kao-cung — a Sang-Jin dinasztia egyik nagy királya, Wu-ting.

[143] Jüan Zsang — Konfuciusz egy régi, öreg ismerőse, akit azért nevez rablónak, mert valami okból semmit sem tett életében.

[144] K'iüe — egy igen vitatott hagyomány szerint Konfuciusz egy hasonló nevű faluban élt és tanított.

XV

E fejezet tartalmilag az előző folytatása; szerzőségéről semmit sem tudunk.
[145] Vö. IV, 15.
[146] A „tétlenség" *(wu-wei)* elve később igen nagy szerepet játszik a taoista filozófiában. Itt csupán annyit jelent, hogy Sun kiváló miniszterekre bízta az ügyek intézését s ő maga csak erkölcsi példát mutatott nekik.
[147] Jü, az írnok — Wei-beli hivatalnok, aki „olyan volt, akár a nyíl", azaz egyenes, becsületes. K'iü Po-jü — lásd XIV, 26., és a 136. jegyzet.
[148] Cang Wen-csung (lásd 56. jegyzetünket) nem segítette magas hivatalba a kiváló képességekkel rendelkező Csan Hu-t, a kis Liu-hia falu hivatalnokát, Liu-hia Hui-t, mert féltékeny volt a tehetségére. A Wei-beli Kung-su Wen-cï másképp cselekedett: XIV, 19.
[149] Három Dinasztia — a legendás Hia-, Sang-Jin és Csou-dinasztia.

XVI

A többszöri „K'ung-cï" megjelölés, valamint néhány stiláris meggondolás alapján feltételezik, hogy e fejezet vagy legalább egy része a C'i-beli hagyományok feljegyzése, és valamivel későbbi, mint a többi fejezetek.
[150] Csuan-jü — kicsiny terület Lu-ban, amelynek főnökét a Csou-dinasztia elismerte azáltal, hogy a Meng hegység áldozatainak ellátásával bízta meg. Csuan-jü azonban közel volt a Ki család birtokában levő Pi-hez, ezért a Ki család feje meg akarta hódítani. Két hivatalnoka, Zsan K'iu és Csung Ju tanácsot kér Konfuciustól, s a mester szemükre veti, hogy támogatják a jogtalanságot. A beszélgetés megítélésében nehézséget okoz, hogy Konfuciusz két tanítványa egyes feljegyzések szerint nem egy időben volt a Ki család hivatalnoka, s figyelmünkre méltó, hogy Konfuciusz szavait közvetlenül csak Zsan K'iu-hoz intézi.
[151] Csou Zsen — állítólag egy régi írnok, történetíró.
[152] A „három Huan" leszármazottai — a Ki, Meng és Su család, akik egyaránt Huan fejedelemtől származtatják magukat.
[153] A C'i-beli King fejedelem — lásd 113. jegyzetünket. Po-ji és Su-c'i — lásd 62. jegyzetünket. Az idézet-sorok a fennmaradt szövegben nem itt, hanem a XII, 10. végén szerepelnek, ott azonban teljesen értelmetlenek, ezért ide szokás áthelyezni, ahol viszont láthatóan hiányzik egy idézet.
[154] Megjegyzik, hogy Cs'en K'ang (Cï-k'in) itt is, mint az I, 10.-ben, mástól tudakozódik Konfuciusz szavai felől.
[155] Ez a rész semmiféle kapcsolatban nincs a *Lun-jü* más részeivel, valószínűleg véletlen folytán került a szövegbe.

XVII

E fejezetet megkísérelték az előzővel rokonítani.
[156] Jang Huo — más nevén Jang Hu, a Ki család főminisztere, aki i. e. 505 táján magához ragadta az egész családi hatalmat és az egész fejedelemség feletti

uralomra tört. Terveihez meg akarta szerezni Konfuciusz támogatását, akinek viselkedéséből és óvatos, de elhárító válaszaiból azonban láthatjuk, hogy a bitorlónak még akkor sem volt hajlandó szolgálatába lépni, ha az maga is bitorló (ti. a Ki család) ellen lázadt fel.

[157] Wu-cs'ëng-ben Jen Jen (Cï-ju), a Wu-beli, „barbár" származású, a szertartások ismeretében kitűnt Konfuciusz-tanítvány volt a kormányzó.

[158] Kung-san Fu-zsao — a Ki család ellen fellázadt Jang Huo segítőtársa, Pi kormányzója. Mint Jang Huo, ő is hivatalt kínál Konfuciusznak, s érdekes, hogy a mester — bár végül mégsem vállalkozik rá — hajlik a dologra, mert felcsillan előtte a lehetőség, hogy ezen az úton segítse vissza elvesztett jogaiba a régi Csou-dinasztiát.

[159] Pi Hi — Cin-beli családi hivatalnok, aki Csung-mou-t kezébe kaparintva fellázadt a Csao család ellen, s ugyancsak meghívta magához Konfuciuszt. A mester most sem megy, de most sem azonnal utasítja el magától a hivatali ténykedés lehetőségét.

[160] A bíbor nem tartozik a tiszta, „szabályos" színek közé. Cseng muzsikájához vö.: XV, 10.

[161] Zsu Pei — kisebb Lu-beli hivatalnok lehetett, de egyebet nem tudunk róla.

[162] Cai Jü (Cai Wo) lázadó szelleme a XI, 2. kivételével mindenütt, ahol vele találkozunk, egy-egy Konfuciusztól nagyrabecsült dolgot kifogásol. Egyszer a „három dinasztia" föld-oltárait szólja meg (III, 21.), máskor arról olvasunk, hogy nappal is ágyban lustálkodik (V, 9.), harmadízben pedig szinte gúnyos, provokatív kérdést tesz fel az emberség erényének határáról (VI, 24.), ám most a legvakmerőbb: szembeszegül a hároméves gyász előírásával.

XVIII

A fejezet főleg legendás és történeti személyekről, visszavonult bölcsekről szól, s feltételezik, hogy szintén a C'i-beli hagyomány-anyagból való.

[163] A hagyomány szerint a Sang-Jin dinasztia utolsó uralkodója, a zsarnok Csou (vagy Csou-szin) rabszolgaként fogságban tartotta egyik nagybátyját, „Ki fejedelmét" (vö. a *Hung-fan* 1. jegyzetével), mert az figyelmeztetni merte zsarnokságára, másik nagybátyját, Pi-kan-t pedig kivégeztette, nála idősebb féltestvére, „Wei fejedelme" pedig, látva a dinasztia közelgő pusztulását, elhagyta az udvart.

[164] A Liu-hia-beli Hui sorsához lásd: XV, 13. és a 148. jegyzetet.

[165] Vö.: XII, 11; XVI, 12.

[166] Cie-jü a hagyomány szerint Cs'u-beli visszavonult bölcs volt, aki a bolondság álarcát öltötte magára, s találkozván Konfuciusszal, rá akarja venni, hogy vonuljon vissza a közélettől. A híres találkozás egy változata olvasható a taoista Csuang-cï műveinek IV. fejezetében is.

[167] A két földművesnek ment, világtól visszavonult bölcsről semmi egyebet nem tudunk.

[168] Po-ji és Su-c'i — lásd 62. jegyzetünket. Jü-csung — talán azonos Wu-csung-gal, T'ai-po fivérével, aki T'ai-po-val együtt vonult vissza a Wu-beli barbárok közé (lásd 87. jegyzetünket). Ji-ji és Csu Csang — azonosíthatatlan nevek.

A Liu-hia-beli Hui-hoz vö.: XV, 13; XVIII, 2. Sao-lien — egy feljegyzés szerint a keleti barbárok közül származott, de nagyon tisztelte a kínai szertartásokat.

169 Csí muzsikamesterhez vö.: VIII, 15. A többi Lu-beli muzsikusról semmit sem tudunk, a szövegből csak annyi világos, hogy a kormányzás állapota késztette őket a tüntető visszavonulásra. — A 9—11. részek utólagos betoldások lehetnek.

170 A felsorolt fivérekről semmi közelebbit nem tudunk, felsorolásuk értelme is bizonytalan. Talán azt akarja aláhúzni, milyen erényes volt az a kor, amelyben egyetlen anyától négy kiváló ikerpár születhetett.

XIX

E fejezetben egyetlen Konfuciusz-mondás sem szerepel, ehelyett érdekes képet kapunk tanítványai versengéséről a mester halála után.

171 Meng Csuang-cí — a nagy Meng család sarja, aki nem sokkal Konfuciusz halála után lett a család feje. Ceng Sen azért dicséri, mert atyja halála után három évig (a gyász ideje alatt) semmit sem változtatott atyja intézményein. A szülőtisztelet *(hiao)* egyébként Ceng Sen kedvenc erénye; a hagyomány neki tulajdonítja a *Hiao king* című könyv szerzőségét.

172 Jang Fu — Ceng Sen hét tanítványának egyike.

173 Csou király — lásd 163. jegyzetünket.

174 Kung-szun Cs'ao — ismeretlen, nevéből ítélve talán Wei fejedelmi családjából való személy. Konfuciuszt bizalmasan Csung-ni-nak „másodszülött Ni"-nek nevezi.

175 Su-szun Wu-su — a harmadik Lu-beli hatalmasság, a Su család sarja. Cí-fu King-po-hoz vö.: XIV, 38.

176 Cs'en Cí-k'in (vö.: I, 10; XVI, 13.), mint ebből a megjegyzéséből is látszik, sajátos helyet foglalhatott el a tanítványok között. A mesterrel beszélgetni sohasem látjuk, s most úgy tűnik, nem volt jó viszonyban vele.

XX

A fejezet nyilvánvaló célja: Konfuciuszt elhelyezni a régi idők szentjeinek sorában.

177 Az 1. rész valószínűleg a *Su king* különböző részeiből készült kompiláció. Jao, Sun és Jü alakjához lásd 92. jegyzetünket.

178 T'ang — a Sang-Jin dinasztia megalapítója, a Hia-dinasztia (ennek alapítója Jü, utolsó királya pedig a zsarnok Kie) uralmának megdöntője. Az Uralkodó miniszterei: az erényes hivatalnokok.

A TANÍTVÁNYOK TANÍTVÁNYAI

Konfuciusz halála után tanítványai Lu-ban és más keleti fejedelemségekben hivatalokat vállaltak, s tanainak terjesztésére iskolákat alapítottak. A *Lun-jü* XIX. fejezetéből megítélhetjük, hogy a mester tanításának értelmezésében bizonyos eltérések támadhattak köztük. Műveik — ha voltak egyáltalán — a *Lun-jü*-n kívül nem maradtak fenn. Annyi azonban bizonyos, hogy a konfuciánus iskolában mindjobban eluralkodott a patriarchális erények és a ritusok fontosságának hangsúlyozása. A Han-kori *Li ki* (Szertartások feljegyzései) 2. fejezeteként fennmaradt *T'an-kung* című mű, amelyet nyelvi kritériumok alapján nagyjából egyidősnek tartanak a *Lun-jü*-vel, már elsősorban a gyászszertartásokkal foglalkozik. Konfuciusz legjelentősebbnek ítélt tanítványa, Ceng-cï (Ceng Sen) olyan iskolát alapított, amely elsősorban a gyermeki kegyelet *(hiao)* fontosságát hirdette, s minden bizonnyal az ő tanítványai írták a Csou-kor végén a *Hiao king* (A gyermeki kegyelet könyve) című művet, amely alapjává lett a konfuciánus nevelésnek.

A *Li ki* 28. és 39. fejezeteként maradt fenn két kicsiny töredék, *Csung jung* (A közép mozdulatlansága) és *Ta hio* (A nagy tanítás) címmel. Csu Hi, a jelentős Szung-kori konfuciánus filozófus és filológus (1130—1200) mindkét művet kiemelte a *Li ki*-ből, kommentálta, s ezek ettől fogva a *Lun-jü*-vel és a *Meng-cï*-vel együtt a hivatalnokképzés alapjai voltak („Négy könyv").

A *Ta hio* fennmaradt szövege két részből áll: egy összefüggő, de igen rövid elmefuttatásból és egy összefüggéstelen idézet-halmazból, amely a nagyrészt elveszett kommentár része volt. A *Li ki* Han-kori összeállítói az idézetek összefüggéseit nem tudták felfedezni. A feladatra — mint kommentárjában olvasható — Csu Hi vállalkozott, de munkájának eredményét természetesen csak kísérletnek tekinthetjük. Ugyanígy teljesen bizonyíthatatlan az a kijelentése, hogy a fő szöveg Konfuciusz szavait tartalmazza, és szerzője Ceng-cï. Wang Po (1197—1274) ugyancsak bizonyítatlan állítása szerint a Konfuciusznak tulaj-

donított szöveget Cï-szï, a mester állítólagos unokája írta le. A *Ta hio* szerzőjéről valójában semmit sem tudunk, a szöveget azonban tartalmi okokból, főképpen viszonylag fejlett logikai érvelése miatt a Csoukor végére kell tennünk. Feng Ju-lan az i. e. III. századi Sziün-cï gondolatainak hatását látja benne (Fung Yu-lan, *A history of Chinese Philosophy*. 362. l. és köv.).

A *Csung jung* fennmaradt szövege ugyancsak két részből áll: egy igen rövid, kinyilatkoztatásszerű fő szöveg, amelyet Konfuciusznak tulajdonított mondások és *Sï king*-idézetek követnek, és egy elmélkedés az eszményi uralkodó erényéről, Konfuciusz és a Lu-beli Ai fejedelem beszélgetésének formájában. Az említett Wang Po szerint eredetileg két *Csung jung* létezett, s ezeket a *Li ki* kompilálásakor összeolvasztották. A művet a hagyomány a Han-kortól kezdve Cï-szï művének tartja. Cï-szï, azaz K'ung Ki a hagyomány szerint Konfuciusz korán elhalt fiának, Li-nek (másképpen Po-jü-nek) fia volt. Tudjuk róla, hogy az i. e. IV. század elején főhivatalnok volt Lu-ban, s tisztséget viselt Wei-ben is. A következő században egy konfuciánus iskola közvetlen mesterének tiszteli, s ebben az iskolában a *Sï king* és a *Su king* mellett kiemelkedő szerephez jut a *Ji king* és általában a jóslás tudománya is.

Tartalmi szempontból vizsgálva a szöveget, annyi kétségtelen, hogy fennmaradt formájában a *Csung jung* semmiképpen sem lehet Cï-szï műve. Egész sor tárgyi bizonyíték alapján a mű csak az egységes kínai állam megteremtése utáni időkre tehető (az Égnek és a Földnek szóló áldozatok, az „égalatti minden kocsijának egyforma kereke", az egységesített írásjegyek stb.). Megengedhető azonban, hogy a szöveg Cï-szï-től való töredékeket is tartalmaz, és valószínű, hogy talán Han-kori, konfuciánus szerzőjének volt valami köze Cï-szï iskolájához. Erre mutat például, hogy a *Csung jung*-ban kimutatható a *Ji king* egyik függelékének hatása. Mindennél fontosabb azonban, hogy a *Csung jung* szerzője több vonatkozásban is, de főleg az emberi természetről *(szing)* szóló tanításával egyenes folytatója az i. e. IV. század második felében működött Meng-cï-nek, akinek leghíresebb gondolatai közé tartozik az emberi természet eredendő jóságáról vallott felfogása. Márpedig Meng-cï a hagyomány szerint ugyancsak Cï-szï iskolájához kapcsolódott.

Konfuciusz hagyatékának ez a két rendszerezési kísérlete tanulságos számunkra abból a szempontból, hogy a patriarchális arisztokrácia ideológusai mit tartottak kiemelendőnek és tovább fejtegetendőnek a mester tanításaiból. S amit kiemelnek, tehát a család rendben tartása, a közép és mérték, az uralkodó önmaga-tökéletesítése és mágikus, a birodalomban harmóniát és rendet teremtő erénye stb., e művek születésének korában, az ún. legista politikusok és filozófusok működésével egy időben már szikrányi haladó mozzanatot sem tartalmaz. A konfucianizmus az idők változásával különféle engedményekre kényszerült, egyből azonban nem engedett: a patriarchális család és patriarchális hivatalnokság védelmezéséből.

A két művet időbeli előreugrással iktatjuk a *Lun-jü* és a *Mo-cï*-részletek közé, kitekintésül Konfuciusz tanainak egyik utóéletére. S hogy a kitekintés még tovább vigye pillantásunkat, mindkettőt a Szung-kori Csu Hi gondozásában mutatjuk be, úgy, ahogyan a „Négy könyv" részeként egészen a legutóbbi időkig éltek a kínai konfuciánus hagyományban.

Tőkei Ferenc

A NAGY TANÍTÁS

TA HIO

大學

(Csu Hi bevezetése:
Mesterem, Cs'eng-cï[1] mondotta: „A Nagy Tanítás, amely K'ung mester hagyatéka, a tanulni kezdők számára az erény *(tö)* kapuja. Még ma is látható, hogy a régiek, akik a tanulás sorrendjét megállapították, csak ennek a könyvnek a maradványaira támaszkodtak, a Beszélgetésekre és a Meng-cï-re[2] pedig csak másodsorban. Aki tanul, annak ebből kiindulva kell tanulnia, s akkor nagyon valószínű, hogy nem fog tévedésekbe esni.")
A Nagy Tanítás útja *(tao)* a fényes erény *(tö)* világossá tételéből, a nép *(min)* szülői szeretetéből és a legnagyobb jónak *(san)* célul kitűzéséből áll.
Ha tudjuk, hol kell megállnunk, csak akkor van nyugvópontunk. Ha nyugvóponthoz érkeztünk, akkor megbékélhetünk. Ha megbékéltünk, akkor elégedettek lehetünk. Ha elégedettek vagyunk, akkor gondolkodhatunk. Ha pedig gondolkodunk, akkor elérhetjük a célt.
A dolgoknak *(wu)* van alapvető részük *(pen)* és mellékes részük *(mo)*. Minden cselekedetnek *(sï)* van beteljesítése és kezdete. Ha tudjuk, mi jön először és mi csak utána, akkor már közel vagyunk az úthoz *(tao)*.
A régiek, amikor világossá akarták tenni a fényes erényt az egész égalattiban, először rendet teremtettek a fejedelemségükben *(kuo)*. Amikor rendet akartak teremteni a fejedelemségükben, először rendbe tették a családjuk *(kia)* ügyeit. Rendbe akarván tenni a családjuk ügyeit, először tökéletesítették saját magukat. Tökéletesíteni akarván saját magukat, először egyenessé tették *(cseng)* a szívüket. Egyenessé akarván tenni a szívüket, először tisztává tették *(cs'eng)* a gondolataikat. Tisztává akarván tenni a gondolataikat, először fejlesztették a tudásukat. Tudásukat pedig úgy fejlesztették, hogy tanulmányozták a dolgokat. Ha megvizsgáltuk a dolgok természetét *(wu ko)*, tudásunk a legmagasabb fokra emelkedik. Ha tudásunk a legmagasabb fokra emelkedett,

akkor gondolataink őszintévé válnak. Ha gondolataink őszintévé váltak, akkor szívünk egyenessé lesz. Ha szívünk egyenessé lett, akkor tökéletesítjük magunkat. Ha tökéletesítettük magunkat, akkor rend lesz a családunkban. Ha rend lesz a családunkban, akkor jó kormányzás van a fejedelemségben. S ha jó kormányzást teremtettünk a fejedelemségben, akkor az égalattiban békesség uralkodik *(p'ing)*.·
Az Ég Fiától kezdve egészen a köznépig *(su-zsen)* minden egyes ember számára önmagának tökéletesítése a legfontosabb *(pen)*. Hogy valakinél felfordulásban legyen *(luan)* az alap *(pen)*, mégis rendben legyen *(csï)* nála a többi *(mo)*, az nem fordulhat elő. Sohasem akadt még olyan ember, aki a számára fontos dolgokat elhanyagolva is ügyelni tudott volna a kevésbé fontosakra.
(Csu Hi kommentárja:
A könyvnek ez az első fejezete K'ung-cï szavait tartalmazza, amint azokat Ceng-cï[3] ránk hagyományozta. A magyarázatok tíz fejezete Ceng-cï gondolatait tartalmazza, amelyeket tanítványai jegyeztek fel. A régi példányokban azonban sok lap összekeveredett, ezért Cs'eng-cï megállapításaira támaszkodva megvizsgáltam és elrendeztem a könyv szövegét, sorrendbe állítván úgy, amint következik.)

1.

A (Su king-ben) „K'ang-nak szóló intelmek"-ben azt olvashatjuk: „(Wen király) fényessé tudta tenni erényét." A „T'ai-kia" fejezet azt mondja: „Törődött az Ég ragyogó megbizatásával *(ming)* és elmélyedt tanulmányozásában." „Az Uralkodó rendeletei"-ben azt olvassuk: „Fényessé tudta tenni kiváló erényét." Mindezek (a fejedelmek) maguk tették fényessé (erényüket).[4]

(A kommentárnak ez az első fejezete a ragyogó erény fényessé tevését magyarázza.)

2.

A T'ang fürdőkádjára vésett felirat[5] azt mondja: „Ha egy nap megújhodtok, akkor napról napra újhodjatok meg, és újra meg újra újhodjatok meg."

A „K'ang-nak szóló intelmek"-ben azt olvashatjuk: „Munkálkodj azon, hogy a nép megújhodjék." A Dalok Könyvében ez áll: „Csou fejedelemsége *(pang)* ugyan régi, de égi megbízatása *(ming)* új."[6] Ezért kell minden nemes embernek *(kiün-cī)* a legnagyobb erőfeszítést tennie (a nép megújításáért).

(A kommentárnak ez a második fejezete a nép megújítását magyarázza.)

3.

A Dalok Könyvében olvassuk: „A fejedelem földje *(pang k'i)* ezer *li*-nyi, s itt telepedhetik le a nép." A Dalok Könyvében áll ez is: „A *mien-man* kiáltású sárga madár megtelepedett a domb oldalában."[7] A mester azt mondotta: „Ami a megtelepedést illeti, (ez a madár) tudta, hogy hol kell megállnia. Lehetséges volna, hogy az ember ne tudjon annyit, mint a madár?"

A Dalok Könyvében olvasható: „Milyen fenséges is Wen király! Örökké ragyogó módon ügyel a megállapodásra ⟨a cél elérésére⟩."[8] Az emberek fejedelmeként *(zsen-kiün)* megállapodott az emberségben *(zsen)*, s emberek alattvalójaként *(zsen-cs'en)* megállapodott a tisztelettudásban, emberek gyermekeként megállapodott a fiúi szeretetben *(hiao)*, az emberek atyjaként megállapodott a szülői szeretetben *(c'ī)*, végül az ország lakóival *(kuo-zsen)* való kapcsolatában megállapodott a szavahihetőségben *(szin)*.

A Dalok Könyvében azt olvassuk: „Nézd amott a K'i-folyó hajlatát: milyen gyönyörűek a zöldellő bambuszok! Van derék fejedelmük, aki mintha vésve, mintha simítva lenne, mintha metszve, mintha csiszolva lenne! Milyen szigorú magához, milyen buzgó, milyen merész, milyen híres! Az ilyen derék fejedelmet *(kiün-cī)* soha nem lehet elfelejteni!"[9] Mintha vésve, mintha simítva volna: ez a tanulás elve *(tao)*. Mintha metszve, mintha csiszolva lenne: ez önmagunk tökéletesítése. Milyen szigorú magához, milyen buzgó: ez az óvatosság és körültekintés. Milyen merész, milyen híres: ez a méltóság *(wei)* és a példa-teremtés *(ji)*. Az ilyen derék fejedelmet soha nem lehet elfelejteni: ez a beteljesült erény legnagyobb tökéletességét jelenti, amit a nép nem tud elfelejteni.

A Dalok Könyvében olvashatjuk ezt is: „A régi királyokat nem felejtik el."[10] A nemesek *(kiün-cï)* bölcsessége *(hien)* az ő bölcsességük volt, a nemesek szeretete az ő szeretetük. A kis emberek *(sziao-zsen)* öröme az ő örömük volt, a kis emberek haszna pedig az ő hasznuk. Ezt pedig a nemzedékek elmúlásával sem felejtik el.

(A kommentárnak ez a harmadik fejezete a legnagyobb jónak célul kitűzését magyarázza.)

4.

A mester mondotta: „Ha peres ügyeket hallgatok meg, én is tudok annyit, mint más emberek. De nem kellene-e úgy intézni, hogy ne legyenek peres ügyek? Ha nem lennének indulatos emberek, akkor nem igyekeznének a végsőkig vinni a vádaskodást; ha pedig a nép szándékát elborzasztanák (az ilyesmitől), akkor a tudás legfontosabbjáról *(pen)* lehetne beszélni.

(A kommentárnak ez a negyedik fejezete az alapvető és a mellékes dolgokat magyarázza.)

5.

Ezt nevezzük a tudás alapjának *(pen)*, ezt nevezzük a tudás legmagasabb fokának.

(A kommentárnak ez az ötödik fejezete azt az elvet magyarázza, hogy a tudást a dolgok természetének tanulmányozása fejleszti tovább. Napjainkra (ez a rész) elveszett. Ezért bátorkodom most Cs'eng-cï gondolataihoz folyamodni, s azokat kiegészítésképpen idetoldani. Ezek arról világosítanak fel, hogy a mondás: „a tudást a dolgok természetének tanulmányozása fejleszti tovább", azt jelenti, hogy ha tudásunkat meg akarjuk növelni, akkor meg kell közelítenünk a dolgokat *(wu)* és ki kell merítenünk törvényeiket *(li)*. Mert ami az emberi elme képességeit *(ling)* illeti, nincs olyan ember, aki tudás szerzésére képtelen volna, az égalatti dolgai között pedig nincs olyan, amelynek ne lennének törvényei. De aki a törvényeket nem kutatja ki teljesen, annak a tudása nem lesz tökéletes. Ezért a

Nagy Tanítás a tanítás (kérdésével) kezdődik, amelynek rá kell bírnia a tanulót arra, hogy közelítse meg az égalatti minden dolgát, hogy mindig támaszkodjék a már megismert törvényekre, és hogy mindig a végsőkig kutasson, minden erejét megfeszítve. Ha már hosszú ideje ennek érdekében használja fel minden erejét, akkor egy reggel világosan megért majd mindent. Akkor a temérdek dolog külső formája *(piao)* és belső tartalma *(li)*, finom meghatározásai *(cing)* és általános vonásai *(c'u)* közül egy sem marad olyan, amelyhez hozzá ne férkőzött volna. Elménk egész természetében *(t'i)* és nagy alkalmazásában *(jung)* semmi sem lesz, ami meg ne világosodna számára. Ime, ezt nevezzük a dolgok tanulmányozásának, s ezt nevezzük a tudás tökéletességének.)

6.

A gondolataink őszintévé tevéséről szóló mondás azt jelenti, hogy ne csaljuk meg önmagunkat, s ahogyan utáljuk a rossznak a bűzét, úgy szeressük a jónak a szépségét. Ezt nevezzük az önmagunkkal való megelégedésnek. Ezért kell a nemes embernek igen ügyelnie, amikor egyedül van.

Ha a kis embernek nincs elfoglaltsága, akkor cselekedetei nem erényesek *(pu-san)*, és nincs olyan, amit el ne követne. De ha nemes embert lát, akkor elszégyelli magát, elrejti mindazt, ami benne nem-erényes, és erényes oldalát mutatja.

Az emberek azonban felfedezik igazi mivoltát, mintha csak a tüdejébe és májába látnának. Mit használt akkor neki (a tettetés)? Erről mondják, hogy ha őszinték vagyunk a bensőnkben, az meglátszik a külsőnkön is. Ezért a nemesnek nagyon kell ügyelnie önmagára.

Ceng-cï mondotta: „Amit tíz szem lát, amire tíz kéz mutat, azt ugy-e komolyan kell vennünk?" A gazdagság pompássá teszi a házat, az erény *(tö)* pompázóvá teszi az embert magát, a szív bősége megerősíti a testet. Ezért a nemesnek őszintévé kell tennie a gondolatait.

(A kommentárnak ez a hatodik fejezete a gondolatok őszintévé tevését magyarázza.)

7.

Az a mondás, hogy önmagunk tökéletesítése a szívünk egyenessé tevésétől függ, azt jelenti, hogy ha valami miatt haragszunk vagy nehéztelünk, akkor nem értük el az egyenességet. Ha valamitől félünk vagy rettegünk, akkor sem értük el az egyenességet. Ha valaminek nagyon örülünk vagy valamiben gyönyörűséget találunk, akkor sem értük el az egyenességet. Ha valami miatt aggódunk vagy bánkódunk, akkor ugyancsak nem értük el az egyenességet. Ha pedig a szív nincs jelen, akkor nézünk, de nem látunk, hallgatunk, de nem hallunk, eszünk, de nem ismerjük fel az ízét. Íme, ezt jelenti az, hogy önmagunk tökéletesítése a szívünk egyenessé tevésétől függ.

(A kommentárnak ez a hetedik fejezete a szívünk egyenessé tevését és ezáltal önmagunk tökéletesítését magyarázza.)

8.

Az a mondás, hogy a család dolgainak rendezése önmagunk tökéletesítésétől függ, azt jelenti, hogy amit az ember kedvel vagy szeret, az iránt elfogult; amit megvet vagy gyűlöl, az iránt is elfogult; amitől fél vagy amit tisztel, az iránt is elfogult; ami miatt szomorkodik vagy amit gyászol, az iránt is elfogult; s ami miatt dölyfös vagy lusta, az iránt ugyancsak elfogult. Így aztán kevés olyan ember van az égalattiban, aki szeret valakit, de ismeri a rossz tulajdonságait is, vagy gyűlöl valakit, de ismeri a jó tulajdonságait is. Erről szól a közmondás: „Senki sem ismeri fel fiának a rossz tulajdonságait, senki sem ismeri fel termésének bőségét." Íme, ezt jelenti, hogy ha önmagunkat nem tökéletesítjük, nem tudjuk rendezni a család dolgait.

(A kommentárnak ez a nyolcadik fejezete az önmagunk tökéletesítését és ezáltal a család dolgainak rendezését magyarázza.)

9.

Az a mondás, hogy az ország jó kormányzásához mindenekelőtt a család ügyeit kell rendezni, azt jelenti, hogy nincs olyan ember, aki a családját ugyan nem tudja tanítani, de (családján kívül) az embereket

tanítani tudná. Ezért a nemes el sem hagyja a családját, úgy terjeszti ki tanítását a fejedelemségre. Mert a gyermeki szeretet *(hiao)* az, amellyel a fejedelmet *(kiün)* szolgálni kell, az idősebb fivér iránti tisztelet *(ti)* az, amellyel az előljárókat *(csang)* szolgálni kell, és a szülői szeretet *(c'ï)* az, amellyel a sokaságot *(csung)* irányítani kell.

A „K'ang-nak szóló intelmek"-ben olvashatjuk: „Mintha csak újszülött csecsemőt dédelgetnél." (Az anya is) őszintén igyekszik, s ha nem is találja el mindig (a gyermek kívánságát), nem jár messze tőle. Nincs szükség rá, hogy valaki először megtanuljon gyermeket nevelni és csak azután menjen férjhez. Egy családnak az embersége *(zsen)* egy egész fejedelemség emberségét feltámaszthatja. Egy családnak az előzékenysége *(zsang)* egy egész fejedelemség előzékenységét feltámaszthatja. Egy ember mohó gonoszsága egy egész fejedelemséget felfordulásba dönthet. Ilyen nagy (az erény vagy a bűn) ereje. Erről mondják, hogy egyetlen szó megállíthat egy ügyet, s egyetlen ember megszilárdíthatja a fejedelemséget.

Jao és Sun az égalattit emberséggel *(zsen)* vezették, és a nép követte őket. Kie és Csou az égalattit kegyetlenséggel *(pao)* vezették, és a nép követte őket.[11] Ha az, amit parancsoltak, ellenkezett volna azzal, amit ők maguk szerettek, akkor a nép nem követte volna őket. Ezért a nemes csak akkor kíván meg valamit az emberektől, ha az benne magában is megvan. Ha valami nincs meg benne magában, akkor azt nem kívánja meg az emberektől sem. Még nem volt olyan ember, aki a benne rejtőző (tulajdonságokat) másképp ítélte volna meg, mint másokét *(pu-su)*, de az embereket tanítani mégis képes lett volna. Ezért függ a fejedelemség jó kormányzása a család dolgainak rendezésétől.

A Dalok Könyvében azt olvashatjuk: „Milyen üde a barackfa! Hogy virulnak a levelei! Ez a leány férjhez megy, s illő módon viselkedik a családbeliekkel."[12] Csak ha valaki illő módon bánik háza népével, akkor méltó rá, hogy tanítsa az ország lakóit. A Dalok Könyvében olvashatjuk ezt is: „Illőn viselkedjetek a bátyátokkal, illőn az öcsétekkel."[13] Csak ha valaki illő módon viselkedik a bátyjával is, öccsével is, akkor méltó rá, hogy tanítsa az ország lakóit. A Dalok Könyvében áll még az is: „Példamutatása *(ji)* hiba nélküli, irányt is mutat a négy ⟨minden⟩ országnak."[14] A nép csak annak a példáját követi *(fa)*, aki

szabályt teremtő módon teljesíti atyai, gyermeki, báttyi és öccsi kötelességeit. Íme, ezt jelenti, hogy az ország jó kormányzása a család ügyeinek rendezésétől függ.

(A kommentárnak ez a kilencedik fejezete a család dolgainak rendezését s ezáltal az ország jó kormányzását magyarázza.)

10.

Az a mondás, hogy az égalattit megbékéltetni a fejedelemség jó kormányzása útján lehet, azt jelenti, hogy ha a fejedelem *(sang)* tiszteli az öregeket, akkor a nép közt feltámad a gyermeki szeretet *(hiao)*; ha a fejedelem tiszteli az előljárókat *(csang)*, akkor a népben feltámad az idősebbek iránti tisztelet *(ti)*; ha a fejedelem segíti az árvákat, akkor a nép nem fog ellenkezni vele. Így a nemesek megtalálják viselkedésük mintáját *(tao)*. Ami a feljebbvalótól *(sang)* nem tetszik, arra ne kényszerítsük az alárendelteket *(hia)*. Ami az alárendeltektől nem tetszik, azzal ne szolgáljuk a feljebbvalókat. Ami az elődeinktől nem tetszik, azzal ne járjunk az utódaink előtt. Ami az utódainktól nem tetszik, azzal ne kövessük az elődeinket. Ami a jobbra levőktől nem tetszik, azt ne tegyük a balra levőkkel való kapcsolatunkban. Ami a balra levőktől nem tetszik, azt ne tegyük a jobbra levőkkel való kapcsolatunkban. Ezt nevezik a viselkedés mintájának.

A Dalok Könyvében azt olvashatjuk: „Milyen boldog is az úr *(kiüncī)*: ő a népnek apja és anyja."[15] Aki azt szereti, amit a nép szeret, s azt gyűlöli, amit a nép gyűlöl, arról mondják, hogy apja és anyja a népnek. A Dalok Könyvében olvashatjuk még: „Szakadékos ott az a déli hegy, a sziklái magasra merednek. Erős és bátor Jin vezér, a népek mind rád tekintenek."[16] Aki egy fejedelemséget birtokol *(ju)*, annak mindig nagyon kell vigyáznia. Mert ha megtéved, az egész égalatti meg fogja vetni érte. A Dalok Könyvében áll ez is: „Amíg a Jin-ek nem szakadtak el a sokaságtól *(sī)*, olyanok tudtak lenni, akár a Legfelső Uralkodó *(sang-ti)*. Példa-teremtők voltak a Jin-ek, de a magasztos megbízatást *(ming)* nem könnyű (megőrizni)."[17] Ez azt jelenti, hogy aki megnyeri a sokaságot *(csung)*, az megnyeri a fejedelemséget, aki pedig elveszíti a sokaságot, az elveszíti a fejedelemséget.

Ezért a nemesnek mindenekelőtt az erényre *(tö)* kell nagyon ügyelnie. Ha birtokolja *(ju)* az erényt, birtokolja az embereket is. Ha birtokolja az embereket, birtokolja a földet is. Ha birtokolja a földet, birtokolja a termékeket is *(c'ai)*. Ha birtokolja a termékeket, birtokolja a használati javakat is *(jung)*. Az erény *(tö)* az alapvető *(pen)*, a termékek *(c'ai)* a másodlagos dolog *(mo)*. Ha kizárjuk az alapvetőt, és a másodlagos dolgot tartjuk meg, akkor viszálykodást szítunk a nép között, és szabadjára engedjük a rablást. Ezért: ha a termékek felhalmozódnak, akkor szétszóródik a nép, és ha termékek szétoszlanak, akkor egybegyűlik a nép. Így tehát az a beszéd, amely igazságtalanul hangzott el, igazságtalansággal térül vissza, s az igazságtalanul begyűjtött vagyon *(huo)* igazságtalan módon megy veszendőbe.

A „K'ang-nak szóló intelmek"-ben azt olvashatjuk: „A megbízatás *(ming)* bizony nem tart örökké." Ez azt jelenti, hogy az erény *(san)* révén meg lehet őrizni, az erény-nélküliséggel pedig el lehet veszíteni.

A „Cs'u könyvé"-ben[18] azt olvashatjuk: „Cs'u fejedelemségben nem becsülik a kincseket *(pao)*, egyedül az erényt *(san)* tartják kincsnek."

Fan, az anyai nagybácsi[19] mondotta: „A száműzött nem becsüli a kincseket, egyedül az emberséget *(zsen)* és a rokoni szeretetet *(c'in)* tartja kincsnek."

A „C'in-beli beszéd"-ben[20] olvashatjuk: „Ha akadna olyan főember *(cs'en)*, aki szilárd jellemű, s más képességei nincsenek ugyan, de szíve mentes a szenvedélyektől, az úgyszólván birtokolja mások képességeit, és ha az embereknek tehetségük van, azt szinte a sajátjaként tudja birtokolni, és ha ez emberek közt vannak jámborak és szentek, akkor szívből örülni tud nekik, és nemcsak a szájából jönnek (a dicsérő szavak), hanem valóban birtokba veszi mások képességeit, és ezáltal oltalmazni tudja gyermekeimet és unokáimat, egész népemet *(li-min)*, nos, (egy ilyen ember) felettébb hasznos lenne! De ha az embereknek tehetségük van, ő pedig irigyli őket és féltékeny rájuk, tehát gyűlöli őket, és ha vannak az emberek közt jámborak és szentek, ő pedig ellenkezik velük és gáncsolja őket, hogy ne legyenek ismertté, akkor ez bizony nem tudja magáévá tenni mások képességeit, tehát nem tudja oltalmazni fiaimat, unokáimat és népemet sem, nos, akkor elmondhatom, hogy (egy ilyen ember) ugyancsak veszedelmes!" Az emberséges

(zsen) ember ⟨uralkodó⟩ bizony száműzné az ilyet, előzné a négy (égtáj) barbárai közé, és nem engedné meg neki, hogy másokkal együtt a Középső Országban *(csung-kuo)* lakjék. Ezt jelenti az a mondás, hogy csak az emberséges *(zsen)* ember tudja szeretni az embereket, s csak ő tudja gyűlölni az embereket.

Látni egy kiváló embert *(hien)* és nem tudni felemelni (egy hivatalba), vagy felemelni ugyan, de nem idejében: hanyagság. Látni egy gonosz embert *(pu-san)* és nem tudni eltávolítani, vagy eltávolítani, de nem elég messzire: hiba.

Szeretni azt, amit az emberek gyűlölnek, s gyűlölni azt, amit az emberek szeretnek, ez annyit jelent, mint ellenkezésbe kerülni az emberek természetével *(szing)*, és óhatatlanul bajt hozni saját magunkra. A nemes számára ezért ott van a nagy út *(tao)*. Hűségesnek és szavahihetőnek kell lennie, hogy megtarthassa (a nagy utat), mert ha dölyfös és kevély, akkor elveszíti. A termékek *(c'ai)* előállításának (is) megvan a nagy útja. Ha azok, akik előállítják őket, sokan vannak, de akik megeszik, azok kevesen, és ha azok, akik dolgoznak érte, gyorsan (dolgoznak), de akik csak felélik *(jung)*, azok kényelmesen (élik fel), akkor a termékekből mindig lesz elegendő.

Aki emberséges *(zsen)*, a vagyona *(c'ai)* árán is önmagát fejleszti; aki pedig nem emberséges, az önmaga árán is vagyonát gyarapítja. Olyan még nem fordult elő, hogy a feljebbvaló *(sang)* szerette volna az emberséget, de alárendeltjei *(hia)* nem szerették volna az igazságosságot *(ji)*. Olyan sem fordult még elő, hogy valaki szerette volna az igazságosságot, mégsem teljesítette volna a szolgálatait. És az sem fordult még elő, hogy (ilyen esetben) a magtárak és kincstárak gazdagsága *(c'ai)* ne az ő ⟨a fejedelem⟩ gazdagsága lett volna.

Meng Hien-cï[21] azt mondotta: „Annak, aki lovakat és fogatot tart, nem kell tyúkokra és disznókra ügyelnie. Annak a (magas hivatalnoki) családnak, amelyben jeget vágnak (az áldozatokhoz), nem kell marhákat és juhokat nevelnie. A száz kocsival rendelkező (első főemberi családnak nem kell adóbegyűjtő hivatalnokokat *(ciü lien csï cs'en)* tartania. Még az is jobb lenne, ha tolvaj hivatalnokaik lennének, semmint hogy adóbegyűjtő hivatalnokaik." Erről mondják, hogy az ország nem a haszonlesés által, hanem az igazságosság *(ji)* által jut igazán haszonhoz *(li)*.

Ha az, aki feje az ország családjainak *(kuo kia)*, legfőbb gondjának a termékek felélését tekinti, akkor ez biztosan a kis emberektől *(sziao-zsen)* ered. (Az uralkodó) erényes embereknek véli őket. Ha kis emberek intézik az ország és családjai vezetését, szerencsétlenségek és károk keletkeznek. Akkor aztán hiába vannak erényes emberei, ők sem tehetnek már semmit. Íme, ezt is jelenti a mondás, hogy az ország nem a haszonlesés által, hanem az igazságosság által jut igazán haszonhoz.

(A kommentárnak ez a tizedik fejezete az égalatti megbékéltetését magyarázza a fejedelemség jó kormányzása által.)

(Az egész kommentár tíz fejezetből áll. Az első négy fejezet összefoglalóan fejti ki a szabályok értelmét és célját, az utána következő hat fejezet pedig részletesen elmondja az egyes kötelességeket és teljesítésük módszereit. Közülük az ötödik fejezet az erény *(san)* megismerésének fontosságáról szól, a hatodik fejezet pedig az önmagunk iránti őszinteség alapvető voltáról. A tanulás kezdetekor ezekre a fejezetekre különös gondot kell fordítani. Aki olvassa, nem szabad hogy egyszerűségük miatt lebecsülje ezeket.)

A KÖZÉP MOZDULATLANSÁGA

CSUNG JUNG

中 庸

(Csu Hi bevezetése:
Mesterem, Cs'eng-cï[1] mondotta: „A semerre sem hajlót nevezik középnek *(csung)*, a sohasem változót nevezik mozdulatlannak *(jung)*. A közép: az égalatti helyes útja *(cseng tao)*; a mozdulatlan: az égalatti meghatározó törvénye *(ting-li)*. Ez a mű a Konfuciusz iskolája által örökbe kapott erkölcsi tanításokat *(szin fa)* tartalmazza. Cï-szi attól tartott, hogy az idő múltával félreértik őket, s ezért leírta valamennyit ebben a könyvben, s így adta tovább Meng-cï-nek. A könyv először egyetlen törvénnyel *(li)* foglalkozik, a továbbiak során ezt kiterjeszti minden dologra *(wan-sï)*, végül pedig ismét visszavezet mindent az egyetlen törvényre. Amikor szétterjeszti (az általános elvet), akkor átfogja a mindenséget *(liu-ho)*, amikor pedig ismét bezárkózik (az általánosba), akkor visszavonulván elrejtőzik a titokzatosságba. Ízei kimeríthetetlenek, s magvas tanulság rejlik benne mindenütt. Ha az értő olvasó mindaddig elmélkedik rajta, míg tökéletesen meg nem érti, akkor alkalmazni tudja majd egész életében, s tapasztalni fogja, mennyire kimeríthetetlen.")

I.

Az Ég akaratát *(t'ien-ming)* nevezzük emberi természetnek *(szing)*, az emberi természethez való igazodást nevezzük követendő útnak *(tao)*, s a követendő útra való igazítást nevezzük tanításnak *(kiao)*. A követendő útról nem szabad letérni egy pillanatra sem; ha le szabadna térni róla, nem lehetne követendő út. Ezért a nemes ember *(kiün-cï)* akkor is gondos és figyelmes, ha nem lát semmi figyelnivalót, s akkor is fél és remeg, ha nem hall semmi félnivalót. Számára mi sem láthatóbb, mint a legrejtettebb dolgok; számára mi sem nyilvánvalóbb, mint a legparányibb dolgok. Ezért a nemes ember gondosan ügyel önnönmagára.
Ha az öröm és harag, bánat és boldogság fel sem támad (a lélekben), akkor beszélhetünk egyensúlyról *(csung)*. Ha feltámadnak, de meg-

őrzik a közép mértékét, akkor beszélhetünk harmóniáról *(ho)*. Az egyensúly az égalatti minden dolgának hatalmas alapja. A harmónia az égalatti minden dolgának egyetemes útja. Ha tökéletes az egyensúly és a harmónia, akkor égen és földön minden a helyén van, s minden dolog *(wan-wu)* szépen gyarapodik.

(Csu Hi kommentárja:

Ebben az első fejezetben Cï-szï a reá hagyományozott gondolatokat adja elő, megalapozva velük az egész tanítást. Mindenekelőtt megvilágítja, hogy a követendő út eredete az Égben van, hogy ez az út sohasem változik, hogy valóságosan jelen van mindannyiunkban, és hogy sohasem szabad letérni róla. Ezután megőrzésének és ápolásának, valamint önmagunk szűntelen megvizsgálásának fontosságáról beszél. Végül a szent emberek *(seng sen)* érdemeinek és átalakító befolyásának legmagasabb fokáról beszél. Aki ezeket tanulmányozni akarja, önmagában keresse ezeket (az igazságokat), és maga találja meg őket, hogy eltávolíthasson magától minden rossz hatást, amely kívülről érte, és tökéletesíthesse magában természetes jó tulajdonságait. Ezt az első fejezetet nevezte Jang mester[2] az egész mű summázatának. A következő tíz fejezetben Cï-szï a Mester szavait idézi, hogy ennek a fejezetnek a mondanivalóját kiegészítse.)

2.

Csung-ni mondotta: „A nemes *(kiün-cï)* a közép mozdulatlanságát (valósítja meg), a közönséges ember *(sziao-zsen)* pedig ellenkezésbe kerül a közép mozdulatlanságával. A nemes azért valósítja meg a közép mozdulatlanságát, mert nemes és mindig a középhez tartja magát; a közönséges ember pedig azért kerül ellenkezésbe a közép mozdulatlanságával, mert közönséges és nem fél semmitől."

3.

A mester mondotta: „Ó, a közép mozdulatlansága a legnagyobb tökéletesség! Nagyon kevés ember tudja sokáig megtartani!"[3]

4.

A mester mondotta: „Tudom, hogy a helyes utat *(tao)* nem követik. Az értelmes emberek túlmennek rajta, az ostobák pedig el sem érik. Tudom, hogy a helyes utat nem értik. A kiváló emberek *(hien)* túlmennek rajta, az értéktelenek pedig el sem érik. Minden ember iszik és eszik, de csak kevesen tudják felismerni az ízeket."

5.

A mester mondotta: „Ó, mennyire nem követik a helyes utat!"

6.

A mester mondotta: „Milyen bölcs volt Sun! Sun szeretett kérdezősködni, s szerette tanulmányozni még a legegyszerűbb tanácsokat is. Elrejtette, ami rossz volt (bennük), s megmutatta, ami jó volt (bennük). Kezében tartotta a két végletet, s a középet alkalmazta a nép kormányzásában. Éppen így lett Sun belőle!"

7.

A mester mondotta: „Az emberek mind azt mondják: 'Tudjuk'; aztán meg csak rohannak, és amikor hálóba, kelepcébe vagy verembe esnek, senki sincs, aki tudná, miképp meneküljön. Az emberek mind azt mondják: 'Tudjuk'; de ha rábukkannak a közép mozdulatlanságára, nem tudják azt megőrizni még egy hónapig sem."

8.

A mester mondotta: „Hui ⟨Jen Hui⟩ olyan ember volt, aki mindig megtalálta a közép mozdulatlanságát. Ha egyszer megértette valamiről, hogy az jó, akkor szilárdan megragadta, a szívében hordozta és nem vesztette el többé."

9.

A mester mondotta: „Képes lehet valaki az égalattit vagy a fejedelemséget és családjait *(kuo kia)* egyenlő mértékkel mérve (kormányozni),

képes lehet hivatalról és jövedelméről lemondani, képes lehet meztelen kardpengén lábbal taposni, de a közép mozdulatlanságát még nem feltétlenül képes megtartani."

10.

Cï-lu megkérdezte, mi a lelkierő. A mester így szólt: „A déliek lelkierejét kérdezed, vagy az északiak lelkierejét, vagy pedig azt, amit neked kell elérned? Elnézéssel és gyengédséggel tanítani, nem bosszulni meg az igazságtalanságot *(wu-tao)*: ez a déliek lelkiereje; s a nemes ember él vele. Fegyverestül hálni és meghalni sajnálkozás nélkül: ez az északiak lelkiereje; s az erősek élnek vele. Ezért a nemes ember alkalmazkodó, de nem sodortatja magát. Milyen bátor a lelkierejében! A középen áll egyenesen és nem hajol semerre sem. Milyen bátor a lelkierejében! Ha a fejedelemségben uralkodik az erény *(tao)*, akkor (hivatalt vállal, de) ugyanolyan marad, mint visszavonultságában. Milyen bátor a lelkierejében! Ha a fejedelemségből kiveszett az erény, ő haláláig ugyanaz marad. Milyen bátor a lelkierejében!"

11.

A mester mondotta: „Elrejtőzve élni és csodás dolgokat vinni végbe, hogy megemlegessenek a későbbi nemzedékek: ezt én nem teszem. A nemes ember (olyan, hogy míg más) a követendő úton halad, de félúton letér róla; én (aki nemes ember vagyok) nem vagyok képes megállni. A nemes ember a közép mozdulatlanságához tartja magát. Elvonulhat a világtól, hogy senki se ismerje, mégsem érez sajnálatot. Egyedül a szent ember képes erre."

12.

A nemes ember erénye *(tao)* kiterjedt és mégis rejtett. A legostobább férfi vagy asszony is eljuthat odáig, hogy megismerje, de teljes kiterjedésében még a szent ember sem képes megismerni. A legalávalóbb férfi vagy asszony is megvalósíthatja, de teljes kiterjedésében még a szent ember sem tudja magáévá tenni. Az ég és a föld hatalmas, az

ember mégis talál bennük olyat, amivel elégedetlen. Ezért van, hogy amikor a nemes ember egész nagyságában fejti ki (az erényt), akkor az égalattiban senki sem tudja magába foglalni, és amikor kicsinységében ⟨részleteiben⟩ fejtegeti, az égalattiban senki sem tudja tovább hasítani.

A Dalok Könyvében olvassuk: „A karvaly egészen az égig röppen, a halak meg a mélyben fickándoznak."[4] Ennek értelme az, hogy az erény fenn is, lenn is megnyilatkozik. A nemes ember erényének alapelemei megtalálhatók az egyszerű férfi vagy asszony szívében is, legnagyobb kiterjedése azonban beragyogja az eget és földet is.

(Ez a tizenkettedik fejezet Cï-szï szavait tartalmazza. Velük világítja meg az első fejezetnek azt a gondolatát, hogy a követendő útról sohasem szabad letérni. A következő nyolc fejezetben K'ung-cï különböző mondásait idézi, hogy ezt szemléltesse.)

13.

A mester mondotta: „A követendő út *(tao)* nincs távol az embertől. Ha valaki olyan úton próbál járni, amely távol van az embertől, azt nem szabad a követendő útnak tartania. A Dalok Könyvében olvassuk: 'A baltanyél megfaragásához nincs messze a minta.'[5] Kézbe veszszük a baltanyelet, úgy faragunk egy másikat; s mégis, ha egyikről a másikra pillantunk, úgy gondoljuk, hogy messze vannak (egymástól). Ezért a nemes *(kiün-cï)* emberrel ⟨önmaga példájával⟩ kormányozza az embereket, s csak ha átalakította őket, akkor nyugszik meg. Aki hűséges a saját természetéhez *(csung)* és a kölcsönösség elve szerint gyakorolja azt *(su)*, az nem járhat messze a követendő úttól. Ha valamiről nem akarja, hogy vele tegyék az emberek, azt ő sem teheti másokkal.

A nemes ember négy erénye *(tao)* közül én, K'iu, még egyet sem tudok megvalósítani. Hogy úgy szolgáljam atyámat, ahogyan fiamtól megkövetelem, arra még nem vagyok képes. Hogy úgy szolgáljam fejedelmemet, ahogyan alattvalóimtól megkövetelem, arra sem vagyok még képes. Hogy úgy szolgáljam bátyámat, ahogyan azt öcsémtől megkövetelem, arra sem vagyok még képes. Hogy olyan példásan viselkedjem barátommal, ahogyan azt tőle velem szemben megköve-

telem, arra sem vagyok még képes. Vajon nem az-e nemes ember igazán, aki úgy gyakorolja a közönséges erényeket *(jung-tö)*, s úgy vigyáz a mindennapi beszédére *(jung-jen)* is (melyet az erényről folytat), hogy ha az erények gyakorlásában valami hiba esik, mindent megtesz (a kijavítására), ha pedig (az erényről beszélvén) túlzásba bocsátkozik, óvakodik attól, hogy (korán) kimerüljön, (s így) szavai tehát megfelelnek a tetteinek, tettei pedig a szavainak?"

14.

A nemes ember mindig a helyzetéhez *(wei)* illően viselkedik, és nem akar azon túllépni. Gazdagságban és előkelőségben úgy viselkedik, ahogyan az gazdagsághoz és előkelőséghez illik. Szegénységben és alacsony sorban úgy viselkedik, ahogyan az szegénységhez és alacsony sorhoz illik. Nyugati vagy északi barbárok között úgy viselkedik, ahogyan az nyugati vagy északi barbárok közt illik. Nyomorúságban és nehézségek közepette úgy viselkedik, ahogyan az nyomorúságban és nehézségek közepette illik. A nemes ember nem kerülhet olyan helyzetbe, amelyben meg ne találná önmagát.

Magas rangra emelve *(sang-wei)* nem zaklatja alárendeltjeit, alárendelt helyzetben *(hia-wei)* nem hajszolja feletteseinek kegyét. Önmagát tökéletesíti és nem követelődzik másokkal szemben, így aztán soha nem is panaszkodik. Nem zúgolódik az Ég ellen, nem vádolja az embereket. Ezért a nemes ember mindig nyugodt marad, úgy várja az (égi) parancsot; a kis ember azonban veszélyes utakon járva lesi a szerencsét. A mester mondotta: „Az íjászban van valami, ami a nemes emberhez hasonló. Ha nyila elhibázta a céltáblát, önmagában keresi a hibát."

15.

A nemes ember útja olyan, mint a messzire igyekvőé, akinek közelről kell elindulnia, vagy mint a magasra kapaszkodóé, akinek szintén alacsonyan kell kezdenie. A Dalok Könyvében olvassuk: „Feleséged és gyermekeid olyan jól megértik egymást, akár a lantok és hárfák húrjai. Bátyáid és öcséid tökéletes összhangban élnek, együtt örvendez-

nek, s örömük tartós. Így tudod a családodat rendben tartani, s boldoggá tenni feleségedet és gyermekeidet."[6] A mester azt mondotta (erről): „(Így kell alacsonyan kezdeni ahhoz) hogy az apa és anya megelégedett lehessen!"

16.

A mester mondotta: „Mily hatalmas is a szellemek *(kui-sen)* ereje *(tö)*! Hiába nézzük, nem látjuk őket; hiába hallgatódzunk, nem halljuk őket; pedig ott vannak minden dologban és (a dolgoktól) nem lehet elválasztani őket. Miattuk az égalatti emberei böjttel tisztítják meg magukat és pompás ruhákba öltöznek, úgy mutatják be áldozataikat. Akár a túláradó víz, annyian vannak (az áldozók) feje fölött, de jobbra is, balra is. A Dalok Könyvében olvassuk: 'A szellemek *(sen)* érkezését bizony nem lehet kiszámítani, de lehet-e őket semmibe venni?'[7] Bizony, a parányi is megnyilatkozik! Ne fojtsa hát el magában senki a komolyságot (a szellemek iránt)!"

17.

A mester mondotta: „Mily nagy volt Sun szülőtisztelete *(hiao)*! Erénye *(tö)* a szent ember erénye volt, méltósága az Ég Fiának tisztsége, gazdagsága mindent felölelt a négy tenger között. Őseinek templomában mutatta be áldozatait, s fiai és unokái megőrizték (az áldozatokat). Így nagy erénye révén szükségképpen nyerte el méltóságát, szükségképpen nyerte el jövedelmét, szükségképpen nyerte el hírnevét, szükségképpen nyerte el hosszú életét.
Ezért az Ég, amely a dolgokat létrehozza, minden dolgot a milyensége *(c'ai)* szerint lát el kegyeivel. Így a fiatal fát táplálja, a lefelé hajlót azonban felfordítja. A Dalok Könyvében olvassuk: 'Jó és szeretetre méltó a fejedelem, fényessé teszi kiváló erényét. (Bölcsen) kormányozza népét, igazgatja embereit ⟨hivatalnokait⟩, méltóságának jövedelmét magától az Égtől kapja. (Az Ég) vigyáz reá és segíti őt, megbízatást ad neki *(ming)*, s az Ég ellátja kegyeivel újra meg újra.'[8] Így tehát a nagy erény mindig meghozza az égi megbízatást *(ming)*."

18.

A mester mondotta: „Egyedül Wen-wang-nak nem volt soha oka szomorúságra. Atyja Wang-ki volt, fia pedig Wu-wang. Atyja megalapította (méltóságát), fia pedig örökölte tőle. Wu-wang folytatta T'ai-wang, Wang-ki és Wen-wang művét. Egyszer öltözött csak fegyverbe, s övé lett az égalatti. Ragyogó hírnevét, amely betöltötte az égalattit, sohasem vesztette el. Méltósága az Ég Fiának tisztsége lett, gazdagsága pedig felölelt mindent a négy tenger között. Őseinek templomában rendre bemutatta áldozatait, s fiai és unokái megőrizték (az áldozatokat; azaz: neki is áldoztak).

Wu-wang élete alkonyán kapta meg az égi megbízatást *(ming)*. Csoukung tette teljessé Wen és Wu művét *(tö)*. Visszamenőleg *wang*-i címmel ruházta fel T'ai-wang-ot és Wang-ki-t, sőt valamennyi régi fejedelemnek *(szien kung)* az Ég Fiát illető szertartások szerint mutatott be áldozatokat.

Ezt a szokást *(li)* aztán kiterjesztette egészen a fejedelmekig *(csu-hou)*, főhivatalnokokig *(tai-fu)*, sőt a kisebb hivatalnokokig *(si)* és a közrendűekig *(su-zsen)*. Ha az atya főhivatalnok volt, a fia pedig kisebb hivatalnok, akkor (a fiú) főhivatalnoknak járó temetést adott (atyjának), áldozatait pedig kisebb hivatalnokhoz illően mutatta be. Ha a fiú volt főhivatalnok, atyja pedig kisebb hivatalnok, akkor kisebb hivatalnokot megillető temetést adott (atyjának), áldozatait pedig főhivatalnokhoz illően mutatta be. Az egyéves gyászt (csak) a főhivatalnokokig terjesztette ki, a hároméves gyászt azonban egészen az Ég Fiáig. Az apáért és anyáért való gyász tekintetében nem tett különbséget előkelők *(kui)* és alacsony sorúak *(cien)* között."

19.

A mester mondotta: „Mi mindenre ki nem terjedt Wu-wang és Csoukung gyermeki kegyelete *(hiao)*! A gyermeki kegyelet birtokában nagyszerűen tudták teljesíteni atyjuk akaratát, nagyszerűen tudták folytatni atyjuk, művét. Minden tavasszal és ősszel megjavították az ősök templomait sorba állították a szertartási edényeket, kitették (az ősök) különféle ruháit, és felajánlották az évszaknak megfelelő étel-áldozatokat.

Az ősök templomában tartott szertartásokon az ősök lélektábláinak jobb- és baloldali sora szerint ⟨leszármazásuk szerint⟩ helyezkedtek el. A hivatalnokokat rangjuk szerint helyezték el, különbséget téve előkelők és alacsony sorúak között. A szolgálatok rendjét megszabva különbséget állapítottak meg a kiválóságban *(hien)*. A serlegek ürítésekor az alárendeltek kiszolgálták a feletteseiket, s így ment ez egészen a legalacsonyabb rangúig. (Végül) a lakomán hajuk (színe) szerint helyezkedtek el, koruk rendjének megfelelően.

Elfoglalni (őseink) helyét, gyakorolni szertartásaikat, játszani a muzsikájukat, tisztelni, amit ők nagyra tartottak, szeretni, amit ők szerettek, éppúgy szolgálni a halottakat, mint az élőket, éppúgy szolgálni őket haláluk után is, mintha csak jelen lennének: ez a gyermeki kegyelet legmagasabb foka.

Az Égnek és a Földnek szóló áldozat *(kiao sö)* szertartása: a Legfelső Úr *(sang-ti)* szolgálata. Az ősök templomában tartott szertartások: áldozatok az őseinknek *(szien)*. Aki jól megértette az Égnek és a Földnek szóló áldozatok szertartásait, valamint az ősöknek ötévenként és minden ősszel megtartandó áldozatok *(ti cs'ang)* értelmét, annak éppoly könnyű lesz a fejedelemség jó kormányzása, akárcsak a tenyerébe nézni!"

20.

Ai fejedelem a kormányzás dolgairól kérdezősködött. A mester azt mondotta: „Wen és Wu kormányzási elveit feljegyezték fatáblákra és bambuszlapokra. Ha az ő embereik élnének még, a kormányzás felvirágozhatna. Embereik azonban meghaltak, s a kormányzás lehanyatlott. Az emberek ⟨a hivatalnokok⟩ erénye *(tao)* gyorsan helyreállítja a jó kormányzást, mint ahogy a föld erénye *(tao)* gyorsan megnöveszti a fákat. A jó kormányzás éppen olyan, mint a gyorsan növő nád. A kormányzás tehát mindig az emberektől ⟨hivatalnokoktól⟩ függ. (Az uralkodó) mindig saját maga szerint választja ki embereit. Saját magát mindig az erénnyel *(tao)* tökéletesíti. Erényét is tökéletesíti, mégpedig az emberséggel *(zsen)*. Az emberség nem más, mint embernek lenni, s (ebben a vonatkozásban) legfontosabb a szülők tisztelete *(c'in-c'in)*. Az igazságosság *(ji)* nem más, mint illendőség, s legfontosabb eleme a kiválóak tisztelete *(cun-hien)*. A rokonok szeretetének

és a kiválóak tiszteletének különböző fokozatait a szertartási szabályok *(li)* állapítják meg.

A nemes embernek tehát feltétlenül tökéletesítenie kell önmagát. Ha azonban tökéletesíteni akarja magát, nem hanyagolhatja el szülei szolgálatát. Ha pedig szolgálni akarja szüleit, feltétlenül ismernie kell az embereket ⟨a rokonsági fokozatokat és rangokat⟩. És ha ismerni akarja az embereket, feltétlenül ismernie kell az Eget ⟨az emberi viszonyok szabályozóját⟩.

Az égalattinak öt egyetemes törvénye *(ta-tao)* van, melyet a három (erénnyel) lehet megvalósítani. A fejedelem és alattvalója, az apa és fiú, a férj és feleség, az idősebb és ifjabb fivér, valamint a barátok közötti kapcsolat: az égalatti öt egyetemes törvénye. A tudás *(csï)*, az emberség *(zsen)* és a bátorság *(jung)*: az égalatti három egyetemes erénye *(ta-tö)*. S amivel ezeket meg lehet valósítani: az egyöntetűség *(ji)*. Vannak, akik már születésükkor ismerik (az öt egyetemes törvényt), mások tanulás útján ismerik meg, ismét mások csak nagy szenvedések ⟨erőfeszítések⟩ árán tudják megismerni őket. De ha végül megszerezték, a tudás egyforma. Vannak, akik (e törvényeket) természetes könnyedséggel ültetik át a gyakorlatba, mások haszonlesésből *(li)* gyakorolják őket, ismét mások nagy erőfeszítéseket tesznek, hogy megvalósítsák őket. De ha elérik, a végső érdem (mindhárom esetben) ugyanaz."

A mester mondotta: „Aki szeret tanulni, az közel van a tudáshoz. Aki erőfeszítéseket tesz (kötelessége) gyakorlására, az közel van az emberséghez. Aki ismeri a szégyenérzést, az közel van a bátorsághoz. Aki ezt a három dolgot ismeri, az tudja, hogyan kell tökéletesítenie önmagát. Aki tudja, hogyan kell tökéletesítenie önmagát, az azt is tudja, hogyan kell kormányozni az embereket. Aki pedig tudja, hogyan kell kormányozni az embereket, az azt is tudja, hogyan kell kormányozni az égalatti fejedelemségeit és családjait *(kuo kia)*.

Bárki kormányozza is az égalatti fejedelemségeit és családjait, kilenc változatlan törvényt *(king)* kell szem előtt tartania. Ezek: önmagának tökéletesítése, a kiválóak tisztelete, a rokonok szeretete, a főemberek *(ta-cs'en)* megbecsülése, jóviszony az összes hivatalnokokkal *(k'iün-cs'en)*, a köznép *(su-min)* atyai szeretete, a kézművesek *(po-kung)* bátorítása, gyengéd bánásmód a messziről jött emberekkel *(jüan-zsen)*, nyájas viselkedés az összes fejedelmekkel *(csu-hou)*.

Ha tökéletesíti önmagát, akkor a törvény *(tao)* szilárdan áll (ti. a személyes példa erejével). Ha tiszteli a kiválóakat, sohasem lesznek kétségei. Ha szereti rokonait, akkor apái ⟨nagybátyái⟩ és fivérei sohasem lesznek elégedetlenek vele. Ha megbecsüli a főembereket, sohasem fog hibát elkövetni. Ha jó viszonyt tart az összes hivatalnokokkal, akkor a kisebb hivatalnokok *(si)* fokozottan térítik neki vissza udvariasságát *(li)*. Ha úgy szereti a köznépet, akár a gyermekeit, akkor az emberek *(po-szing)* mind buzgólkodni fognak. Ha bátorítja a kézműveseket, akkor elegendő vagyontárgya és használati eszköze *(c'ai jung)* lesz. Ha gyengéden bánik a messziről jöttekkel, akkor a négy égtáj felől hozzá fognak gyülekezni. Ha nyájasan viselkedik a fejedelelmekkel, akkor az egész égalatti tisztelni fogja.

Böjttel megtisztítja magát, pompás ruhákat ölt, és semmit sem tesz, ami a szertartásokkal ellenkezne *(fei-li)*: így tökéletesíti önmagát. Eltávolítja közeléből a hízelgőket, távoltartja magától a (külső) szépséget, kevésre becsüli a vagyont *(huo)*, és az erényt *(tö)* tartja a legértékesebbnek: így buzdítja a kiválóakat. Magas hivatalba emeli őket, megnöveli hivatali jövedelmüket, osztozik szeretetükben és gyűlöletükben: így buzdítja a rokonokat, hogy szeressék egymást. Alárendelt hivatalokat létesít, hogy lássák el rendelkezéseiket és megbízásaikat: így buzdítja a főembereket. Komolyan megbízik bennük, növeli hivatali jövedelmüket: így buzdítja a kisebb hivatalnokokat. Csak alkalmas időben alkalmazza közmunkára, könnyíti adóit *(lien)*: így bátorítja a népet. Naponta ellenőrizteti és havonta megvizsgáltatja munkájukat, a jutalmakat pedig munkájuk szerint osztja szét közöttük: így buzdítja a kézműveseket. Elkíséri a távozókat, elébe megy az érkezőknek, magasztalja képességeiket, s megérti, ha valamire nem képesek: így részesíti gyengéd bánásmódban a messziről jötteket. Biztosítja a magvaszakadt családok fennmaradását (befogadott örökösök révén), felemeli a pusztuló fejedelemségeket, helyreállítja a rendet ott, ahol felfordulás támad, támogatást nyújt veszedelem esetén, meghatározott időközönként fogadja a fejedelmeket vagy küldötteiket, bőségesen ellátja őket távozásukkor és keveset fogad el tőlük, amikor megérkeznek: így tanúsít nyájas viselkedést a fejedelmek iránt. Bárki kormányozza tehát az égalattit fejedelemségeivel és családjaival, kilenc változatlan törvényt kell szem előtt tartania; ami-

vel pedig (e törvényeket) a gyakorlatba át kell ültetni, az az egyöntetűség.

Ha egy dolgot előkészítettünk, akkor sikerül; ha azonban nem készítettük elő, akkor nem sikerül. Ha kimondott szavunkat előbb meggondoltuk, akkor nem fog nehézségekbe ütközni (a végrehajtása). Ha egy szolgálatot előre megállapítottunk, akkor nem lesz lehetetlen (a teljesítése). Ha valamely tevékenységet előre meghatároztunk, akkor nem fogunk bánkódni (a végrehajtás elmaradása miatt). Ha a törvényeket *(tao)* előre megállapítottuk, akkor (végrehajtásukban) nem fogunk kimerülni.

Aki alárendelt helyzetben nem nyeri el felettesei bizalmát, attól a nép nem remélheti, hogy jól fogja kormányozni. A felettesek bizalma elnyerésének megvan a maga útja *(tao)*: akiben nem bíznak a barátai, az nem nyerheti el felettesei bizalmát. A barátok bizalma elnyerésének (is) megvan a maga útja: aki nem engedelmes a szüleivel szemben, abban nem bíznak meg a barátai sem. A szülők iránti engedelmességnek is megvan a maga útja: aki önmagát vizsgálva nem talál őszinteséget, az nem lehet engedelmes a szüleivel szemben. Az őszintévé válásnak is megvan a maga útja: aki nem érti, hogy mi az igazán jó *(san)*, az nem tudja magát őszintévé tenni.

Az őszinteség *(cs'eng)* az Ég törvénye *(tao)*; magunkat őszintévé tenni pedig: az ember kötelessége *(tao)*. Aki természettől fogva őszinte, az erőfeszítés nélkül éri el célját, gondolkodás nélkül megtalálja (az igazságot) és könnyedén követi a közép útját *(csung tao)*: ez a szent ember.

Aki azonban maga teszi őszintévé magát, az (előbb) kiválasztja a jót, majd szilárdan megtartani igyekszik. Kiterjedten tanulja (a jót), gondosan kutatja, figyelmesen gondolkodik rajta, világosan megkülönbözteti és komolyan megvalósítja. Ha valamit még nem tanult, vagy tanulta ugyan, de nem érti még, akkor nem hagyja abba erőfeszítését. Ha valamiről még nem kérdezősködött, vagy kérdezte ugyan, de nem tudta meg (a dolgot), akkor nem hagyja abba erőfeszítését. Ha valamin még nem gondolkodott, vagy gondolkodott, de nem érti még tökéletesen, akkor nem hagyja abba erőfeszítését. Ha valamit még nem különböztetett meg, vagy nem tudta még világosan megkülönböztetni, akkor sem hagyja abba erőfeszítését. Ha valamit még nem való-

sított meg, vagy nem tökéletesen valósította meg, akkor sem hagyja abba erőfeszítését. Ami másnak első kísérletre sikerül, az neki csak századszorra; ami másnak tizedszerre sikerül, az neki csak ezredszerre. De ha végül is képes végigjárni ezt az utat, akkor ha ostoba volt, biztosan okossá válik, és ha gyenge volt, biztosan erőssé válik."

21.

Az őszinteségből származó okosságot a természettel vele járónak *(szing)* kell mondanunk, az okosságból származó őszinteséget pedig tanítás révén elnyertnek *(kiao)*. Az (Égtől adományozott) őszinteség elvezet az okossághoz, az okosság pedig elvezet az őszinteséghez.

(Ebben a huszonegyedik fejezetben Cï-szï folytatja az előző fejezetet, [nevezetesen abból] a Mester gondolatát az égi törvényről és az emberi törvényről; s egyben megalapozza a továbbiakat. A most következő tizenkét fejezet Cï-szï műve, megismétli és szemlélteti bennük az ebben a fejezetben található gondolatot.)

22.

Csak az, aki elérte az égalatti legnagyobb őszinteségét, csak az tudja teljesen kifejleszteni saját természetét *(szing)*. S ha teljesen ki tudja fejleszteni saját természetét, akkor teljesen ki tudja fejleszteni mások természetét is. S ha teljesen ki tudja fejleszteni mások természetét, akkor teljesen ki tudja fejleszteni a dolgok természetét is. S ha teljesen ki tudja fejleszteni a dolgok természetét, akkor arra is képes, hogy segítse az Ég és Föld átalakító és fenntartó hatalmát. Ha pedig segíteni tudja az Ég és Föld átalakító és fenntartó hatalmát, akkor méltó rá,hogy az Éggel és a Földdel együtt egy hármasságot alkosson.

23.

Utána következik az, aki magas fokra fejleszti a beléje oltott csírát *(k'iü)*. Ez a még csírázó (erény) elérhetővé teszi az őszinteséget. Ha megvan az őszinteség, akkor alakot ölt. Ha alakot öltött, nyilvánvalóvá válik. Ha nyilvánvalóvá vált, akkor ragyog. Ha ragyog, akkor

befolyást gyakorol (másokra). Ha befolyást gyakorol másokra, akkor megváltoztatja őket. Ha pedig megváltoztatja, akkor átalakítja őket. Átalakításra csak az képes, aki elérte az égalatti legnagyobb őszinteségét.

24.

A legnagyobb őszinteséget elért (ember) útja *(tao)*, hogy képes előre tudni a dolgokat. Ha a fejedelemség és családjai fel fognak emelkedni, ezt neki biztosan megmutatják a szerencsés jósjelek. Ha a fejedelemség és családjai el fognak pusztulni, ezt is biztosan mutatják a baljós előjelek. (Minden esemény előre) megmutatkozik a cicfarkkórón és a teknősbéka-páncélon, hatással van a négy testrészre. Akár baj, akár szerencse közeledik, a jót is előre lehet tudni, a rosszat is előre lehet tudni. Ezért aki elérte a legnagyobb őszinteséget, az hasonló a szellemekhez *(sen)*.

25.

Az őszinteség: önmagunk tökéletesítője; s az út *(tao)*: amelyre magunkat igazítjuk. Az őszinteség a dolgok vége és kezdete, őszinteség nélkül nem létezik semmi. Ezért a nemes ember az őszinteséget becsüli a legtöbbre. Az őszinteség nem egyedül önmagunk tökéletesítését szolgálja, hanem tökéletesíti a (rajtunk kívül álló) dolgokat is. Bennünket az emberség *(zsen)* tökéletesít, a dolgokat pedig a tudás *(csi)*. (Mindkettő) a természettől *(szing)* való erény *(tö)*, s (megszerzésük) a külső és a belső egyesítésének útja *(tao)*. Így valahányszor (a tökéletesen őszinte ember) alkalmazza ezeket (az erényeket), helyesen fog cselekedni.

26.

Ezért a legnagyobb őszinteség sohasem pihen. Sohasem pihenvén sokáig ⟨örökké⟩ tart. Sokáig tartván láthatóvá teszi magát. Láthatóvá téve magát messzire elér. Messzire elérve hatalmas lesz és mély. Ha már hatalmas és mély, akkor magas és ragyogó.
Hatalmas és mély: ezáltal tartja a dolgokat. Magas és ragyogó: ezáltal borítja be a dolgokat. Messzire elérő és sokáig tartó: ezáltal tökéletesíti a dolgokat. Hatalmassága és mélysége egyenlővé teszi (birtokosát) a

Földdel; magassága és ragyogása egyenlővé teszi (birtokosát) az Éggel. Messzire-érése és hosszan-tartása határtalan. Ezekkel a tulajdonságokkal pedig maga-mutogatás nélkül is ragyogni tud, egy mozdulat nélkül is megváltoztatja a dolgokat, s minden erőfeszítés nélkül *(wu-wei)* is tökéletesíti őket.

Az Ég és a Föld törvénye *(tao)* egyetlen mondatban kifejthető: a dolgokat alkotván nem cselekednek kétféleképpen, s így a dolgok létrehozásában megmérhetetlenek. Az Ég és a Föld törvénye hatalmas, mély, magas, ragyogó, messzire elérő és hosszan tartó.

Az Ég, ami most előttünk van (mindössze) a fényesség egy bizonyos mennyisége; de ha egész kimeríthetetlenségét tekintjük: rajta függenek a Nap, a Hold, a csillagok és csillagképek, s minden dolgot betakar. A Föld, ami most előttünk van, csak egy maroknyi földnek összege; de ha szélességét és mélységét tekintjük: hordozza a Hua (hegy) csúcsát anélkül, hogy nehéznek érezné, befogadja a folyókat és tengereket anélkül, hogy kifolyni engedné őket, minden dolgot hordoz. A hegy itt előttünk csak egy helyen (összegyűlt) kövek sokasága, de ha egész szélességét és nagyságát tekintjük: füvek és fák nőnek rajta madaraknak és vadállatoknak nyújt lakóhelyet, s drága kincsekben gazdag. A víz itt előttünk csak kanálnyi (vizek) összessége, de ha mérhetetlen mélységét tekintjük: nagy teknősbékák, krokodilok, sárkányok, halak és kis teknőcök élnek benne, s bőségesen szolgáltat vagyontárgyakat *(huo c'ai)*.

A Dalok Könyvében olvassuk: „Ó, az Ég parancsa *(ming)* mily felséges és véget nem érő!"[9] Ennek értelme: az Ég éppen ezáltal Ég. „Ó, mily fényesen tündöklött Wen-wang tiszta erénye!" Aminek értelme: Wen wang éppen tisztasága és (erényének) állandósága révén volt Wen-wang.

27.

Milyen hatalmas a szent ember erénye *(tao)*! Túláradóan, akár a víz, létrehoz és fenntart minden dolgot, s fölemelkedik egészen az Égig, Tökéletes a nagysága! Átfogja a szertartások háromszáz szabályát és az illem háromezer szabályát. Meg kell várnia a (megfelelő) embert, csak akkor valósulhat meg. Ezért mondják, hogy a tökéletes erény *(tö)* nélkül nem valósulhat meg a tökéletes út *(tao)*.

Ezért a nemes ember megbecsüli erényes természetét *(tö szing)*, s szüntelenül igyekszik kérdezősködni és tanulni. (Erényeit) a legszélesebbé és legnagyobbá igyekszik tenni, de kimeríti a legparányibb mozzanatait is. Magassá és ragyogóvá igyekszik tenni őket, de (ugyanakkor) mindig a közép mozdulatlanságához igazodik. Gyakorolja régi tudását és igyekszik új ismeretekre szert tenni. Buzgólkodik erényeiben, s tiszteli és betartja a szertartásokat.

Így aztán, ha magas rangot foglal el, nem gőgös, alacsony helyzetben pedig nem lázadozik. Ha a fejedelemségben rend van, akkor szavai elegendők, hogy fölemeljék őt, de ha a fejedelemségben rossz kormányzás van, akkor hallgatása menti csak meg a bajtól. A Dalok Könyvében olvassuk: „Nagyon okos és bölcs, így őrzi meg személyét."[10] Nem ugyanarról van-e szó?

28.

A mester mondotta: „Aki ostoba létére a saját ítéletét akarja követni, aki közrendű létére maga akarja irányítani magát, vagy aki a mostani korban él, de vissza akar térni a régiség útjára, az feltétlenül szerencsétlenséget hoz saját magára.

Senki másnak, csak az Ég Fiának van joga fontolóra venni a szertartásokat, szabályozni a mértékeket, megállapítani az írásjegyeket *(Wen)*. Ma az égalatti minden kocsijának egyforma kereke van, a könyveket egyforma írásjegyekkel írják, és az emberek cselekedeteit egyforma szabályok irányítják.

Ha valaki elfoglalta ugyan a (királyi) méltóságot, de nincs meg benne a szükséges erény *(tö)*, akkor nem merészkedhetik odáig, hogy új szertartásokat vagy új muzsikát alkosson. S ha valakiben megvan ugyan a szükséges erény, de hiányzik a megfelelő (királyi) méltóság, az ugyancsak nem merészkedhetik odáig, hogy új szertartásokat vagy új muzsikát alkosson."

A mester mondotta: „Én beszélek a Hia-dinasztia szertartásairól, de K'i nem tudja kellően bizonyítani (szavaimat). Tanulmányoztam a Jin-dinasztia szertartásait, s íme, Szung-ban megőrizték ezeket. Tanulmányoztam a Csou-ház szertartásait, amelyek most is érvényben vannak, és én a Csou-házat követem."[11]

29.

Aki királyként uralkodik az égalattiban, az ügyeljen a három fontos dologra[12] s akkor kevés hibát fog elkövetni. A régiek (intézményei) legyenek bármily kiválóak, nem lehet bizonyítani őket. S ha bizonyíthatatlanok, nincs hitelük. Ha pedig nem bízik bennük, nem is követi őket a nép. Ha pedig alacsony rangú (alkotta az előírásokat), akkor legyenek azok bármily kiválóak, nem elég tiszteletre méltóak. S ami nem elég tiszteletre méltó, annak hitele sincs. Ha pedig nem bízik bennük, nem is követi őket a nép.

Ezért a nemes ember ⟨az uralkodó⟩ törvényei *(tao)* saját magában gyökereznek, s bizonyító tanúja az egész egyszerű nép *(su-min)*. Ha összehasonlítja (kormányzását) a Három Uralkodóval, nem talál eltérést. Ha az Ég és a Föld (tevékenysége) mellé állítja, nem talál ellentmondást. Ha a különféle szellemeket *(kui-sen)* hívja tanúul, semmi kétség nem marad hátra. Úgy vár akár száz nemzedékig is egy szent emberre, hogy az se kételkedhessék majd benne.

Azért hívhatja tanúul az összes szellemeket, anélkül hogy aztán valami kétség támadna, mert ismeri az Eget. S azért lehet biztos benne, hogy egy szent ember akár száz nemzedék múltán sem fog kételkedni benne, mert ismeri az embereket.

Így aztán a nemes ember magatartása nemzedékekre szólóan az égalatti törvénye *(tao)* lesz, tettei nemzedékekre szólóan az égalatti példaképe *(fa)*, szavai pedig nemzedékekre szólóan az égalatti mintája *(cö)* lesznek. Akik távol vannak tőle, vágyakozva néznek rá, akik pedig közel vannak hozzá, sohasem unják meg.

A Dalok Könyvében olvassuk: „Ott ⟨a fejedelemségekben⟩ senki sem gyűlöli, itt ⟨az udvarban⟩ senkit sem fáraszt, éjjel és nappal mindenki csak hírnevét örökíti."[13] Más módon a nemes ember nem tehet szert korai hírnévre az égalattiban.

30.

Csung-ni, mintha csak ősei lettek volna, örökbe vette Jao és Sun (bölcsességét), s példaképének Wen-t és Wu-t tartotta. Fent az Ég évszakaihoz igazodott, lent pedig megegyezett a vízzel és földdel. Hasonlóvá

lett az Éghez, amely mindent betakar és oltalmaz, s a Földhöz, amely mindent hordoz és támogat. Hasonlóvá lett a négy évszakhoz, amely egymást követve visszatér, s a naphoz és holdhoz, amelyek egymást felváltva fénylenek.
Minden dolog együtt növekedik, anélkül hogy ártanának egymásnak. (Az évszakok, a nap és a hold) együtt járják útjukat, anélkül hogy összeütköznének egymással. (Az Ég és a Föld) kisebb tevékenysége *(sziao-tö)* : mint a folyók folyása ⟨minden dologhoz külön-külön jut el⟩; nagy tevékenysége *(ta-tö)* pedig: a nagyszerű átalakulások. Ez teszi naggyá az Eget és a Földet.

31.

Csak akinek birtokában van az égalatti legnagyobb bölcsessége *(seng)*, csak az lehet elég okos, elég értelmes, elég bölcs és elég sokat tudó ahhoz, hogy kormányozni tudjon; (csak az lehet) elég nagylelkű, elég kegyes, elég nyájas és elég gyengéd ahhoz, hogy gondoskodjék mindenkiről; (csak az lehet) elég tevékeny, elég határozott, elég szilárd és elég kitartó ahhoz, hogy mindent keményen kézben tartson; (csak az lehet) elég önmegtartóztató, elég komoly, elég középen-álló *(csung)* és elég egyenes ahhoz, hogy mindenki tisztelje; (csak az lehet) elég rendezett, elég elvi, elég gondos és elég éber ahhoz, hogy megkülönböztetni tudjon.
(Az ilyen ember) mindent-átölelő és hatalmas, és (kimeríthetetlen) akár egy mély forrás. Mindig a megfelelő időben teszi láthatóvá (erényeit). Mindent-átölelő és hatalmas, akárcsak az Ég; (kimeríthetetlen) mint egy mély forrás, akárcsak a mélyvíz. Megmutatja magát, s az egész nép tiszteli; megszólal, s az egész nép bízik benne; cselekszik, s az egész nép megelégedett.
Így aztán hírneve szerteárad a Középső Fejedelemségben, eljut még a déli és északi barbárokhoz is, mindenhová, ahová csak hajók és kocsik elérnek, ahová csak az ember ereje elhatol, amit csak beborít az Ég, amit csak hordoz a Föld, ahol csak világít a Nap és a Hold, ahol csak dér és harmat esik, és mindenki, aki csak vérrel és lehelettel bír, tiszteli és szereti. Ezért (is) mondjuk, hogy méltó párja az Égnek.

32.

Csak akinek birtokában van az égalatti legnagyobb őszintesége, csak az lehet képes megállapítani az égalatti nagy szabályát *(ta-king* = az öt emberi kapcsolat törvénye), megalapítani az égalatti nagy alapját *(ta-pen* = az erények), s megismerni az Ég és Föld átalakító és fenntartó hatalmát. S vajon támaszkodhatik-e valamire (önmagán kívül)?
Mily igaz az emberségében, mily mély a forrás-voltában, mily hatalmas az Ég-voltában! Aki maga nem elég okos és értelmes, nem elég bölcs és sokat tudó, nem elég járatos az égi erényekben *(t'ien-tö)*, az hogyan is tudná felismerni őt?

33.

A Dalok Könyvében olvassuk: „Hímzett selyemruhája fölött még egyszerű vászonruhát is visel."[14] Nem akarja mutogatni a nagyon díszeset. Ezért a nemes ember útja: elrejteni (az erényeket), hogy napról napra jobban ragyoghassanak; a közönséges ember útja azonban: mutogatni őket, ha napról napra kevesebb is van belőlük. A nemes ember erénye *(tao)* ízetlen, de nem lehet megundorodni tőle; egyszerű, de ékes *(wen)*; természetes, de rendezett.
Aki tudja, hogyan lehet közeli (módszerekkel) messzire jutni, s tudja, hogyan lehet önmagunk által befolyásolni másokat *(feng)*, s tudja, hogyan nyilvánul meg a legparányibb ⟨a rejtett erény⟩, az beléphet az erényesek közé *(zsu tö)*.
A Dalok Könyvében olvassuk: „(A halak) a mélyben keresnek menedéket, de ott is élesen megvilágítják őket."[15] Ezért a nemes ember befelé fordulva megvizsgálja magát, és csak akkor lesz szívében megelégedett, ha semmi hibát nem talál magában. Az a hely, ahol a nemes embert senki sem érheti utol, ott van, ahol egyetlen ember sem láthatja ⟨a szívében⟩.
A Dalok Könyvében olvassuk: „Ügyelned kell arra, hogy a házadban semmi miatt ne kelljen szégyenkezned még a legsötétebb szobában sem."[16] Ezért a nemes embert akkor is tisztelik, ha meg sem mozdul, s akkor is bíznak benne, ha meg sem szólal.
A Dalok Könyvében olvassuk: „Felajánlva a húst és híva (a szelleme-

ket) nem beszélünk, így aztán semmi vita nem támad."[17] Ezért a nemes ember jutalmazás nélkül is buzdítani tudja a népet, s harag nélkül is eléri, hogy a nép jobban fél tőle, mint a pallostól vagy a hóhérbárdtól.

A Dalok Könyvében olvassuk: „Nem szükséges fitogtatni az erényét, minden fejedelem *(po-pi)* mintaképének tekinti."[18] Ezért a nemes ember őszintén tiszteletre méltó, s (ez esetben) az égalatti békében él.

A Dalok Könyvében olvassuk: „Én azt a ragyogó erényt szeretem, amelynek nincs szüksége hatalmas hangra és pompás külsőre."[19] A mester mondotta: „A hang és a külső megjelenés csak másodlagos dolgok a nép átalakításában." A Dalok Könyvében olvassuk még: „Az erény könnyű, mint a hajszál."[20] De még a hajszálnak is van valami súlya. A legnagyobb tökéletességet (a Dalok Könyve így jellemzi): „A magas Ég tevékenységének nincsen sem hangja, sem szaga."[21]

(Ebben a harmincharmadik fejezetben Cï-szï, miután az előző fejezetekben a legnagyobb tökéletességről beszélt, visszafordul és ennek gyökerét kutatja. Felhívja a bölcsesség tanulóját, hogy mindenekelőtt önmagára ügyeljen még a legsajátabb dolgaiban is, majd fokozatosan eljut odáig, hogy kimondja: az égalatti békéjét az igazi tiszteletreméltóság biztosítja. Dicséri még (az erény) csodálatosságát, egészen addig, hogy nincsen sem hangja, sem szaga. Ezzel egész művének summázatát nyújtja igen tömör szavakkal. Tanításának mind újabb és újabb ismétlésével, azzal a szándékkal, hogy tanítsa az embereket, igen nagy mélységet és világosságot ért el. Hát lehet-e, hogy a bölcsesség tanulója ne egész szívével tanulmányozza?)

JEGYZETEK

A NAGY TANÍTÁS

[1] Cs'eng-cï — Cs'eng Ji (1033—1107), konfuciánus filozófus a Szung-korban, az ugyancsak filozófus Cs'eng Hao (1032—1085) öccse. A két fivér tanítása, a törvény *(li)* elsődlegességéről az anyagi szubsztanciával *(k'i)* szemben, igen nagy hatással volt Csu Hi objektív idealista rendszerének kialakulására.

[2] A Beszélgetések — *Lun-jü*. A *Meng-cï* — az előbbi után a legjelentősebb Csou-kori konfuciánus könyv, amely Meng-cï, a filozófus tanait tartalmazza tanítványai feljegyzésében.

[3] Ceng-cï — Ceng Sen (lásd a *Lun-jü* 2. jegyzetét).

[4] A „K'ang-nak szóló intelmek": *Su king* 4, IX. fejezet (a hagyományos szöveg beosztása szerint), amelyben Wu-wang tanácsokkal látja el fivérét, K'ang-su-t, kinevezvén őt Wei kormányzójává. A „T'ai-kia" fejezet: *Su king* 3, V., a könyv egyik nem hiteles (Han-kori?) fejezete, amelyben a Sang-Jin dinasztia alapítójának, T'ang-nak a főminisztere, Ji-jin beszél T'ang utódához, T'ai-kia-hoz. „Az Uralkodó rendeletei": a *Su king* „Jao rendeletei" című fejezete (1, I.).

[5] Kínában régi szokás a maradandó értékű használati tárgyakra erkölcsös mondásokat vésni. T'ang (a Sang-Jin dinasztia alapítója) fürdőkádjáról egyébként nem tudunk közelebbit.

[6] *Sï king* 235, 3—4.

[7] *Sï king* 303, 15—16; 230, 9—10.

[8] *Sï king* 235, 25—26.

[9] *Sï king* 55, 1—9.

[10] *Sï king* 269, 13. A régi királyok: Wen-wang és Wu-wang, a Csou-dinasztia két alapítója.

[11] Jao és Sun — lásd a *Lun-jü* 92. jegyzetét. Kie és Csou — a mitikus Hia-dinasztia és a Sang-Jin dinasztia utolsó, zsarnok királyai (Csou-hoz lásd a *Lun-jü* 163. jegyzetét), akik eljátszották az „égi megbízatást", s ezért a következő dinasztiának „égi megbízatásra" meg kellett döntenie uralmukat. Mindkettőjük mondája a Csou-hagyományok része, s célja a Csou hódítás erkölcsi igazolása.

[12] A *Sï king* 6. dalának harmadik strófája a konfuciánus értelmezés szerint. Újabb felfogásban a strófa így hangzik:

Milyen üde a barackfa!
Hogy virulnak a levelei!
Ez a leány férjhez megy,
Illő is, hogy háza ⟨férje⟩ legyen.

[13] A *Sï king* 173. versének 17. sora, amely — a *Ta hio* szerzőjének értelmezésével is egybehangzóan — így is fordítható: „(A fejedelem) jó példát mutat bátyjának és öccsének". Az „illő viselkedés" tehát: a példamutatás.

[14] *Sï king* 152, 17—18.

[15] *Sï king* 172, 15—16.

[16] *Sī king* 191, 1–4. A versben egy Kia-fu nevű költő panaszkodik a hivatalnokok méltatlansága miatt.
[17] *Sī king* 235, 45–48. A Jin-ek: a Sang-Jin dinasztia uralkodói.
[18] „Cs'u könyve" – Cs'u fejedelemség krónikája; a fennmaradt szövegek közül csak a Csou-kor végi *Kuo jü* című gyűjtemény Cs'u-val foglalkozó része tekinthető ilyesféle műnek.
[19] Fan, az anyai nagybácsi – Wen-wang nagybátyja, aki nagy jövőjű unokaöccséről ("a száműzött"-ről) mondja ezeket a szavakat.
[20] A „C'in-beli beszéd": a *Su king* utolsó fejezete, C'in fejedelmének ünnepi szónoklata hivatalnokaihoz. Az itt idézett szöveg nem pontosan azonos a *Su king*-ban olvashatóval.
[21] Meng Hien-cï – Csung-szun Mie, híres-bölcs Lu-beli főhivatalnok a Konfuciusz születése előtti időkben. Az idézett mondatok egy elveszett Lu-beli könyvből származhatnak.

A KÖZÉP MOZDULATLANSÁGA

[1] Cs'eng-cï – lásd a *Ta hio* 1. jegyzetét.
[2] Jang mester – Szung-kori filozófus (1053–1135), Cs'eng Hao tanítványa Cs'eng Ji barátja (lásd a *Ta hio* 1. jegyzetét).
[3] Vö. *Lun-jü* VI, 27.
[4] *Sī king* 239, 9–10.
[5] *Sī king* 158, 5–6.
[6] *Sī king* 164, 25–30.
[7] *Sī king* 256, 62–64. A szellemek: az ősök szellemei. Az utolsó sor újabb értelmezésben: „Csekélységgel is lehet undorodást kelteni bennük" – ami nem mond ellent szövegünk szerzője felfogásának sem.
[8] *Sī king* 249, 1–6.
[9] *Sī king* 267, 1–2; majd 267, 3–4.
[10] *Sī king* 260, 29–30.
[11] Vö. *Lun-jü* III, 9. és 14., valamint az ezekhez fűzött jegyzetek.
[12] A „három fontos dolog" értelmezése nagyon bizonytalan.
[13] *Sī king* 278, 5–8; a hagyományos értelmezés szerint. Újabb felfogásban a himnusz így hangzik:

Több sorban szállnak a kócsagok
Ott azon a nyugati sáncon.
Vendégeink megérkeznek,
Ilyen az ő megjelenésük is.
Itt nincs olyan, ami ne tetszene (a szellemeknek),
Ott nincs ami undorítaná őket ⟨áldozatunk hibátlan⟩.
Bárcsak itt lehetnénk éjjel-nappal (a templomban),
Hogy örökössé tegyük (őseink) hírnevét!

[14] *Sī king* 57, 2 (változat).
[15] *Sī king* 192, 79—80.
[16] *Sī king* 256, 58—59.
[17] *Sī king* 302, 9—10.
[18] *Sī king* 269, 11—12.
[19] *Sī king* 241, 74—75. (Az Úr szavai Wen-wang-hoz.)
[20] *Sī king* 260, 42. (Egy közmondás, amelynek másik fele: „De a nép közül csak kevesen tudják felemelni.")
[21] *Sī king* 235, 53—54.

MO TI

Nem sokkal Konfuciusz után, az i. e. V. század második felében élesen antipatriarchális tanokkal lépett fel Mo Ti, megtisztelőbb nevén Mo-cï (Mo mester). Életéről még kevesebb biztos adatunk van, mint Konfuciusz életéről; egyes számítások szerint kb. i. e. 480-tól 397-ig élt. Valószínűleg ő is Lu-ból származott, bár Szung-ból és Cs'u-ból is eredeztetik. Nem tudjuk, hol és mikor kezdett tanítani, csak annyi látszik bizonyosnak, hogy a kicsiny Lu-jang fejedelme, Wen-cï, aki Cs'u uralkodói családjából származott s Hui király (i. e. 487—430) főhivatalnoka volt, Mo Ti tanítványául szegődött, majd magával vitte Lujang-ba és tanácsosává tette. Mo Ti-nak alkalma volt találkozni Hui királlyal is, ám az — öreg korára hivatkozva — elhárította magától, hogy a gyakorlatba ültesse át a filozófus tanait, s Mo Ti végül is visszatért Lu-ba, ahol megalapította iskoláját és haláláig tanított.

Tanainak nem is takargatott célja: az arisztokrácia hatalmának megtörése, a patriarchális család szétzúzása. Nézetei osztály-gyökerének megértéséhez érdekes volna biztosat tudnunk a származásáról. Önmagát (Cs'u-beli utazása alkalmával) közrendűnek mondja, de ez valószínűleg csak azt jelenti, hogy nem visel hivatalt. Mindenesetre nem lehet véletlen, hogy Lu-ban Mo Ti még annyira sem tudta vinni, mint Konfuciusz, s tanait egyedül a kicsiny Lu-jang fejedelme fogadta szívesen. Semmi kétségünk nem lehet afelől, hogy — akármilyen származású volt — viszonylag széles és dolgozó tömegek érdekeit fogalmazta meg. Felvetették, hogy Mo Ti filozófiája valamiféle kóbor lovagság, egyik fejedelemtől a másikhoz vándorolgató zsoldos katonaság érdekeit fejezte ki. Ennél sokkal valószínűbb, hogy (e katonákkal együtt) kereskedők, kézművesek és alsóbb hivatalokat betöltő szegényebb írástudók tömegeiről van szó, talán még rabszolgákról is, olyan emberekről tehát, akiknek érdekei beleütköznek a patriarchális rend korlátaiba, s akik a patriarchális család szétzúzása útján is készek támogatni a központosító törekvéseket.

Nincs adatunk arról, hogy Mo Ti mit tanított Lu-ban, de tudjuk, hogy néhány tanítványát hivatalhoz juttatta, s egyébként is, ha iskoláját egyáltalán megtűrték, akkor hivatalnok-képző iskolának kellett lennie. Mo Ti, a konfuciánus szertartások és a patriarchális morál ellensége, nem taníthatta a régiség hagyományát, mint Konfuciusz, fel kell tehát tételeznünk, hogy főképpen gyakorlati hivatalnok-munkára, írásra-olvasásra, beszédek mondására, munkák megszervezésére oktatta tanítványait. Erre mutat például az a tény, hogy már a Csou-kori hagyomány nemcsak a filozófust tiszteli Mo Ti-ban, hanem nagy feltalálónak és haditechnikusnak is tartja, s alakját kapcsolatba hozza Lu Pan-nal, az ácsok legendás védőistenével. S való igaz, hogy az i. e. III. század folyamán az általa alapított iskolából nőtt ki egy igen fontos logikai iskola, amelynek fennmaradt formulái között mechanikai és optikai kísérletekre bukkanunk, s egész tevékenysége mögött ott érezzük a kétkezi munkát. Végül egy városok megerősítésével és más haditechnikai kérdésekkel foglalkozó iskola ugyancsak Mo Ti-t vallja mesterének.

Tanításait követői jegyezték fel az i. e. III. században, a logikai, haditechnikai és más iskolák műveivel együtt. A *Mo-cī* című könyv a Hankorból maradt ránk, de Csou-kori voltához nem fér kétség. A gyűjtemény valószínűleg legrégibb része a Mo Ti beszélgetéseit megörökítő három fejezet (a hagyományos számozás szerint a 46—48. fejezetek). Ezeket a *Lun-jü* módjára szerkesztett feljegyzéseket talán már közvetlen tanítványai kezdték készíteni. Mo Ti filozófiájának valamennyi fontos gondolatát tartalmazzák, s azonnal megállapíthatjuk belőlük, hogy az antikonfuciánus nézetek megfogalmazása egészen új módszer alkalmazásával jár. Ahelyett, hogy csupán kinyilatkoztatna, mint Konfuciusz a legtöbb esetben, Mo Ti *bizonyítani* igyekszik állításait. Mo Ti beszélgetéseit talán Konfuciusz mondásaival egyidőben jegyezték fel, mégis, a *Lun-jü* és e három fejezet között csak külső hasonlóság van, mert Mo Ti érvel, bizonyít, nem egyedül a régiség tekintélyére hivatkozik. Ezzel pedig igen jelentős lépést tesz az igazi filozófia felé.

De Mo Ti ennél sokkal tovább is ment. A *Mo-cī* gyűjtemény 8—37. fejezete: összefüggő, tanulmányszerű formában a motista rendszer tíz legfontosabb tételének kifejtése. A rendszer tíz tételéről három-három tanulmány készült (a harmincból hét elveszett). A legelterjedtebb fel-

fogás szerint e párhuzamos fejezeteket olyan Mo Ti-követők írták az i. e. III. században, akik három, egymástól alig különböző motista iskolához tartoztak. H. Maspero azonban egy szerző keze nyomát látja a párhuzamos fejezeteken is, és feltételezi, hogy a tíz tétel feldolgozását maga Mo Ti írta, s az egyenként három párhuzamos fejezet ugyanannak a szövegnek három redakciója a három iskola szerint *(La Chine antique.* 389—390. l.). Való igaz, hogy a szöveg gyakran ismétlődő formulája szó szerint csak annyit jelent: „A mester, Mo-cï mondta (v. mondja)"; ám aligha kétséges, hogy a szövegek mai formájukban nem régebbiek az i. e. III. századnál, s ezért megnyugtatóbbnak tartjuk a formula „Mesterünk, Mo-cï" fordítását. A. Forke feltételezi, hogy létezett egy ős-szöveg, s a párhuzamos fejezeteket összehasonlítván megkülönböztet egymástól egy tömör feldolgozást, amely legközelebb állhatott az ős-szöveghez, egy bővebb feldolgozást és egy parafrázist, utalva Márk, Máté és Lukács evangéliumára *(Mê Ti, des Sozialethikers und seiner Schüler philosophische Werke.* Berlin 1922, 21—24. l.). Fordításunkban a tíz tanulmány Forke által megállapított tömör változatai olvashatók (három kivétellel: a zene elítéléséről csak a bővített feldolgozás maradt fenn, a mértéktartó temetésről és a szellemekről pedig csak a még ennél is terjengősebb parafrázis).

A beszélgetésekből is, a rendszer tíz tételének kifejtéséből is világosan látható, hogy Mo Ti tulajdonképpen Konfuciusz tanaiból indul ki, a konfuciánus elvek haladó mozzanatait fejleszti tovább, de úgy, hogy filozófiájának minden lényeges pontja szembefordulást jelent a patriarchális arisztokráciával és a konfucianizmussal. *A kiválóak megbecsülése*, ez az ismert konfuciánus elv Mo Ti-nál az egyeduralkodó korlátlan kinevezési jogát jelenti, *Az egyetértés megbecsülése* pedig az alárendeltek feltétlen engedelmességét a feljebbvalóknak, végső fokon a despotának, aki *Az egyetemes szeretet* révén minden alattvalójának egyformán korlátlan ura, hiszen akarata minden engedelmes alattvalójának akarata is. A bürokratikus despotizmus e számunkra meghökkentő elméletében igen nagyra kell értékelnünk a központi hatalom megerősítésének szándékát. Az igen bátor fejtegetések mögött az a felismerés rejlik, hogy a konfucianizmus voltaképpen nem a központi hatalom, hanem a patriarchális arisztokrácia érdekeit szolgálja, s hogy a Konfuciusztól is emlegetett erős államhatalom nem valósítható meg

a konfuciánus módszerekkel. A történelem tanúsága szerint Konfuciusz elképzelése is, Mo Ti javaslata is utópia volt: C'in Sï Huang-ti éppen nem *A támadás ellenzése* szellemében, hanem hódítással teremtette meg az egységes kínai államot. Mo Ti korában azonban az egységesítés gondolata még korai volt. S a kétféle utópia között nagy különbség van: Konfuciuszé nem sérti a patriarchális arisztokráciát, Mo Ti-é azonban széles néptömegek tiltakozását fejezi ki az arisztokrácia élősdisége, fényűzése és önkénye ellen.

Az egyetemes szeretet elve, amely Mo Ti filozófiájának középponti gondolata, az „emberség" *(zsen)* konfuciánus elvéből indul ki, de oly mértékben kitágítja, hogy megvalósítása egyenesen a patriarchális család és morál szétrombolását követeli meg. Új, haladó tartalommal telítődik az „igazságosság" *(ji)* elve is, patriarchális erényből állampolgári kötelességgé válik. Mo Ti már nem utasítja el hazug módon a hasznosság *(li)* elvét, ellenkezőleg, az államvezetés, sőt a morál alapjává teszi. Ezen az alapon fejti ki a támadás ellenzése, a *Mértéktartás a fogyasztásban*, a *Mértéktartás a temetésnél* és *A zene elítélése* elveit: megannyi éles támadását az arisztokrácia szertartás-kultusza, fényűzése, élősdisége ellen. Mo Ti felfogásában a haszon: a relatíve egyre szegényedő néptömegek érdeke.

Filozófiájában új módon jelenik meg az Ég *(t'ien)* fogalma is. A konfucianizmusban az Ég elvont, mintegy az ősök összességét jelenti, Mo Ti felfogásában már-már személyes istenné válik. Nyilvánvaló, hogy ez az isten a földön óhajtott egyeduralkodó alakjának kivetítése, s célja egy olyan hatalom létesítése, amelyet semmi módon nem lehet kijátszani, mert bepillanthat a patriarchális családok minden rejtekébe is. S Mo Ti elméletében *Az Ég szándéka* nem azonos többé az ősöktől megszabott, megváltoztathatatlan sorssal *(ming)*, hiszen ez a személyes Ég nemcsak elvontan és nagy időközönként, hanem igen konkrétan és minduntalan beavatkozik az emberek életébe, s mint a *Magyarázat a szellemekről* tudtunkra adja, segítségére vannak még a szellemek is, jutalmazói minden derékségnek és kiválóságnak, büntetői minden bűnnek. Mo Ti szellemei ugyancsak a konfuciánus szellem-fogalomból lettek, azaz az ősök szellemeiből, de tevékenységük nem korlátozódik már egy-egy patriarchális család falai közé; hanem az egyes embert származásától függetlenül büntetik vagy jutalmazzák. A szellemek léte-

zésének azok a tagadói, akikkel Mo Ti vitázik, természetesen a konfuciánus ritualisták, s csupán az *ilyen* szellemek létezését tagadják, mert a patriarchális család számára sokkal biztonságosabb, ha az ősök, a múlt megszabta sorsra hivatkoznak. Ezzel a sorssal állítja szembe Mo Ti *Az eleve elrendelés elítélése* jelszavát, az ősök rendelésétől szabad egyéni cselekvés gondolatát. Eddig csak úgy juthatott el, ha felismerte, hogy az „égi megbízatás", „eleve elrendelés" konfuciánus elvének igazi tartalma : az ősök, a múlt, a patriarchális család béklyóit kell rakni az egyénre, máskülönben vége az arisztokrácia hatalmának.

Mo Ti tíz tétele jól átgondolt, kidolgozott rendszer; még a tíz fejtegetés mai, a fennmaradt szövegben található egymásutánjában is van bizonyos átgondoltság. Érvelésének viszonylag igen fejlett, Kínában őelőtte ismeretlen logikája miatt nagyra kell becsülnünk filozofálásának módszerét, amellyel tulajdonképpen igazi filozófiát teremtett Kínában. Rendszerében vannak materialista mozzanatok, amelyek közül legfontosabb a hasznosság elve, de ismeretelméleti szempontból ennél is jelentősebb, hogy az igazság kritériumaként számtalanszor hivatkozik a tapasztalatra (igaz, hogy még a szellemek létezésének bizonyítására is).

Az Ég és a szellemek vallásos felfogása miatt Mo Ti-t egyesek vallásalapítónak nevezik, s hivatkozni szoktak arra is, hogy iskolája katonás rendben szerveződött meg, „nagymesterrel" az élén, vasfegyelemben. Nézetünk szerint a motista iskola szervezete természetes következménye a tanok szellemének, a motisták képviselte rétegek hányatott sorsának, „társadalmon-kívüliségének" és egyéb tényezőknek. S azt, hogy Konfuciusz Mo Ti követői képviseltek-e inkább vallást, könnyűszerrel meg lehet ítélni *A konfuciánusok elítélése* című fejezetből. E vitairat, amely a Csou-kor vége felé íródott, a vita hevében néha ugyan elragadtatja magát, de a patriarchális családok ritualistáiról eleven képet fest és meggyőző bírálatot mond.

Mo Ti iskolája, amelynek elméleti-logikai műveivel még találkozni fogunk, az egységes kínai állam megteremtésekor eltűnt a kínai filozófia színpadáról. De hatása elérte a konfuciánusokat is, s eltűnésének éppen az lehet a legfőbb oka, hogy Mo Ti utópiáját C'in Sï Huang-ti és a legista politikusok végül is lényegében valóra váltották.

Tőkei Ferenc

46. *fejezet*
KENG CSU[1]

1.

Mesterünk, Mo-cï megharagudott Keng Csu-cï-ra. Keng Csu-cï így szólt: „Vajon nem vagyok különb, mint mások?" Mesterünk, Mo-cï így válaszolt: „Ha fel akarok menni a T'ai-hang-ra,[2] s hátasállatnak van egy jó paripám meg egy juhom, melyikre kell ülnöm?" Keng Csu-cï így felelt: „A jó paripára." „De miért a paripára?" — kérdezte mesterünk, Mo-cï. „Mert a paripa — felelte Keng Csu-cï — elbírja a terhet." Mesterünk, Mo-cï ekkor így szólt: „Nos, azt hiszem, te is jól elbírod a magad terhét."

2.

Wu-ma cï[3] mesterünkkel, Mo-cï-val beszélgetve így szólt: „rossz és jó szellemek bölcsessége hogyan aránylik a szent emberek *(seng-zsen)* bölcsességéhez?" Mesterünk, Mo-cï így felelt: „A szellemek bölcsessége úgy aránylik a szent emberekéhez, mint a különösen finom hallású és éles szemű emberek (érzékelése) a süketekéhez és vakokéhoz. — Az ősidőkben, amikor a Hia-dinasztia kezdett uralkodni, megbízták Fei Lien-t,[4] hogy bányásszon fémet a hegyekben, amit aztán K'un-wu-ban formába öntöttek.[5] Utána megbízták Weng Nan Ji-t, kérjen jóslatot a kegyes tekintetű teknősbékapáncéltól.[6] A jóslat így hangzott: „A *ting*-edénynek, ha elkészül, négy lába lesz és négy oldala. Magától főz majd, tüzelés nélkül; magától elrejtőzik, anélkül hogy felemelnék; magától megy majd, anélkül hogy elmozdítanák. Vele áldozzanak K'un-wu vidékén, s (a szellemek) élvezni fogják az áldozati ételeket." Tovább értelmezve a jósjeleket, Ji azt mondotta még: „(A szellemek) elfogadják az áldozati ételeket. Vastagon gomolyogva fehér felhők jönnek, egy délről, egy északról, egy nyugatról, egy keletről;[7]

s a kilenc áldozati edény *(kiu ting)* elkészülte után odaérnek a három birodalomhoz *(szan kuo)*.[8] A Hia-uralkodók el fogják veszíteni (a kilenc *ting*-et), és a Jin-beliek fogják megkapni. A Jin-ek is el fogják veszíteni, s megkapják Csou emberei. Míg a Hia- és a Jin-dinasztiától megkapják a Csou-k, addig sok száz esztendő múlik el." — Nos, ha a szent emberek *(seng-zsen)* össze is gyűjtik a legjobb hivatalnokaikat *(liang-cs'en)*, s tanácskoznak is legkiválóbb főembereikkel *(kie-sziang)*, vajon megtudhatják-e, hogy mi fog történni sok száz évvel később? A holtak szellemei és démonai azonban mindezt tudják. Ezért mondottam, hogy a szellemek bölcsessége úgy aránylik a szent emberekéhez, mint a különösen finom hallású és éles szemű emberek (érzékelése) a süketekéhez és vakokéhoz."

3.

Csï T'u-jü és Hien Cï-sï[9] megkérdezte mesterünket, Mo-cï-t: „A helyes cselekvés *(wei ji)* szempontjából mi a legfontosabb dolog?" Mesterünk, Mo-cï így felelt: „Úgy van ez, mint egy fal építésekor. Akik döngölni tudnak, azok döngölik; akik földdel feltölteni tudják, azok földdel töltik; akik emelni tudják, azok emelik. Így készül el a fal. Az igazságos cselekvés *(wei ji)* dolgában ugyanez a helyzet. Akik beszélni és vitatkozni tudnak, azok beszélnek és vitatkoznak; akik könyveket magyarázni tudnak, azok könyveket magyaráznak; akik pedig tevékenykedni tudnak, azok tevékenykednek. Így teljesedik ki az igazságosság *(ji-si)*."

4.

Wu-ma cï mesterünkkel, Mo-cï-val beszélgetve így szólt: „Mester, te egyetemes módon szereted *(kien-ai)* az egész égalattit, de még senki sem mondta, hogy különösebben hasznára lennél. Én pedig nem szeretem az egész égalattit, de még senki sem mondta, hogy különösebben ártottam volna neki. Egyikünk műve *(kung)* sem bontakozott ki még, miért hiszed tehát, hogy csak neked lehet igazad, s miért itélsz el engem?"

Mesterünk, Mo-cï így szólt: „Vegyük példának, hogy valaki tüzet gyújt, s ehhez egy ember vizet hoz, hogy eloltsa, egy másik ember

azonban tüzet hoz, hogy megnövelje. Egyikük műve sem tud kibontakozni, de mégis, melyiket becsülöd inkább a két ember közül?" Wu-ma cï így felelt: „Annak az embernek a szándékát helyeslem, aki vizet hoz, azét pedig, aki tüzet hoz, elítélem."
Mesterünk, Mo-cï ekkor azt mondta: „Nos, én ugyanígy helyeslem az én szándékomat, s elítélem a te szándékodat."

5.

Mesterünk, Mo-cï ajánlotta Keng Csu-cï-t Cs'u-ba. Két-három úr *(cï)* ott meglátogatta őt, s ő csak három pint *(seng)* étellel kínálta meg őket, a vendéglátása nem volt valami bőkezű. Az urak tudtára adták ezt mesterüknek, Mo-cï-nak, mondván: „Keng Csu-cï alighanem szűkölködik Cs'u-ban, mert amikor meglátogattuk, csak három pint étellel kínált meg bennünket, a vendéglátása nem volt valami bőkezű." Mesterünk, Mo-cï annyit mondott: „Sose lehet tudni." Nem sokkal később (Keng-Csu-cï) tíz aranyat küldött mesterünknek, Mo-cï-nak, mondván: „Tanítványodnak *(hou-seng)*, ki a halált is megérdemelné, van ez a tíz aranya, s szeretné, ha a mester használná fel őket." Mesterünk, Mo-cï ekkor megjegyezte: „Íme, valóban nem lehetett tudni."

6.

Wu-ma cï arról beszélt, hogy mesterünk, Mo-cï úgy akar igazságosan cselekedni *(wei ji)*, hogy segíti azokat az embereket, akiket sohasem látott, s gazdagon megajándékozza azokat a szellemeket, akiket ugyancsak sohasem lát, tehát a mester ilyen tettei egyszerűen őrültségek. Mesterünk, Mo-cï így szólt: „Tegyük fel, hogy van két szolgád *(cs'en)*, s közülük az egyik csak akkor végzi a dolgát, ha lát téged, ha pedig nem lát, nem dolgozik, a másik azonban akkor is elvégzi a dolgát, ha lát téged, akkor is, ha nem lát. Melyiket becsülöd többre kettőjük közül?"
Wu-ma cï azt felelte: „Azt becsülöm többre, amelyik éppen úgy végzi a dolgát akkor is, ha lát engem, akkor is, ha nem lát."
„Nos, ha így van — mondta mesterünk, Mo-cï —, akkor te is az őrültet becsülöd többre."

7.

Cï-hia[10] egy követője megkérdezte mesterünket, Mo-cï-t, hogy vajon a nemes embernek *(kiün-cï)* szabad-e hadakoznia. Mesterünk, Mo-cï azt felelte: „A nemes ember nem hadakozhatik." Cï-hia követője így szólt: „Hiszen még a kutyák és disznók is hadakoznak egymással, hogyan is lehetne, hogy éppen az írástudók *(sï)* ne hadakozzanak?" „Nagyon szomorú! — mondta ekkor mesterünk, Mo-cï. — Szavakban T'ang-ot és Wen-t[11] dicsérik, tettekben azonban a kutyákat és disznókat utánozzák. Nagyon szomorú!"

8.

Wu-ma cï mesterünkkel, Mo-cï-val beszélgetve azt mondta: „Ha mellőzzük a mai embereket és csak a régi királyokat dicsérjük, akkor voltaképpen kiszáradt csontokat magasztalunk. Akárcsak az ács, aki csak száraz fát ismer, de élőt már egyet sem."
Mesterünk, Mo-cï azt felelte neki: „Ami az égalattit élteti, az a régi királyok elvei és tanításai. Ha most a régi királyokat magasztaljuk, akkor azt dicsérjük, ami az égalattit élteti. Nem dicsérni azt, ami magasztalásra méltó: erkölcstelenség *(fei-zsen)*."

9.

Mesterünk, Mo-cï mondotta: „Ho jade-köve,[12] Szui fejedelmének gyöngyszeme,[13] a három jujuba és a hat ritkaság:[14] ezekről mondják, hogy a fejedelmek *(csu-hou)* kincsei. Vajon gazdaggá tudják-e ezek tenni az országot *(kuo kia)*, szaporítani tudják-e a népesség számát, rendezni tudják-e az ítélkezést és kormányzást, biztosítani tudják-e a nyugalmat a különböző vidékeken? Nem. Kincsnek csak akkor tarthatunk valamit, ha hasznot tud hajtani. Ho jade-köve, Szui fejedelmének gyöngyszeme, a három jujuba és a hat ritkaság azonban nem tud hasznot hajtani az embereknek, nem lehetnek tehát az égalatti kincsei. Ám ha az ország *(kuo kia)* kormányzásában az igazságosságot *(ji)* alkalmazzák, akkor a nép biztosan megsokasodik, az ítélkezés és kormányzás rendeződik, és minden vidék nyugalomban élhet. Az, amit kincsnek nevezünk, hasznára tud válni a népnek, márpedig az igazsá-

gosság használ az embereknek. Ezért mondom én, hogy az igazságosság az égalatti legnagyobb kincse."

10.

Sö fejedelme, Cï-kao[15] a kormányzásról tett fel kérdést Csung-ninak: „Ahhoz, hogy valaki jól tudjon kormányozni, milyennek kell lennie?"
Csung-ni azt felelte neki: „Ha valaki jól kormányoz, akkor közelébe jönnek, akik távol voltak tőle, s újra barátaivá lesznek, akik csak régen voltak azok."
Amikor mesterünk, Mo-cï meghallotta ezt, így szólt: „Sö fejedelme, Cï-kao nem kapott választ a kérdésére, Csung-ni pedig nem tudta, hogyan kell helyesen megfelelnie. Sö fejedelme, Cï-kao talán nem tudta, hogy ha valaki jól kormányoz, akkor közelébe jönnek, akik távol voltak tőle, s újra barátaivá lesznek, akik csak régen voltak azok? Ő azt kérdezte, hogy ehhez az illetőnek milyennek kell lennie. (Konfuciusz) tehát nem azt mondta meg, amit (Cï-kao) nem tudott, hanem csak azt, amit (Cï-kao) úgyis tudott. Így történt, hogy Sö fejedelme, Cï-kao nem kapott választ a kérdésére, Csung-ni pedig nem tudta, hogyan kell helyesen megfelelnie."

11.

Mesterünk, Mo-cï azt mondotta Lu-jang Wen nevű fejedelmének.[16] „Amikor a nagy országok megtámadják a kicsinyeket, az olyan, mint amikor a gyermekek lovasdit játszanak. Ha ugyanis a gyermekek azt játsszák, hogy ők lovak, akkor csak a saját lábukat fárasztják ki. Mármost, ha egy nagy ország rátámad egy kicsire, akkor a megtámadottak, azaz a parasztok *(nung-fu)* nem tudják művelni a földet, asszonyaik nem tudnak szőni, mert most a védekezés a dolguk. A támadók pedig, akik ugyancsak parasztok, nem tudják művelni a földet, aszszonyaik nem tudnak szőni, mert most a támadás a dolguk. Ezért ha a nagy országok megtámadják a kicsinyeket, az éppen olyan, mint mikor a gyermekek lovasdit játszanak."

12.

Mesterünk, Mo-cï mondotta: „Olyan szavakat, amelyeket tettekre lehet váltani, mindig kimondhatunk, olyanokat azonban, amelyek nem megvalósíthatók, ne mondogassunk örökké. Mert ha szüntelenül olyasmiről beszélünk, ami megvalósíthatatlan, az merő szájjártatás."

13.

Mesterünk, Mo-cï megbízta Kuan K'ien-ao-t, küldje el Kao Sï-cï-t Wei-be.[17] Wei fejedelme aztán busás fizetést adott neki és miniszteri *(k'ing)* rangra emelte. Kao Sï-cï három kihallgatáson keresztül tudta csak elmondani valamennyi tanácsát, de mivel szavait nem ültették át a tettekbe, elbúcsúzott és C'i-be utazott. Amikor mesterünk, Mo-cï elé járult, így szólt: „Wei fejedelme a te kedvedért, mester, busás fizetést adott nekem, miniszteri rangra emelt, én pedig csak három kihallgatáson keresztül tudtam kifejteni valamennyi tanácsomat. Beszédemet azonban nem követték tettek, ezért elhagytam őt. Wei fejedelme most alighanem bolondnak tart."

Mesterünk, Mo-cï azt mondta: „Ha jogosan hagytad ott, akkor mit árthat az, hogy bolondnak tart? A régi időkben Csou fejedelme, Tan, rossz véleményt alkotott magának Kuan-su-ról, otthagyta tehát a három főembert *(szan kung)* és attól fogva keleten élt, Sang-jen-ben.[18] Az emberek mind bolondnak nevezték. A későbbi nemzedékek azonban dicsérték kiváló erényét *(tö)*, s szüntelenül magasztalják a nevét *(ming)* mind a mai napig. Én is úgy hallottam, hogy az igazságos cselekedet *(wei ji)*, mit nem téveszt meg a gáncsoskodás, nagy dicsőséget szerez. Ha jogosan hagytad el, akkor mit árthat az, hogy bolondnak tart?"

Kao Sï-cï pedig így szólt: „Hogy is merészkedtem volna nyomós ok nélkül elhagyni? Régebben egyszer azt mondottad, mester: 'Ha az égalattiból hiányoznak a helyes elvek *(wu tao)*, akkor az erényes írástudó *(zsen-sï)* nem élhet jólétben.' Nos, Wei fejedelme nélkülözi a helyes elveket, s ha én elfogadtam volna tőle a jövedelmet és hivatalt, akkor tönkretettem volna olyan valakit, akinek vezetnie kell az embereket *(zsen-csang)*."

Mesterünk, Mo-cï megörült a szavainak, s mesterünket, K'in-cï-t[19] beszólítva azt mondotta: „Ezt hallgassad. Hogy valaki hátat fordított az igazságosságnak és a jövedelem felé fordult, olyat már sokszor hallottam, de hogy valaki hátat fordítson a jövedelemnek és az igazságosság felé forduljon, ilyet csak Kao Sï-cï példáján láthatunk."

14.

Mesterünk, Mo-cï mondotta: „Ha egy mai szokások szerint élő nemes embert, noha szegény, gazdagnak neveznek, akkor megharagszik. De ha az igazságosság hiányzik ugyan belőle, mégis igazságosnak nevezik, akkor örvendezik. Hát nem fonák dolog?"

15.

Kung Meng-cï így szólt: „Az emberek múltbeli létezése háromféle volt." Mesterünk, Mo-cï azt mondta erre: „Kik voltak hát a múltbeli emberek, hogy azt mered mondani, háromféle volt a létezésük? Nem tudhatod, hogy az emberek léteztek-e már a múltban is, s hogy a később-születetteknél *(hou-seng)* az a létezés tért-e vissza."
„Ha a mester, Mo-cï egy ilyen újjászületett *(fan-csö)*, vajon bűnös vagyok-e én abban? Én csak a te visszatérésed után következtem" ⟨— mondta Kung Meng-cï⟩.
Mesterünk, Mo-cï így felelt: „Olyan ez éppen, mint amikor a három hadsereg vereséget szenved, s az elveszettek közül valaki később előáll és kéri a jutalmat."[20]

16.

Kung Meng-cï azt mondta: „A nemes *(kiün-cï)* nem alkot, hanem csak utánoz."
Mesterünk, Mo-cï azt felelte: „Nem így van. Az emberek közül az egészen nem-nemesek a régiek erényét *(san)* sem utánozzák, s a mai korban sem alkotnak semmi jót *(san)*. A kevésbé nem-nemesek ugyancsak nem utánozzák a régiek erényét, de önmagukban megvan ez az erény, tehát alkotnak, s azt kívánják, hogy az erény belőlük induljon ki. Ha most valaki utánoz, de nem alkot, az ugyanaz, mint aki nem

szeret követni, de maga alkot. Én úgy gondolom, hogy aki a régiek erényét utánozza, a mai kor erényét pedig megalkotja, az még az erény növekedését is kívánja."

17.

Wu-ma cï mesterünkkel, Mo-cï-val beszélgetve így szólt: „Én más vagyok, mint te, én nem tudok egyetemesen szeretni *(kien-ai)*. Én a Cou-belieket jobban szeretem, mint a Jüe-belieket; a Lu-belieket jobban szeretem, mint a Cou-belieket;[21] a falumbelieket jobban szeretem, mint a Lu-belieket; a családom tagjait jobban szeretem, mint a falumbelieket; a szüleimet jobban szeretem, mint a családom tagjait; s a magam személyét jobban szeretem, mint a szüleimet. Úgy gondolom, hogy magamhoz én állok a legközelebb, mert ha megütnek, érzem a fájdalmat, de ha mást ütnek meg, az nekem nem fáj. Miért ne hárítanám el azt a fájdalmat, amit érzek, s miért hárítanám el azt a fájdalmat, amit nem érzek? Ezért inkább másokat ölök meg, ha ezzel maradok életben, mert nekem az válik hasznomra, ha nem ölnek meg."

Mesterünk, Mo-cï megkérdezte: „Titokban akarod tartani ezt a nézetedet, vagy el akarod mondani másoknak is?" „Miért kellene titokban tartanom? — viszonozta Wu-ma cï. — Elmondom én másoknak is."

Mesterünk, Mo-cï ekkor azt mondotta: „Nos, ha lesz egy ember, aki örömmel fogad (a felfogásod miatt), akkor lesz egy ember, aki kész megölni téged, hogy magának használjon. Ha tíz ember örül majd neked, akkor tízen lesznek, akik készek megölni, hogy maguknak használjanak. Ha az egész égalatti örvendezik neked, akkor az egész égalatti hajlandó megölni, hogy magának használjon. És ha csak egyetlen ember lesz, aki nem fogad szívesen, akkor már lesz egy ember, aki meg akar ölni téged a baljóslatú szavak miatt, amiket mondottál. Ha tíz ember fogad ellenszenvvel, akkor tízen lesznek, akik a legszívesebben megölnének a gonosz beszéded miatt. Ha pedig az egész égalatti ellenkezéssel fogad, akkor az egész égalatti hajlandó lesz megölni, amiért ilyen gonosz nézetet hangoztattál. Akik örülnek majd neked, azok éppoly szívesen megölnének, mint azok, akik

ellenkezéssel fogadnak. Erről szól éppen a mondás, hogy ami átmegy a szádon, halálodat okozhatja."
S mesterünk, Mo-cï még hozzátette: „Ugyan mi haszna van a szavaidnak? Ha valaminek semmi haszna nincs, mégis mondogatják, az merő szájjártatás."

18.

Mesterünk, Mo-cï beszélgetvén Lu-jangWen nevű fejedelmével azt mondta: „Vegyünk egy embert, akinek olyan hízlalt ürüje és ökre van, hogy a szakács csupasz karral szeleteli fel és készíti el, s annyi étele van belőle, hogy nem is győzné megenni, mégis, amikor meglátja, hogy valaki süteményt készít, még azt is ellopja magának mondván: 'Add ide, azzal fogom enni' — nos, nem tudom, hogy ennek az embernek a napjai és hónapjai nincsenek elegendően biztosítva, vagy pedig egyszerűen lopás-betegsége van?"
Lu-jangWen nevű fejedelme így válaszolt: „Lopás-betegségben szenved."
Mesterünk, Mo-cï így folytatta: „C'u-nak olyan rengeteg földterülete van, hogy meg sem tudják művelni, még ha sok ezer embernek parancsolnák is meg, akkor sem győznék. (Cs'u) mégis egy Szung és Cseng között fekvő városkára *(ji)* nézeget, és még azt is ellopja magának. Miben különbözik tehát az iménti embertől?"
„Éppen olyan — felelte Lu-jangWen nevű fejedelme. — Ez valóban lopás-betegség."

19.

Mesterünk, Mo-cï mondotta: „Ki-szun Sao és Meng Po-cs'ang[22] együtt látták el Lu fejedelemségben a kormányzás dolgait. Kölcsönösen bizalmatlanok lévén egymás iránt, így imádkoztak a helyi istenek ligetében: 'Bárcsak egyetértővé tennének bennünket!' Éppen olyan ez, mintha behunyták volna a szemüket s így imádkoztak volna a helyi istenek ligetében: 'Bárcsak látóvá tennének bennünket!' Hát nem oktalan dolog ez?"

20.

Mesterünk, Mo-cï így szólt Lo Hua-li-hoz:[23] „Úgy hallom, szereted a bátorságot." „Így is van — felelte Lo Hua-li. — Megtudtam, hogy

a környéken *(hiang)* él egy nagyon vitéz ember. Bele kell kötnöm és meg kell ölnöm."
Mesterünk, Mo-cï ekkor azt mondta: „Az égalattiban mindenki igyekszik előmozdítani azt, amit szeret, és megsemmisíteni azt, amit gyűlöl. Te pedig hallod, hogy a környéken él egy nagyon vitéz ember, s bele akarsz kötni és meg akarod ölni. Nem igaz, hogy te szereted a bátorságot, te gyűlölöd a bátorságot."

47. *fejezet*

AZ IGAZSÁGOSSÁG MEGBECSÜLÉSE (KUI JI)

1.

Mesterünk, Mo-cï mondotta: „A tízezer dolog közül semmi sem oly értékes, mint az igazságosság *(ji)*. Ha azt mondják valakinek: adok neked egy kalapot meg egy cipőt, de levágom érte a kezedet és lábadat, akarod-e? — akkor az illető biztosan nem egyezik bele. Miért? Mert a kalap és cipő értéke nem ér fel a kéz és láb értékével. Továbbá ha azt mondják: neked adom az égalattit, de megöllek érte téged, akarod-e? — akkor abba sem egyezhetünk bele. Miért? Mert az egész égalatti értéke nem ér fel az életünk értékével. Ám az emberek néha egyetlen szó körül hadakozva képesek megölni egymást, tehát az igazságosságot még saját életüknél is értékesebbnek tartják. Ezért mondtam, hogy a tízezer dolog közül semmi sem oly értékes, mint az igazságosság."

2.

Amikor mesterünk, Mo-cï Lu-ból C'i-be ment, találkozott egy ismerősével *(ku-zsen)*, aki azt mondta mesterünknek, Mo-cï-nak: „Manapság az égalattiban senki sem gyakorolja az igazságosságot *(wei ji)*, egyedül te fárasztod magad azzal, hogy igazságos légy *(wei ji)*. Legjobb volna, ha felhagynál ezzel."
Mesterünk, Mo-cï így felelt: „Vegyünk példának egy embert, akinek tíz fia van. Ha közülük csak egy műveli a földet, kilenc meg csak tétlenkedik, akkor annak az egynek, aki dolgozik, óhatatlanul meg

kell erőltetnie magát. Miért? Mert sokan vannak, akik esznek, s kevesen, akik dolgoznak. Ha manapság az égalattiban senki sem gyakorolja az igazságosságot, akkor neked inkább támogatnod kellene engem, Miért akarsz hát akadályozni?"

3.

Amikor mesterünk, Mo-cï délre utazván Cs'u-ban járt, felajánlott Hui királynak (egy könyvet. A király átvette, elolvasta és így szólt: „Kiváló könyv"). Aztán Hui király a korára hivatkozva kimentette magát, s megbízta Mu Ho-t, hogy fogadja mesterünket, Mo-cï-t.[24] Mesterünk, Mo-cï örömét lelte Mu Ho-ban, Mu Ho pedig igen nagy örömmel mondta mesterünknek, Mo-cï-nak: „Szavaid valóban tökéletesek, de fejedelmi uralkodónk az égalatti nagy királya, s alighanem azt fogja mondani, hogy amit egy közrendű *(cien-zsen)* javasol, azt nem lehet végrehajtani *(pu-jung)*."

Mesterünk, Mo-cï így felelt: „Hogy valamit végre lehet-e hajtani, azzal éppen úgy áll a dolog, mint egy orvossággal. Hiába növénynek a gyökere, megeszi még az Ég Fia is, ha fájdalmát enyhítheti vele. Vagy talán azt mondja, hogy mivel egy növénynek a gyökere, nem hajlandó megenni? A parasztok *(nung-fu)* beadják adóikat a nagy embereknek *(ta-zsen)*, és a nagy emberek szépen bort, mustot, rizszsel teli tálat készítenek belőle, azokkal áldoznak a Legfelső Uralkodónak *(sang-ti)* és a szellemeknek. S ezek talán azt mondják, hogy közrendűek *(cien-zsen)* csinálták, nem fogadják el az áldozati ételeket? Én ugyan közrendű ember vagyok, de azért csak összehasonlíthatom magam a parasztokkal vagy legalább az orvossággal. Vagy talán annyit sem érek, mint egy növénynek a gyökere? Ugye, hallottad már, fejedelmi uram, a T'ang-ról szóló történetet? — Hajdanában egyszer T'ang meg akarta látogatni Ji Jin-t, s megparancsolta egy P'eng családbeli nemes ifjúnak, hogy vezesse kocsiját.[25] A P'eng családbeli ifjú fele úton megkérdezte a fejedelmet, hogy kihez mennek. T'ang pedig megmondta, hogy Ji Jin-t akarja meglátogatni. A P'eng családbeli ifjú így szólt: „Ji Jin az égalatti közrendű emberei közé tartozik. Ha a fejedelem látni akarja, akkor paranccsal is elhívathatná magához és megkérdezhetné, neki pedig kegyes ajándékként kellene

elfogadnia." T'ang pedig így felelt: „Te nem érted a dolgot. Ha lenne itt egy olyan orvosság, amely, ha megeszem, erősíti fülemnek hallását, világosítja szememnek látását, akkor biztosan megörülnék neki és erőszakkal is bevenném. Mármost: Ji Jin éppen olyan az én országomnak, mint egy kiváló orvos vagy pompás orvosság. S ha te nem akarod, hogy meglátogassam Ji Jin-t, akkor te nem akarod a javamat." Azzal leszállította kocsijáról a P'eng-házból való ifjút, nem engedve, hogy tovább hajtson. Csak amikor az egyetértését kifejezte, akkor engedte újra (felszállni)."

4.

Mesterünk, Mo-cï mondotta: „Minden szót és tettet, mely használ az égnek és a szellemeknek, a népnek *(po-szing)* végre kell hajtania. De minden szótól és tettől, amely árt az égnek és a szellemeknek, a népnek is tartózkodni kell. Minden szót és tettet, amely megfelelt a három dinasztiának *(szan tai)*, a szent királyok *(seng-wang)*, Jao, Sun, Jü, T'ang, Wen és Wu végrehajtottak; de minden szótól és tettől, amely megfelelt volna a három dinasztiának, a bűnös királyok *(pao-wang)*, Kie, Csou, Ju és Li tartózkodtak."[26]

5.

Mesterünk, Mo-cï mondotta: „Olyan szavakat, amelyeket tettekre lehet váltani, mindig kimondhatunk, olyanokat azonban, amelyeket nem lehet megvalósítani, ne mondogassunk örökké. Mert ha szüntelenül olyasmiről beszélünk, ami megvalósíthatatlan, az merő szájjártatás."

6.

Mesterünk, Mo-cï mondotta: „Kerülnünk kell a hat eltévelyedést. Ha hallgatunk, gondolkodjunk; ha beszélünk, tanítsunk; ha cselekszünk, dolgunkat végezzük. Aki ezt a három dolgot felváltva műveli, az biztosan bölcs emberré *(seng-zsen)* válik. Kerülnünk kell a vidámságot, kerülnünk a haragot, kerülnünk a gyönyört, kerülnünk a bána-

tot, kerülnünk a szeretetet (és a gyűlöletet), s csak az erényt *(zsen)* és az igazságosságot *(ji)* gyakorolnunk. Aki kezét, lábát, száját, orrát, fülét (és szemét) az igazságosság szolgálatába állítja, az biztosan bölcs emberré válik."

7.

Mesterünk, Mo-cï két-három emberrel beszélgetve azt mondta: „Aki az igazságosságot szeretné gyakorolni *(wei ji)*, de nem képes rá, az biztosan nem találta meg a helyes módszert *(tao)*. Akárcsak az ács, aki vágná a fát, de nem tudja, mert rosszul kezeli a zsinórját."

8.

Mesterünk, Mo-cï mondotta: „Egy korunkbeli nemes ember *(kiün-cï)*, ha azzal bíznák meg, hogy legyen kutya- vagy disznó-mészáros, s ő nem ért hozzá, akkor elhárítja magától. De ha azzal bízzák meg, legyen egy ország főminisztere *(sziang)*, akkor hiába nem ért hozzá, szépen elfogadja. Hát nem fonák dolog?"

9.

Mesterünk, Mo-cï mondotta: „Ha egy vak azt mondja az acélra, hogy fehér, a sötét hajra pedig, hogy fekete, akkor ebben a tekintetben a látók sem különböznek tőle. De ha egyesítjük a fehéret és feketét, s felszólítjuk a vakot, hogy válassza külön őket, nem fogja tudni megtenni. Ezért én azt mondom: az, hogy egy vak nem ismeri fel a fehéret és feketét, nem attól függ, hogyan nevezi *(ming)* őket, hanem attól, hogyan tud választani köztük. Mármost: az égalatti nemes emberei *(kiün-cï)* meg tudják nevezni *(ming)* az erényt *(zsen)*, még Jü és T'ang sem tennék másképpen, de ha egyesítjük az erényt és nem-erényt, s felszólítjuk az égalatti nemes embereit, hogy válasszák külön őket, nem fogják tudni megtenni. Ezért én azt mondom: annak oka, hogy az égalatti nemes emberei nem tudják, mi az erény, nem abban van, ahogyan megnevezik, hanem ugyancsak abban, hogy nem tudnak köztük különbséget tenni."

10.

Mesterünk, Mo-cï mondotta: „Manapság az írástudók *(sï)* úgy bánnak saját magukkal, hogy egy kereskedő is jobban vigyáz a kelméjére. Ha egy kereskedő kelmét akar eladni, akkor nem meri rendetlenül összekötözni, mielőtt eladná, hiszen mindig jót kell kiválasztania ⟨nyújtania a vevőnek⟩. A mai írástudók nem vigyáznak így magukra. Minden kívánságuknak, ami csak eszükbe jut, rögtön átengedik magukat. Így a súlyosabb esetekben büntetésekkel sújtják őket, de a könnyebb esetekben is szégyenbe és gyalázatba kerülnek. Az írástudók tehát kevésbé vigyáznak saját magukra, mint ahogy egy kereskedő vigyáz a kelméjére."

11.

Mesterünk, Mo-cï mondotta: „A mi korunk nemes emberei *(kiün-cï)* akarják, hogy kiteljesedjék az igazságosság *(ji)*, de ha valaki önmaguk tökéletesítésében óhajt segíteni nekik, akkor megharagszanak. Éppen olyan ez, mint ha valaki akarja ugyan, hogy felépüljön a fal, de ha mások döngölni segítenek neki, akkor megharagszik. Hát nem fonák dolog?"

12.

Mesterünk, Mo-cï mondotta: „A régi idők szent királyai tanításaikat *(tao)* a későbbi nemzedékekre akarták hagyni, ezért bambuszra és selyemre írták, bronzba és kőbe vésték, örökül hagyva a későbbi nemzedékek fiaira és unokáira is. A későbbi nemzedékek fiainak és unokáinak tehát róluk kell példát venniük. Ha pedig hallunk a régi királyok hagyatékáról, mégsem aszerint cselekszünk, akkor leromboljuk a régi királyok hagyományát."

13.

Mesterünk, Mo-cï délre utazván küldöttként Wei-be ment,[27] s kocsiládájában igen sok könyvet vitt magával. Amikor ezt Hien T'ang-cï[28] meglátta, nagyon csodálkozott rajta. Azt mondta: „Mester, te Kung-sang Kuo-t'[29] arra tanítottad, hogy elég, ha megállapítjuk, mi görbe

és mi egyenes. Mi az oka hát, mester, hogy mégis ennyi könyvvel utazol?"
Mesterünk, Mo-cï így felelt: „Hajdanában Tan, Csou fejedelme, minden reggel elolvasott száz szakaszt *(p'ien)*, s minden este hetven írástudót *(sï)* fogadott. Így tudta Csou fejedelme, Tan, főminiszterként *(sziang)* segíteni az Ég Fiát, s így érhetik el tettei még a mai kort is. Engem nem terhel fejedelmi szolgálat, sem a földművelés fáradalmai, hogyan is merném tehát elhanyagolni (a könyveket)? — Hallottam, hogy a dolgok mind ugyanoda térnek vissza, de abban, amit hiszünk róluk *(szin)*, sok tévedés lehetséges. Mégis, az emberek *(min)* nem mérlegelik azt, amiről hallanak, s ezért van olyan sok könyv. És aki elhatol az értelmükig s gyakran elmélyed a lényegükben, az megtudja a legfontosabbakat az ugyanoda visszatérő dolgok felől, s tanításában nem a könyveket követi. Miért csodálkozol tehát?"

14.

Mesterünk, Mo-cï beszélgetett Kung-liang Huan-cï-vel,[30] s azt mondotta: „Wei kicsiny ország, s úgy fekszik C'i és Cin között, mint egy szegény család otthona a gazdag házak között. Az a szegény család, amelyik eltanulja a ruhák és ételek bőséges fogyasztását a gazdag házaktól, az biztos, hogy gyorsan tönkremegy. — Kien fejedelem családjának azonban sok száz díszes kocsija van, továbbá sok száz lova, amelyeket babbal és kölessel etetnek, és sok száz asszonya, valamennyi hímzett selyembe öltöztetve. Ha elvennénk a kocsik díszítésére és a lovak etetésére fordított kiadásokat *(fei)*, valamint a hímzett selyemruhák anyagát *(c'ai)*, hogy rajtuk katonákat *(sï)* élelmezzünk, akkor biztosan több mint ezer embert elláthatnánk. Amikor aztán bajba jutunk, akár száz embert állíthatnánk előre és sok száz embert hátra. Nem volna ez biztonságosabb, mint előre is, hátra is csak a sok száz asszonyt állítani? Én azt hiszem, semmi nem nyújthat nagyobb biztonságot, mint a katonák tartása."

15.

Mesterünk, Mo-cï hivatalba juttatott egy embert Wei-ben. A hivatalba lépő azonban alighogy oda érkezett, máris visszatért. „Mi okból

jöttél vissza?" — kérdezte tőle mesterünk, Mo-cï. Az illető így felelt: „Nem tartották meg a nekem adott szavukat. Azt ígérték, ezer mérő jövedelmet biztosítanak, mégis csak ötszáz mérővel adtak. Ezért hagytam ott őket."
Mesterünk, Mo-cï megkérdezte: „S ha több mint ezer mérővel adtak volna, akkor is eljöttél volna?" „Akkor nem" — felelte az ember. Mesterünk, Mo-cï ekkor így szólt: „Nos, akkor te nem azért hagytad ott őket, mert nem tartották meg a szavukat, hanem azért, mert keveset adtak."

16.

Mesterünk, Mo-cï mondotta: „A korunk szokásai szerint élő nemesek *(kiün-cï)* kevésbé tisztelik az igazságos embert *(ji sï)*, mint azt, aki rizst cipel a hátán. Mert ha egy ilyen ember rizst cipelvén a hátán megpihen az út szélén, s amikor fel akar állni, nem tud, a nemes, ha megpillantja, korának és rangjának minden latolgatása nélkül biztosan felsegíti. Miért? Mert azt mondja, ez az igazságosság *(ji)*. De ha egy olyan nemes emberről van szó, aki (valóban) gyakorolja az igazságosságot *(wei ji csï kiün-cï)*, aki vállalja a régi királyok útját, hogy azt elmondhassa másoknak is, arról bizony tudomást sem akarnak venni, vagy éppenséggel azért mennek oda hozzá, hogy elítéljék és szidalmazzák. A mai szokások szerint élő nemesek tehát annyira sem tisztelik az igazságos embert, mint azt, aki rizst cipel a hátán."

17.

Mesterünk, Mo-cï mondotta: „Miközben a kereskedők, bejárva a négy égtájat, eladják az áruikat, megkettőzik és megötszörözik a nyereségüket. S hiába vannak nehézségeik a kapuknál és hidaknál, hiába fenyegetik őket tolvajok és rablók, szüntelenül végzik a dolgukat. A mai írástudók *(sï)* azonban csak ülnek és az igazságosságról beszélnek. Nincsenek nehézségeik a kapuknál és hidaknál, tolvajok és rablók sem fenyegetik őket, ezért a nyereségüket úgy meg tudnák

sokszorozni, hogy az szinte felbecsülhetetlen. Így van, s ők mégsem csinálnak (semmi hasznosat). Az írástudók tehát kevésbé tudják felmérni saját érdekeiket *(li)*, mint a kereskedők."

18.

Amikor mesterünk, Mo-cï északra, C'i-be utazott, találkozott egy jóssal.[31] A jós azt mondta neki: „Az Uralkodó *(ti)* ma ölte meg északon a fekete sárkányt. A te színed pedig feketés, uram, nem szabad tehát északra menned." Mesterünk, Mo-cï azonban nem hallgatott rá, folytatta útját északra, eljutott egészen a Ci-folyóig, és csak azután tért vissza.

A jós ekkor így szólt hozzá: „Én azt mondtam neked, uram, hogy nem szabad északra menned."

Mesterünk, Mo-cï igy felelt: „A déli embereknek nem lenne szabad északra utazniuk, az északiaknak nem szabadna délre menniük, ha a színük egyrészt feketés, másrészt fehéres. Mi az oka mégis, hogy senki sem törődik ezzel? Az Uralkodó *(ti)* a *kia és ji* napokon megöli a kék sárkányt keleten, a *ping és ting* napokon megöli a vörös sárkányt délen, a *keng és szin* napokon megöli a fehér sárkányt nyugaton, a *zsen* és *kui* napokon megöli a fekete sárkányt északon (s a *wu és ki* napokon megöli a sárga sárkányt középen). Ha követnék a te szavaidat, akkor az égalattiban minden járás-kelést betiltanának. Mindenki magába húzódna vissza, és az égalatti pusztasággá változna. A te szavaidat nem lehet megvalósítani."

19.

Mesterünk, Mo-cï mondotta: „Az én szavaimat tettekre lehet váltani. Aki a szavakat visszautasítja és lemond a gondolkodásról, az olyan, mint ha valaki rizst akarna begyűjteni anélkül, hogy aratna. Mindazok pedig, akik szavaikkal az én szavaimat kárhoztatják, mintha csak tojásokkal hajigálnának egy sziklát. Elpocsékolhatják az égalatti minden tojását, a szikla akkor is szikla marad, nem lehet azt összetörni."

48. fejezet

KUNG MENG

I.

Kung Meng-cï[32] mondta mesterünknek, Mo-cï-nak: „A nemes ember *(kiün-cï)* tiszteletteljesen és várakozóan viselkedik. Csak akkor beszél, ha kérdezik, s amikor nem kérdezik, hallgat. Olyan, mint a harang: ha megütik, cseng, s ha nem ütik meg, nem ad semmiféle hangot."

Mesterünk, Mo-cï így felelt: „Ezzel kapcsolatban három dolgot kell figyelembe venni; s te, aki csak a dolgok egyik felét ismered, magad sem tudod, hogy mit beszélsz. — Ha egy nagy ember *(ta-zsen)* paráznaságra, kegyetlenségre ragadtatja magát az országgal és családjaival *(kuo kia)* szemben, s belép hozzá valaki és szemrehányást tesz neki, akkor az illetőről azt mondják, hogy tiszteletlen. De ha a környezet *(co-ju)* segítségével szépen felajánlja a tanácsait, akkor azt mondják, hogy jó tanácsot adott. Ezért a nemes ember ilyenkor nem tudja, mit csináljon. — Ha a nagy ember úgy kormányoz, hogy azon az úton az ország és családjai bajba kerülnek, mint ahogy a gépezet biztosan megindul, ha meglökik, akkor a nemes embernek feltétlenül tanácsot kell adnia, mert ezzel szolgálja a nagy ember érdekeit *(li)*. Ebben az esetben tehát meg kell csendülnie, noha nem ütötték meg. — Ha a nagy ember igazságtalan és különleges tettekre ragadtatja magát, akkor bármilyen ügyes is legyen, könnyen háborúskodáshoz vezethet a dolog, s megtörténhetik, hogy haddal támad rá egy ártatlan országra. S ha a fejedelemnek ilyen alkalom kínálkozik, akkor biztosan kihasználja, mert ezzel újabb földekre terjesztheti ki uralmát, újabb adókhoz és értéktárgyakhoz juthat. Egy ilyen hadjárat pedig csak gyalázatba dönt, mert nincs hasznuk belőle sem a támadóknak, sem a megtámadottaknak, mindkét oldalon csak károkat okoz *(pu li)*. Ebben az esetben is hallatnia kell szavát (a nemesnek), minden biztatás nélkül. — Továbbá azt mondod, hogy a nemes ember tiszteletteljesen és várakozóan viselkedik: megvárja, míg kérdezik, csak akkor beszél, és ha nem kérdezik, hallgat, akárcsak a harang, mely csak akkor cseng, ha megütik, de ha nem nyúlnak hozzá, nem ad hangot magá-

ból. Csakhogy téged most nem biztattak, mégis beszéltél. Szerinted tehát ütés nélkül is megcsendülhet a harang? Vagy szerinted az egész csak a nem-nemesekre vonatkozik?"

2.

Kung Meng-cï mesterünkkel, Mo-cï-val beszélgetve azt mondta: „Hogy valójában ki erényes ember *(wei san-zsen)*, azt ki ne ismerné fel? Olyan ez, mint a drágakő, amelynek azzal is csak az értéke nő, ha a helyén hagyják. Vagy mint a szép leány, aki a szobájából ki se mozdul, s a férfiak versengenek érte. Ha folyton járna-kelne és magát dicsérgetné, egyetlen férfinak sem kellene. Te pedig mindenkit felkeresel s mindenkivel beszélgetsz. Miért fárasztod magad ezzel?"

Mesterünk, Mo-cï azt felelte: „A mi korunk nagyon elfajult *(luan)*. Szép asszonyok után sokan törekednek, s ha a szép leány ki sem mozdul hazulról, akkor is sokan akarják megszerezni. Olyanok azonban, akik a jót *(san)* keresnék, nagyon kevesen vannak. Ha az emberekkel senki sem beszélne nyomatékosan, akkor semmit sem tudnának. Vegyünk például két embert. Mindkettő az erény mintaképe *(san szing)*. Az egyikük jár-kel és jóslással szolgálja az embereket, a másikuk otthon marad, ki sem mozdul hazulról. Nos, melyikük az értékesebb: az, aki jóslással szolgálja az embereket, vagy az, aki ki sem mozdul hazulról?"

„Az az értékesebb — felelte Kung Meng-cï —, aki jóslással szolgálja az embereket."

Mesterünk, Mo-cï ekkor azt mondta: „Ha az erény és igazságosság *(zsen ji)* egyenlően vannak elosztva, akkor annak, aki jár-kel és beszél az emberekkel, nagyobbak az érdemei *(kung san)* is. Miért ne járjak-keljek hát, hogy az emberekkel beszéljek?"

3.

Kung Meng-cï ünnepi hivatalnok-süveggel a fején, táblácskával a kezében, tudósi öltözékben *(zsu-fu)* jelent meg mesterünk, Mo-cï előtt, és azt kérdezte: „Vajon a nemesnek *(kiün-cï)* előbb megfelelő

ruhát kell öltenie és csak aztán cselekedhet, vagy pedig előbb cselekedjék, aztán gondoljon a ruhára?"

Mesterünk, Mo-cï azt felelte: „A cselekedet nem a ruhától függ."

„Honnan lehet tudni, így van-e?" — kérdezte Kung Meng-cï.

Mesterünk, Mo-cï így felelt: „Hajdanában a C'i-beli Huan fejedelem magas kalapot és széles övet viselt, volt egy bronz-kardja és egy fa-pajzsa. Így kormányozta országát, s az országban rend uralkodott. A Cin-beli Wen fejedelem durva posztókabátot és juhprémet viselt, a kardját pedig egy szíjon hordta. Így kormányozta országát, s az országban rend uralkodott. A Cs'u-beli Csuang király szép süveget viselt selyem állszalaggal, továbbá vörös ruhát és bő köpenyt. Így kormányozta országát, s az országban rend uralkodott. Jüe királya, Kou-cien levágta a haját s tetoválta a testét. Így kormányozta országát, s az országban rend uralkodott. Ennek a négy fejedelemnek különböző volt az öltözködése, cselekedeteik azonban egységesek voltak. Hát innen tudom én, hogy a cselekedet nem a ruhától függ."[33]

Kung Meng-cï így szólt: „Helyes. Én ismerem a mondást, hogy a jót nem szerencsés dolog elhalasztani még egy éjszakára sem. Leteszem tehát a táblácskát és kicserélem az ünnepi süveget; utána visszatérhetek-e a mesterhez?"

Mesterünk, Mo-cï pedig felelte: „Kérlek, csak folytatódjék így a látogatásod, mert ha letennéd a táblácskát és kicserélnéd az ünnepi süveget, s azután járulnál újra elébem, akkor valóban öltözködésedtől függene a cselekedeted."

4.

Kung Meng-cï így szólt: „A nemesnek *(kiün-cï)* követnie kell a régiek beszédét és öltözködését *(ku jen fu)*, csak azután lesz erényes *(zsen)*."

Mesterünk, Mo-cï azt felelte: „Hajdanában, amikor a Sang-ok Csou nevű királya uralkodott, Fei Csung főminiszter volt az égalatti legnagyobb gazembere, Ki és Wei fejedelmei *(cï)* pedig az égalatti legszentebb emberei. Mind ugyanazon a nyelven beszéltek, az utób-

biak mégis erényesek *(zsen)* voltak, az előbbi pedig erkölcstelen *(pu-zsen)*. A Csou-házi Tan fejedelem az égalatti legszentebb embere volt, Kuan-su pedig az égalatti legnagyobb gazembere. Ugyanúgy öltözködtek, az egyikük mégis erényes volt, a másikuk meg erkölcstelen. A régi ruhától és a régi nyelvtől *(ku-jen)* tehát semmi sem függ. S hozzá még te a Csou-kat követed és nem a Hia-kat, így a te „régi"-d nem is az igazi régiség."[34]

5.

Kung Meng-cï mesterünkkel, Mo-cï-val beszélgetve azt mondta: „Hajdanában a szent királyok rendje az volt, hogy a legszentebbeket *(sang-seng)* Ég Fiává emelték, az utánuk következőket pedig fő-miniszterré és magas méltóságokká *(k'ing tai-fu)*. Mármost K'ung-cï kiválóan ismerte a Dalokat *(sï)* és írásokat *(su)*, tanulmányozta a Szertartásokat *(li)* és a Zenét *(jo)*, nagyon tájékozott volt a tízezer dologban. De ha K'ung-cï felért a szent királyokkal, akkor K'ung-cï vajon miért nem lett az Ég Fiává?"
Mesterünk, Mo-cï így felelt: „Aki tudással rendelkezik, annak tisztelnie kell az Eget, szolgálnia a szellemeket, szeretnie az embereket, s mértéket kell tartania. Ezek együtt alkotják a tudást. Te pedig arról beszélsz, hogy K'ung-cï kiválóan ismerte a Dalokat és Írásokat, tanulmányozta a Szertartásokat és a Zenét, tájékozott volt a tízezer dologban, s kijelented, hogy méltán lehetett volna Ég Fiává. Pedig valójában más botjának rovásait számolgatva képzelte gazdagnak magát."[35]

6.

Kung Meng-cï azt mondta: „Szegénység és gazdagság, hosszú élet és korai halál egyenlőtlenül vannak elosztva, s az égtől függenek. Nem lehet sem elvenni belőle, sem hozzátenni." S utána azt mondta: „A nemesnek *(kiü-cï)* tanulnia kell."
Mesterünk, Mo-cï így felelt neki: „Arra oktatni az embereket, hogy tanuljanak, de ugyanakkor tartsák magukat elrendelt sorsukhoz *(ju ming)*: éppen olyan, mint megparancsolni valakinek, hogy tartsa össze a haját, de vegye le a sapkáját."

7.

Kung Meng-cï mesterünkkel, Mo-cï-val beszélgetve azt mondta: „Van igazságosság és igazságtalanság, de nem létezik szerencse és szerencsétlenség."
Mesterünk, Mo-cï így felelt: „Régen a szent királyok mind természetfölötti lényeknek *(sen-ming)* ismerték el a gonosz és a jó szellemeket, amelyek szerencsétlenséget és szerencsét tudnak előidézni, s hittek abban, hogy van szerencse és szerencsétlenség. Ennek megfelelően intézték a kormányzást, és országunk nyugalomban élt. Kie és Csou óta azonban senki sem hitt a szellemek természetfölötti erejében *(sen-ming)*, azt tartották, hogy nem idézhetnek elő szerencsétlenséget és szerencsét, és hogy nem létezik szerencse és szerencsétlenség. Így aztán a kormányzás elfajult *(luan)*, az ország veszélybe került. A régi királyok könyveiben, amelyek neked is megvannak, ezért olvashatod azt, hogy az elbizakodottság szerencsétlenséget okoz, ami pedig azt jelenti, hogy a gonosztettnek megvan a büntetése, a jótettnek megvan a jutalma."

8.

Mesterünk, Mo-cï, Kung Meng-cï-vel beszélgetve mondotta: „A gyászszertartások szerint a fejedelem, az apa és anya, a feleség és fiú halála után három évig kell viselni a gyászt, az apa idősebb és fiatalabb fivérét, a saját idősebb és fiatalabb fivért, valamint a (távolabbi) törzsbelieket öt hónapig, a nagynéniket, nővéreket, valamint az anyai nagybácsikat és unokafivéreket pedig néhány hónapig kell gyászolni. Azokban az időszakokban, amikor véletlenül éppen nem gyászolnak, akkor szavalják a háromszáz verset *(sï)*, lanton pengetik a háromszáz verset, éneklik a háromszáz verset, táncolják a háromszáz verset.[36] Ha szavaid szerint élnének, akkor a nemesek *(kiün-cï)* ugyan melyik napon tanulnák meg a jó kormányzást, és a köznép *(su-zsen)* ugyan melyik napon végezné el szolgálatait?"

9.

Kung Meng-cï azt mondta: „Ha az országban felfordulás van, annak véget kell vetni, s ha az országban már rend uralkodik, akkor a szer-

tartások és a zene felé kell fordulni. Ha az ország kormányzása jó, akkor rendben folynak a szolgálatok, s mihelyt az ország gazdaggá válik, művelni kell a szertartásokat és a zenét."
Mesterünk, Mo-cï így felelt neki: „Ha az országban (felfordulás van, akkor igyekeznek annak véget vetni, és így) rend lesz. Ha azonban rosszak a rendszabályok, akkor az ország rendje is felborul. Egy ország gazdagsága a szolgálatok jó ellátásán alapszik. Ha baj van a szolgálatokkal, akkor az ország gazdagsága is veszendőbe megy. Ezért még a jó kormányzás esetén is szakadatlan ösztönzés szükséges, hogy rendben folyjanak. Te pedig azt mondod, hogy ha az országban rend uralkodik, akkor a szertartásokkal és a zenével kell törődni, és ha felfordulás van, annak véget kell vetni. Éppen olyan lenne ez, mint kutat ásni egy korty (vízre) vágyva, vagy orvost keresni akkor, amikor itt a halál. — A régi időkben a három dinasztia bűnös királyai, Kie, Csou, Ju és Li, dőzsöltek a muzsikában s nem törődtek a népükkel *(min)*. Így aztán őket magukat szégyenletes ítélet sújtotta, az ország pedig büntetésül pusztasággá változott: mindennek ez volt az oka."

10.

Kung Meng-cï arról beszélt, hogy jó és rossz szellemek nincsenek, s azt is mondta, hogy a nemesnek *(kiün-cï)* meg kell tanulnia bemutatni az áldozatokat.[37] Mesterünk, Mo-cï azt mondta erre: „Azt erősítgeted, hogy szellemek nincsenek, de azért meg kell tanulni az áldozati szertartásokat. Olyan ez, mintha nem lennének vendégek, mégis meg kellene tanulni a vendéglátás szertartásait. Vagy olyan, mintha nem lennének halak, mégis halfogó hálót készítenénk."

11.

Kung Meng-cï mesterünkkel, Mo-cï-val beszélgetve azt mondta: „Ha a hároméves gyászt helytelennek tartod, akkor a te háromhónapos gyászod ugyancsak helytelen."[38]
Mesterünk, Mo-cï erre azt felelte: „Ha te a hároméves gyásszal akarod bizonyítani a háromhónapos gyász helytelenségét, akkor éppen úgy teszel, mint a meztelen ember, aki illetlennek mondja a ruha felemelését."

12.

Kung Meng-cï megkérdezte mesterünktől, Mo-cï-tól: „Ha valakinek annyi a tudása, hogy másoknál bölcsebb lesz vele, joggal nevezhetjük értőnek?"
Mesterünk, Mo-cï így felelt: „Ha egy bolond tud is annyit, hogy másoknál bölcsebb lesz vele, akkor joggal nevezhetjük-e értőnek a bolondot?"

13.

Kung Meng-cï azt mondta: „A hároméves gyászt én úgy tanulom, amennyire a szüleimet tisztelem."
Mesterünk, Mo-cï így felelt neki: „A kislány és a kisfiú tudása csak addig terjed, hogy apját és anyját tisztelje. Apjukat és anyjukat nem tudják másképp odahívni, mint hogy szakadatlanul ordítanak. Miért? Mert a legnagyobb mértékben ostobák. S ha ez így van, vajon a konfuciánusok a maguk tudásával bölcsebbek-e, mint a kislányok és kisfiúk?"

14.

Mesterünk, Mo-cï megkérdezte egy konfuciánustól: „Miért muzsikálsz?" Az így felelt: „Muzsikálok, hogy muzsikáljak."
Mesterünk, Mo-cï erre azt mondta: „Ezzel nem felelsz a kérdésemre. Ha azt kérdeztem volna, miért építesz házat, s azt válaszoltad volna, azért, hogy télen védjen a hidegtől, nyáron védjen a hőségtől, vagy hogy ezzel akarod szétválasztani a férfiakat és nőket, akkor felvilágosítottál volna a dolog oka felől. Én azonban azt kérdeztem, miért muzsikálsz, és te azt felelted, azért, hogy muzsikálj. Mintha csak a házépítés oka felől kérdeztelek volna, te pedig azt felelted volna, azért építesz házat, hogy házat építs."

15.

Mesterünk, Mo-cï azt mondta Cs'eng-cï-nek:[39] „A konfuciánusok tanaiban négy olyan előírás van, amely romlásba tudja dönteni az égalattit. A konfuciánusok az eget ész nélkül valónak *(pu-ming)* tart-

ják, a szellemeket pedig nem-istenieknek *(pu-sen)*. Az ég és a szellemek aligha örülnek ennek. Ez bizony romlásba tudja dönteni az égalattit. Továbbá díszes temetéseket rendeznek és hosszú gyászt tartanak, több belső és külső koporsót alkalmaznak, valamint igen sok ruhát és takarót. Úgy kísérik a halottat, mintha ők vinnék, három esztendeig sírnak-jajgatnak, csak támogatással tudnak felállni, csak botra támaszkodva tudnak járni. Fülük semmit sem hall, szemük semmit sem lát. Ez is elég volna, hogy romlásba döntse az égalattit. De ehhez még lantot pengetnek, énekelnek, dobot és harangot vernek, s táncolnak, gyakorolják a hangos muzsikálást. Ez is romlásba tudja dönteni az égalattit. Sőt, azt is hiszik, hogy létezik eleve elrendelés *(ming)*, amely pontosan meghatározza a szegénységet és gazdagságot, hosszú életet és korai halált, jó kormányzást és felfordulást, nyugalmat és veszedelmet, úgyhogy abból sem elvenni, sem hozzátenni nem lehet. Ha a feljebbvalók ehhez tartják magukat, akkor nem törődnek többé a kormányzással, s ha az alárendeltek eszerint cselekednek, nem végzik többé a szolgálataikat. Ez is elég tehát, hogy romlásba döntse az égalattit."

Cs'eng-cï erre így szólt: „Mester, túlságosan megszólod a konfuciánusokat."

Mesterünk, Mo-cï azt válaszolta: „Ha a konfuciánusoknak nem lenne meg ez a négy előírásuk, csak én állítanék ilyesmit, akkor az megszólás volna. A konfuciánusok azonban ehhez a négy előíráshoz tartják magukat, ezekről beszélni tehát egyáltalán nem megszólás. Azt mondtam csak el, amit hallottam."

Cs'eng-cï nem tudott mit felelni, és kiment. Mesterünk, Mo-cï így szólt: „Tévelygésben van." (Cs'eng-cï) visszatérve a háttérben ült le, majd ismét előlépve azt mondta: „Mester, amit az imént mondottál, az meghallgatásra méltó. Mert a szavaid, mester, sem Jü-t nem dicsérték, sem Kie-t és Csou-t nem kárhoztatták."

„Nem így van — felelte mesterünk, Mo-cï. — Hiába, aki előítélettel találkozik s azt bírálni akarja, legyen elővigyázatos. Mert ha erősen támad, erős lesz az ellenállás, míg ha lanyhán támad, lanyha ellenállásra talál. Aki előítélettel találkozik s azt bírálni akarja, az mintha kocsirúddal akarná agyonverni a hangyákat."

16.

Mesterünk, Mo-cï egy vitában, amelyet Cs'eng-cï-vel folytatott, dicsérően nyilatkozott K'ung-cï-ről. Cs'eng-cï megkérdezte: „Te elítéled a konfuciánusokat, miért dicséred akkor K'ung-cï-t?"

Mesterünk, Mo-cï így felelt: „Olyan ez, hogy vannak dolgok, amik úgy vannak, ahogy lenniük kell, s nem lehet rajtuk változtatni. Mert a madár, ha a szárazság nyomorúságáról hall, felszáll a magasba, a hal pedig, ha értesül a szárazságról, lemegy a mélybe. Még ha maga Jü és T'ang adna tanácsot nekik, akkor sem tudnának másképp cselekedni. A madarak és halak ostobák, s mégis, Jü meg T'ang is hivatkoztak rájuk. Én talán nem így dicsértem K'ung-cï-t?"

17.

Egy ember arra járt mesterünk, Mo-cï iskolája felé, s mivel a teste erős volt, az esze jól vágott, mesterünk, Mo-cï rá akarván őt venni, hogy legyen a követője és tanuljon nála, így szólt hozzá: „Ha nálam tanulsz, később hivatalt szerzek neked." A szép szavaktól ösztönözve (az ember) nála tanult egy esztendeig. Akkor aztán kérte a hivatalt mesterünktől, Mo-cï-tól. De mesterünk, Mo-cï azt felelte neki: „Nem juttatlak hivatalba. Hallottad-e már a Lu-beli történetet? Élt Lu-ban öt fivér, akiknek meghalt az apjuk. A legidősebb fiú borissza volt, s nem törődött a temetéssel. Akkor a négy fivére így szólt hozzá: 'Segíts nekünk eltemetni atyánkat, mi pedig veszünk neked bort érte.' A szép szavaktól ösztönözve (a borissza) segített is a temetésben. Mikor pedig végeztek a temetéssel, kérte fivéreitől a bort. Négy fivére azonban így felelt: 'Nem adunk neked semmiféle bort. Te eltemetted atyádat, mi is eltemettük atyánkat. Talán egyedül a mi atyánk volt? Ha nem temetted volna el, akkor most az emberek gúnyolódnának rajtad, mi tehát biztattunk téged a temetésre. Így megtetted a kötelességedet *(wei ji)*, s mi is megtettük a kötelességünket. Vagy egyedül a mi kötelességünk *(ji)* lett volna?' — Nos, ha nem tanultál volna, most nevetnének rajtad az emberek. Ezért biztattalak én a tanulasra."

18.

Egy ember mesterünk, Mo-cï iskolája felé járt, és mesterünk, Mo-cï így szólt hozzá: „Miért nem tanulsz?" Az így felelt: „A törzsembeliek sem tanulnak."
Mesterünk, Mo-cï azt mondta erre: „Ez nem helyes. Vagy talán aki szereti a szépséget, azt mondja: 'Mivel a törzsembeliek közül senki sem szereti, ezért én sem szeretem'; vagy aki gazdagságra és előkelőségre vágyik, talán azt mondja: 'Mivel a törzsembeliek közül senki sem vágyik ilyenre, ezért én sem vágyakozom?' Aki szereti a szépséget, vagy aki gazdagságra és előkelőségre vágyik, az nem törődik másokkal, hanem eltökélten cselekszik. Az igazságosság *(ji)* az égalatti legfontosabb használati eszköze, miért törődsz mégis másokkal, ahelyett hogy eltökélten cselekednél?"

19.

Valaki eljött mesterünk, Mo-cï iskolájába, és mesterünkkel, Mo-cï-val beszélgetve azt mondta: „Mester, te a szellemekről azt tartod, hogy világos ésszel rendelkeznek *(ming-csï)* s képesek az emberekre bajt és szerencsét hozni. Az erényeseket gazdaggá teszik, a bűnösöket nyomorúságba taszítják. Mármost én hosszú ideje szolgálom a mestert, de a szerencse csak nem akar megérkezni. Úgy gondolom tehát, hogy vagy a mester szavai nem jók, vagy a szellemek nem látnak világosan, mert különben miért ne érne el engem a szerencse?"
Mesterünk, Mo-cï így felelt: „Ha nem is jutott osztályrészedül a szerencse, hogy mondhatod rögtön, hogy nem jók a szavaim, s hogy állíthatod, hogy a szellemek nem látnak világosan? Pedig ugye hallottad, hogy aki eltitkolja egy elítéltnek *(t'u)* a büntetését, az maga is büntetést érdemel?"
S amikor az ember azt felelte, hogy ezt még nem hallotta, akkor mesterünk, Mo-cï így folytatta: „Ha lenne itt egy ember, aki tízszer annyit érne, mint te, tudnád-e tízszer dicsérni, míg magadat csak egyszer?" „Nem tudnám" — hangzott a felelet. „S ha volna itt egy ember, aki százszor annyit érne, mint te, tudnád-e egész életedben az ő erényét dicsérni, míg a magadét egyszer sem?" „Nem tudnám"

— volt a felelet. Mire mesterünk, Mo-cï azt mondta: „Aki egyetlen embert elrejt, maga is bűnössé válik. Te azonban olyan sokat titkolsz el, hogy te még sokkal súlyosabb büntetést érdemelsz. Miféle serencsét remélsz tehát?"

20.

Mesterünk, Mo-cï egyszer megbetegedett. Ti Pi[40] ekkor belépett hozzá és megkérdezte: „Mester, te azt tartod, hogy a szellemeknek értelmük van *(ming)*, s bajt és szerencsét tudnak előidézni, megjutalmazzák az erényeseket és megbüntetik a rosszakat. Mármost te szent ember *(seng-zsen)* vagy, miért betegedtél hát meg? Én úgy gondolom, hogy vagy a szavaid nem jók, vagy a szellemeknek nincs világos értelmük *(ming-csï)*."
Mesterünk, Mo-cï így felelt: „Azért, mert én megbetegedtem, ők miért ne látnának világosan *(ming)*? Annak, hogy az ember megbetegszik, számos oka lehet. Van, aki a hidegtől vagy melegtől, van, aki a megerőltetéstől és szükségtől betegszik meg. Ha száz kapu közül egyet becsuknak, azzal már biztosítva lenne, hogy ne jöjjenek be a tolvajok?"

21.

Két-három tanítványa tudomására hozta mesterünknek, Mo-cï-nak, hogy szeretnének megtanulni nyilazni. Mesterünk, Mo-cï azt felelte: „Azt nem szabad. Az értő embernek mérlegelnie kell, hogy ereje mit bír el, s csak utána szabad cselekednie. Az ország katonái *(kuo sï)* nem tudnak egyszerre harcolni és még másokat támogatni is. Ti nem vagytok katonák; hogy tudnátok ti sikerrel befejezni a tanulást s hozzá még a nyilazást is jól megtanulni?"[41]

22.

Néhány tanítványa azt jelentette mesterünknek, Mo-cï-nak, hogy Kao-cï[42] azt beszéli róla: a szavai helyesek *(ji)*, tettei azonban nagyon rosszak, arra kéri tehát, vesse el őket magától. Mesterünk, Mo-cï azt felelte erre: „Nem lehet, hogy csak azért dicsérje a szavaimat, hogy gyalázhassa a tetteimet. Ez rosszabb volna a halálnál. Ha akadna valaki, aki azt mondaná, hogy erkölcstelen *(pu-zsen)* vagyok, mert

tisztelem ugyan az Eget, szolgálom a szellemeket és szeretem az embereket, de egyáltalában nem vagyok erényes, az bizony rosszabb volna a halálnál. Kao-cï nagyon jól ért a vitatkozáshoz, szavai erényesek *(zsen)* és igazságosak *(ji)*, ő nem rágalmazhat engem. Ha Kao-cï rágalmazna engem, az rosszabb volna a halálnál."

23.

Néhány tanítványa azt mondta mesterünknek, Mo-cï-nak, hogy Kao-cï kiválóan gyakorolja az erényt *(zsen)*. Mesterünk, Mo-cï így válaszolt: „Az még nem bizonyos. Kao-cï éppen úgy gyakorolja az erényt, mint az ember, aki lábujjhegyre áll, hogy magasabb legyen, vagy mint aki megtámaszkodik, hogy szélesebb lehessen. Nem tarthat ez soká."

24.

Kao-cï mesterünkkel, Mo-cï-val beszélgetve azt mondta: „Én képes lennék jól kormányozni az országot, s jól igazgatni." Mesterünk, Mo-cï így felelt: „Aki kormányoz, annak a teste vigye is végbe azt, amit kimond a szája. A te szád azonban olyat mondott most, amit a tested nem visz végbe. Ilyenformán a tested dolgai nincsenek rendben *(luan)*. Ha pedig nem vagy képes jól kormányozni a saját testedet, hogyan tudnád akkor jól intézni az ország kormányzását? Neked először a saját tested ziláltságát *(luan)* kell megszüntetned."

8. *fejezet*

A KIVÁLÓAK MEGBECSÜLÉSE (SANG HIEN)

A mester, Mo-cï, beszélni kezdett s így szólt: Manapság a királyok *(wang)*, fejedelmek *(kung)* és főemberek *(ta-zsen)*, akik az országot és a családokat *(kuo kia)* kormányozzák, valamennyien az ország *(kuo kia)* gazdagodását, a népesség *(zsen-min)* sokasodását, az ítélkezés és kormányzás *(hing cseng)* rendezettségét akarják. Mégis, gazdagodás helyett szegényedésre, sokasodás helyett fogyatkozásra, rend helyett zűrzavarra találnak, tehát éppen azt nem érik el, amit szeretnének, s éppen az következik be, amit nem akarnak. Mi lehet ennek az oka?

És a mester, Mo-cï, így folytatta szavait: Azért van ez, mert a királyok, fejedelmek és főemberek, akik az országot *(kuo kia)* kormányozzák, nem becsülik meg a kiválóakat *(hien)*, és nem alkalmazzák az arravalókat *(neng)*. Mert ha az országban sok kiváló *(hien)* és derék *(liang)* hivatalnok *(sï)* van, akkor az ország és családjainak kormányzása megjavul, ha pedig kevés a kiváló és derék hivatalnok, akkor az ország és családjainak kormányzása egyre romlik. Így a főembereknek *(ta-zsen)* kötelessége, hogy sokasítsák a kiválóak számát. Igen ám, de milyen eszközökkel lehet sokasítani a kiválóak számát?

És a mester, Mo-cï, így folytatta: Olyan ez, mint amikor meg akarjuk növelni az országban a jó íjászok és kocsihajtók számát. Gazdaggá és előkelővé kell tenni őket, meg kell tisztelni és ki kell tüntetni őket, mert ezzel érhetjük el, hogy az országban a jó íjászok és kocsihajtók száma megnövekedjék. Még inkább így van ez a kiváló és derék hivatalnokok *(sï)* esetében, akik kitűnnek erkölcsös tetteikkel *(tö hing)*, jól értenek a vitatkozáshoz, s jól tájékozottak minden tanításban és módszerben *(tao su)*. Az ilyenek minden bizonnyal drágakövei az országnak *(kuo kia)*, és segédei a vidék isteneinek. Őket is gazdaggá és előkelővé kell tehát tenni, meg kell tisztelni és ki kell tüntetni őket, mert ezzel lehet elérni, hogy az országban a derék hivatalnokok *(liang-sï)* száma megsokasodjék. Ezért mondták a régi időkben, amikor a szent királyok uralkodtak: „Igazságosság nélkül *(pu-ji)* ne legyen gazdagság, igazságosság nélkül ne legyen előkelőség, igazságosság nélkül ne legyen rokoni a bánásmód, igazságosság nélkül ne legyen közelebbi kapcsolat." Így aztán, mikor az ország gazdag és előkelő emberei ezt meghallották, mindnyájan visszavonultak, megtanácskozták a dolgot és így szóltak: kezdetben mi a gazdagságunkra és előkelőségünkre támaszkodtunk, most azonban az uralkodó *(sang)* a jóravalókat *(ji)* emeli fel, s nem mellőzi a szegényeket és közrendűeket sem, nekünk tehát óhatatlanul jóravalókká *(ji)* kell lennünk. S mikor a közeli rokonok meghallották, ugyancsak visszavonultak, megtanácskozták a dolgot és így szóltak: mi kezdetben csak a közeli rokonságunkra támaszkodtunk, most azonban az uralkodó a jóravalókat emeli fel, s nem mellőzi a távolabbi rokonokat sem, nekünk tehát óhatatlanul jóravalókká kell lennünk. S amikor a közeli kap-

csolatban levők meghallották, szintúgy visszavonultak, megtanácskozták a dolgot és így szóltak: mi kezdetben csak a közeli kapcsolatunkra támaszkodtunk, most azonban az uralkodó a jóravalókat emeli fel, s nem feledkezik meg a távolabb állókról sem, nekünk tehát óhatatlanul jóravalókká kell lennünk. Végül a távolabb állók, amikor meghallották, ugyanúgy visszavonultak, megtanácskozták a dolgot és így szóltak: mi eddig azt gondoltuk, hogy mivel távolabb állunk, semmire sem támaszkodhatunk, most azonban az uralkodó a jóravalókat emeli fel, s nem mellőzi a távolabb állókat sem, most tehát óhatatlanul jóravalókká kell lennünk.

S mihelyt eljutott a hír a távolabbi vidékek és a külső kerületek hivatalnokaihoz *(cs'en)*, mihelyt a palotabeli főnemes ifjak, a fővárosi *(kuo-csung)* sokaság és a négy határ minden egyes lakója megtudta, valamennyien vetélkedni kezdtek a jóravalóságban. Mi volt ennek az oka? Hát az, hogy a feljebbvalók *(sang)* egyetlen dolgot tartottak szem előtt az alárendeltek *(hia)* alkalmazásában, az alárendeltek pedig egyetlen módszert követtek a feljebbvalók szolgálatában. Éppúgy, mint amikor egy gazdag ember magas fallal veszi körül hatalmas palotáját. Ha a falat jól megépítették és egyetlen kaput vágtak benne, akkor ha tolvaj hatol be rajta, és a kaput, amelyen behatolt, bezárják, a tolvaj hiába keresi majd a kiutat, nem menekülhet. Az oka: jól őrizték a legfontosabbat.

Így a régi időkben, amikor a szent királyok kormányoztak, kiemelkedő erényük' *(tö)* alapján megbecsülték a kiválóakat *(hien)*. Még ha a földművelésben és iparban *(nung jü kung)* tevékenykedett is valaki, fölemelték, ha megvoltak a képességei *(neng)*. Magas hivatalba ültették, gazdag jövedelmet adtak neki, s megbízván őt a szolgálatok irányításával, döntő parancsolási hatalmat biztosítottak neki, mert ha a hivatali rang nem elég magas, akkor a nép nem tiszteli, ha a hivatali jövedelem nem elég busás, akkor a nép nem bízik benne, s ha a kormányzati parancs nem döntő erejű, akkor a nép nem fél tőle. Ezt a három dolgot meg kell adni a kiválóaknak. Nem a kiválóságuk *(hien)* miatt kell megajándékozni őket, hanem azt várva tőlük, hogy sikeres lesz a szolgálatuk. Annak idején erényük *(tö)* szerint osztályozták őket, hivataluk révén tevékenykedtek, szolgálataik szerint jutalmazták őket, s érdemeiket mérlegelve osztották ki nekik a fize-

tésüket. Így a hivatalnok nem maradt örökre előkelő, és a népből származó *(min)* nem maradt mindig alacsony sorban. Ha voltak képességei *(neng)*, felemelték; ha nem voltak képességei, alárendelték *(hia)*. Felemelték a köz javát szolgálót *(kung)* és a jóravalót *(ji)*; eltávolították a maga hasznával törődőt *(szï)* és a rosszindulatút. Íme, ez az előbbi mondás értelme.

A régi időkben Jao ezért emelte fel Sun-t Fu-cö-től délre,[43] s mikor átadta neki a kormányzást, az égalatti megbékélt *(p'ing)*. Jü felemelte Ji-t Jin-fangban,[44] átadta neki a kormányzást, és a kilenc tartomány rendeződött. T'ang a konyhából emelte Ji Jin-t,[45] átadta neki a kormányzást, s neki minden terve sikerült. Wen-wang a hálóik mellől emelte fel Hung Jao-t és T'ai Tien-t,[46] átadta nekik a kormányzást, és a nyugati földek meghódoltak. Akkoriban bármily busás jövedelmű és magas állású volt is valamely hivatalnok *(cs'en)*, mindig tiszteletteljes félelemben élt és nagyon igyekezett; és még ha a földművelésben és iparban tevékenykedett is valaki, szüntelenül vetélkedett és eszményi dolgokra töredekett. Így aztán voltak hivatalnokok *(sï)*, akik szolgálatukat nemzedékről nemzedékre örökölték.

Ezért ha megszerezte hivatalnokait *(sï)*, akkor (a fejedelem) terveit semmi sem gátolja, neki magának nem kell fáradnia, mégis megalapítja hírnevét, vállalkozásai sikerülnek, dicsősége ragyog, és semmi kellemetlensége nem támad, mert megvannak a (megfelelő) hivatalnokai. Ezért mondta mesterünk, Mo-cï: Ha óhaja teljesül, feltétlenül kiváló hivatalnokokat kell felemelnie, s ha óhaja nem teljesül (akkor is) feltétlenül kiváló hivatalnokokat kell felemelnie. Aki becsüli és követni akarja elődeinek, Jao-nak, Sun-nak, Jü-nek és T'ang-nak az útját *(tao)*, annak feltétlenül meg kell becsülnie a kiválóakat, mert a kiválóak megbecsülése minden kormányzás alapja.

11. fejezet

AZ EGYETÉRTÉS MEGBECSÜLÉSE (SANG T'UNG)

A mester, Mo-cï, beszélni kezdett s így szólt: „A régi időkben, amikor először születtek meg az emberek, amikor még nem volt ítélkezés, sem kormányzás, az embereknek, ha beszéltek, különbözőek voltak

a nézeteik *(ji)*. Egy embernek egyféle nézete volt, két embernek kétféle nézete volt, tíz embernek tízféle nézete volt. Amikor az emberek megsokasodtak, az általuk kifejtett nézetek is megsokasodtak. Mindenki a maga nézetét tartotta igaznak, és helytelenítette a mások nézetét. Így aztán viszály keletkezett köztük. Odahaza gyűlölködni kezdett az apa és fiú, az idősebb és fiatalabb fivér, elszakadtak egymástól s nem tudtak békében megférni egymással. Az égalatti népei *(po-szing)* úgy hadakoztak s úgy károsították egymást, mint a víz meg a tűz, mint a méreg és ellenméreg. Akinek fölös ereje volt, nem sietett a szorongatottak segítségére; a fölös készletek elrothadtak, nem osztották szét őket; a jó tanítások *(liang-tao)* titokban maradtak, nem tanították meg egymást rájuk. Az égalattiban éppen olyan felfordulás uralkodott, mint a vadállatok között. Aztán megértették, hogy az égalattiban onnan ered a zűrzavar, hogy nincsen vezető ember *(cseng-csang)*. Ezért kiválasztották az égalatti legkiválóbb emberét, trónra emelték és Ég Fiának nevezték.[47] Amikor az Ég Fiát trónra emelték, s az ő ereje még mindig nem volt elegendő, kiválasztották az ég alatti más kiváló férfiait is, hivatalba iktatták és három főembernek *(szan kung)* nevezték őket. Amikor az Ég Fiát és a három főembert már beiktatták, még mindig nem tudták egyenként és pontosan megismerni a távoli országok és különböző földek népeit s ellentmondó nézeteiket helyesről és helytelenről, hasznosról és károsról. Ezért elhatárolták egymástól a tízezer fejedelemséget, s fejedelmeket *(csu-hou)* és uralkodókat *(kuo-kiün)* emeltek trónra. Amikor a fejedelmeket és uralkodókat már beiktatták, s ezek ereje még mindig nem volt elegendő, akkor meg kiválasztották az egyes fejedelemségek legkiválóbb embereit, hivatalba iktatták s vezetőknek és legidősebbeknek *(cseng csang)* nevezték őket. Amikor már vezetők és idősebbek is voltak, akkor az Ég Fia kinyilvánította kormányzási elveit az égalatti népének *(po-szing)*, mondván:

„Ha akár jóról, akár nem jóról hallotok, mindig jelentsétek feljebbvalóitoknak *(sang)*. Mindazt, amit feljebbvalóitok helyesnek tartanak, nektek is helyesnek kell tartanotok, s mindazt, amit helytelenítenek, nektek is helytelenítenetek kell. Ha feljebbvalótok hibát követ el, akkor a megfelelő módon tanácsot adhattok neki, s ha egy alárendeltetek *(hia)* jó tulajdonságokat *(san)* mutat fel, akkor ajánljátok

őt a társaitoknak. Azt, aki feljebbvalóival igyekszik egyenlő lenni *(t'ung)* és nem hasonlítja magát alárendeltjeihez, megjutalmazzák a feljebbvalói és magasztalják az alárendeltjei. Ha azonban valaki akár jóról, akár nem jóról hall, de nem jelenti a feljebbvalójának, vagy amit feljebbvalója helyesnek tart, ő nem tartja helyesnek, vagy amit feljebbvalója helytelenít, ő nem helyteleníti, vagy ha feljebbvalója hibát követ el, és ő nem a megfelelő módon ad tanácsot neki, vagy ha alárendeltje jó tulajdonságokat mutat fel, de ő nem ajánlja a társainak, vagy ha mindig alárendeltjeihez méri magát és nem feljebbvalóival keresi az egyetértést *(t'ung)*, akkor azt megbüntetik a feljebbvalói, és szidalmazni fogja a nép *(po-szing)*."

A feljebbvalóknak a jutalmazás és büntetés kérdését ezen a módon kell nagyon alaposan megvizsgálniuk, hogy mindig kiderítsék az igazságot. Így a faluközösségek legöregebbje *(li-csang)* mindig a faluközösség *(li)* legerényesebb *(zsen)* embere lett. A faluközösség legöregebbje *(li-csang)* kinyilvánította kormányzási elveit a falu népének *(li csī po-szing)*, mondván: „Ha akár jóról, akár nem jóról hallotok, mindig jelentsétek a járási elöljárónak *(hiang-csang)*. Mindazt, amit a járási elöljáró helyesnek tart, nektek is helyesnek kell tartanotok, s mindazt, amit a járási elöljáró helytelenít, nektek is helytelenítenetek kell. Ha valaki nem ért a helyes beszédhez, az tanulja meg a helyes beszédet a járási elöljárótól, s ha valaki nem tud helyesen cselekedni, az tanulja meg a helyes cselekvést a járási elöljárótól. Mert ki mondhatná, hogy a járásban *(hiang)* zűrzavar uralkodik?" S hogyan lehet jól kormányozni a járást? A járást úgy lehet jól kormányozni, hogy a járási elöljáró egyetlen nézetben egyesíti a járás különféle nézeteit.

A járási elöljáró a járás legerényesebb *(zsen)* embere volt. A járási elöljáró pedig kinyilvánította kormányzási elveit a járás népének *(hiang csī po-szing)*, mondván: „Akár jóról, akár nem jóról hallotok, jelentenetek kell a fejedelemnek *(kuo-kiün)*. Mindazt, amit a fejedelem helytelenít, nektek is helytelenítenetek kell: Ha valaki nem tud helyesen beszélni, az tanulja meg a helyes beszédet a fejedelemtől, s ha valaki nem tud helyesen cselekedni, az tanulja meg a helyes cselekvést a fejedelemtől. Ki is mondhatná, hogy az országban zűrzavar uralkodik?" S mivel lehet az országot jól kormányozni? Az országot

azzal lehet jól kormányozni, hogy a fejedelem egyetlen nézetben egyesíti a fejedelemség minden nézetét.

A fejedelem az ország legerényesebb *(zsen)* embere volt. S a fejedelem kinyilvánította kormányzási elveit az ország népének *(kuo csi po-szing)*, mondván: „Akár jóról, akár nem jóról hallotok, jelentenetek kell az Ég Fiának. Mindazt, amit az Ég Fia helyesel, nektek is helyeselnetek kell, s mindazt, amit az Ég Fia helytelenít, nektek is helytelenítenetek kell. Ha valaki nem tudja, hogyan kell beszélnie, az tanulja meg a helyes beszédet az Ég Fiától, s ha valaki nem tudja, hogyan kell cselekednie, az tanulja meg a helyes cselekvést az Ég Fiától. Mert ki mondhatná, hogy az égalattiban zűrzavar uralkodik?" De mivel lehet jól kormányozni az égalattit? Az égalattit csak azzal lehet jól kormányozni, hogy az Ég Fia egyetlen nézetben egyesíti az égalatti minden nézetét.

Ha az égalatti minden népe *(po-szing)* egyetértésben van az Ég Fiával, de nincs egyetértésben az Éggel, akkor még nem kerülheti el a szerencsétlenségeket. Ha ma forgószél támad vagy pusztító eső zuhog alá hatalmas tömegben, akkor ezzel az Ég bünteti a népet *(po-szing)*, amiért nincs egyetértésben vele. Ezért mondta mesterünk, Mo-cï: a régi időkben a szent királyok megalkották az öt büntetést *(wu hing)*,[48] hogy velük kormányozzák a népüket *(min)*. Olyanok ezek, mint a fonat, amelyben egyesülnek a selyemfonalak, vagy mint a háló csomózása. Azok az emberek *(po-szing)*, akiket megragadnak, nem tartották fontosnak, hogy a feljebbvalóikkal egyetértésre jussanak *(t'ung)*.

14. *fejezet*

AZ EGYETEMES SZERETET (KIEN-AI)[49]

A bölcs embernek *(seng-zsen)*, akinek az a dolga, hogy jól kormányozza az égalattit, tudnia kell, honnan ered a zűrzavar, csak akkor tud jól kormányozni. Ha nem tudja, honnan ered a zűrzavar, nem képes jól kormányozni. Éppen olyan ez, mint amikor az orvosnak harcba kell szállnia egy ember betegségével. Mindenekelőtt tudnia kell, honnan ered a betegség, csak akkor tud küzdeni ellene. Ha nem tudja, honnan ered a betegség, akkor semmit sem tehet ellene.

Miért éppen a zűrzavar megszüntetésével lenne másképp? Tudnunk kell, honnan ered a zűrzavar, akkor tudjuk megszüntetni; míg ha nem tudjuk, honnan ered, semmit sem tehetünk ellene. Ezért a bölcs embernek *(seng-zsen)*, akinek feladata az égalatti jó kormányzása, feltétlenül ki kell kutatnia, honnan ered a zűrzavar. S ha kutatni kezdi, honnan ered a zűrzavar, a kölcsönös szeretet *(sziang-ai)* hiányában fogja megtalálni az okát.

Ha az alattvalók és fiúk *(cs'en cï)* nem mutatnak gyermeki szeretetet *(pu-hiao)* fejedelmük és apjuk *(kiün fu)* iránt, akkor beszélünk zűrzavarról. Ha a fiú csak magát szereti, de nem szereti apját, akkor megkárosítja apját és csak magának használ. Ha a fiatalabb fivér csak magát szereti és nem szereti idősebb fivérét, akkor megkárosítja bátyját és csak magának használ. Ha az alattvaló csak magát szereti és nem szereti fejedelmét, akkor megkárosítja fejedelmét és csak magának használ. Ez az, amit zűrzavarnak nevezünk. S még azt is, ha az apa nem mutat szülői szeretetet *(pu-c'ï)*, a fia iránt, vagy az idősebb fivér nem szereti kellő módon *(pu-c'ï)* a fiatalabb fivérét, vagy a fejedelem nem kegyes *(pu-c'ï)* az alattvalójához, akkor is azt mondjuk, hogy az égalattiban zűrzavar uralkodik. Ha az apa csak magát szereti és nem szereti a fiát, akkor megkárosítja a fiát és csak magának használ. Ha az idősebb fivér csak magát szereti és nem szereti fiatalabb fivérét, akkor fiatalabb fivérének kárt okoz és csak a maga hasznával törődik. Ha a fejedelem csak magát szereti és nem szereti alattvalóit, akkor alattvalóinak kárt okoz és csak a saját hasznát tartja szem előtt. Honnan származik mindez? Mind a kölcsönös szeretet *(sziang-ai)* hiányából származik.

Így van ez még az égalattiban garázdálkodó tolvajokkal és rablókkal is. A tolvajok csak a saját házukat szeretik, de nem szeretik a mások házát, ezért meglopják mások házát, hogy használjanak a magukénak. A rablók csak a saját személyüket szeretik, de nem szeretik embertársaikat *(zsen)*, ezért megrabolnak másokat, hogy maguknak hasznot szerezzenek. Honnan származik ez? Mind a kölcsönös szeretet hiányából származik.

S ugyanez a helyzet, amikor a főemberek *(tai-fu)* kölcsönösen bajba döntik egymás családját *(kia)*, vagy amikor a fejedelmek *(csu-hou)* kölcsönösen megtámadják egymás országát *(kuo)*. A főemberek

mind csak a maguk családját szeretik s nem szeretik a mások családját, ezért bajba döntik mások családját, hogy hasznot hajtsanak a magukénak. A fejedelmek mind csak a maguk országát szeretik, de nem szeretik a többi fejedelemséget, ezért rátámadnak más országokra, hogy hasznot szerezzenek a magukénak. Így keletkezik az égalattiban a zűrzavar minden fajtája. S ha okaikat kutatjuk, azt látjuk, hogy mind a kölcsönös szeretet hiányából fakad.

Ha el lehetne érni, hogy az egész égalatti kölcsönös szeretetben egyesüljön *(kien sziang-ai)*, s embertársait *(zsen)* mindenki úgy szeresse, mint saját magát, akkor vajon létezhetne-e még gyermeki hálátlanság *(pu-hiao)?* (Ha apját, idősebb fivérét és fejedelmét mindenki úgy tisztelné, mint saját magát), vajon létezhetne-e gyermeki hálátlanság? S akkor vajon létezhetne még barátságtalanság *(pu-c'ï)?* Ha mindenki úgy tekintene fiatalabb fivérére, fiára és alattvalójára, mint saját magára, létezhetne-e barátságtalanság? Bizony, akkor nem lenne többé sem gyermeki hálátlanság, sem barátságtalanság. Vagy létezhetnének tolvajok és rablók? Ha mások házára mindenki úgy tekintene, mint a saját házára, akkor ugyan ki lopna még? S ha mások személyét mindenki ugyanúgy megbecsülné, mint a magáét, akkor ugyan ki rabolna még? Bizony, nem lennének többé sem tolvajok, sem rablók. S vajon a főemberek bajba döntenék-e egymás családját, és a fejedelmek rátámadnának-e egymás országára? Ha mások családjára mindenki úgy tekintene, mint a magáéra, akkor ugyan ki csinálna bajt? S ha a másik országra mindenki úgy tekintene, mint a magáéra, akkor ugyan ki kezdene támadást? Bizony, akkor a főemberek nem döntenék többé bajba egymás családját, s a fejedelmek többé nem támadnának rá egymás országára.

Ha el lehetne érni, hogy az egész égalatti kölcsönös szeretetben egyesüljön, hogy a fejedelemségek ne háborúskodjanak egymással, hogy a családok ne döntsék romlásba egymást, hogy tolvajok és rablók ne garázdálkodjanak többé, hogy fejedelem és alattvaló, apa és fiú kölcsönösen szeresse egymást *(hiao c'ï)*, akkor az égalattiban rend uralkodna. A bölcs ember *(seng-zsen)* tehát, akinek dolga az égalatti jó kormányzása, hogyan is tehetné meg, hogy ne fojtsa el a gyűlölséget s ne ösztönözze a szeretetet? Hiszen ha az égalatti kölcsönös szeretetben egyesül, akkor jó a kormányzás, de ha mindenki gyűlölködik

akkor zűrzavar uralkodik. Ezért mondotta mesterünk, Mo-cï: „Elengedhetetlen, hogy ösztönözzük a mások szeretetét *(ai-zsen)*."

17. *fejezet*

A TÁMADÁS ELLENZÉSE (FEI KUNG)[50]

Egy ember behatol valaki másnak a gyümölcsös- és zöldségeskertjébe, s őszibarackot és szilvát lop onnan. Ha az emberek ezt meghallják, elítélik, a feljebbvalói pedig, akik kormányoznak, ha elfogják, büntetéssel sújtják. Miért teszik ezt? Mert megkárosított másokat, hogy magának hasznot szerezzen. Ha odáig megy, hogy elragadja mások kutyáját, disznóját, tyúkját és malacát,[51] akkor igazságtalansága *(puji)* még nagyobb, mint ha mások gyümölcsös- és zöldségeskertjébe hatol, hogy őszibarackot és szilvát lopjon. Mi ennek az oka? Az, hogy most nagyobb kárt okozott másnak, tehát erkölcstelensége *(pu-zsen)* is nagyobb, s nagyobb lesz a büntetése is. Ha pedig odáig megy, hogy behatol másnak a karámjába és istállójába, s ellopja más lovát és marháját, akkor erkölcstelensége és igazságtalansága még nagyobb, mint ha mások kutyáját, disznóját, tyúkját és malacát ragadja el. Miért? Mert most még nagyobb kárt okozott másnak, márpedig ha másnak még nagyobb kárt okoz, akkor erkölcstelensége is még nagyobb, de még keményebb lesz a büntetése is. S ha odáig is elmegy, hogy megöl egy ártatlan embert, lehúzza a ruháját és prémjét, elveszi lándzsáját és kardját, akkor igazságtalansága még sokkal nagyobb, mint ha mások karámjába és istállójába hatol, hogy elhajtsa más ember lovát és marháját. Hogy miért? Mert most még sokkal nagyobb kárt okozott embertársának, ha pedig sokkal nagyobb az okozott kár, akkor erkölcstelensége is sokkal nagyobb, s ennek megfelelő lesz a büntetése is. Az égalatti minden nemes embere *(kiün-cï)* tudja ezt és helyteleníti az ilyesmit, igazságtalanságnak nevezve.

Mármost, ha a dolgot nagyban csinálják, megtámadva egy fejedelemséget, akkor ezt nem tudják helyteleníteni, hanem csatlakoznak hozzá és magasztalják, igazságosságnak *(ji)* nevezve. Vajon elmondható-e az ilyenekről, hogy tudják, mi a különbség igazságosság és igazságtalanság között? Egy ember megölését igazságtalanságnak tartják, ame-

lyet halállal kell büntetni. Ennek a véleménynek az alapján pedig tíz ember meggyilkolása tízszeres igazságtalanság, amit tízszeres halállal kellene büntetni, száz ember meggyilkolása pedig százszoros igazságtalanság, amely százszoros halált érdemelne. Az égalatti minden nemes embere tudja ezt és helyteleníti az ilyesmit, mert igazságtalanságnak tartja. Ha azonban a nagyban művelt igazságtalanságokhoz érkezünk, mint amilyen egy ország megtámadása, akkor azt nem tudják helyteleníteni, hanem csatlakoznak hozzá és magasztalják, azt mondván rá, hogy ez igazságosság. Valójában nem ismerik fel az igazságtalanságot, s így még le is írják a beszédeiket *(jen)*, hogy örökül hagyják a későbbi nemzedékeknek. Ha felismernék az igazságtalanságot, akkor hogy tehetnék meg, hogy az igazságtalanságot még le is írják s ezáltal a későbbi nemzedékekre örökítsék?

Ha olyan emberre akadunk, aki csak akkor mondja feketének a feketét, amikor keveset lát belőle, de ha sok feketét lát, akkor fehérnek mondja, nos, akkor az illetőről azt tartjuk, hogy nem tudja egymástól megkülönböztetni a fehéret és feketét. Vagy ha egy kevés keserűt ízlel, keserűnek mondja, de ha sokat ízlel a keserűből, már édesnek mondja, akkor az ilyen emberről csak úgy vélekedhetünk, hogy nem tudja egymástól megkülönböztetni az édeset és keserűt. Hát az olyanról, aki a kicsiny gonosztettet felismeri és helyteleníti, de a nagy gonosztettet, mint amilyen egy ország megtámadása, már nem képes helyteleníteni, hanem csatlakozik hozzá és magasztalja, sőt igazságosságnak nevezi, az ilyenről vajon elmondható, hogy meg tudja különböztetni egymástól az igazságost és igazságtalant? Azt kell látnunk, hogy az égalatti nemes emberei *(kiün-cï)* egészen zavarosak az igazságos és igazságtalan megkülönböztetésének dolgában.

20. *fejezet*

MÉRTÉKTARTÁS A FOGYASZTÁSBAN (CIE JUNG)

Ha bölcs ember *(seng-zsen)* kormányoz egy fejedelemséget, akkor lehet, hogy az a fejedelemség megkétszereződik, ha pedig kormányzása kiterjed az egész égalattira, akkor lehet, hogy az égalatti megkétszereződik. Nem úgy, hogy kívülről ragad el további földeket, hanem

úgy, hogy a fejedelemségek és családok *(kuo kia)* elkerülik a haszontalan kiadásokat, mely elegendő a megkétszereződéshez. Ha bölcs király *(seng-wang)* uralkodik, rendeleteivel szolgálatokra fogja a népet, de hagyja, hogy megéljen a termékeiből *(jung c'ai)*. Semmit sem tesz, ami a felhasználást *(jung)* nem növeli, s így a termékek *(c'ai)* nem tékozlódnak el, a nép ereje *(tö)* nem merül ki, és megnövekszik a haszon.

Miért készítik a ruhát és prémet? Azért, hogy télen védjenek a hidegtől, nyáron védjenek a hőségtől. A ruha és a prém készítésének elve *(tao)*, hogy télen növelje a meleget, nyáron növelje a hűvösséget. Mindazt, ami csak szép, s ebben nem működik közre, el kell vetni.

Mi végre építenek palotát és házat? Azért, hogy télen a széltől és hidegtől, nyáron a hőségtől és esőtől védjenek. Ha tolvajoktól és rablóktól kell tartani, akkor (a házak) különösen szilárdak legyenek. Mindazt, ami csak szép, de nem tölti be feladatát, el kell vetni.

Mi célból készítik a páncélt, a pajzsot és az „öt fegyvert"?[52] Hogy megvédelmezzenek lázadók és rablók ellen. Ha lázadók és rablók garázdálkodnak, akkor az győz, akinek páncélja, pajzsa és „öt fegyvere" van, az pedig, akinek nincs, nem győzhet. Ezért a bölcs emberek *(seng-zsen)* páncélt, pajzsot és „öt fegyvert" készíttetnek, de minden páncélt, pajzsot és „öt fegyvert" könnyűre csináltatnak, hogy haszonnal lehessen forgatni, és erősre, hogy eltörni ne lehessen. S mindent, ami csak szép, de a célt nem szolgálja, elvetnek.

Mi végre készítenek hajót és kocsit? Kocsit azért, hogy a dombokon és felföldeken utazhassunk vele, hajót pedig azért, hogy folyókon és völgyekben haladhassunk vele. Általuk közlekedik a négy égtáj minden haszna. A hajók és kocsik készítésének elve *(tao)* tehát az, hogy minnél könnyebbek, azaz minnél használhatóbbak legyenek. Mindazt, ami csak szép, de célszerűtlen, el kell vetni. Mind eme tárgyak készítésekor semmit sem szabad tenni, ami a felhasználást *(jung)* nem növeli. Akkor a termékek *(c'ai)* nem tékozlódnak el, a nép ereje *(tö)* nem merül ki, és megnövekszik a haszon.

Ha valaki elveti magától a nagy emberek *(ta-zsen)* előszeretetét a gyöngyök és drágakövek, madarak és négylábúak, kutyák és lovak felhalmozása iránt, az ezzel megnöveli a ruhák és prémek, paloták és

házak, páncélok, pajzsok és fegyverek, valamint a hajók és kocsik számát akár a sokszorosára is! És ha ez ilyen könnyű, akkor minek a megkétszerezése lehet nehéz? Csak az emberek számát nehéz megkettőzni. S mégis, az emberek száma is megkettőzhető. Hajdanában a bölcs királyok *(seng-wang)* törvényt alkottak *(fa)*, amely kimondotta, hogy a húsz éves férfiaknak családot kell alapítaniuk, s a tizenöt éves leányoknak férfit kell szolgálniuk. Ilyen volt a szent királyok törvénye.[53] A szent királyok halála után azonban hanyatlás következett be a nép között. Azok, akik korán akartak családot alapítani, néha húsz éves korukban háztartást alapítottak, csakhogy azok, akik későn akartak családot alapítani, néha negyven éves korukban alapítottak háztartást. Ha feltesszük, hogy a korán házasodók száma felért a későn házasodókéval, akkor is tíz év lemaradás mutatkozik a szent királyok törvényeihez képest. Ha minden harminc éves embernek van gyermeke, akkor húsz és harminc éves kora között kellett nemzenie őket. Így ha nem veszik rá a népet a korai házasodásra, akkor is megkettőződik a száma.

S mégsem ez a helyzet. Az égalatti mai kormányzói ugyanis igen sokféle módon csökkentik a népesség számát. Kimerítik a nép erejét, túlságosan megterhelik adókkal és szolgáltatásokkal *(ci lien)*, így a nép jövedelme *(c'ai)* nem elégséges, és össze sem lehet számlálni azokat, akik fagytól és éhségtől pusztulnak el. A nagy embereknek *(ta-zsen)* egyetlen gondja, hogyan támasszanak hadat, amellyel aztán megtámadják a szomszédos fejedelemségeket. Ha (a hadjárat) sokáig tart, elhúzódik egy esztendeig, de ha gyorsan véget ér, akkor is néhány hónapba telik. A férfiak és nők tehát hosszú ideig nem láthatják egymást. Ez is egyik módja a népesség csökkentésének. Az emberek nem tudnak nyugodtan élni, ételhez-italhoz nem jutnak időben, így aztán betegségekbe esnek és azokba belehalnak. Össze sem lehet számlálni azokat, akik egy-egy, létrákkal és fujtatókkal[54] vívott ostromban, városok megtámadásakor vagy nyílt mezőn lefolyt csatában lelik halálukat.

Ilyenformán számos módszer áll a kormányzáshoz nem értők rendelkezésére, amellyel a népesség számát csökkenthetik. Ha bölcs ember *(seng-zsen)* kormányoz, akkor ilyenek nem történhetnek. De még akkor is, ha nem bölcs ember kormányoz, ugyancsak számos módszer

kínálkozik a népesség számának gyarapítására. Ezért mondotta mesterünk, Mo-cï: „A haszontalan kiadások elkerülése a szent királyok módszere, s nagy hasznára van az égalattinak."

25. *fejezet*

MÉRTÉKTARTÁS A TEMETÉSNÉL (CIE CANG)

Manapság az égalatti írástudói *(sï)* és nemesei *(kiün-cï)* között elég sokan vannak, akiknek kétségeik támadtak a gazdag temetések és a hosszú gyász felől, s nem tudják, mi lenne helyes, mi helytelen, mi hasznos és mi káros. Ezért mondotta mesterünk, Mo-cï: Ha így van, vizsgáljuk meg a kérdést. Mostanában bizony akadnak, akik a pompás temetéshez és hosszú gyászhoz ragaszkodóknak a szavát követik, s alkalmazzák őket az ország családjaiban *(kuo kia)*. Ha ott vannak a királyok, fejedelmek és nagy emberek *(wang kung ta-zsen)* temetéseinél, akkor azt mondják, hogy számos külső és belső koporsónak kell lennie, magának a temetésnek pompázatosnak, a halotti ruháknak és takaróknak számosaknak, a hímzett selymeknek bőségeseknek, a sírdombnak pedig hatalmasnak kell lennie. Ha ez történik az egyszerű emberek *(p'i-fu)* és közrendűek *(cien-zsen)* halálakor is, akkor a család háztartása csaknem kimerül bele. A fejedelmek *(csu-hou)* halálakor kiürítik a kincstárakat, hogy aztán aranyat, drágaköveket és gyöngyöket tegyenek a halott mellé, selyemszalagokkal összekötözött kocsikat és lovakat süllyesztenek a sírba. Továbbá megkívánják, hogy egész sereg sátrat emeljenek, s áldozati edényeket, dobokat, asztalkákat, gyékényeket, hűtőhombárokat, lándzsákat, kardokat, tollakat, zászlókat, elefántcsontokat és hímzett bőröket fektessenek a sírba és temessenek be, hadd legyen elégedett (a halott), hadd legyen vele a kísérete.

Azt mondják, hogy az Ég Fia számára, ha sokat akarnak, sok száz embert, de ha keveset akarnak, akkor is több tucat embert megölnek és vele együtt eltemetnek.[55] A hadvezérek *(ciang-kiün)* és főemberek *(tai-fu)* számára, ha sokat akarnak, több tucat embert, de ha keveset akarnak, akkor is jó néhány embert megölnek és kíséretképpen eltemetnek.

S hogyan lehet eleget tenni a gyász szabályainak? Azt mondják, szabálytalan hangokkal jajgatni és nyögni kell, gyászruhába öltözni és könnyekkel sírni, a (kapun kívül) felépített gyászkunyhóban lakni, szalmagyékényen aludni és párnának földcsomót használni. Továbbá (a gyászolónak) korlátoznia kell az erejét, nem eszik tehát, hanem éhezik, hiányosan öltözködik és fázik, amitől arcvonásai beesettek és szenvedőek lesznek, az arcszíne hamuszürke, füle és szeme nem hall és nem lát világosan, keze-lába elveszíti mozgékonyságát és erejét, nem tudja többé használni őket. Azt is mondják, hogy ha egy magasrangú hivatalnok *(sang-sī)* gyászt visel, támogatni kell őt, hogy fel tudjon állni, és botra kell támaszkodnia, hogy járni tudjon. S mindez három esztendeig tart.[56]

Ha figyelembe veszik ezeket az elveket s eleget tesznek az ilyen szabályoknak, akkor a királyok, fejedelmek és nagy emberek, akik ezeknek megfelelően cselekednek, biztosan nem tudnak kora reggel kihallgatást tartani, nem tudnak gondoskodni róla, hogy az öt hivatal *(wu kuan)* és a hat begyűjtő *(liu fu)*[57] kiirtsa a bozótot ⟨termősítse a földeket⟩ és megtöltse a magtárakat. Ha a parasztok *(nung-fu)* a szabályok szerint cselekednek, akkor biztosan nem tudnak kora reggel kimenni (a földekre) és este térni haza, nem tudnak szántani, vetni, ültetni. Ha pedig a kézművesek *(po-kung)* is a szabályok szerint cselekednek, akkor biztosan nem tudnak hajót és kocsit szerkeszteni, szerszámokat és edényeket készíteni. És ha az asszonyok is a szabályok szerint cselekednek, akkor biztosan nem tudnak korán kelni és későn feküdni, nem tudnak naphosszat fonni és szőni. Apróra ki lehet számítani, hogy a pompázatos temetésekkor milyen rengeteg adóból való terméket *(fu csī c'ai)* temetnek a föld alá, és hogy minél hosszabb a gyász, annál hosszabb ideig akadályozza a szolgálatok végzését. A már elkészült termékeket fogják és magukkal viszik a sírba, az újak szerzését pedig még hosszú ideig megakadályozzák. Ezen a módon gazdagságot remélni éppen olyan, mint megakadályozni a föld megművelését és mégis aratásban reménykedni. Pedig így semmiféle gazdagságról nem lehet szó, és a reményt, hogy ezen az úton meggazdagodnak a családok, bizony fel kell adni.

26. *fejezet*

AZ ÉG SZÁNDÉKA (T'I EN-CSÏ)

A mester, Mo-cï beszélni kezdett és így szólt: Manapság az égalatti írástudói *(sï)* és nemesei *(kiün-cï)* értenek a kicsiny dolgokhoz, de nem értenek a nagyokhoz. Honnan tudhatjuk ezt? Onnan, hogy ezt látjuk a családtagoknál. Ha valaki egy családnak élve bűnt követ el a családfő *(kia-csang)* ellen, annak számára ott vannak még a szomszéd családok, azokba menekülhet. De midőn a szülei és fivérei megtudják a dolgot, mindnyájan komolyan figyelmeztetik és azt mondják neki, hogy mindig óvakodni kell, mindig vigyázni kell, mert olyasminek nem szabad előfordulnia, hogy valaki egy családban élve bűnt kövessen el a családfő ellen. S nemcsak a csszládtagokkal van ez így, ugyanez vonatkozik az ország lakóira is. Ha valaki egy országban élve bűnt követ el az ország fejedelme *(kuo-kiün)* ellen, akkor ott vannak a szomszéd országok, azokba menekülhet. De ha szülei és fivérei megtudják, a dolgot, mind komoly figyelmeztetésben részesítik és azt mondják neki, hogy mindig óvakodni kell, mindig vigyázni kell, mert ki tehetne olyat, hogy egy országban élve bűnt kövessen el az ország fejedelme ellen. Ezekben az esetekben van ahová meneküljön (a bűnös), és a figyelmeztetést mégis ilyen komoly formában kapja. Hát még akkor, ha nincs hely, ahová menekülhetne, akkor mennyivel komolyabb figyelmeztetést kell kapnia! Van egy mondás is, amely így szól: „Milyen fényes a nap! Aki bűnt követ el, hogyan menekülhetne előle?" Bizony nincs ahová elmenekülhetne. Az Éggel szemben nem segítenek sem erdős völgyek, sem sötét, ember nem járta helyek, mert világossága *(ming)* mindent lát. Mégis, az égalatti írástudói és nemesei, amikor bűnt követnek el az Éggel szemben, hirtelenében nem jut eszükbe, hogy komolyan figyelmeztessék egymást. Nos, innen tudom, hogy az égalatti írástudói és nemesei értenek a kicsiny dolgokhoz, de nem értenek a nagyokhoz.

S ha ez így van, akkor hát mit kíván és mit gyűlöl az Ég? Az Ég kívánja az igazságosságot *(ji)* s gyűlöli az igazságtalanságot *(pu-ji)*. Ha tehát úgy vezetem az égalatti népét *(po-szing)*, hogy az igazságosságnak megfelelően végezze szolgálatait, akkor azt teszem, amit az Ég kíván, ha pedig azt teszem, amit az Ég kíván, az Ég is teljesíti az én kívánságo-

mat. S ha így van, mit kívánok és mit gyűlölök én? Szerencsét és jólétet kívánok, s gyűlölöm a szerencsétlenséget és a pusztulást. (Ha pedig nem azt teszem, amit az Ég kíván, hanem éppen azt, amit az Ég nem kíván),[58] akkor úgy vezetem az égalatti népét, hogy a saját szerencsétlenségén és pusztulásán munkálkodjék.

Igen ám, de honnan tudhatom, hogy az Ég az igazságosságot kívánja és gyűlöli az igazságtalanságot? Onnan, hogy aki az égalattiban igazságos, az életben marad, aki igazságtalan, az meghal; aki igazságos, az gazdag lesz, aki pedig igazságtalan, az szegény lesz; aki igazságos, az rendezett viszonyok közt élhet *(csī)*, aki pedig igazságtalan, az zavaros helyzetbe kerül *(luan)*. Márpedig az Ég az életet kívánja s gyűlöli a halált, a gazdagságot kívánja s gyűlöli a szegénységet, a rendet kívánja s gyűlöli a felfordulást. Nos, innen tudom, hogy az Ég az igazságosságot kívánja és gyűlöli az igazságtalanságot.

Ezenkívül az igazságosság a kormányzás elve. Nem alulról kiindulva kell kormányozni fent, hanem fentről kiindulva kell kormányozni alant. Ezért a közrendűek *(su-zsen)*, akik erejük megfeszítésével végzik szolgálataikat, nem követelhetik maguknak a kormányzást, hanem ott vannak a hivatalnokok *(sī)*, akik kormányozzák őket. A kis hivatalnokok *(sī)* pedig, akik erejüket nem kímélve végzik szolgálataikat, nem kormányozhatnak kényük-kedvük szerint, hanem ott vannak a hadak vezetői *(ciang-kiün)* és a főemberek *(tai-fu)*, akik őket kormányozzák. S a miniszterek és főemberek, akik minden erejükkel végzik szolgálataikat, nem kormányozhatnak a maguk kénye-kedve szerint, hanem ott van a három főember *(szan-kung)* és a fejedelmek *(csu-hou)*, akik őket is kormányozzák. A három főember és a fejedelmek pedig, akik nagy szorgalommal hallgatják meg a kormányzás ügyeit, nem kormányozhatnak egyedül a saját belátásuk szerint, hanem ott van az Ég Fia, aki őket kormányozza. De még az Ég Fia sem kormányozhat csak a maga kénye-kedve szerint, mert ott van az Ég, aki még őt is kormányozza. Az Ég Fiának kormányzása a három főemberre, a fejedelmekre, az alsóbb hivatalnokokra *(sī)* és a köznépre *(su-zsen)* terjed ki. Az égalatti írástudói és nemesei ezt jól meg is értik, azt azonban, hogy az Ég kormányzást gyakorol az Ég Fia felett, az égalatti népe *(po-szing)* mostanáig sem értette meg. Pedig hajdanában a három dinasztia szent királyai, Jü, T'ang, Wen és Wu világosan meg akarták

magyarázni az égalatti népének, hogy az Ég Fiát maga az Ég kormányozza. Ezért tenyésztettek valamennyien áldozati marhákat és juhokat, ezért hizlaltak kutyákat és disznókat, ezért töltötték meg az áldozati edényeket tisztított rizzsel, borral és musttal, hogy aztán áldozatul ajánlják fel a Legfelső Uralkodónak *(sang-ti)* és a szellemeknek, boldogságot könyörögve általuk az Égtől. Olyat azonban még sohasem hallottam, hogy valaha is az Ég kért volna boldogságot az Ég Fiától. Ebből tudom tehát, hogy az Ég kormányzást gyakorol az Ég Fia felett.

Az Ég Fia az égalatti legelőkelőbb és leggazdagabb embere. Azoknak pedig, akik gazdagságra és előkelőségre vágynak, igazodniuk kell az Ég akaratához *(t'ien-ji)* és nem szabad ellenkezésbe kerülniük vele. Ha az Ég akaratához igazodnak, tehát kölcsönösen szeretik egymást *(kien sziang ai)* és kölcsönösen használni igyekeznek egymásnak, akkor biztosan elnyerik jutalmukat. De ha ellenkezésbe kerülnek az Ég akaratával, tehát gyűlölködnek egymás között és kölcsönösen ártani igyekeznek egymásnak, akkor biztosan elnyerik büntetésüket. Igen ám, de ki az, aki elnyeri jutalmát, mert az Ég akaratához igazodott, s ki nyeri el büntetését, mert ellenkezésbe került az Ég akaratával?

Mesterünk, Mo-cï így folytatta szavait: Hajdan a három dinasztia királyai, Jü, T'ang, Wen és Wu igazodtak az Ég akaratához és elnyerték jutalmukat, a három dinasztia bűnös királyai, Kie, Csou, Ju és Li azonban ellenkezésbe kerültek az Ég akaratával és elnyerték büntetésüket. S ha így történt, vajon milyen úton-módon nyerte el jutalmát Jü, T'ang, Wen és Wu?[59]

Mesterünk, Mo-cï így folytatta szavait: Legfelső fokon tisztelték az Eget, középső fokon szolgálták a szellemeket, legalul pedig szerették az embereket. Ezért az Ég gondolkodott *(ji)* és így szólt:[60] „Mindazt, amit én szeretek, ők is szeretik; mindannak, aminek én használni akarok, ők is hasznára vannak. Emberszeretetük igen széles körű, használni igyekvésük határtalan." Ezért előkelővé: Ég Fiává tette őket, gazdagságképpen pedig övék lett az égalatti. Tetteik tízezer nemzedék fiaira és unokáira hatottak, akik magasztalták erényeiket *(san)* és mindenfelé elterjesztették az égalattiban. Mind a mai napig dicsérik és szent királyoknak nevezik őket. Így van ez, de hát milyen úton-módon nyerte el büntetését Kie, Csou, Ju és Li?

Mesterünk, Mo-cï így folytatta szavait: Legfelső fokon szidalmazták az Eget, középső fokon meggyalázták a szellemeket, legalul pedig megkárosították az embereket. Ezért az Ég gondolkodott és így szólt: „Mindattól, amit én szeretek, ők gyűlölettel elfordulnak; mindannak, aminek én használni akarok, ők csak kárt okoznak. Embergyűlöletük mindenre kiterjed, ártani igyekvésük határtalan." Ezért nem engedte meg nekik, hogy magas kort érjenek, és hogy nemzedékük folytatódjék. Mind a mai napig átkozzák és bűnös királyoknak nevezik őket. Honnan tudjuk azonban, hogy az Ég szereti az égalatti embereit *(po-szing)*? Onnan, hogy egyformán *(kien)* megvilágítja őket. S honnan tudjuk, hogy egyformán világítja meg őket? Onnan, hogy egyformán birtokolja őket. S honnan tudjuk, hogy egyformán birtokolja őket? Onnan, hogy egyformán táplálja őket. Hát azt honnan tudjuk, hogy egyformán táplálja őket? A négy tenger között minden gabonából élő nép áldozati marhákat és juhokat tenyészt, kutyákat és disznókat hizlal és tisztított gabonát, bort és mustot tölt az áldozati edényekbe, hogy mindezt felajánlja áldozatul a Legfelső Uralkodónak *(sang-ti)* és a szellemeknek. Minden település *(ji)* és minden ember az Égé, miért is ne szeretné mindenki?

Továbbá azt mondom, hogy aki megöl egy ártatlant, az egyszer biztosan szerencsétlenül jár. Ki az, aki megöl egy ártatlant? Az ember. S ki az, aki őt szerencsétlenséggel sújtja? Az Ég. Nos, ha úgy vélik, hogy az Ég nem szereti az égalatti embereit *(po-szing)*, akkor vajon miért küld szerencsétlenséget az Ég, amikor az emberek megölik egymást? Ebből tudom én, hogy az Ég szereti az égalatti embereit.

Aki az Ég akaratához igazodik, igazságossággal kormányoz, aki azonban ellenkezésbe kerül az Ég akaratával, erőszakkal kormányoz. De hogyan ismerjük fel az igazságos kormányzást?

Mesterünk, Mo-cï így folytatta szavait: Aki nagy országot vezet, nem támadja meg a kis országokat; aki nagy család ügyeit intézi, nem támadja meg a kisebb országokat; az erősek nem kényszerítik a gyengéket, az előkelőek nem dölyfösek a közrendűekkel *(cien)* szemben, az ügyesek nem csapják be az ostobákat. Így legfelső fokon használnak az Égnek, középső fokon használnak a szellemeknek, legalul pedig használnak az embereknek. Olyan használásra, amely nem ennek a hármas használásnak *(szali)* a része, nem törekednek. Így szerzi meg

(az igazságossággal kormányzó) az égalatti legszebb hírnevét, a szent király elnevezést.

Aki erőszakkal kormányoz, egészen másképp viselkedik. Szavai ellentmondanak az előbbinek, tettei éppen ellenkezőek, mintha csak az ellenkező irányba rohanna. Aki nagy országot kormányoz, megtámadja a kisebb országokat; aki nagy család ügyeit intézi, beleavatkozik a kisebb családok ügyeibe; az erősek hatalmaskodnak a gyengékkel, az előkelőek dölyfösek a közrendűekkel szemben, az ügyesek pedig becsapják az ostobákat. Így legfelső fokon nem használnak az Égnek, középső fokon nem használnak a szellemeknek, és legalul nem használnak az embereknek. E hármas nem-használás *(pu-li)* tulajdonképpen senkinek sem használ. Így szerzi meg (az erőszakkal kormányzó) az égalatti leggyűlöltebb nevét, a bűnös király elnevezést.

S mesterünk, Mo-cï így fejezte be szavait: Olyan nekem az ég szándéka *(t'ien-csï)*, mint a kerékgyártónak a körzője, vagy az ácsnak a szögvasa. A kerékgyártó és az ács azért veszi kézbe körzőjét és szögvasát, hogy megmérje, mi négyszögletes és mi kerek. Ami egybevág, azt helyesnek nyilvánítja, ami pedig nem vág egybe, azt helytelennek nyilvánítja. Nos, az égalatti írástudói és nemesei annyi könyvet írtak, hogy számba se lehet venni,[61] s annyit nyilatkoztak, hogy össze se lehet számolni. Elsősorban a fejedelmekkel *(csu-hou)* foglalkoztak, másodsorban a különböző írástudókkal *(lie-sï)*, az erénytől *(zsen)* és az igazságosságtól *(ji)* azonban mindez nagyon messze jár. Hogy honnan tudom én ezeket? Onnan, hogy világos mércéhez jutottam, mely érvényes az egész égalattira, s azzal mérem meg őket.

31. *fejezet*

MAGYARÁZAT A SZELLEMEKRŐL (MING KUI)

Mesterünk, Mo-cï a következőket mondotta: Amióta nem élnek már a hajdani három dinasztia szent királyai, az égalattiból kiveszett az igazságosság *(ji)*, s a fejedelmek *(csu-hou)* erőszakkal kormányoznak. Ami ránk maradt: fejedelem és alattvaló, feljebbvaló és alárendelt között nincs jóakarat *(hui)* és hűség; apa és fiú, idősebb és fiatalabb fivér között hiányzik a jóság *(c'ï)* és a gyermeki szeretet *(hiao)*, hiányzik

az idősebbek tisztelete és a derékség megbecsülése. A kormányzás vezetői *(cseng-csang)* nem az igazgatás ügyeinek meghallgatásában fáradoznak, a köznép *(cien-zsen)* pedig nem a szolgálatok ellátásában fogyasztja erejét. Az emberek *(min)* kicsapongásokra és bűnökre adták fejüket, felkeléseket és zűrzavart támasztanak, tolvajnak és rablónak állnak, fegyverekkel és méreggel, vízzel és tűzzel támadnak rá ártatlan emberekre az utakon, földre verik őket az ösvényeken, elrabolják mások kocsiját és lovát, ruháját és prémjét, hogy maguknak hasznot szerezzenek. Ha mindezek előfordulnak, akkor megkezdődött az égalattiban a felfordulás. De hát mindennek mi lehet az oka? Az, hogy az emberek nem tudják kétségeiket leküzdve eldönteni, hogy vajon léteznek-e szellemek vagy sem, és nem látják világosan, vajon a szellemek meg tudják-e jutalmazni a derékséget *(hien)*, meg tudják-e büntetni a bűnt. Ha el tudnánk érni, hogy az égalatti minden embere egységesen higgyen abban, hogy a szellemek meg tudják jutalmazni a derékséget és meg tudják büntetni a bűnt, akkor az égalattiban vajon lehetséges volna-e felfordulás?

Akik manapság a szellemek nemlétezését bizonygatják, azt gondolják, hogy valóban nincsenek szellemek, s hajnaltól napestig terjesztik nézeteiket az égalattiban. Kételkedést támasztanak az égalatti tömegeiben *(csung)*, s oda juttatják az égalatti sokaságát, hogy senki sem tudja már eldönteni, vajon léteznek-e szellemek vagy sem. Így aztán az égalatti rendje felborul. Ezért mondotta mesterünk, Mo-cï: Ha az égalatti mai királyai, fejedelmei, nagy emberei, írástudói és nemesei valóban az égalatti javát *(li)* akarják előmozdítani, s valóban távol akarják tartani tőle a károsodást *(hai)*, akkor mindenképpen világossá kell tennünk azt a kérdést, vajon léteznek-e szellemek vagy sem. Mindenekelőtt meg kell vizsgálniuk a kérdést, hogy szellemek léteznek-e vagy sem, és ha megtették, akkor meg is kell magyarázniuk. Mi tehát, amit erről el kell mondani?

Mesterünk, Mo-cï azt mondta: Az az elv, amelynek segítségével az égalattiban mindenki vizsgálni tudja valaminek a létezését vagy nemlétezését: támaszkodni kell a sokaság *(csung)* fülére és szemére, amely megbízható tudást nyújt arról, vajon létezik-e valami vagy sem. Ha valaki kétségek közt van, s hallja és látja a dolgot, (akkor tudni fogja, hogy létezik, de ha senki sem hallja, senki sem látja, akkor)[62] szükség-

képpen azt kell hinni, hogy nem létezik. De hát miért nem mennek el a járásokba *(hiang)* és falvakba *(li)*, hogy ott tudakozódjanak? A legrégibb időktől egészen a mai napig, amióta csak emberek születnek, mindig akadtak olyanok, akik látták a szellemek alakját *(wu)*, hallották a szellemek hangját. Hogy lehet tehát azt mondani, hogy szellemek nem léteznek? Vagy talán akkor beszélhetnénk a szellemek létezéséről, ha senki sem hallotta, senki sem látta volna őket? Manapság azok, akik tagadják a szellemek létezését, az mondják, hogy az égalattiban valóban megszámlálhatatlan esetben hallották és látták szellemek alakját *(wu)*, de ugyan ki hallotta vagy látta valaha is a szellemek létezésének vagy nemlétezésének bizonyítékát *(wu)*?[63]

32. *fejezet*

A ZENE ELÍTÉLÉSE (FEI JO)[64]

Mesterünk, Mo-cï a következőket mondotta: Ha az erényes *(zsen)* emberek a tevékenységükben mindig azt tartják kötelességüknek, hogy az égalatti javát *(li)* előmozdítani, károsodását *(hai)* megakadályozni igyekezzenek, és ezeket (az elveket) szabályként érvényesítik az égalattiban, akkor csak azt teszik mindig, ami használ az embereknek, s ha valami az embereknek nem használ, attól tartózkodnak. Ha pedig az erényesek mindig az égalattival törődnek, akkor tartózkodnak mindattól, amit szépnek talál a szemük, gyönyörűségesnek a fülük, édesnek a szájuk, kényelmesnek a testük. Így az erényes ember sohasem rabolhatja el a nép ruhára és élelemre való termékeit.

Mesterünk, Mo-cï tehát nem azért ítélte el a zenét, mert nem találta gyönyörűségesnek a nagy harangok, zengő dobok, lantok és hárfák, furulyák és sípok hangját, nem is azért, mert nem találta szépnek az alakos hímzések és tarka ékítmények színeit, nem is azért, mert nem találta ízletesnek a hizlalt ökrök és disznók pecsenyéjének ízeit, s nem is azért, mert nem találta üdítőnek a magas teraszokon *(t'ai)*, pompás kioszkokban vagy a távoli vadonban ⟨remetelakokban⟩ való tartózkodást. A test jól tudja, mi a kellemes neki, a száj tudja, mi édes, a szem tudja, mi szép, a fül tudja, mi gyönyörűséges, de mindez, ha a régi idők szempontjából vizsgáljuk, nem tesz eleget a szent királyok elő-

írásainak, s ha a jelenkor szemszögéből mérlegeljük, nem szolgálja a nép *(wan-min)* javát. Ezért mondotta mesterünk, Mo-cï, hogy a zenét el kell ítélni.

A mai királyok, fejedelmek és nagy emberek *(wang kung ta-zsen)*, még ha nem is a zeneszerszámok készítését tekintenék fő feladatuknak az ország és családjai irányában, akkor sem tudnák ezeket egyenesen az állóvizekből meríteni vagy egyszerűen a földből kiásni, hanem akkor is súlyos adókat kellene kivetniük a népre, hogy megszólalhassanak a nagy harangok, zengő dobok, lantok és hárfák, fuvolák és sípok. A régi idők szent királyai is vetettek ki súlyos adókat a népre, amelyekből hajókat és kocsikat építtettek, s amikor ezek elkészültek, (az emberek) így szóltak: „Ugyan mire lehet használni ezeket?" Erre azt a választ kapták, hogy a hajókat vizen, a kocsikat pedig szárazföldön lehet használni, s hogy a nemesek *(kiün-ci)* megpihentethetik rajtuk a lábukat, a kis emberek *(sziao-zsen)* pedig vállukat és hátukat. Ezért aztán a nép előhozta és odaadta termékeit, és nem zúgolódott, nem békétlenkedett senki, hiszen azok visszatérülvén *(fan)* hasznára váltak a népnek. Nos, ha a zeneszerszámok is ugyanígy visszatérülvén *(fan)* hasznára válnának a népnek, akkor én semmit sem szólhatnék ellenük. Ha a zeneszerszámok használata hasonlítható lenne a szent királyok hajóihoz és kocsijaihoz, akkor semmit sem mondhatnék ellenük.

A népnek azonban három hátránya (származik belőlük): az éhezők nem jutnak élelemhez, a fázók nem jutnak ruhához, a fáradtak nem jutnak pihenéshez. Ez a három dolog nagy hátrány a nép számára. Ha arra kötelezik őket, hogy üssék a nagy harangokat, verjék a zengő dobokat, pengessék a lantokat és hárfákat, fújják a fuvolákat és sípokat, s hozzá még forgassák a pajzsot és harci bárdot,[65] akkor hogyan is tudnák megszerezni az emberek *(min)* a ruhára és élelemre valót. Ezért tartom szükségtelennek (a zenét), s az a véleményem, hogy tartózkodni kell tőle.

Manapság, ha van egy nagy ország, az máris megtámadja a kis országokat, a nagy családok leverik a kisebbeket, az erősek megrabolják a gyengéket, a sokan levők elnyomják a kevesen levőket, az ügyesek becsapják az ostobákat, az előkelők dölyfösködnek a közrendűekkel *(cien)* szemben, lázadók és felforgatók, tolvajok és rablók garázdálkod-

nak egyszerre, és nem lehet elnyomni őket. Mert ha az emberek kötelesek ütni a nagy harangokat, verni a zengő dobokat, pengetni a lantokat és hárfákat, fújni a fuvolákat és sípokat, sőt forgatni a pajzsot és harci bárdot, akkor hogy is tudnának a felfordulás helyén rendet teremteni az égalattiban? Ezért gondolom, hogy nem lenne rá semmi szükség.

Ezért mondotta mesterünk, Mo-cï: Ha azért vetnek ki súlyos adókat a népre, hogy megszólaljanak a nagy harangok, zengő dobok, lantok és hárfák, fuvolák és sípok, akkor ez semmit nem segít sem az égalatti javának előmozdításában, sem abban, hogy távol maradjon tőle a károsodás. Íme, ezért mondta mesterünk, Mo-cï, hogy a zenét el kell ítélni.

Manapság azt látjuk, hogy a királyok, fejedelmek és nagy emberek mindig a magas teraszokon és pompás kioszkokban tartózkodnak, miközben a harangok messzire zengenek. Ha nem ütnék-vernék őket, hogyan is gyönyörködhetnének bennük? Ezért mondják, hogy ütni és verni kell őket, ehhez azonban nem alkalmazhatnak öreg és koros embereket, mert az öregek és korosak füle és szeme már nem hall jól és nem lát világosan, karjuk már nem elég erős, nem tudják a hangokat szépen összecsendíteni, nem tudják a dobverőt elég gyorsan forgatni. Ehhez megfelelő korú embereket kell alkalmazni, akiknek füle és szeme jól hall és világosan lát, akiknek karja elég erős, akik szépen össze tudják csendíteni a hangokat, s akik jól tudják forgatni a dobverőket. Ha férfiakat alkalmaznak, akkor elfecsérlik a férfiak szántásra, vetésre és ültetésre való idejét, ha pedig asszonyokat alkalmaznak, akkor meggátolják őket a fonás és szövés munkájában. Manapság a királyok, fejedelmek és nagy emberek, valahányszor muzsikáltatnak, elrabolják a néptől a ruházkodásra és élelemszerzésre fordítandó időt, s bizony nagyon sokszor muzsikáltatnak. Ezért mondta mesterünk, Mo-cï, hogy a zenét el kell ítélni.

Manapság a nagy harangok, zengő dobok, lantok és hárfák, fuvolák és sípok mindig készen állnak, de ha a királyoknak, fejedelmeknek és nagy embereknek a komoly muzsikálást egyedül kellene hallgatniuk, aligha találnának gyönyörűséget benne. Azt mondják tehát, hogy közönséges embereknek *(cien-zsen)* és nemeseknek *(kiün-cï)* is kell ott lenniük. Ha azonban nemesekkel együtt hallgatják a zenét, akkor

megakadályozzák, hogy a nemesek a kormányzás ügyeit hallgassák, ha pedig közönséges emberekkel együtt hallgatják, akkor meggátolják, hogy a közönséges emberek a szolgálataikat végezzék. Így a mai királyok, fejedelmek és nagy emberek, valahányszor muzsikáltatnak, elrabolják a néptől a ruházkodásra és élelemre való termékeit, s bizony nagyon sokszor muzsikáltatnak. Ezért mondta mesterünk, Mo-cï, hogy a zenét el kell ítélni.

Hajdanában a C'i-beli K'ang fejedelem[66] annyi muzsikálást és harci táncot *(wan)* rendezett, hogy tízezernyi *(wan)* emberének sokszor még durva kabátka sem jutott öltözékül, sokszor még korpa sem jutott táplálékul. Pedig ha az étel és ital nem jó, akkor az arcvonásokra jobb rá se nézni, és ha a ruhák nem szépek, akkor a test mozgásában nem lehet gyönyörködni. Ezért rizst és húst kell enni, és hímzett selyemruhákat kell viselni. Így azonban nem a ruházkodáshoz és táplálkozáshoz szükséges termékek előállításán munkálkodnak, hanem csak másokból élnek. Ezért mondotta mesterünk, Mo-cï, hogy a mai királyok, fejedelmek és nagy emberek, ha muzsikáltatnak, elrabolják a néptől a ruházkodásra és táplálkozásra való termékeit, olyan sokszor muzsikáltatnak vele. Ezért mondta Mesterünk, Mo-cï, hogy a zenét el kell ítélni.

Az ember elvégre különbözik a vadállatoktól, őzektől és szarvasoktól, repülő madaraktól és csúszó-mászó férgektől. A vadállatok, őzek és szarvasok, madarak és csúszó-mászók a szárnyukat és szőrüket használják ruhának és prémnek, patájukat és karmukat nadrágnak és cipőnek, s a víz és fű megfelelő ital és étel a számukra. Így a hímjeiknek nem kell szántaniuk, vetniük és ültetniük, a nőstényeiknek pedig nem kell fonniuk és szőniük, hiszen ruházatuk és táplálékuk mindig készen áll. Az ember (helyzete) azonban egészen más. Csak erejére támaszkodva élhet meg, s ha nem támaszkodik az erejére, nem tud megélni. Ha a nemes *(kiün-cï)* nem hallgatja szorgalmasan a kormányzás ügyeit, akkor az ítélkezés és kormányzás rendje felborul; s ha a közönséges ember *(cien-zsen)* nem végzi buzgón a szolgálatait, szűkölködni fog a termékekben. De ha az égalatti írástudói *(sï)* és nemesei *(kiün-ci)* nem hisznek a szavaimnak, akkor részletesen elsorolom az égalatti különböző szolgálatait, s megláthatjuk, milyen károkat okoz bennük a zene.

A királyok, fejedelmek és nagy emberek korán reggel kihallgatást tartanak és későn vonulnak vissza. Meghallgatják a bűnügyeket s irányítják a kormányzást. Ez az ő dolguk. Az írástudók és nemesek karjuk erejét fárasztják és elméjük tudását használják, hogy odahaza ⟨a fővárosban⟩ jól ellássák hivatalaikat *(kuan fu)*, odakünn ⟨vidéken⟩ pedig begyűjtsék a kapuk, vásárok, hegyek, erdők, tavak és gátak hasznát, megtöltvén velük a magtárakat és kincstárakat. Ez az ő dolguk. A parasztok *(nung-fu)* kora reggel mennek ki (a földekre) és este térnek haza. Szántanak, vetnek és ültetnek, hogy mennél több hüvelyest és gabonát gyűjtsenek majd be. Ez az ő dolguk. Az asszonyok hajnalban kelnek és éjszaka fekszenek. Fonnak és szőnek, hogy rendezve a kender-, selyem- és dolichos-szálakat mennél több kelmévé és selyemszövetté egyesíthessék őket. Ez az ő dolguk. Mármost, ha a királyok fejedelmek és nagy emberek a zene hallgatásában gyönyörködnek, akkor biztosan nem tudnak korán reggel kihallgatást tartani és későn vonulni vissza, nem tudják meghallgatni a bűnügyeket s irányítani a kormányzást. Így az ország *(kuo kia)* rendje felborul, s ⟨a föld istenei⟩ a termés veszélybe kerül. Ha az írástudók és nemesek a zene hallgatásában lelik örömüket, akkor biztosan nem tudják karjuk erejét fárasztani és elméjük tudását használni, hogy odahaza jól ellássák hivatalaikat, odakünn pedig begyűjtsék a kapuk, vásárok, hegyek, erdők, tavak és gátak hasznát, megtöltvén velük a magtárakat és kincstárakat. Így a magtárak és kincstárak nem telnek meg. Ha a parasztok ugyanígy a zene hallgatásában gyönyörködnek, akkor biztosan nem tudnak kora reggel kimenni és este térni haza, nem tudnak szántani, vetni és ültetni, hogy mennél több hüvelyest és gabonát takarítsanak be. Így a hüvelyesekből és a gabonafélékből nem lesz elegendő. S ha még az asszonyok is a zene hallgatásában lelik örömüket, akkor biztosan nem tudnak hajnalban kelni és éjszaka feküdni, nem tudnak fonni és szőni, hogy rendezvén a kender-, selyem- és dolichos-szálakat, mennél több kelmévé és selyemszövetté egyesítsék őket. Így aztán nem készülnek kelmék és selyemszövetek sem.

Ugyan mi okozza, hogy a nagy emberek a kormányzás ügyeinek intézésében elhanyagolják az ország *(kuo kia)* szolgálatát? Bizony, a zene. Ezért mondta mesterünk, Mo-cï, hogy a zenét el kell ítélni. S honnan tudhatjuk, hogy valóban így van? Már a régi királyok egyik könyvé-

ben, a „T'ang hivatalnoki büntetései"-ben[67] azt olvashatjuk: „Ha szüntelenül táncolnak a palotákban, azt boszorkányságnak *(wu-feng)* hívják. Büntetésképpen a nemeseknek *(kiün-cï)* két *wei* selymet, a kis embereknek *(sziao-zsen)* pedig ehelyett kétszáz rézpénzt kell fizetniük." Később e szavakat olvashatjuk: „Ó, hogy hullámzanak a táncosok, s mily hangosan és világosan szólnak a fuvolák! A Legfelső Uralkodó *(sang-ti)* azonban nem marad mozdulatlan, s a kilenc birtok *(kiu ju)* ezáltal pusztul el. A Legfelső Uralkodó nem ért egyet (az ilyesmivel), százféle szerencsétlenséget bocsát alá, és a családok óhatatlanul elpusztulnak." A kilenc birtoknak *(kiu ju)* tehát éppen azért kellett elpusztulnia, mert túlságosan hódoltak a pompának és a zenének.

A „Wu-kuan"-ban[68] azt olvashatjuk: „K'i teljesen átadta magát az élvezeteknek és a muzsikának.[69] A szabadban ittak és ettek, szóltak a fuvolák, csengtek a zengőkövek, s nagy erővel verték a dobokat. (A király) teljesen elmerült a borban, s elfajuló lakomákat rendezett a szabadban. Járták szakadatlanul a harci *(wan)* és más táncokat. Mindez világosan tudomására jutott az égnek, s az Ég nem akarta, hogy (a király) így mutasson példát. Odafent tehát helyteleníették az Ég és a szellemek, idelent pedig semmi haszna nem származott belőle a népnek *(wan-min)*."

Íme, ezért mondotta mesterünk, Mo-cï: Ha manapság az égalatti írástudói és nemesei valóban az égalatti javát akarják előmozdítani, s el akarnak hárítani tőle minden károsodást, akkor ott, ahol a zenét fontos dolognak tartják. feltétlenül be kell azt tiltaniuk és meg kell akadályozniuk.

36. *fejezet*

AZ ELEVE ELRENDELÉS ELÍTÉLÉSE (FEI MING)

Mesterünk, Mo-cï a következőket mondotta: Mindenféle vitatkozáshoz, amelyet tudományos kérdésekről *(wen-hio)* akarunk folytatni, mindenekelőtt mércét *(ji)* és szabályt *(fa)* kell felállítanunk, mert ha mindenféle mérce nélkül beszélünk, az olyan, mint ha a reggelt és az estét egy forgó korongon akarnánk meghatározni. Így pedig még a legügyesebb mesterember *(kung)* sem érhetne el eredményt. Manapság az égalattiban elterjedt hamis nézeteket nem tudják felismerni az

emberek. Ezért ha vitatkozunk, három szabályt kell betartanunk. Mi az a három szabály? Az első, hogy legyen (a nézetünknek) gyökere *(pen)*, a második, hogy legyen forrása *(jüan)*, a harmadik, hogy legyen gyakorlati alkalmazása *(jung)*. Hogy gyökere legyen, ahhoz meg kell ismerni az Ég és a szellemek szándékát s a szent királyok tetteit, ahhoz pedig, hogy forrása legyen, tanulmányozni kell a régi királyok írásait. De mi legyen a gyakorlati alkalmazása? Ki kell fejteni, hogyan lehet tettekre váltani az ítélkezésben (és a kormányzásban). Ez a vitatkozás három szabálya.

Manapság az égalatti írástudói *(sï)* és nemesei *(kiün-cï)* közül egyesek (azt tartják, hogy létezik eleve elrendelés, mások pedig) azt tartják, hogy eleve elrendelés *(ming)* nem létezik. Aminek segítségével megtudhatjuk, hogy eleve elrendelés létezik-e vagy sem, az a sok ember *(csung-zsen)* fülének és szemének észlelete, amely eldönti, hogy létezik-e valami vagy nem létezik. Amit hallunk s amit látunk, azt létezőnek nevezzük, amit pedig senki sem hall és senki sem lát, azt nemlétezőnek tartjuk. S ha ez így van, akkor miért nem fordulnak tanácsért az emberek *(po-szing)* észleleteihez? A legrégibb időktől kezdve egészen a mai napig, amióta csak ember *(min)* születik, látta-e már valaki az eleve elrendelés alakját *(wu)*, hallotta-e már valaki az eleve elrendelés hangját? Ilyen még sohasem fordult elő.

Vagy ha azt tartják, hogy a nép *(po-szing)* ostoba és értéktelen, fülének és szemének észleletei nem méltók arra, hogy szabályt teremtsenek, akkor miért nem fordulnak felvilágosításért a fejedelmek által örökbe vett és tovább terjesztett hagyományhoz? A legrégibb időktől fogva mind a mai napig, amióta csak emberek születnek, hallotta-e már valaki az eleve elrendelés hangját, látta-e már valaki az eleve elrendelés testét *(t'i)*? Ez még sohasem fordult elő.

Vagy miért nem tanulmányozzák a szent királyok tetteit? A régi idők szent királyai fölemelték a szülőtisztelő *(hiao)* fiúkat és szüleik szolgálatára buzdították őket, tisztelték a kiválóakat *(hien liang)* és az erény gyakorlására *(wei san)* buzdították őket. Rendeleteket és parancsokat bocsátottak ki, hogy tanítsák és okosítsák velük (a népet), továbbá jutalmakat és büntetéseket, hogy ösztönözzenek és visszarettentsenek velük. Így tudtak a felfordulásból rendet teremteni, a veszedelmet pedig nyugalomra fordítani. Ha valaki ezt nem hinné,

(annak elmondom, hogy) hajdan a Kie támasztotta felfordulásnak T'ang vetett véget, a Csou támasztotta felfordulást pedig Wu király változtatta jó kormányzássá. Ezekben az esetekben nem változott meg a kor, ugyanaz maradt a nép is, de legfelül megváltoztatták a kormányzást, s utána átalakult a nép is. T'ang és Wu rendet tudott teremteni, Kie és Csou pedig csak zűrzavart. A veszedelemnek nyugalommal való felváltása, a zűrzavarnak pedig renddel való felváltása mind a felül gyakorolt kormányzástól függött, hogy lehetne tehát arról beszélni, hogy eleve elrendelés működött közre *(ju ming)?*

Mégis, vannak, akik azt mondják, létezik eleve elrendelés, és nem értenek egyet velünk ebben sem. Manapság az eleve elrendelés hívei azt mondják: „Nem mi, késői nemzedék alkottuk meg (ezt a tanítást), hanem a hajdani három dinasztia hagyományozta reánk." Erre a mester a következőket válaszolja: Nem tudni, hogy az eleve elrendelés hívei a régi időkben vajon a három dinasztia bölcs *(seng)* és erényes *(san)* emberei voltak-e, vagy pedig a hajdani három dinasztia bűnös és elfajult emberei? Hogyan tudhatjuk ezt meg?

Régen a hivatalnokok *(sï)* serege, valamint a kiváló főemberek *(tai-fu)* vigyáztak a szavaikra és tudták, mit cselekszenek. Felfelé illő módon adtak tanácsokat fejedelmüknek és parancsolójuknak *(kiün csang)*, lefelé pedig tanították és okosították a népüket *(po-szing)*. Így felülről elnyerték fejedelmük és parancsolójuk jutalmait, alulról pedig elnyerték a nép dicséretét. Ezeknek a hivatalnokoknak és kiváló főembereknek a hírneve máig sem enyészett el, megőrződött az mind a mai napig, hiszen az egész égalatti az ő erejükről beszél. Egyáltalában nem mondhatjuk tehát, hogy esetükben megpillanthatjuk az eleve elrendelést.

A hajdani három dinasztia bűnös királyai azonban nem tudták megfékezni a fülük és szemük kéjvágyát, nem tudtak vigyázni alantas kívánságaikra, kívül vad hajszával vadásztak, hálóval és fonalas nyíllal madarásztak, odahaza pedig borba és muzsikába merültek. (Nem törődtek az ország, a családok és a nép kormányzásával, fölösleges és haszontalan dolgokat műveltek, kegyetlenül elnyomták a népet, amivel azt érték el, hogy az alárendeltek nem szerették a feljebbvalóikat, az ország pedig szükségképpen pusztasággá és vadonná változott, őket magukat pedig kemény ítélet sújtotta.)[70] Egyik sem akarta azt mon-

dani: „Gyenge és méltatlan vagyok, rosszul látom el az ítélkezés és a kormányzás dolgát", helyette inkább azt mondták: „Sorsom úgy rendelte, hogy elpusztuljak." És hasonlóan cselekedett még a hajdani három dinasztia nyomorult népe *(k'iung-min)* is. Odahaza nem tudták jól szolgálni fejedelmüket és parancsolójukat *(kiün csang)*. Gyűlölték az udvariasságot és takarékosságot, de szerették a zabolátlanságot és könnyelműséget. Mindig az evésen-iváson járt az eszük, s lustán végezték szolgálataikat. Így aztán nem volt elegendő terméküket a ruházkodáshoz és étkezéshez, s odáig jutottak, hogy éhség és hideg, fagyás és rossz táplálkozás sanyargatta őket. Persze nem akarták azt mondani: „Gyengék és méltatlanok vagyunk, lustán végezzük szolgálatainkat", ehelyett inkább azt mondták: „Sorsunk eleve úgy rendelte, hogy nyomorba jussunk." Éppen így cselekedtek a hajdani három dinasztia hamis emberei *(wei-min)*, akik hosszú ideig az eleve elrendelés tetszetős tanával ámították a tömeget és butították az egyszerű embereket.

A szent királyok nagyon szenvedtek emiatt, leírták tehát bambuszra és selyemre, bevésették bronzba és kőbe. A régi királyok egyik könyvében olvashatjuk Csung-hui szavait:[71] „Hallottam, hogy a Hia-időkben az emberek mindig az égi elrendelésre *(t'ien-ming)* hivatkoztak és parancsaikat *(ming)* kiterjesztették az alárendeltekre *(hia)*. Az Uralkodó *(ti)* ezért meggyűlölte őket és szétzúzta seregeiket." Ez azt jelenti, hogy Kie, a Hia-király ragaszkodott az eleve elrendeléshez, T'ang pedig Csung-hui-val együtt elítélte őt ezért. A régi királyok egy másik könyvében olvashatjuk „A nagy kinyilatkoztatás"[72] hasonló szavait: „Csou guggoló helyzetben ült és nem akarta szolgálni a Legfelső Uralkodót *(sang-ti)*. Elhanyagolta őseit és a szellemeket, nem áldozott nekik. Azt mondta: 'Megvan a népem, és megvan a sorsom' — és továbbra sem tette kötelességét. S vajon nem hagyta-e el az Ég, nem fosztotta-e meg a kincseitől?" Ez pedig azt jelenti, hogy Csou is ragaszkodott az eleve elrendeléshez, Wu király azonban „A nagy kinyilatkoztatás"-ban elítélte ezért.

Továbbá azt olvashatjuk „A három dinasztia száz országá"-ban:[73] „Ne tulajdonítsatok túl nagy fontosságot az égi elrendelésnek." És még azt is mondja „A három dinasztia száz országa", hogy eleve elrendelés *(ming)* nem létezik.

A „Sao fejedelem"-ben[74] ugyancsak az eleve elrendelés tagadását olvashatjuk. Így hangzik: „Vigyázzatok, mert égi elrendelés nem létezik! Csak mi ketten vagyunk és nem terjeszthetünk valótlanságokat. Nem az égtől száll alá (a sorsunk), hanem magunk tehetünk róla."

A Sang- és a Hia-dinasztia Versei és Írásai azt mondják, hogy az eleve elrendelés a bűnös királyok kitalálása.[75]

Mármost, ha az égalatti írástudói és nemesei meg akarják különböztetni egymástól az igazat és hamisat, hasznosat és károsat, akkor minden igyekezetükkel tagadásba kell venniük, hogy égi eleve elrendelés létezik, mert az eleve elrendelésben való hit hatalmas károkat okoz az égalattinak. Mesterünk, Mo-cï éppen ezért ítélte el.

39. *fejezet*

A KONFUCIÁNUSOK ELÍTÉLÉSE

A konfuciánusok azt mondják, hogy a rokonokkal való bánásmódnak előírásai, a kiváló férfiak tiszteletének pedig különféle fokozatai vannak. Ez azt jelenti, hogy a közelebbi és távolabbi rokonokkal való bánásmód, valamint a magasabb és alacsonyabb állásúak tisztelete között különbséget tesznek. A szertartásaik előírják, hogy az apát és anyát három évig kell gyászolni, az utódlásra jogosult fiút három évig, az apa idősebb és fiatalabb fivérét, a saját idősebb és fiatalabb fivért s az ágyastól született fiút egy évig, a távolabbi nemzetségből való rokont pedig öt hónapig. Ha a rokonság közelisége vagy távolisága szabályozza az évek és hónapok számát, akkor a közeli rokonokat hosszabb ideig, a távoli rokonokat rövidebb ideig kell gyászolni. A feleség és az utódlásra jogosult fiú az apáéval azonos fokozaton áll. Ha azonban a magasabb vagy alacsonyabb rang határozza meg az évek és hónapok számát, akkor a feleséget és a fiút ugyanúgy kell tisztelni, mint az apát és anyát, az apa idősebbik fivére és a saját rangbeli fivér alacsonyabb fokozatra kerül, mint a fiú. Mi is lehetne ennél visszatetszőbb?

Amikor az apa meghal, megtisztítják az összes ajtókat, felmásznak a háztetőre, belepillantanak a kútba, kitakarítják a patkánylyukakat,

kézbe veszik a mosogató-edényeket, és könyörögnek az elhunythoz. Ha úgy vélik, hogy az illető még életben van, mindezzel nagy ostobaságot művelnek, de mivel az már meghalt, s mégis könyörögnek neki, ugyancsak nagyon fonák dolog az egész

A vőlegény személyesen megy a menyasszony elé, amikor asszonyt hoz a házhoz, ünnepi öltözékben, mint valami szolga. Kezében tartja a gyeplőt s maga nyújtja át a felszálló-kengyelt, mintha csak szigorú apja elébe ment volna. A házassági ceremóniák éppen olyanok, mint amikor áldozatot mutatnak be. A magasabb és alacsonyabb rangokat összekavarják, az apát és anyát pedig egyenesen megsértik, hiszen a feleség és a fiú, akiknek alacsonyabb a rangjuk, különleges bánásmódhoz jutnak a magasabb rangúak részéről. Hát lehet ilyen esetben fiúi szeretetről *(hiao)* beszélni?

A konfuciánusok azt mondják, hogy ilyennek kell lennie a feleség fogadásának, mert ő később átveszi majd az áldozatokat, a fiú pedig őrzője lesz az ősök templomának. Ezért kell így megtisztelni őket. Amire csak azt felelhetjük: ez hazug beszéd. A nemzetség legidősebb rangbéli férfitagja sok tíz esztendeig őrzi ősei templomát. Amikor meghal, egy évig gyászolják. Ekkor a felesége mutatja be az ősöknek szóló áldozatokat, hogy azokban semmi megszakítás ne legyen. A feleségért és a fiúért viselt hároméves gyász tehát biztosan nem azért van, hogy az áldozatok bemutatása folytatódjék. Nem, ők a feleség és a fiú halála miatt bánkódnak, azért viselik ezt a nagy fájdalmat, s azt is mondják, meg akarják becsülni a rokoni viszonyt. Pedig a legönzőbb érdekből csinálnak mindent, s a legfontosabbat igen kevésre becsülik. Hát nem hatalmas romlottság ez?

Mindazok, akik konokul ragaszkodnak az égi akarat *(ming)* létezéséhez, a következő megfontolásokra hivatkoznak: „A hosszú élet és korai halál, szegénység és gazdagság, nyugalom és veszedelem, jó kormányzás *(csī)* és zűrzavar *(luan)* dolgát mind az égi akarat dönti el, s nem lehet sem hozzátenni, sem elvenni belőle. Kudarcnak és sikernek, jutalomnak és büntetésnek, szerencsének és szerencsétlenségnek egyaránt szilárd rendje van, s az emberi tudás vagy erő semmit sem tehet ellene." Ha ezt a hivatalnokok elhiszik, hanyaggá válnak hivataluk ellátásában; és ha a köznép elhiszi, hanyaggá válik szolgálataiban. Ha pedig a hivatalnokok nem kormányoznak jól, zűrzavar üti

fel a fejét; s ha a parasztok elhanyagolják a dolgukat, szegénység következik. A szegénység és zűrzavar a zilált kormányzás gyökere. Ekképp a konfuciánusok, akik ezeket a tanokat hirdetik, romlásba döntik az égalatti minden lakóját.

Temérdek tetszetős szertartással és muzsikával csábítják el az embereket, hosszú gyásszal és álnok jajgatással ámítják el a rokonokat, az égi akarat bizonygatásával hanyagságot és szegénységet támasztanak, míg ők maguk nagy lábon élnek. Szembeszegülve az alapvető elvekkel, megvetik a munkálkodást s teljes közönyben, dölyfösen élnek, csak az evés-ivással törődve, mindenféle foglalkozást elhanyagolva. Ha éhségtől és hidegtől szenvednek, ha fagy és nélkülözés fenyegeti őket, semmit sem tesznek ellene. Olyanok, akár egy hörcsög emberi jelleggel, úgy gyűjtenek, úgy nézelődnek, mint a fiatal juhbakok, s úgy emelkednek fel, mint a ⟨herélt⟩ hízó-disznók. A nemes *(kiün-ci)* csak nevet rajtuk és így szól haragosan: „Ezek a semmirekellők lennének tudósok, akik ismerik a jót?"

Nyáron búzáért és rizsért rimánkodnak, s amikor az öt gabonát learatták, következnek a nagy gyász-ünnepségek. Fiaik és unokáik hozzájuk csatlakoznak, s mindegyiket jól kell tartani étellel-itallal. Mire befejezik a különböző gyászszertatások irányítását, már van elegük a megélhetéshez. Mások családjából híznak kövérre, barbárságukra *(je)* támaszkodva jutnak megtiszteltetéshez. Ha egy gazdag házban meghal valaki, nagy az ő örömük, s boldogan mondogatják: „Ez a kulcsa ruhának és ételnek!"

A konfuciánusok azt mondják, hogy a nemesnek *(kiün-cī)*, ha erényessé akar válni *(zsen)*, úgy kell öltözködnie és beszélnie, mint a régiek. Erre azt felelhetjük, hogy a régiek beszéde és öltözködése mind új volt a maga korában. És mert a régiek úgy beszéltek és úgy öltözködtek, azzal még nem lettek nemesek *(kiün-cī)*. Így hát vajon a nem-nemes emberek *(fei-kiün-cī)* viseletét kell magunkra öltenünk, s a nem-nemes emberek nyelvén kell beszélnünk, úgy leszünk erényesekké *(zsen)?*

Továbbá azt mondják, hogy a nemes *(kiün-cī)* csak követ, de nem alkot.[76] Erre azt felelhetjük, hogy a régi időkben Ji megalkotta az íjat, Cs'u megalkotta a páncélt, Hi Csung megalkotta a kocsit, Ügyes Cs'ui pedig megalkotta a hajót.[77] Ezek szerint a mai bőrmegmunká-

lók, páncélkészítők, kocsigyártók és ácsok valamennyien nemesek *(kiün-cī)*, Ji, Cs'u, Hi Csung és Ügyes Cs'ui pedig közönséges emberek *(sziao-zsen)*? Mindazoknak, akik őket követni akarják, szükségképpen alkotniuk kell valamit, tehát az az út, amit követnek, a közönséges emberek *(sziao-zsen)* útja.

Továbbá azt mondják, hogy a nemes *(kiün-cī)*, ha győz a harcban, nem követi a menekülőt. Ha meglepte és körülzárta (az ellenséget), akkor már nem lő rá, hanem útjára engedi, sőt élelmiszeres kocsikkal is segíti. Erre azt felelhetjük, hogy ha mindkét fél erényes *(zsen)* emberekből áll, akkor szinte szavak nélkül is megértik és kölcsönösen segítik egymást. Az erényes *(zsen)* emberek szépen kicserélik nézeteiket arról, miért kell valamit megtartaniuk vagy átengedniük, mi miért helyes vagy helytelen. Akinek nincsenek megfelelő érvei, követi azt, akinek megfelelő érvei vannak, és aki semmit sem tud, követi azt, aki tud valamit. Vita nélkül mindig megegyeznek; ha megpillantják a jót, mindig az vezérli őket. Miért is hadakoznának egymással? De ha mindkét felet méltánytalanság érte, s háborúba keverednek egymással, akkor a győztes, aki nem üldözi a menekülőket, nem lő a körülzárt ellenségre, hanem szabadon engedi és élelmiszeres kocsikkal segíti őket, bárhogyan igyekezzék is, mégsem válik nemes emberré *(kiün-cī)*. Gondoljunk csak egy zűrzavartól feldúlt országra. Egy bölcs ember *(seng)*, aki meg akarja menteni kortársait a pusztulástól, hadiseregetet támaszt, hogy megbüntesse a bűnösöket. Mármost, ha a győztes hadvezér a konfuciánusok előírása szerint megparancsolja katonáinak: „A menekülőket ne üldözzétek, a körülzártakra ne lőjetek, hanem engedjétek szabadon és élelmiszeres kocsikkal segítsétek őket!" — akkor a felfordulást kirobbantó emberek ugyan életben maradnak, az égalatti azonban nem menekült meg a bajtól. Így aztán mérhetetlen szenvedést hozott saját apjára és anyjára, s kortársait a legmélyebb nyomorúságba taszította. Ez pedig az igazságosság hiánya *(pu-ji)*, ha nem rosszabb annál.[78]

Továbbá azt mondják: „A nemes *(kiün-cī)*, olyan, mint egy harang. Ha megütik, cseng; ha nem ütik meg, nem cseng." Erre azt felelhetjük, hogy minden erényes *(zsen)* ember a tőle telhető hűséggel szolgálja feljebbvalóját *(sang)*, és gyermeki kegyelettel *(hiao)* szolgálja a szüleit. Ha jót tesz *(san)*, megdicsérik; ha hibázik, megfedik. Ilyen

az alattvaló *(cs'en)* helyes magatartása *(tao)*. Mármost, ha csak akkor ad hangot, amikor megérintik, s ha nem érintik, nem hallatja szavát, akkor titokban kell tartania minden gonosz tervet, amelyről tudomása van, s némán és közönyösen kell várnia, hogy megkérdezzék, csak azután felelhet. Még ha urának vagy szüleinek nagy előnyt jelentő dologról *(li)* volna is szó, akkor sem beszélhet róla, ha nem kérdezték. Pedig ha valami nagy zavargás tört ki, rablók és tolvajok garázdálkodnak, titkos mesterkedések vannak folyamatban, amelyekről senki sem tud, csak ő egyedül, s noha ura vagy szülei éppen jelen vannak, ő mégsem szól, mert nem kérdezték, akkor bizony nagy bajt okozó közönséges gonosztevő. Így aztán alattvalónak nem hűséges, fiúnak nem szülőtisztelő *(pu-hiao)*, bátyja szolgálatában nem előzékeny *(pu-ti)*, az emberekkel való kapcsolatában nem igaz és nem tisztességes. Amikor halogatni akarja a dolgot s nem beszél idejében, mert csak azzal törődik, hogy magának valami hasznot biztosítson, bár ura azáltal, hogy ő későn beszélt, éppen elveszíti a hasznot; akkor szépen fölemeli a karját, lesüti a szemét, hallgat és lenyel mindent. Azt mondja, hogy semmit sem tud az egészről; és ha valamely dolog nagyon sürgős, akkor elhanyagolja és kereket old.

Az egész erkölcsi tudomány *(tao-su)*: az emberség *(zsen)* és az igazságosság *(ji)* elsajátítása. A régiek nagy figyelmet szenteltek az emberek nevelésének, s kevesebbet törődtek a hivatali kötelességek ellátásával. A távolban mindig a környezetükön munkálkodtak, a közelben pedig önmagukat tökéletesítették. Sohasem műveltek igazságtalanságot *(pu-ji)* és sohasem tettek ésszerűtlent *(fei-li)*. Igyekeztek mindig az égalatti javát szolgálni, mindenütt szabályozták a görbét és egyenest, s (tevékenységüket) csak akkor hagyták abba, amikor már nem hajtott hasznot. Valójában ez a nemes emberek *(kiün-ci)* útja. Ám mindaz, amit Konfuciusz tevékenységéről hallani lehet, homlokegyenest ellenkezik ezzel.

A C'i-beli King fejedelem[79] megkérdezte Jen-cï-t,[80] hogy milyen ember volt Konfuciusz. Jen-cï nem válaszolt. A fejedelem megismételte kérdését, de most sem kapott választ. King fejedelem akkor így szólt: „Sokan beszéltek már nekem Konfuciuszról, s mindnyájan kiváló férfiúnak mondották. Most téged kérdezlek, mester, s te miért nem felelsz?"

Jen-cï így válaszolt: „Én nem vagyok méltó arra, hogy felismerjek egy kiváló férfiút. De azért hallottam, hogy ha egy úgynevezett kiváló férfiú idegen országba érkezik, arra kell törekednie, hogy megőrizze az uralkodó és alattvalói jóviszonyát s megszüntesse a feljebbvalók és alárendeltek közti haragot. S amikor Konfuciusz King-be[81] érkezett, tudott Po-kung (felkelési) tervéről, és Sï-k'i révén segítséget nyújtott neki.[82] A fejedelem csaknem elpusztult, s Po-kung-nak a megvetés lett osztályrésze. Én úgy hallottam, hogy a kiváló férfiú, aki megnyerte a fejedelmet *(sang)*, nem kétszínűsködik vele, s ha megnyerte a népet *(hia)*, nem dönti veszélybe. Ha szava meghallgatásra talál a fejedelemnél, hasznára van az embereknek, s ha tanításával hatni tud a népre *(hia)*, hasznot hajt a kormányzatnak *(sang)*. Ezért szavai világosak és könnyen érthetők; tettei világosak és könnyen követhetők. Tetteinek értelme *(ji)* világos a nép számára, s javaslatai a fejedelem és alattvaló egyetértését szolgálják. Mármost, Konfuciusz terveket kovácsolt és cselt szőtt egy rabló érdekében, gondolatai erőfeszítésével és minden tudásával azon igyekezett, hogy szerencsétlenséget támasszon. Az alárendelteket *(hia)* lázadásra biztatta a felsőbbség *(sang)* ellen, az alattvalókat *(cs'en)* fejedelmük meggyilkolására bujtogatta. Így nem a kiváló férfiak cselekszenek. Aki idegen országban rablókkal szövetkezik, annak nem sok köze van az igazságossághoz *(fei-ji)*. Az az ember, akit hűtlennek ismernek meg, s akinek az a célja, hogy zavargást támasszon, nem lehet erényes *(zsen-ji)* ember. Miután elmenekült az emberek elől, újra gonosz terveket kovácsolt; miután megszökött az emberek elől, újra összeesküvést szőtt. Tetteinek értelme nem lehetett világos a nép számára, s tervei nem szolgálhatták a fejedelem és alattvaló egyetértését. Így aztán nem tudom, mi különbözteti meg Konfuciuszt Po-kung-tól. Kérdésedre ezért nem válaszoltam."

King fejedelem így szólt: „Ó, mily bőségesen megajándékoztál! Nélküled, mester, sohasem tudtam volna meg, hogy Konfuciusz és Po-kung ugyanazon a fokon állanak."

Konfuciusz (később) C'i-be érkezvén meglátogatta King fejedelmet. A fejedelem megörült neki, és Ni-hi adóival akarta megajándékozni *(feng)*. Amikor elmondta szándékát Jen-cï-nek, az így beszélt: „Nem volna helyes. A konfuciánusok, akik bőségben élnek és csak saját

kívánságaikat követik, alkalmatlanok arra, hogy a népet *(hia)* tanítsák. Szeretik a muzsikát és kicsapongásokra csábítják az embereket, s kormányozni még önmagukat sem tudják. Bizonygatják az égi akaratot *(ming)*, s hanyagok a munkában, nem lehet megbízni őket semmiféle hivatallal. Rendkívül nagyra tartják a gyászt s szüntelenül jajgatnának, de valójában képtelenek arra, hogy szeressék a népet. Különleges öltözéket viselnek, és mesterkélt a megjelenésük; alkalmatlanok arra, hogy a tömeget tanítsák. Konfuciusz jó megjelenésével és elegáns modorával rontja meg a világot. Lantpengetéssel, énekléssel, harangokkal és táncokkal gyűjti össze tanítványait. A lépcsőkön való fel-le lépdelésre vonatkozó temérdek szertartásos előírással *(li)* mutatják nagy szertartásosságukat *(ji)*, s a repülő járásra vonatkozó meghatározásokkal akarnak hatni a tömegre. A konfuciánusok tanai nem lehetnek irányadók a világ számára, s tépelődéseik nem tudnak hasznára válni a népnek. Egy hosszú életen át fáradozva sem lehet kimeríteni az ő tanaikat. Az évei teljében levő sem képes eleget tenni minden szertartási előírásuknak *(li)*, s nincs az a felhalmozott vagyon, amely fedezné minden szórakozásukat *(lo* v. *jo)*. Tetszetős külsőségekkel és csalárd fogásokkal csalják meg a most uralkodó fejedelmeket, s hatalmas zene-ünnepekkel ámítják el az ostoba népet. Elveik *(tao)* azonban nem valósulhatnak meg a világban, s tanaik nem irányíthatják a tömeget. És most a fejedelem hivatalt adna neki *(feng)*, megváltoztatva ezzel C'i szokásait, pedig ő semmivel sem taníthatja az országot, semmiben sem jár a tömeg előtt (példakép gyanánt)."

A fejedelem helyeselte szavait. Így aztán nagy udvariassággal bánt ugyan Konfuciusszal, de letett arról, hogy hivatalt adjon neki *(feng)*. Nagy tisztelettel fogadta ugyan, de többé nem kérdezősködött a tanításai *(tao)* felől. Konfuciusz ezért nagyon megharagudott King fejedelemre és Jen-cï-re. Alkalmazta Cs'ï Ji Cï P'i-t[83] T'ien Cs'ang házában,[84] közölte kívánságait Nan-kuo Hui-cï-vel,[85] és hazatért Lu-ba. Nem sokkal később úgy esett, hogy C'i meg akarta támadni Lu-t. (Konfuciusz) ekkor Cï-kung-gal[86] tanácskozván így szólt hozzá: „Szï, most itt az idő, hogy nagy dolgot vigyél végbe!" Azzal elküldte Cï-kung-ot C'i-be, ahol Nan-kuo Hui-cï segítségével (Cï-kung) kihallgatáson jelent meg T'ien Cs'ang-nál és rábeszélte,

hogy támadja meg Wu-t. A Kao, Kuo, Pao és Jen (családok fejeinek) értésére adta, hogy ne gáncsolják el a zavargást, amit T'ien Cs'ang fog támasztani, s rábeszélte Jüe-t is, hogy támadja meg Wu-t. Teljes három esztendeig C'i és Wu fejedelemségeket a pusztulás fenyegette, s halottak feküdtek mindenfelé. Ezért mondogatták, hogy mind e mesterkedés Konfuciusz bosszúja volt.[87]

Konfuciusz igazságügyminiszter volt Lu-ban, de elhagyta a fejedelmi házat és Ki-szun szolgálatába lépett. Amikor Ki-szun Lu fejedelmének első minisztere lett, ő eltávozott tőle, Ki-szun pedig viszályba keveredett a város lakóival a kapuzár miatt, mert (Konfuciusz) fölemelt egy kapucölöpöt.[88] Konfuciusz nagy nyomorúságba jutott C'ai és Cs'en fejedelemségek között.[89] Csak fűlevest ehetett rizs és hús nélkül. Tíz nap múlva Cï-lu megsütött egy malacot. Konfuciusz meg sem kérdezte, honnan való a hús, csak ette. Lehúzta másról a ruhát, hogy bort vásárolhasson. Konfuciusz meg sem kérdezte, honnan való a bor, csak itta. Amikor azonban Ai fejedelem elébe jött, hogy fogadja,[90] Konfuciusz nem ült le, ha nem állt megfelelően a gyékény, s nem evett, ha nem volt szabályosan szeletelve a hús.[91] Cï-lu oda is lépett hozzá és megkérdezte, miért viselkedik most annyira másképp, mint Cs'en-bën és C'ai-ban. Konfuciusz így szólt: „Gyere, elmagyarázom neked. Akkoriban veled együtt megszegtem az igazságosság elvét *(ji)*, mert ha az embert éhség szorongatja, akkor nem utasítja vissza azt, ami nem illeti meg, s így menti meg az életét." Miután jóllakott, így szépítgette álnok cselekedetét. El lehet-e képzelni ennél aljasabb és álnokabb dolgot?

Egyszer Konfuciusz kedélyesen együtt ült a tanítványaival, s így szólt: „Amikor Sun megpillantotta Ku-szou-t, összeráncolta homlokát. Akkoriban zavargás volt az égalattiban. Csou fejedelme, Tan, nem volt erényes *(fei-zsen)* talán? Miért hagyta el a házát, miért élt idegenben?"[92]

Ezek Konfuciusz tettei, idáig vitte szívének hajlama *(szin-su)*. Követői és tanítványai mind őt tekintették példaképüknek. Cï-kung és Ki Lu segítette K'ung K'ui felkelését Wei-ben, Jang Huo zavargást támasztott C'i-ben, Pi Hi Csung-mou-ban szított lázadást, C'i-tiao-t pedig kivégezték.[93] Rosszabb nem is történhetett volna velük. Tanítványai és követői mind mesterük mondásait gyakorolgatják, tetteit példa-

képüknek tekintik, és csak akkor térnek el tőle, ha erejük nem elegendő, vagy tudásuk nem ér odáig. Nos, hát ilyenek Konfuciusz tettei, s ezért a konfuciánusok méltán ébresztenek bennünk gyanakvást.[94]

46. fejezet

KENG CSU

[1] Keng Csu — vagy Keng Csu-cï (Keng Csu mester): Mo Ti tanítványa.
[2] T'ai-hang — hegység Észak-Honanban.
[3] Wu-ma cï — Konfuciusznak volt egy Wu-ma K'i nevű tanítványa, aki mesterénél harminc évvel volt fiatalabb, Mo Ti-nál tehát ötven-hatvan évvel idősebb, így Wu-ma cï nem lehet vele azonos, de feltételezhető, hogy rokona.
[4] Fei Lien — valószínűleg a mitikus Hia-dinasztia megalapítójának, Nagy Jünek egyik hivatalnoka.
[5] K'un-wu — egy fazekas és bronzöntő (család?) a mítoszbeli Hia-dinasztia idejében, itt azonban: helynév.
[6] Weng Nan Ji — azonosíthatatlan név. A teknősbékapáncél tűzben megrepesztett mázának repedés-vonalaiból jósolni: ősi jóslási mód Kínában.
[7] A felhőkön valószínűleg az ősök szellemei jönnek az áldozat fogadására.
[8] A három birodalom: a Hia-, a Sang-Jin és a Csou-dinasztia birodalma. A kilenc áldozati *ting* edény: a Jü-nek adott „égi megbízatás" jelképe, bizonyítéka. A Hia-dinasztia később az „égi megbízatás" elvesztésekor — ennek jeleképpen — elvesztette a kilenc *ting*-et is. Ezt a mítoszt igen tanulságos egybevetni a Nagy Szabály *(Hung-fan)* legendájával, amely szerint a kormányzás elméletét tartalmazó kilenc cikkelyt az Ég ugyancsak Jü-nek adta meg először (lásd a *Hung-fan* szövegét és jegyzeteit). A kilenc cikkelyt eredetileg talán kilenc *ting* oldalára vésték.
[9] Csï T'u-jü és Hien Cï-sï — Mo Ti tanítványai.
[10] Cï-hia — Pu Sang, Konfuciusz híres tanítványa, aki a hagyományos adatok szerint mesterénél negyvenöt évvel fiatalabb lévén még maga is életben lehetett Mo Ti korában.
[11] T'ang a Sang-Jin dinasztia, Wen (Wen-wang) pedig a Csou-dinasztia egyik alapítója.
[12] A *Han Fei-cï* című legista könyvben olvasható történet szerint egy Pien Ho nevű Cs'u-beli ember a hegyekben értékes jade-követ talált, és felajánlotta fejedelmének. Az udvari drágakőfaragó azonban hamisnak ítélte a követ, s büntetésül a fejedelem levágatta Pien Ho egyik lábát. Emberünk felajánlotta a kincset a következő uralkodónak is, de ugyanúgy járt, s levágták a másik lábát is. A drágakő valódiságát csak a harmadik Cs'u-beli fejedelem ismerte végre fel.
[13] Szui fejedelme a mese szerint szétvágott egy nagy kígyót, de azután egy csodaszerrel új életre keltette. A kígyó hálából egy igen értékes gyöngyöt hozott neki a szájában.
[14] Valószínűleg értékes természeti kincsek.
[15] Sö fejedelme — lásd a *Lun-jü* 83. jegyzetét. Csung-ni — Konfuciusz bizalmasabb neve. Vö. még: *Lun-jü* XIII, 16.

[16] Lu-jang (a mai Honanban) Wen nevű fejedelme, akivel Mo Ti valószínűleg igen bizalmas viszonyban volt, a Cs'u-beli P'ing fejedelem unokája, Szi-ma Ci-k'i fia volt.
[17] Kuan K'ien-ao és Kao Si-ci — Mo Ti tanítványai.
[18] Csou fejedelme, Tan—Csou-kung, a Csou-ház egendás bölcse, Lu első Csou-házi fejedelme, Konfuciusz eszményképe. Kuan-su — Csou-kung bátyja, aki két másik fivérével egyutt („három főember") összeesküvést szőtt Sang-jen — Lu-beli vidék, ide húzódott vissza Csou-kung
[19] K'in-ci - K'in Hua-li, Mo Ti legjelentősebb tanítványa Abból a tényből, hogy a szoveg „mesterünk"-nek mondja, feltételezik, hogy a *Mo-ci*-nak ez a fejezete K'in Hua-li iskolájából származik
[20] A szovegrész igen rossz állapotban maradt fenn, értelmezése vitatott A lélekvándorlás hiedelméhez a buddhizmus előtti Kínából adatunk nincsen. Kung Meng-ci nem Mo Ti tanítványa, a kovetkező kérdése konfuciánusnak mutatja; talán Ceng Sen egyik tanítványával azonos, akinek fennmaradt neve azonban Kung Ming-kao.
[21] Cou — kis fejedelemség, eredetileg Lu mellett, később Lu része, a konfuciánus Meng-ci szülőföldje. Jue — déli, „barbár" fejedelemség. A szovegből úgy látszik, hogy Wu-ma ci Lu-beli lehetett, Wu-ma K'i-ről, Konfuciusz tanítványáról pedig úgy tudjuk, hogy C'i-beli volt (vö. 3. jegyzetunkkel).
[22] Ki-szun Sao és Meng Po-cs'ang — azonosíthatatlan személyek.
[23] Lo Hua-li — azonosíthatatlan, személyneve megegyezik K'in Hua-li személynevével.

47. *fejezet*

AZ IGAZSÁGOSSÁG MEGBECSÜLESE

[24] Hui király — Cs'u fejedelme i. e. 487-től 430-ig, aki, mint Cs'u fejedelmei általában, „bitorolta" a királyi címet. Hivatalnoka, Mu Ho „az égalatti nagy királyának" nevezi, s Mu Ho maga is megkapja Mo Ti-tól a „fejedelmi uram" megszólítást. Mo Ti, aki természetesen saját művét viszi el Hui királynak, kozrendűnek mondja magát, de ez lehet udvariasság is, s jelentheti azt is, hogy nem visel hivatalt. Hui a korára hivatkozva hárítja el magától Mo Ti elméleteinek megbeszélését, a találkozás tehát valószínűleg uralkodásának végefelé zajlott le. A szovegrész hiányos, a zárójelbe tett kiegészítés egy későbbi munka alapján lehetséges.
[25] T'ang, a Sang-Jin dinasztia megalapítója szakácsból tette miniszterévé Ji-jin-t A fejedelmi kocsi (főleg hadiszekér) vezetése az ókori Kínában igen fontos és előkelő hivatal volt, a P'eng családbeli ifjú számára tehát T'ang király parancsa igen nagy megtiszteltetés
[26] Jao és Sun· mitikus uralkodók, konfuciánus eszményképek; Ju. a mítoszbeli Hia-dinasztia alapítója; T'ang: lásd előző jegyzetunket; Wen és Wu. a Csou-dinasztia két alapítója; Kie. a Hia-dinasztia utolsó, zsarnok királya; Csou: Csou-szin, a Sang-Jin dinasztia utolsó, zsarnok királva; Ju és Li: bűnos Csou-házi királyok.

[27] Nem tudjuk, hogyan járhatott Mo Ti hivatalos küldöttként „délre utazván" Wei-ben, amikor Wei fejedelemség minden olyan helytől, ahol tudomásunk szerint Mo Ti megfordult, nyugatra vagy éppenséggel északnyugatra feküdt.
[28] Hien T'ang-cï — talán Mo Ti tanítványa.
[29] Kung-sang Kuo — Mo Ti tanítványa, valószínűleg a Wei-beli fejedelmi családból.
[30] Kung-liang Huan-cï — Wei-beli főhivatalnok. (A család ugyanakkor Cs'en-ben is honos lehetett, mert Konfuciusznak volt egy Kung-liang Zsu nevű Cs'en-beli tanítványa.) Wei fejedelme ekkor: Kien.
[31] Pontosabban: naptár-jóssal, a napok szerencsés vagy baljós voltát megjövendölő jóssal. A jós szavaiban az Uralkodó nem földi, hanem égi személyiség, aki állandó harcban áll az öt égtájnak és az öt elemnek megfelelő sárkányokkal, a természeti erők szimbólumaival. A *kia és ji*, *ping* és *ting* stb. napok: a tizenkettes állatkör és egy tizes jelciklus kombinálásával megjelölt napok. A zárójelbe tett szavak: egy kínai kommentátor kiegészítése.

48. *fejezet*

KUNG MENG

[32] Kung Meng — vagy Kung Meng-cï, lásd 20. jegyzetünket.
[33] A C'i-beli Huan fejedelem (i. e. 685—641), a Cin-beli Wen fejedelem (i. e. 636—626) és a Cs'u-beli Csuang király (i. e. 613—591): „hegemón uralkodók". A „barbár" Jüe királya, Kou-cien i. e. 496-tól 465-ig uralkodott. Mo Ti mindannyiuk uralkodását dicséri. Konfuciusznak a „hegemón uralkodókkal" szembeni felemás magatartásához vö.: *Lun-jü* XIV, 16, 17, 18.
[34] A Sang-ok Csou nevű királya: a Sang-Jin dinasztia utolsó, zsarnok uralkodója. Ki és Wei fejedelmei: vö. *Lun-jü* XVIII, 1. A Csou-házi Tan fejedelem: Csou-kung (lásd 18. jegyzetünket). Mint a befejező mondatból világosan látszik, Mo Ti a konfuciánusokkal ellentétben nem a Csou-dinasztia intézményeit és erkölcseit tartja követendőnek, hanem a korábbi Hia- és Sang-Jin dinasztia egyszerűbb szokásait.
[35] A *Lie-cï* című taoista könyv VIII. fejezetében olvasható a történet: egy ember az úton más botját találja, hazaviszi és számolgatja rajta a rovásokat, szomszédainak meg azzal kérkedik, milyen gazdag is ő. Mo Ti utalásának értelme: Konfuciusz a maga látszat-erényeivel (amilyen például Mo Ti szemében a szertartások és a zene gyakorlása) valójában méltatlan volt az Ég Fia tisztségére.
[36] A háromszáz vers: a Dalok Könyve *(Sï king)* dalai, ódái és himnuszai, amelyeket különböző rangú ünnepi alkalmakkor adtak elő.
[37] Konfuciusz, akinek elveit ebben a fejezetben Kung Meng-cï felvonultatja, egyáltalában nem tagadta az ősök szellemeinek létezését, de viszonylag keveset beszélt róluk, s egyes mondásaiból bizonyos szkepszis vagy közömbösség csendül ki (vö. pl.: *Lun-jü* VI, 20; XI, 11.). E szkepszis valószínűleg csak a szellemek családon kívüli hatalmára vonatkozik.
[38] A konfuciánusok hároméves gyásza helyett Mo Ti csupán háromhónapos

gyászt javasolt, amely egy feljegyzés szerint a mítoszbeli Hia-dinasztia idejében volt szokásos.

[39] Cs'eng-cí — Cs'eng Fan, aki a szövegből megállapíthatóan konfuciánus, de alighanem kapcsolatban volt Mo Ti iskolájával is.

[40] Tie Pi — Mo Ti tanítványa, bár kérdésének hangneme alapján akár ellenfele is lehetne.

[41] Mo Ti a nyilazást is éppen olyan fölöslegesnek és károsnak tarthatta, mint a szertartásokat vagy a zenét.

[42] Kao-cí — egyes kínai kommentátorok szerint azonos Kao Pu-hai-jal, akinek igen érdekes nézeteivel a konfuciánus Meng-cí annyit vitatkozott (*Meng-cí* VI A, 1, 2, 3, 4, 6). Mások ezt az azonosítást nem fogadják el, s rámutatnak, hogy a Kao név igen gyakori lehetett, s hogy Meng-cí sokkal később élt, mint Mo Ti.

8. *fejezet*

A KIVÁLÓAK MEGBECSÜLÉSE

[43] Jao, a mítoszbeli császár érdemei miatt emelte fel miniszterévé, majd tette utódává Sun-t. A Fu-csö helynév azonosíthatatlan. A mítosz szerint Sun székhelye P'u-csou volt.

[44] Ji — a mítoszbeli Sun uralkodása alatt erdőfelügyelő, Jü-nek, a Hia-dinasztia megalapítójának pedig segítőtársa a vizek szabályozásában.

[45] T'ang és Ji-jin: lásd 25. jegyzetünket.

[46] Hung Jao és T'ai Tien — a Csou-dinasztia egyik alapítója, Wen-wang halászokból tette főhivatalnokaivá őket, egyebet azonban nem tudunk róluk.

11. *fejezet*

AZ EGYETÉRTÉS MEGBECSULÉSE

[47] Hogy a „mindenki háborúja mindenki ellen" állapotában élő emberek először királyt, Ég Fiát választanak, s az egyes fejedelemségek csak később jönnek létre (összhangban a „három dinasztia" konfuciánus legendájával), az természetesen történelmietlen elképzelés, és első hallásra rendkívül arisztokratikus is, de megértjük haladó jelentőségét, ha tudjuk, hogy Mo Ti korában még nem létezett tényleges királyi hatalom. Ugyanígy kell értékelnünk az egész fejezet számunkra meghökkentő gondolatát: az alattvalónak még a nézeteit is feljebbvalója nézetéhez kell igazítania, mert az „egyetlen nézetben egyesíti" minden alattvalója nézetét.

[48] Az öt büntetés: megbélyegzés, orr-levágás, lábak levágása, herélés, halál.

14. *fejezet*

AZ EGYETEMES SZERETET

[49] A *kien-ai* elve Mo Ti filozófiájának középponti gondolata. A *kien* szó eredeti jelentése: „egyesíteni". Ezért is, de a fejezet tartalmából következően is, a szoká-

sos „egyetemes szeretet" helyett az „egyesítő szeretet", „összefogó szeretet" fordítás ugyancsak megengedhető (Forke). Nem helytelen azonban az „egyetemes" szó sem, mert a szövegből nyilvánvaló, hogy a családi jellegű patriarchális erényeknek (ilyen a *hiao* és a *c'ī)* igen jelentős kitágításáról, családi elvből egyetemessé emeléséről van szó.

17. *fejezet*

A TÁMADÁS ELLENZÉSE

[50] Mo Ti csupán a támadó háborúkat ítélte el, a védekező háborút azonban igazságosnak tartotta, s a hagyomány szerint maga is foglalkozott a védelem stratégiájával és taktikájával.
[51] A felsorolt állatok mindegyikének húsa étkezésre szolgált.

20. *fejezet*

MÉRTÉKTARTÁS A FOGYASZTÁSBAN

[52] Az öt fegyver a *Csou-li* című, Csou-kori forrásokra is támaszkodó, de ma formájában Han-kori könyv szerint: öt lándzsa-fajta.
[53] Mo Ti valószínűleg itt sem a Csou-ház intézményeiről beszél ilyen elismeréssel.
[54] A fujtatókat arra használták, hogy velük füstöt fújjanak az ellenség-ásta aknákba, alagútakba.

25. *fejezet*

MÉRTÉKTARTÁS A TEMETÉSNÉL

[55] Kínában kb. az i. e. hetedik századig voltak rendszeres temetési és más emberáldozatok. Ettől kezdve már csak kivételesen fordult elő. Konfuciusz és Mo Ti korában többnyire bábukkal helyettesítették az embereket.
[56] A hároméves gyászhoz lásd 38. jegyzetünket.
[57] Az öt hivatal a Han-kori *Li ki* szerint a Sang-Jin dinasztia öt minisztériuma: pénzügyi, hadügyi, közmunkaügyi, belügyi és bíráskodási hivatal. A hat begyűjtő: a földek, a vizek, a fák, a növények, a használati tárgyak és az áruk alapján fizetett adók hivatalai.

26. *fejezet*

AZ ÉG SZÁNDÉKA

[58] A kiegészítés a *Mo-cī* 27. (a közölttel párhuzamos) fejezete alapján lehetséges.
[59] Jü, T'ang, Wen és Wu — a Hia-, Sang-Jin és Csou-dinasztia alapítói. Kie, Csou, Ju és Li — e három dinasztia bűnös királyai.
[60] Mo Ti Ég-elképzelése — ellentétben a konfuciánusok elvont Ég-fogalmával — közel áll a személyes isten fogalmához. S bármily vallásos irányú is ez a lépés,

a patriarchalizmussal szemben viszonylag haladó szerepet játszik, mert a merev, konfuciánus sors-fogalommal szemben a személyes istenben (és személyes szellemekben) való hit mégiscsak szabadabb mozgást engedélyez az egyének, az egyes emberek számára, s így sajátos módon a patriarchális családi béklyók lazítására szolgál.

[61] Már „Az igazságosság megbecsülése" c. fejezetben (47, 13) is azt olvashattuk, hogy Mo Ti idejében, sőt még korábban is, sok könyv volt. Ebből a korból azonban a *Si king*-en és a *Su king* egyes részein kívül semmi sem maradt ránk (a *Lun-jü* összeállításának kora is legfeljebb éppen Mo Ti ideje), sőt, elveszett műről is csak egynéhányról tudunk.

31. *fejezet*

MAGYARÁZAT A SZELLEMEKRŐL

[62] Egy régi kínai kommentátor kiegészítése.

[63] A szövegben ezután egy sereg legenda következik különböző szellem-megjelenésekről. A szellemek létezésének tagadói minden bizonnyal a konfuciánusok, akik természetesen az olyan szellemek létezését tagadják, akiknek hatalma minden patriarchális családra kiterjedne. Az egész fejezet egyébként annak is tanúbizonysága, hogy a vallásos idealizmus védelme még akkor is hazugságba kényszeríti a filozófust, ha elméletének konkrét történelmi szerepe viszonylag haladó, mint ahogy a szellemekről való Mo Ti-féle tanítás kifejezetten antipatriarchális.

32. *fejezet*

A ZENE ELÍTÉLÉSE

[64] A *jo* (zene) szó nemcsak muzsikát jelent, hanem különféle zenés alkalmakat, énekes-táncos játékokat, ünnepi mulatságokat is.

[65] A pajzsot és harci bárdot forgatni a háborús tárgyú zenés játékok *(jo)* táncosainak kellett.

[66] A C'i-beli K'ang fejedelem (i. e. 404—379) igen gyenge uralkodó volt, akit végül is T'ien Ho letaszított a trónról, hogy maga „királyként" üljön a helyére.

[67] A „T'ang hivatalnoki büntetései" — talán a *Su king* egy elveszett fejezete, amely a Sang-Jin dinasztia alapítójának büntetőtörvényeit tartalmazhatta, de — ha létezett egyáltalán — természetesen csak Csou-kori eszmények múltbavetítése lehetett. Az idézet első mondatához hasonlót a *Su king* egy nem-hiteles fejezetében (3, IV) olvashatunk.

[68] A „Wu-kuan" — talán szintén a *Su king* egy elveszett fejezete.

[69] K'i — a mitikus Hia-dinasztia egyik uralkodója, akit azonban a hagyomány bölcs uralkodónak ismer, ezért néhány kínai kommentátor „K'i fiá"-ra akarja kiegészíteni a szöveget. Mások szerint csak eleinte volt bölcs király, uralmának végefelé azonban már nem volt kifogástalan a viselkedése.

36. *fejezet*

AZ ELEVE ELRENDELÉS ELÍTÉLÉSE

[70] A zárójelbe tett rész az eredeti szöveg szerint az előző bekezdésben olvasható, ahonnan kínai kommentátorok helyezték ide.

[71] Csung-hui — T'ang-nak, a Sang-Jin dinasztia alapítójának egyik minisztere. A *Su king* (nem hiteles) „Csung-hui tanácsai" című fejezetében olvashatjuk: „A Hia-királynak az volt a bűne, hogy az égi elrendelésre hivatkozva terjesztette ki alattvalóira (saját) parancsait. Az Uralkodó nem helyeselte viselkedését, és Sang-nak adta megbízatását, megbízva (az új dinasztiát) azzal, hogy felvilágosítsa a népet." A két szöveg verbálisan is, tartalmilag is jelentősen különbözik egymástól.

[72] „A nagy kinyilatkoztatás" — a *Su king* egyik nem-hiteles fejezete. Az idézet ugyancsak elter a *Su king*-ban olvasható szövegtől.

[73] „A három dinasztia száz országa" — valószínűleg egy elveszett krónika címe.

[74] A „Sao fejedelem" — talán a *Su king* egy elveszett fejezete.

[75] A *Si king* és a *Su king* természetesen sehol sem állítja ezt. A konfuciánus könyvek az égi elrendelésről *(ming)* csak azt mondják, hogy az égi megbízatást *(ming)* el is lehet veszíteni, az Ég ugyanis visszavonhatja és másnak adhatja. Ebben a kérdésben is jól látható, hogy Mo Ti fellazítja és új tartalommal tölti meg az erre alkalmas konfuciánus kategóriakat, s hogy e módosítás célja: nagyobb mozgás-lehetőséget biztosítani az egyén számára, szemben a patriarchális hierarchiát védelmező, az egyén eleve megszabott sorsára hivatkozó konfucianizmussal.

39. *fejezet*

A KONFUCIÁNUSOK ELÍTÉLÉSE

[78] Ezt a *Lun-jü*-ben Konfuciusz mondja önmagáról (VII, 1).

[77] Ji: Hou Ji, mitikus íjász, akinek két későbbi, ugyancsak íjász leszármazottjáról is tud a hagyomány. Cs'u: a mitikus Sao-k'ang császár fia és utóda. Hi Csung: kocsihajtó a Nagy Jü szolgálatában, egy más hagyomány szerint az első kocsi megalkotója. Ügyes Cs'ui: a hajó feltalálója. Szövegünk alapján valamennyiüket kulturhérosznak kell tekintenünk, függetlenül attól, hogy a különböző mítoszok és legendák melyik mítoszbeli császár idejére teszik őket.

[78] A konfuciánusok elleni fejtegetések közt a két utóbbi, tehát a múlttal és a háborúval kapcsolatos bátrabb és keményebb állásfoglalás, valószínűleg nem Mo Ti tanítása, hanem tanainak továbbfejlesztése, abból levont következtetések. A fejezet szerzője a motisták egy olyan csoportjához tartozhatott, amely az ún. legista iskolától nem állott már messze.

[79] A C'i-beli King fejedelem i. e. 546-tól 488-ig uralkodott.

[80] Jen-cï — Jen Jing, híres politikus és filozófus, King fejedelem főhivatalnoka C'i-ben.

[81] King — Cs'u fejedelemség másik, régebbi neve.

[82] Po-kung — a megrágalmazott Cs'u-beli trónörökös fia, aki Sï-k'i-vel együtt felkelést támasztott. Ez a *Co csuan* szerint i. e. 479-ben történt, néhány hónappal Konfuciusz halála után. Konfuciusz a hagyományos adatok szerint utolsó éveiben nem is járt Cs'u-ban, a felkeléshez tehát semmi köze nem volt, bár Po-kunggal valóban találkozott, csakhogy tíz évvel korábban. Ehhez járul még, hogy a C'i-beli King fejedelem a számítások szerint már i. e. 488-ban, Jen-cï (Jen Jing) pedig i. e. 493-ban meghalt, a Po-kung féle felkelésről tehát nem folytathattak eszmecserét. (A *Jen-cï cs'un-c'iu* c. könyvben, amely egyébként sok Konfuciusz-bírálatot tartalmaz, ez a beszélgetés nem szerepel.) Így az egész jelenet valószínűleg Mo Ti késői tanítványainak tévedése vagy kitalálása.

[83] Cs'ï Ji Cï P'i — Fan Li, C'i-beli hivatalnok álneve, amit i. e. 472-ben vett fel. Ekkor azonban a hagyományos adatok szerint Konfuciusz már hét éve, King fejedelme pedig tizenhat éve halott volt.

[84] T'ien Cs'ang — Cs'en Heng, C'i-beli arisztokrata, aki i. e. 481-ben megölte Kien nevű fejedelmét és magához ragadta a hatalmat. Tettén Konfuciusz a *Lun-jü* szerint annyira felháborodott, hogy megpróbálta rávenni Lu fejedelmét, indítson büntető expedíciót C'i ellen. (Vö.: *Lun-jü* XIV, 22; és a hozzáfűzött jegyzet.)

[85] Nan-kuo Hui-cï — C'i-beli hivatalnok, családneve azonban ismeretlen.

[86] Cï-kung — Tuan-mu Szï, Konfuciusz tettvágyáról és bátorságáról híres tanítványa.

[87] A Han-kori Szï-ma C'ien „Történeti feljegyzések" *(Sï ki)* c. művében (i. e. 1. sz.) olvasható Konfuciusz-életrajz szerint T'ien Cs'ang valóban felkelést tervezett C'i-ben, a négy nagy család (Kao, Kuo, Pao és Jen család) katonái azonban féltek a felkeléstől, így aztán elhatározta, hogy Lu fejedelemség ellen fordítja őket. Mikor Konfuciusz ezt meghallotta, C'i-be küldte Cï-kung-ot, aki rábeszélte T'ien Cs'ang-ot, támadja meg inkább Wu fejedelemséget, s ugyanakkor segítséget kért Wu-tól C'i ellen. A C'i-seregek vereséget szenvedtek, ekkor azonban Jüe fejedelemség támadta meg Wu-t, és le is győzte. C'i és Wu veresége természetesen kedvező volt Lu biztonsága szempontjából, de — ha ez a történet igaz — szövegünk nem minden alap nélkül írja le Konfuciuszt politikai cselszövőnek.

[88] Az esetről nem tudunk bizonyosat. Ki-szun: a hatalmas Ki család feje, akinek területén Konfuciusz élt.

[89] Vö. *Lun-jü* XI. 2; XV. 1.

[90] Ai fejedelem — Lu uralkodója i. e. 493-tól 468-ig.

[91] Vö. *Lun-jü* X. 8, 9.

[92] Ku-szou a mítoszbeli Sun császár apja volt, és Sun azért ráncolja össze homlokát, mert apját alattvalóként megpillantani kényelmetlen volt számára. Csou fejedelme, Tan: a legendás Csou-kung, Konfuciusz példaképe. Egy kínai kommentár szerint Konfuciusz szövegünkben olvasható (elképzelt) szavai azért elítélendők, mert megrágalmazzák az apatisztelő Sun-t és az erényes Csou-kung-ot.

[93] Wei-ben valóban volt egy felkelés, amely a *Co csuan* szerint i. e. 479-ben tört ki, s amelyben Cï-lu (Ki Lu) és Cï-kao valóban részt vettek. Cï-lu életét áldozta K'ung K'ui-ért, Cï-kao pedig elmenekült. Jang Huo (Jang Hu) sohasem volt

Konfuciusz tanítványa (vö.: *Lun-jü* XVII, 1.), s az sem valószínű, hogy Lu-beli felkelésén kívül még C'i-ben is zavargást támasztott volna. Pi Hi ugyancsak nem volt Konfuciusz tanítványa (vö.: *Lun-jü* XVII, 7.). C'i-tiao nevű tanítványa pedig három is volt Konfuciusznak, a legismertebb közülük C'i-tiao K'ai (vö.: *Lun-jü* V, 5.), ennek elítéltetéséről azonban mit sem tud a hagyomány.

[94] Abban, hogy ennek a fejezetnek egyébként oly bátor és itt-ott „legista" szerzője a Konfuciusz és tanítványai ellen vívott harcában ilyen szedett-vedett történetekhez folyamodott, nyilvánvalóan a konfuciánus-motista vita élessége, elkeseredettsége játszotta a döntő szerepet.

JANG CSU

Az antipatriarchális filozófiák esküdt ellenségének, Meng-cï-nek ránk maradt vitatkozásaiból tudjuk, hogy talán Mo Ti-val egy időben, talán valamivel később, mindenesetre Meng-cï előtt, az i. e. IV. század közepén élt egy Jang Csu nevű filozófus, aki Mo Ti-hoz hasonlóan igen sok követőre talált. Meng-cï szerint Jang Csu követői „nem ismernek fejedelmet", s mesterük „mindent önmagáért tesz", egoista. Jang Csu-t — Meng-cï nyomán ugyancsak Mo Ti-val együtt — többször említi a *Csuang-cï* című taoista könyv is. Az i. e. 235-ben meghalt Lü Pu-wei *Lü-sï cs'un-c'iu* című művében egy bizonyos Jang Seng-ről olvasunk, aki csak „önmagát becsülte" (XVII, 7.). Ezeket és még néhány más utalást azonosítva kínai kutatók arra az eredményre jutottak, hogy a Konfuciusz után, nagyjából Mo Ti idejében élt Jang Csu tanításának alapvető elve az önzés volt, mást pedig nem tudni róla.

Ugyanakkor a taoizmus egyik hagyományos kánonjában, a *Lie-cï*-ben egy egész fejezet foglalkozik Jang Csu tanaival, s e fejezeten kívül a könyvben még kilenc alkalommal szerepel. A *Lie-cï* hitelességét azonban joggal kétségbe vonták, sokan a filozófus Lie-cï valóságosságát is tagadják, s kínai kutatók az egész művet az i. sz. III—IV. századra teszik. Az európai sinológusok elismerik, hogy a *Lie-cï* nem lehet régebbi, mint a *Csuang-cï*, de arra, hogy sok száz évvel későbbre datálják, nem látnak elég indokot, s B. Karlgren nyelvi-nyelvészeti meggondolások alapján az i. e. II. századra helyezi *(Legends and Cults in Ancient China*, BMFEA 18, Stockholm 1946, 203—204). Karlgren datálását elfogadva azt mondhatjuk, hogy a *Lie-cï* VII. fejezete minden figyelmünket megérdemli, hiszen ha nem is Jang Csu közvetlen tanításait olvashatjuk benne, érdekes képet adhat arról, hogyan értelmezték s milyen irányba fejlesztették tovább Jang Csu önzési elvét a Han-kor elején. (A *Lie-cï* más Jang Csu-utalásai már problematikusabbak, azokban félreértésekkel is számolnunk kell.)

A *Lie-cï* VII. fejezetének filozófiáját több-kevesebb joggal szokták epikureusnak, hedonistának, pesszimistának nevezni. Ami a legfontosabb benne, az határozott antikonfucianizmusa. Sorra veszi a konfuciánus szenteket, s gúnyolódik életmódjuk, erényük felett. Kimutatja, hogy a halálban minden ember egyenlő, akár arisztokrata, akár közrendű, akár erényes, akár bűnös volt életében. Éppoly megvetéssel fordul a patriarchális szertartások felé, mint Mo Ti, csak filozófiailag következetesebb materializmussal: a halállal lezárul minden, túlvilági élet nem létezik. Ennek a filozófiának immár semmi köze a valláshoz, teljesen elszakadt tőle, s egyszerre materialista filozófia áll előttünk. De ez a materializmus egy nem lényegtelen vonása miatt mégis elmarad Mo Ti objektív idealizmusa mögött. Jang Csu önzése és Mo Ti hasznossági elve annyiban rokon egymással, hogy mindkettő a konfucianizmus hazug „közösségi" morálja ellen irányul. A két elv azonban jelentősen különbözik is egymástól: Mo Ti haszon-elve a széles, dolgozó néptömegek hasznát, érdekét jelenti, Jang Csu önzése pedig csupán a világtól, közélettől való visszavonultságot. Mo Ti filozófiája aktív, sok lehetőséget lát a kormányzás megjavítására, Jang Csu-é azonban passzív, a közélet dolgaival mit sem törődik. Mo Ti rendszere a társadalmi problémák egész sorát fogja át, Jang Csu tanítása azonban „életfilozófiává" szűkül. E különbség, sőt ellentét alapját minden bizonnyal a két filozófia osztály-bázisában kell keresnünk: Mo Ti népi érdekeket fejez ki, Jang Csu pedig valószínűleg a közéletből kiábrándult, falusi nosztalgiákat tápláló, magánéletbe (és magánvagyonhoz) menekült arisztokraták életérzését.

Mindezt természetesen a Han-kor eleji felfogásról mondjuk, de csak valami hasonló képzelhető el a Mo Ti-kortárs Jang Csu-ról is. Feng Ju-lan (aki a *Lie-cï*-t szintén a Han-kor utáni időkre teszi) teljes joggal hívja fel a figyelmet arra, hogy már a *Lun-jü*-ben több „visszavonult bölcsről" olvashatunk, s hogy amikor ezek egyikéről Cï-lu azt mondja, „meg akarja őrizni személyének tisztaságát, de összezavarja az emberek kapcsolatának nagy törvényeit" (XVIII, 7.), akkor voltaképpen Jang Csu önzési elvével van dolgunk (Fung Yu-lan, *A History of Chinese Philosophy* I. 135—136. l.). Abban is igaza lehet Feng Ju-lan-nak, hogy Jang Csu önzése (a többi „visszavonult bölcs" életfilozófiájával együtt) a későbbi taoizmus, Lao-cï és Csuang-

cï bölcseletének csírája volt még jóval a taoizmus kialakulása előtt (i. m. 137. l. és köv.).

A Jang Csu javasolta út sehová sem vezethetett. De materialista filozófiája becses emléke a kínai gondolat küzdelmének a konfuciánus hazugságok ellen.

Tőkei Ferenc

JANG CSU

楊朱

LIE-CI VII

I.

Amikor Jang Csu Lu-ban utazgatott, (egy ízben) a Meng-családnál[1] szállt meg. A Meng-család feje megkérdezte tőle:
— Él az ember, s azután nincs tovább. Mire való hát a hírnév *(ming)*?
(Jang Csu) így felelt:
— Aki hírnevet szerez, meggazdagodik.
— És ha meggazdagodott, nem lesz-e vége (annak is)?
— Akkor előkelő lesz ⟨rangot szerez⟩.
— És ha előkelő, nem lesz-e vége?
— Akkor következik a halál.
— S ha egyszer halott, mire jó neki (a hírnév)?
— A hírnév gyermekeire és unokáira száll.
— S mit használ az gyermekeinek és unokáinak?
— A hírnév — felelte (Jang Csu) —, ha valaki teste fáradságával és szívének gondjával szerezte, jótékony hatásával kiterjed még nemzetségére *(cung-cu)*, sőt falucsoportjára *(sziang-tang)* is, hát még gyermekeire és unokáira!
— De ha valaki hírnevet akar szerezni, annak szerénynek *(lien)* kell lennie, a szerénység pedig szegénységhez vezet. Ha valaki hírnevet akar szerezni, annak lemondónak *(zsang)* kell lennie, a lemondás pedig alacsony sorhoz vezet.
— Amikor Kuan Csung[2] főminiszter volt C'i-ben — felelte (Jang Csu) —, kicsapongó volt, ha a fejedelem ilyenre adta a fejét, és buja volt, ha a fejedelem bujálkodott. Becsvágyát (fejedelméhez) igazította, szavaiban (is mindig) őt követte. Ezen az úton járva az országban zsarnokság uralkodott. (Ezért) halála után is csak a Kuan-család feje maradt, semmi több. A T'ien-család feje[3] is volt főminiszter C'i-ben, ő azonban mindig maga-megalázó volt, ha a fejedelem gőgös, és biztosan bőkezű, ha a fejedelem kapzsi volt. Az emberek így mind hozzá folyamodtak, s ő birtokolta C'i fejedelemséget.

Gyermekei és unokái pedig mind a mai napig szakadatlanul áldoznak neki.

— Ha ez így van, akkor az igaz hírnév szegénységhez, a hamis hírnév pedig gazdagsághoz vezet.

— Az igazhoz — mondotta (Jang Csu) — nem tartozik hozzá a hírnév, és a hírnév nem kapcsolódik az igazhoz. Úgy van és nem másképp, hogy a hírnév: hamisság. Hajdanában Jao és Sun is hamisan engedték az égalattit Hiü-ju-nak és San-kiüan-nak, valójában az égalattit nem engedték ki a kezükből, s száz évet megéltek méltóságukban.[4] Po-ji és Su-c'i azonban igazán átengedték az uralkodást Ku-csu fejedelmének s véglegesen lemondtak az országról; éhen is haltak a Sou-jang hegyen.[5] Ezek alapján megállapíthatjuk, mi a különbség igaz és hamis között.

2.

Jang Csu mondotta: „A száz év a hosszú élet végső határa, de ezer ember közül egy sem akad, aki elérné azt. De tegyük fel, hogy akad egy ilyen. (Csakhogy) éretlen gyermekkor és törődött öregsége nagyjából élete felét teszi ki. Amit éjszaka alvás közben elveszít, és amit napközben ébren is elveszteget, az nagyjából elveszi ennek is a felét. Fájdalom és betegség, bánat és szenvedés, vereség és vesztés, aggódás és félelem elveszi nagyjából újabb felét. A fennmaradó tízegynéhány évből pedig az az idő, amit az ember jólesően, megelégedetten, gondoktól megszabadulva tölthet el: talán még egy órányi sincsen. Ilyen az ember élete.

Mit tegyünk hát? Miben találjunk örömet? Ott vannak az élvezetek, ott vannak a szép hangok és színek. De az élvezeteket nem lehet örökké habzsolni, a szép hangokban és színekben nem lehet örökké gyönyörködni. Ehhez járulnak még a büntetések és jutalmak keltette gátlások és ösztönzések, a hírnév és a mintaképek *(fa)* keltette serkentések és hátráltatások. Lélekszakadva küzd az ember az egy óráig tartó üres hírért, hogy megteremtse a halál utáni fölösleges dicsőséget. Egyetlen gondja mindig, hogy szeme látására, füle hallására ügyeljen, s hogy megvizsgálja mindig, helyes-e vagy helytelen testének vágya. Így aztán elvesztegeti a jelen legnagyobb örömeit, és sohasem képes

a maga ura lenni. Az ilyen élet miben különbözik a súlyos gonosztevő láncaitól és bilincseitől?
A régmúlt idők emberei tudták, hogy az élet nagyon rövid, tudták, hogy a halál nagyon gyorsan eléri őket, ezért mindig a szívüket követve cselekedtek, nem fordítottak hátat annak, ami a természetben *(ci-zsan)* szeretni való, és nem vetették el maguktól azt, ami testüknek gyönyörűség volt. Ezért nem a hírnév utáni vágy ösztökélte őket, hanem természetes hajlamaik *(szing)* után mentek, s nem helyezkedtek szembe azzal, amit minden létező *(wan-wu)* jónak tartott. A halál utáni hírnévvel mit sem törődtek, ezért büntetés nem is érte őket. Hogy hírt és dicsőséget előbb vagy utóbb szerezzenek, hogy éveiknek száma több vagy kevesebb legyen, mindezt sohasem mérlegelték."

3.

Jang Csu mondotta: „Amiben minden dolog *(wan-wu)* különbözik: az élet; s amiben megegyezik: a halál. Az életben vannak bölcsek és ostobák, előkelőek és közrendűek *(kui cien)*: ebben különböznek egymástól. A halálban vannak bűzlők és rothadók, felbomlók és megsemmisülők: ebben megegyeznek egymással. S bár így van ez, sem a bölcsesség és ostobaság, előkelőség és közrendűség nem a képességektől *(neng)* függ, sem a bűzlés és rothadás, felbomlás és megsemmisülés nem a képességek *(neng)* dolga. Ezért az élet nem az élettől (élet), a halál nem a haláltól (halál), a bölcs nem a bölcsességtől bölcs, az ostoba nem az ostobaságtól ostoba, az előkelő nem az előkelőségtől előkelő, a közrendű nem a közrendűségtől közrendű. Úgy van az, hogy minden létező egyformán ⟨összességében egyidejűleg⟩ él és hal, ugyanakkor bölcs és ostoba, egyszerre előkelő és közrendű. Tízéves korban is meg lehet halni, százéves korban is meg lehet halni. A tökéletes erényű szentek *(zsen-seng)* is meghalnak, a gonosz ostobák is meghalnak. Akik életükben Jao és Sun voltak, halálukban rothadó csontok; s akik életükben Kie és Csou voltak, halálukban ugyanúgy rothadó csontok.[6] Egyek abban, hogy rothadó csontok, s ki tudná megkülönböztetni őket? Sietve ragadjuk hát meg a jelen életet, s ne törődjünk vele, mi lesz a halál után!"

4.

Jang Csu mondotta: „Po-ji-ból sem hiányzott a vágy, és túlzott tisztaságszeretete odáig vitte, hogy éhhalálra adja a fejét. Csan-ki[7] ugyancsak az erényesség túlzott szeretete miatt jutott odáig, hogy kihaljon a nemzetsége. Így téveszthetí el a jót *(san)* a tisztaság és az erény."

5.

Jang Csu mondotta: „Jüan Hien[8] szegényen élt Lu-ban, Cï-kung pedig (hivatalnokként) meggazdagodott Wei-ben.[9] Jüan Hien-nek a szegénység megrövidítette életét, Cï-kung-nak pedig a gazdagság kifárasztotta a testét. Így hát a szegénység sem kívánatos, a gazdagság sem kívánatos. De mi az, ami kívánatos? Én azt mondom: semmi más, mint hogy örömet találjunk az életben és szabadjára engedjük a testünket. Aki ért hozzá, hogy örömet találjon az életben, az nem szegényedik el; aki ért hozzá, hogy szabadjára engedje a testét, az nem gazdagszik meg."

6.

Jang Csu mondotta: „Van egy régi mondás: 'Az életben szeretjük egymást, a halálban elhagyjuk egymást.' Találóak ezek a szavak. A kölcsönös szeretet *(sziang-lien)* elve nem csupán érzelmeket jelent, hanem a fáradtságban kényelmet tud biztosítani, az éhségben jóllakást tud biztosítani, a hidegben melegedést tud biztosítani, a szükségben sikert tud biztosítani. A kölcsönös elhagyás elve sem azt jelenti, hogy nem bánkódunk egymásért, hanem hogy nem teszünk a halott szájába sem gyöngyöt, sem jade-t, nem öltöztetjük ékes selyemruhába, nem áldozunk fel neki állatokat, és nem teszünk a sírba lélektárgyakat *(ming-k'i)*."

7.

Jen P'ing-csung megkérdezte Kuan Ji-wu-tól,[10] hogyan kell az élettel bánni *(jang seng)*. Kuan Ji-wu azt felelte: „Annyi az egész, hogy szabadjára kell engedni, s nem szabad gátolni, nem szabad akadá-

lyozni." Jen P'ing-csung részletesebben kívánt hallani erről, és Ji-wu mondotta: „Engedni kell, hogy azt hallgassa, amire a füle vágyik, azt nézze, amire a szeme vágyik, ahhoz hajoljon közel, amire az orra vágyik, azt mondja, amire a szája vágyik, abban találjon nyugalmat, amire a teste vágyik, és azt tegye, amire az akarata vágyik. Füle arra vágyik, hogy szép hangokat halljon, és ha nem hallgathatja őket, akkor megakadályoztad hallása élesedését. Szeme arra vágyik, hogy szép dolgokat lásson, és ha nem nézheti őket, akkor gátoltad látása erősödésében. Orra arra vágyik, hogy borshoz és orchideához hajoljon közel, és ha nem szívhatja be illatukat, akkor meggátoltad érzékelésében. Szája arra vágyik, hogy megmondja, mi igaz és mi nem igaz, de ha nem beszélhet, akkor meggátoltad a bölcselkedésben. Teste arra vágyik, hogy az élvezetekben találjon megelégedést, de ha nem követheti vágyát, akkor meggátoltad élvezetében. Akarata arra vágyik, hogy teljesen szabadon cselekedjék, és ha ezt nem teheti, akkor megbénítottad a természetes hajlamait *(szing)*. Mindezek a meggátolások: kegyetlen zsarnokok. Aki e kegyetlen zsarnokokat eltávolítja magától, az vidáman várhatja a halált, akár egy nap, akár egy hónap, akár egy év vagy tíz év múlva (következik is be). Ezt nevezem én (az élettel való) helyes bánásmódnak *(jang)*. Aki azonban megtartja e kegyetlen zsarnokokat, velük törődik s nem utasítja el őket magától, az csak nyomorultul érhet el százéves, ezeréves vagy akár tízezer éves hosszú életet is. Ez nem az a bánásmód, amiről én beszélek."

Kuan Ji-wu (végül) így szólt: „Elmondottam neked, hogyan kell bánni az élőlényekkel, (s most megkérdezem:) hogyan kell eltemetni a holtakat?" Jen P'ing-csung így felelt: „A holtak eltemetése mellékes dolog. Mit is lehetne mondani róla?" Kuan Ji-wu azonban mindenképpen hallani akart róla, és Jen P'ing-csung mondotta: „Ha egyszer meghaltam, mi közöm van nekem (a temetéshez)? El is égethetnek, vízbe is dobhatnak, földbe temethetnek vagy kiterítve hagyhatnak, gallyakba burkolva akármilyen árokba lökhetnek, vagy hímzett ruhákba öltöztetve kőkoporsóba helyezhetnek: tetszés szerint tehetik akármelyiket." Kuan Ji-wu ekkor Pao Su Huang-cï-ra pillantott és azt mondta neki: „Az élet és a halál elvét *(tao)* mi ketten megértettük."

8

Amikor Cï-cs'an[11] Cseng főminiszteréként három évig szilárdan kezében tartotta a fejedelemség kormányzását, a jók belenyugodtak változtatásaiba *(hua)*, a rosszak azonban féltek tilalmaitól *(kin)*. Cseng fejedelemség kormányzása így rendben folyt, és a fejedelmek *(csuhou)* tartottak tőle. Volt azonban egy bátyja, akit Kung-szun Cs'aonak hívtak, s volt egy öccse is, akit Kung-szun Mu-nak neveztek. Cs'ao (túlságosan) szerette a bort, Mu pedig a női szépséget. Cs'ao házában ezernyi hordóban állt a bor, s a felgyülemlett seprő valóságos dombokat alkotott; a törköly és a megmaradt bor illata már kapujától száz lépésnyire megcsapta az emberek orrát. S milyen fékevesztett volt az ivásban! Nem akart tudni az élet útjának biztonságáról vagy veszélyeiről, sem az emberi értelem *(zsen-li)* bánatáról és kétségbeeséséről, sem arról, hogy háza birtokol-e vagy éppen elveszít valamit, sem arról, hogy törzsének kilenc nemzedékéből ki közeli és ki távoli rokona, sem bánatról vagy örömről az élet vagy pusztulás felett, sőt akár víz, tűz és fegyverek egyszerre fenyegethették, ő semmiről sem akart tudni. Mu pedig hátsó udvarának ⟨asszonyi lakosztályának⟩ mind a több tucat szobáját válogatott szép fiatal lányokkal töltötte meg. S milyen mértéktelen volt a kicsapongásban! Elűzte közeléből a rokonait, szakított a barátaival. Visszahúzódott az asszonyi lakrészbe, ott töltötte éjjeleit és nappalait; háromhavonként egyszer jött elő, s vágya még így sem tudott kielégülni. S ha valahol falun bárkinek szép vagy csinos lánya akadt, ő biztosan ajándékokat küldött, hogy magához édesgesse, s közvetítőket alkalmazott, hogy elhozzák neki, és csak akkor nyugodott meg, ha végül megszerezte magának.

Cï-cs'an éjjel és nappal bánkódott emiatt. Titokban felkereste hát Teng Szi-t,[12] s tanácsot kért tőle mondván: „Én úgy tanultam, hogy előbb önmagunkat kell jól kormányozni, hogy az hatással legyen a családra, s előbb a családot kell jól kormányozni, hogy az hatással legyen a fejedelemségre. Ezt jelenti az a mondás, hogy közelről kell indulnunk, hogy messzire érjünk. Én azonban jól kormányozom az országot, a családomban pedig felfordulás van, az út tehát fordított. Milyen módszerhez folyamodjam, hogy megmentsem ezt a két urat? Kérlek, adj jó tanácsot." Teng Szi így felelt: „Én már régen csodál-

kozom a dolgon, de nem merészeltem elsőnek szólni róla. Nos, azt hiszem, legjobb lenne, ha nem akarnád azonnal kigyógyítani őket, hanem (előbb) megértetnéd velük az emberi természet és az élet *(szing-ming)* értékét, s rávezetnéd őket a szertartások betartásának és az igazságosságnak *(li ji)* a fontosságára."

Cï-cs'an megfogadta Teng Szi tanácsát, s mihelyt idejéből futotta, felkereste fivéreit és így szólt hozzájuk: „Az ember azáltal nemesebb az állatnál, hogy tud és mérlegel. A tudás és mérlegelés pedig azt követeli tőlünk, hogy tartsuk be a szertartásokat és legyünk igazságosak. És ha tökéletesen eleget teszünk a szertartásoknak s az igazságosság elvének, akkor hírnevet és hivatali méltóságot szerzünk. Ha azonban érzékeink kénye-kedve szerint tobzódunk a gyönyörökben, akkor természetünk és életünk veszélybe kerül. Ha szívetekbe fogadjátok szavaimat és reggel megbánást éreztek, akkor estére már hivatali jövedelmet élvezhettek."

Cs'ao és Mu így felelt: „Mi mindezt régen tudjuk, s ugyancsak régen választottunk is. Miért kellett volna reád várnunk, hogy mindezt megértsük? Az élet azonban ritka kincs, a halál pedig könnyen elér bennünket. Ugyan ki gondolhat arra, hogy lemondva az életről, mely ritka kincs, egyre csak a könnyen elérkező halált várja? Ha mi azt tennénk, hogy legtöbbre a szertartásokat és az igazságosságot akarnánk becsülni, csak hogy mások előtt ezzel dicsekedjünk, s elnyomnánk érzéseinket és természetes hajlamainkat, csak hogy magunkhoz édesgessük a hírnevet, nem olyanok lennénk-e, mint akik már meg is haltak? Mi inkább kiélvezzük ennek az egyetlen életnek az örömeit, kimerítjük a jelen gyönyörűségeit. Gondot nekünk legfeljebb az okoz, hogy ha megtelik a gyomor, nem ihat már kedvére a száj, s ha kimerül a testi erő, ez gátat szab az érzékek gyönyörűségének. Hogy hírünk-nevünk bűzleni fog, vagy természetünk és életünk veszélybe kerül, amiatt mi nem nyugtalankodunk. S most te, aki az ország jó kormányzására való tehetségeddel dicsekszel a világ *(wu)* előtt, szavaiddal meg akarod zavarni a szívünket, dicsőséggel és hivatali jövedelemmel akarod elcsábítani gondolatainkat? Hát nem alantais és szánalmas dolog ez? Egyébként mi is szeretnénk végre szót érten veled. Ha valaki jól tudja kormányozni a külvilágot *(wai)*, attól a dolgok még nem feltétlenül jönnek rendbe, saját magát azonban

fáradsággal terheli meg. Ha pedig valaki jól tudja kormányozni a belsőt *(nei)*, attól a (külső) dolgok még nem feltétlenül zavarodnak össze, saját természetes hajlamai azonban szabadon érvényesülhetnek. A te módszered, tehát a külső jó kormányzása, időnként megvalósulhat egy-egy fejedelemségben, de nem felel meg az emberi szívnek. A mi módszerünket azonban, tehát a belső jó kormányzását, ki lehet terjeszteni az egész égalattira, s általa nyugalomhoz juthatna a fejedelem és alattvaló (helyes viszonyának) elve. Mi már régóta meg akarunk tanítani téged erre a művészetre, s te most ellenkezőleg, a te művészetedre akarsz oktatni bennünket?"

Cï-cs'an annyira megzavarodott, hogy semmit sem tudott felelni nekik. Egy más napon elmondta Teng Szi-nek a dolgot. Teng Szi pedig azt mondta: „Természetfeletti emberekkel *(csen-zsen)* élsz együtt, és nem ismerted fel őket! Ki is mondhatná rólad, hogy bölcs vagy? Cseng fejedelemség jó kormányzása a véletlen műve, nem lehet a te érdemed!"

9.

A Wei-beli Tuan-mu Su, aki Cï-kung utóda volt,[13] örökölte elődeinek gazdagságát, s házában tizezernyi aranyat halmozott fel. Megfelelő rendet tartani azonban nem tudott, így aztán kívánságainak szabad folyást engedett. Amit csak emberei *(seng-min)* akartak, azt megtette, s amiben csak az emberi lélek *(zsen-ji)* örömét lelheti, abban ő gyönyörködött. Fala és háza, tornya és kioszkja, kertje és parkja, tava és medencéje, étele és itala, kocsija és ruhája, csengő muzsikája és szolgáló ágyasa annyi volt, mint C'i és Cs'u fejedelmének. Ezenkívül mindazt, amit csak érzékei megkívántak, amit csak füle hallani kívánt, amit csak szeme látni kívánt, amit csak szája ízlelni kívánt, azt még akkor is mindig megszerezte, ha saját földjén nem termett s idegen vidékek, idegen országok terméke volt, mégpedig éppoly könnyedén, mintha saját falai között termett volna. Ha pedig utazott, akkor lehettek a hegyek és folyók bármily veszélyesek, lehettek az utak és ösvények bármily hosszúak, ő éppoly könnyedén jutott el bárhová, mint ahogyan mások egy néhány lépésnyi utat tesznek meg. Udvarában naponta százával fordultak meg a vendégek és látogatók, konyhájában sohasem hunyt ki a füst és a tűz, csarnokában és fedett

folyosóin sohasem szünetelt a csengő muzsika. Ami szülei eltartásán túl fennmaradt, azt mindenekelőtt szétosztotta rokonai *(cung-cu)* között; ami a rokonaitól is megmaradt, szétosztotta szomszédai *(ji-li)* között; ami szomszédaitól is megmaradt, szétosztotta az egész fejedelemségben. Mire aztán hatvan éves lett, s életereje és teste hanyatlásnak indult, háztartását elkótyavetyélte, szétosztogatta. A kincseskamrájában maradt gyöngyöket és drágaköveket, valamint kocsijait és ruháit, ágyasait és szolgálóit aztán egyetlen év alatt kimerítette, úgyhogy fiaira és unokáira semmi vagyont nem hagyott. Amikor megbetegedett, már orvosságokat sem tudtak szerezni neki, s amikor meghalt, már a temetéséről gondoskodni sem volt miből. A fejedelemség lakói azonban, akik valamennyien élvezték jótéteményeit, most aztán összeadták a szükségeseket, eltemették őt, fiainak és unokáinak pedig visszatérítették a vagyont.

Amikor K'in Ku-li[14] hallott a dologról, kijelentette: „Tuan-mu Su bolond ember volt, őseire pedig szégyent hozott." Tuan-kan Seng[15] azonban, amikor hallott a dologról, így szólt: „Tuan-mu Su bölcs ember *(ta-zsen)* volt, erénye *(tö)* tulszárnyalta ősei erényét. Ahogyan élt, amit cselekedett, attól a sokaság gondolkodása visszaborzad, mégis így érte el a legnagyobb tökéletességet *(cs'eng-li)*.Wei nemes emberei *(kiün-ci)* többnyire a szertartásokhoz és tanításokhoz tartják magukat, s a fejedelemség egyelőre nem is értheti meg ennek a férfiúnak a szívét."

10.

Meng-szun Jang megkérdezte Jang-cï-t:[16] „Ha valaki nagyra becsüli az életet és szereti a testét, elérheti-e ezzel a halhatatlanságot?" (Jang Csu) azt felelte: „A természettörvény *(li)* nem ismer halhatatlanságot." „Hát az életet meg tudja-e hosszabbítani vele?" (Jang Csu) felelte: „A természettörvény nem tűri az élet meghosszabbítását. Az életet nem tudjuk megőrizni azzal, hogy nagyrá becsüljük; testünket nem tudjuk egészségesen tartani azzal, hogy szeretjük. De mire való is lenne a meghosszabbított élet? Öt érzékünk ugyanazt tartja jónak vagy rossznak ma is, mint régen; négy testrészünk számára ugyanaz nyugalmas vagy veszélyes ma is, mint régen; a világ dolgaiban ugyanaz a keserves vagy örömteli ma is, mint régen; a változások

és cserélődések tekintetében ugyanaz a rend és a zűrzavar ma is, mint régen. Ha az ember egyszer már hallotta, egyszer már látta, egyszer már átélte ezeket a dolgokat, akkor száz év alatt is sok unalmast talál bennük. Milyen keserves lenne is az ember (meghosszabbított) élete!"

Meng-szun Jang erre így szólt: „Nos, ha így van, akkor a gyors pusztulás jobb, mint a hosszú élet, és az ember alighanem akkor éri el a célját, ha éles kardba dől, vagy pedig vízbe, tűzbe veti magát."

Jang-cï azonban így felelt: „Azt már nem! Ha már élünk, akkor ne becsüljük sokra, de legyünk türelmesek vele, figyeljük a kívánságait, úgy várjuk meg a halált. S ha elér bennünket a halál, ne tulajdonítsunk nagy jelentőséget neki, de fogadjuk türelmesen, figyeljük a történendőket, úgy adjuk át magunkat a megsemmisülésnek. Mindkettőt jelentéktelennek kell tartanunk, mindkettőt türelmesen kell fogadnunk, mert ugyan mit számítana, ha az egyik idejét késleltetni, a másik idejét meg siettetni tudnánk?"

II.

Jang Csu mondotta: „Po-cs'eng Cï-kao[17] egy hajszálat sem mozdított, hogy a külvilágnak *(wu)* használjon; cserbenhagyta az országot és visszavonultan művelte földjét. Nagy Jü egész lényével nem magának (hanem másoknak) igyekezett használni; s egész teste kiaszott. A régi idők emberei egy hajukszálát sem adták oda, ha az égalattinak használhattak volna vele; s ha egyvalakinek akart hódolni az egész égalatti, az ezt nem fogadta el. Az egyes emberek egy hajukszálát sem adták oda, az egyes emberek nem igyekeztek használni az égalattinak, az égalattiban mégis rend volt."

K'in-cï ⟨K'in Ku-li⟩ megkérdezte Jang Csu-tól: „Ha testedből, mester, ki kellene tépned egy hajszálat s azzal segíthetnél az egész világon, vajon megtennéd-e?" Jang-cï így felelt: „A világon nem egy hajszállal lehetne segíteni." K'in-cï tovább kérdezte: „Tegyük fel, hogy segítene. Megtennéd-e?" És Jang-cï erre semmit sem felelt. K'in-cï ekkor eltávozott, s elmondta a dolgot Meng-szun Jang-nak. Meng-szun Jang így szólt: „Nem értetted meg a mester gondolatát. Ha megengeded, megmagyarázom. Ha úgy adódik, hogy ki kellene

vágnod bőrödből egy darabot s tízezer aranyat kapnál érte, vajon megtennéd-e?" (K'in Ku-li) azt felelte: „Megtenném." Meng-szun Jang pedig folytatta: „S ha úgy adódik, hogy le kellene vágnod egy tagodat s egy egész országot nyernél vele, vajon megtennéd-e?" K'in-cï hallgatott, s Meng-szun Jang egy idő múlva azt mondta: „Egy hajszál kevesebb, mint egy bőrdarab, s a bőrdarab kevesebb, mint egy tag; ez rögtön megállapítható. S mégis, sok hajszál már kitesz egy bőrdarabot, és sok bőrdarab már kitesz egy tagot. Egy hajszál valóban csak tízezred része az egész testnek, de vajon ez elég ahhoz, hogy semmibe vegyük?" K'in-cï ekkor így szólt: „Én nem vagyok képes arra, hogy kellő választ adjak neked. Valahogy úgy van, hogy ha a te szavaid felől megkérdeznénk Lao Tan-t és Kuan Jin-t, ők neked adnának igazat, de ha az én szavaim felől megkérdeznénk Nagy Jü-t és Mo Ti-t, ők nekem adnának igazat."[18] Meng-szun Jang ekkor tanítványai felé fordult és másról kezdett beszélni.

12.

Jang Csu mondotta: „Mindent, ami csak jó az égalattiban, Sun-nak, Jü-nek, Csou-nak ⟨Csou-kung-nak⟩ és K'ung-nak ⟨Konfuciusznak⟩ tulajdonítanak, s mindent, ami rossz az égalattiban, Kie-nek és Csou-nak rónak fel. Igen ám, de Sun a földet művelte Ho-jang-ban, agyagedényt készített Lei-csö-ben; négy testrésze egy szempillantásra sem nyugodott, szája és gyomra semmi jóhoz nem jutott, szüleit nem szerette, fivéreivel és nővéreivel nem volt testvéries. Harmincéves korában megházasodott anélkül, hogy (szüleitől) tanácsot kért volna; amikor pedig átvette Jao trónját, évei már előrehaladottak voltak, értelme már hanyatlásnak indult. ⟨Fia⟩ Sang-kiün tehetségtelen lévén méltóságát Jü-nek kellett átengednie. Szükség és bánat közt jutott a halálhoz; minden ember közül ő volt a legszerencsétlenebb és legnyomorultabb.

⟨Jü apja⟩ Kun a vizek és földek rendezésén fáradozott, s amikor erőfeszítését nem koronázta siker, megölték a Jü-san-on. Jü vette át az örökét, szolgálta az ellenségét. A földek termősítése volt minden gondja, (ezért) amikor fia született, nem tudott gondoskodni róla, elhaladt ugyan az ajtó előtt, de belépni nem tudott. Teste egészen

kiaszott, kezén-lábán daganatok, kelések támadtak. Amikor végre átvehette Sun trónját, nyomorúságos viskóban lakott, pompás öltözékkel és fejékkel. Szükség és bánat közt jutott a halálhoz; minden ember közül ő élt a legszomorúbban és legkeservesebben.

Amikor Wu-wang meghalt, ⟨fia⟩ Cs'eng-wang még nagyon fiatal volt, (ezért) Csou-kung vette kezébe az Ég Fiát megillető hatalmat. (Saját fivére:) Sao-kung azonban nem nyugodott ebbe bele, s (Csou-kung-ról) az egész országban olyan szóbeszéd kelt szárnyra, hogy három esztendőre el kellett költöznie keletre. Bátyját ki kellett végeztetnie, öccsét száműznie kellett, így tudta valahogy megmenteni az életét. Szükség és bánat közt jutott a halálhoz; minden ember közül neki volt a legveszélyesebb és legháborgatottabb élete.

K'ung-cï megértette az uralkodók és királyok útját *(ti-wang csï tao)*, és kész volt eleget tenni az akkori fejedelmek meghívásainak. Szung-ban mégis fát döntöttek rá, Wei-ben a nyomát is eltüntetni igyekezett, Sang-ban és Csou-ban kudarcot vallott, Cs'en-ben és C'ai-ban fogságba vetették, (hazájában pedig) méltánytalanságot szenvedett a Ki-család fejétől, megszégyenítés érte Jang Hu-tól.[19] Szükség és bánat közt jutott a halálhoz; minden ember közül ő volt a legűzöttebb és legmeghajszoltabb.

Ennek a négy szentnek *(seng)* életében egyetlen napja sem volt örömteli. Haláluk után ugyan tízezer nemzedékre szóló hírnév lett osztályrészük, ezzel a hírnévvel azonban a valóságban semmit sem kezdhettek. Hiába magasztalták őket, ők mit sem tudtak róla, hiába jutalmazták őket, ők nem tudtak róla, (hiszen akkor már) semmi sem különböztette meg őket a fatönktől vagy a földgöröngytől.

(Ezzel szemben) Kie nemzedékek kincsét halmozta fel s tisztelettől övezve ült a trónon. Elég bölcs volt ahhoz, hogy távol tartsa magától az aljanépet, s elég tekintélyes volt ahhoz, hogy a tengerek között mindenki remegjen tőle. Mindig azzal szórakozott, ami fülét és szemét gyönyörködtette, s mindig azt tette, ami a kívánsága és vágya volt. Dinomdánom közt jutott a halálhoz; minden ember közül ő volt a legboldogabb és legszabadabb. — Csou hasonlóképpen nemzedékek kincsét halmozta fel s ugyancsak tisztelettől övezve ült a trónon. Tekintélye nem ismert lehetetlent, akaratával senki sem merészelt szembeszállni. Érzékeinek adta át magát a palota belső szobáiban, s

vágyát töltötte hosszú éjszakákon át. Szertartásokkal *(li)* és igazságossággal *(ji)* sohasem gyötörte magát. Dinomdánom közt jutott el a pusztuláshoz; minden ember közül ő volt a legszabadabb és legkötetlenebb. — Íme, ez a két gonosztevő életében vágyait követve örvendezett, s bár haláluk után mint ostobák és zsarnokok lettek híresek, ez a hír a valóságban mit sem ártott már nekik. Hiába átkozták őket, ők nem tudtak róla, s hiába gyalázták őket, ők nem tudtak róla, (hiszen akkor már) semmi sem különböztette meg őket a tatönktől vagy a földgöröngytől.
Minden jót annak a négy szentnek szokás tulajdonítani, de ők mindvégig keservesen éltek s útjuk ugyanúgy a halálba torkollott. Minden rossz (forrását) e két gonosztevőnek tulajdonítják ugyan, de ők mégis örömben érték el végüket."

13.

Amikor Jang Csu meglátogatta Liang[20] királyát, azt mondta neki, hogy az égalatti jó kormányzása olyan (egyszerű), hogy szinte a tenyerünkben fordul meg. Liang királya ekkor így szólt: „Mester, neked van egy feleséged és egy ágyasod, s te mégsem tudod rendben tartani őket; van egy három *mu*-nyi kerted, de még azt sem tudod megművelni. Hogyan vélekedjek arról, hogy az égalatti jó kormányzását tenyerünkben fordulónak mondod?"
(Jang Csu) így felelt: „Látott már juhpásztort a fejedelem? A száz juhból álló nyájat ostorral a kezében egy ötlábnyira nőtt kisfiú is el tudja hajtani. Ha keletre akarja, (a juhok) keletre mennek, ha meg nyugat felé akarja, nyugat felé mennek. De Jao hiába vonszolna előlről egyetlen szál juhot, Sun hiába hajtaná ostorral hátulról, bizony nem mozdulnának egy tapodtat sem. Aztán meg úgy hallottam, hogy a csónakokat nyelő hal nem kis patakokban úszkál, a magasröptű hattyúk pedig nem gyűlnek kis pocsolyákban. Miért? Mert az ő határuk a messzeség. A sárga harang és a nagy fuvola nem kísérhet akármilyen táncocskát. Miért? Mert az ő hangjuk messzire kell hogy szálljon. Aki nagy dolgokat akar rendben tartani, az nem rendezget apró dolgokat. Aki nagy tetteket akar véghezvinni, az nem végez kis dolgokat. Ez bizony így van."

14.

Jang Csu mondotta: „A régmúlt idők tettei kialudtak, ki tudná még feljegyezni azokat? A Három Felség *(szan-huang)* tettei talán léteztek, talán nem. Az Öt Uralkodó tettei ébrenlét és álom közt mozognak. A Három Király tettei hol rejtve vannak, hol meg előtűnnek, s millióból egyet sem ismerünk. A saját korunk tetteiről egyszer hallunk, másszor látjuk is őket, mégsem ismerünk tízezerből egyet se. Még a szemünk előtt történtekkel is úgy van, hogy egy ideig tartanak, aztán elmúlnak, s nem ismerünk ezerből egyet sem.

A régmúlt időktől a mai napig eltelt évek száma felmérhetetlen. Fu-hi több mint harmincszor tizezer évvel ezelőtti uralma óta vannak a világon bölcsek és ostobák, jók és gonoszak, van siker és kudarc, igazság és hamisság, de semmi sincs, ami el ne múlna, ki ne lobbanna, csak az egyik lassabban, a másik meg gyorsabban (múlik el). Egy rövid ideig tartó szidalmat vagy dicséretet olyan komolyan venni, hogy felzaklassa és meggyötörje a szellemet és a testet *(sen hing)*, csak hogy a halál után sok száz évre fennmaradjon a fölösleges hírnév, amely azonban nem képes már felélesztení a korhadt csontokat: ez volna talán az élet boldogsága?"

15.

Jang Csu mondotta: „Az ember az ég és föld fajtájába tartozik, egyesíti magában az öt elem *(wu-cs'ang)* természetét. Valamennyi élő közül a legeszesebb az ember. Az ember karma és foga nem elég erős, hogy azzal védje meg magát, izmai és bőre nem elég erős, hogy azzal vegye fel a harcot, futása nem elég gyors ahhoz, hogy így meneküljön el a veszély elől, nincs szőrzete vagy tolla, mely megvédené a hidegtől és hőségtől. Ha tehát meg akarja szerezni a tárgyakat, amelyekkel fenntarthatja magát, akkor értelmére kell támaszkodnia, s nem hagyatkozhat az erejére. Ezért az értelmet becsüli a legtöbbre, hiszen énjének fenntartását értékesnek tartja, az erőt pedig semmire sem becsüli, hiszen a dolgok *(wu)* erőszakolását értéktelennek ⟨hiábavalónak⟩ tartja.

Ilyenformán az énünk *(sen)* nem a mi kezünkben van; ha egyszer megszületett, szükségképpen ki is teljesedik. A dolgok *(wu)* sincsenek a mi kezünkben; ha birtokunkba vettük, óhatatlanul el is veszítjük őket. Amiképpen énünk az élet ura, ugyanúgy a dolgok a táplálkozásunk urai. Hiába van énünk az élet teljében, nem lehetséges, hogy énünket birtokunkba vegyük, s hiába őrizzük meg a dolgokat, nem lehetséges, hogy a dolgokat birtokunkba vegyük. Aki teljesen birtokolni tudná a dolgokat s teljesen birtokolni tudná a saját énjét, az egyéni kénye-kedve szerint rendelkezhetnék *(szi)* az égalatti minden énjével, egyéni kénye-kedve szerint rendelkezhetnék az égalatti minden dolgával, de hát vajon szent ember lenne-e az ilyen? A tökéletes ember éppen az, aki egy közösségbe tud olvadni *(kung)* az égalatti minden énjével, egy közösségbe tud olvadni az égalatti minden dolgával. Ezt nevezhetjük a legnagyobb tökéletességnek."

16.

Jang Csu mondotta: „Négy olyan ok van, amely az embereket nem hagyja nyugodni: az első a hosszú élet, a második a hírnév, a harmadik a hivatali tisztség, a negyedik a vagyon. E négy dolog miatt félnek a szellemektől *(kui)*, félnek az emberektől, félnek a hatalomtól és félnek a büntetéstől. Az ilyeneket nevezzük megfélemedett embereknek. Megölhetik vagy életben hagyhatják őket: sorsukat külső dolgok *(wai)* irányítják.

Aki nem szegül szembe a sorsával, miért vágyakozna hosszú életre? Aki nem törekszik előkelőségre, miért vágyakozna hírnévre? Aki nem akar hatalomra szert tenni, miért vágyakozna hivatali tisztségre? Aki nem sóvárog gazdagság után, miért vágyakozna vagyonra? Az ilyeneket nevezzük kiegyensúlyozott embernek *(sun-min)*. Nekik az égalattiban nincs ellenfelük, sorsuk irányítása tehát bensejükben *(nei)* van. Erről szól a mondás:

Ha az emberek nem házasodnának s nem vállalnának hivatalt,
Vágyaik és kívánságaik felét máris elvesztenék.
Ha az emberek nem ruházkodnának és nem táplálkoznának,
Fejedelem s alattvaló viszonya *(tao)* nyugalomhoz jutna."

17.

Egy Csou-beli közmondás szerint: „A földművest az (egy helyben) ülés meg tudja ölni." Hajnalban kimegy (a földekre) s éjszaka tér haza, és saját természetének örök törvényét látja ebben. Rágcsálja babját, zöldségeit és gyökereit, s ezeket találja a legízesebbnek. Izmai durvák és vastagok, inai és ízületei feszesek. Ha csak egyetlen reggel puha ágyban, selyemfüggönyök közt kellene lennie, s finom rizst, húst, orchideát és narancsot kínálnának neki, szívének ez kellemetlen volna, teste nyugtalankodna, bensejében láz támadna, belebetegedne. Ám ha Sang vagy Lu fejedelmének olyan körülmények közt kellene élnie, mint egy földművesnek, bizonyosan nem bírná ki, egyetlen óra alatt teljesen kimerülne. Ezért mondhatjuk, hogy azt, amiben a falusi ember *(je-zsen)* megtalálja nyugalmát, azt, amit a falusi ember jónak talál, semmi sem szárnyalja túl az égalattiban.

Volt egyszer Szung fejedelemségben egy paraszt, aki mindig durva kenderruhát viselt, amelyben éppen csak hogy kibírta a telet. Amikor beköszöntött a tavasz, nekilátott a tavaszi munkáknak, és felmelegedett a napon. Mit sem tudott arról, hogy az égalattiban tágas csarnokok, meleg szobák, pompás ruhák, róka- és borzprémek is vannak. Egyszer aztán így szólt a feleségéhez: „Aki hátát a napnak fordítja, felmelegedik. Az emberek ezt nem tudják, én tehát felajánlom (ezt a módszert) a fejedelmünknek, aki gazdagon meg fog jutalmazni érte." A falu egy gazdag embere azonban (idejében) figyelmeztette mondván: „Volt egyszer egy ember, aki finomnak találta a vad babot, ízletesnek a csalánt, a zellert és a békalencsét, s a vidék tekintélyes embereinek magasztalta ezeket. A vidék tekintélyes emberei elvették és megkóstolták ezeket a dolgokat, de égni kezdett tőle a szájuk, csikarni kezdett tőle a hasuk. Így hát valamennyien kinevették az embert, meg is haragudtak rá, az pedig nagyon szégyellte magát. Bizony, te ugyanígy járhatnál."

18.

Jang Csu mondotta: „Jól megépített ház, szép ruhák, finom ételek és szép asszonyok: aki ezt a négyet birtokolja, az mire törekedjék még ezenkívül? Aki ezenkívül még másra is törekszik, annak telhetetlen

természete van. A telhetetlen természet pedig: féreg a *jin* és *jang* rendjében ⟨a világegyetemben⟩.
A hűség erénye *(csung)* arra nem elegendő, hogy a fejedelemnek megnyugvást biztosítson, de arra éppen elegendő, hogy énünket veszélybe döntse. Az igazságosság erénye *(ji)* arra nem elegendő, hogy a rajtunk kívül álló dolgoknak *(wu* = másoknak) hasznára legyen, de arra éppen elegendő, hogy az életünkben *(seng)* kárt tegyen. Ha megnyugvás biztosíttatik a feletteseknek, mégpedig nem a hűség erénye által, akkor a hűségnek a híre semmivé foszlik. Ha pedig haszon származik a rajtunk kívül álló dolgokra, és nem az igazságosság erénye révén, akkor az igazságosság híre semmivé válik. Ha a fejedelem és alattvaló egyaránt megnyugvást talál, ha a rajtunk kívül álló dolgok és az énünk egymásnak kölcsönösen hasznára vannak, akkor a régi idők erénye *(tao)* megvalósult."

19.

ü-cï[21] azt mondta: „Aki lemond a hírnévről, annak nincsen gondja." Lao-cï pedig azt mondta: „A hírnév (csupán) vendége a valóságnak."[22] De széltében-hosszában mégis szüntelenül a hírnév után szaladnak. A hírnévről senki sem tud lemondani, a hírnevet senki sem tudja vendégként kezelni, mert manapság úgy van, hogy aki hírnevet szerzett, azt tisztelet és dicsőség övezi, akinek meg hírneve nincsen, azé a megvetés és a szégyen. A tisztelet és dicsőség: öröm és boldogság; a megvetés és szégyen pedig: bánat és keserűség. A bánat és keserűség ellenkezik az emberi természettel, az öröm és boldogság megfelel az emberi természetnek. Ezek a valóságos összefüggések. Miért mondjunk hát le a hírnévről, miért kezeljük vendégként csupán? S mégis, az emberek nem szeretik megőrizni a hírnevet s ezzel megkötni a valóságot. Aki megőrzi a hírnevet s így köti meg a valóságot, az egyszer még megbánja, hogy menthetetlenül veszélybe és pusztulásba döntötte magát, mert hiszen mindegy lehet-e, hogy örömben és boldogságban, vagy bánat és keserűség közt (telik el az életünk)?

JANG CSU

[1] Meng család — Lu fejedelemség „három családjának" egyike, amelynek feje, Meng-szun Jang a *Lie-cī* szerint Jang Csu tanítványa volt.

[2] Kuan Csung — a C'i-beli Huan fejedelem (i. e. 683—642) főminisztere. Jang Csu szidalmazza ezt a kiváló politikust, akit pedig többnyire dicsérni szokott minden olyan filozófus, a konfuciánusoktól a legistákig, aki egyáltalán fontosnak tartja a kormányzás tökéletesítését.

[3] A T'ien család feje — T'ien Heng vagy T'ien Cs'ang, aki a feljegyzések szerint i. e. 481-ben meggyilkolta urát, a C'i-beli Kien fejedelmet és magához ragadta a hatalmat. Jang Csu — a konfuciánusokkal ellentétben — őt is dicséri.

[4] Hiü-ju és San-kiüan, akiknek Jao, illetve Sun, a mítoszbeli császárok át akarták adni az uralkodást, állítólag nem akartak világi dolgokba keveredni.

[5] Po-ji és Su-c'i — lásd a *Lun-jü* 62. jegyzetét.

[6] Jao és Sun: a konfuciánus könyvek eszményi uralkodói; Kie és Csou: a konfuciánus könyvek elrettentő példái, zsarnokok.

[7] Csan-ki — Csan Hu, a szerénységéről híres „Liu-hia-beli Hui" (vö.: *Lun-jü* XV, 13; XVIII, 2.).

[8] Jüan Hien — Jüan Szī, Cī-szī, Konfuciusz igazságszerető tanítványa (vö.: *Lun-jü* VI, 3; XIV, 1; és ezek jegyzetei).

[9] Cī-kung — Tuan-mu Szī, Konfuciusz Wei-beli tanítványa.

[10] Jen P'ing-csung — C'i-beli főminiszter Konfuciusz korában, a mester ellensége (vö.: *Lun-jü* V, 16.). Kuan Ji-wu — Kuan Csung aki (jóval korábban élvén) sohasem találkozhatott Jen P'ing-csung-gal. A történet végén valóban az olvasható: „Kuan Ji-wu ekkor Pao Su Huang-cī-ra pillantott..." — amiből arra következtetnek, hogy Jen P'ing-csung helyett mindenütt Pao Su Huang-cī, azaz Pao Su-ja, a C'i-beli Huan fejedelem családi hivatalnoka, Kuan Csung barátja olvasandó.

[11] Cī-cs'an — Kung-szun K'iao, Cseng fejedelemség erőskezű, reformer főminisztere. (Lásd a *Lun-jü* 54. jegyzetét.)

[12] Teng Szi — ugyancsak híres főhivatalnok Cseng fejedelemségben, akinek egy törvénykönyv megalkotását tulajdonítják. Cī-cs'an-nal együtt a későbbi legista politika előfutára.

[13] Tuan-mu Su-ról, Cī-kung rokonáról és hivatali utódáról nem tudunk semmi bizonyosat.

[14] K'in Ku-li — K'in Hua-li, Mo Ti legnevesebb tanítványa.

[15] Tuan-kan Seng — egy világtól visszavonult férfiú, akit a hagyomány szerint a Wei-beli Wen fejedelem Cī-hia-val együtt szolgálatába akart fogadni, ő azonban megszökött a megtiszteltetés elől.

[16] Lásd 1. jegyzetünket.

[17] Po-cs'eng Cī-kao — valószínűleg egy régi visszavonult bölcs.

[18] Lao Tan — a híres *Lao-cī* (később *Tao tō king)* című könyv legendabeli szerzője, aki Konfuciusz kortársa lett volna. Kuan Jin — Kuan Jin Hi, legendabeli

határőrparancsok a Han-ku kapunál, aki a (későbbi) legenda szerint rávette Lao-cï-t könyve megírására. Nagy Jü, akiről K'in Ku-li feltételezi,hogy akárcsak mestere, Mo Ti, neki adna igazat, a mitikus Hia-dinasztia alapítója.

[19] Konfuciusz Szung-beli kalandja: *Lun-jü* VII, 22. Wei-, Cs'en- és C'ai-beli esete: *Lun-jü* XI, 2; XV, 1. Sang = Szung. Csou-beli kudarca: valószínűleg legendabeli találkozása Lao-cï-vel. A Ki család: a három nagy Lu-beli család egyike. Jang Hu-val, a lázadóval való esete: *Lun-jü* XVII, 1.

[20] Liang — a nyugati Wei fejedelemség fővárosa (ez a Wei nem tévesztendő össze a *Lun-jü*-ben sokat emlegetett, keletebbre fekvő Wei fejedelemséggel).

[21] Jü-cï — Jü Hiung, a dinasztiaalapító Wu-wang legendás tanítója.

[22] Ez a mondás ebben a formában nem található a *Tao tö king*-ben.

MENG-CÏ

Az i. e. IV. század második felében tevékenykedett Meng-cï (a hagyományos számítás szerint i. e. 371-től 289-ig élt), aki Konfuciusz után az iskola kétségtelenül legjelentősebb filozófusa. Ő is Lu-ból származott, mint Konfuciusz, s a hagyomány szerint közvetlenül Cï-szï iskolájához kapcsolódott. A Lu-beli „három nagy család" egyikének, a Meng családnak egy kevésbé jelentős, a kis Cou-ban honos ágából származott. Őt is korán özvegyen maradt anyja nevelte, valószínűleg nem minden anyagi nehézség nélkül. Cou-ban alapított iskolát, majd negyvenéves kora táján, a C'i-beli Sziüan fejedelem (i. e. 342—324) felhívására, amely tudósokat szólított udvarába, C'i-be utazott, ahol sokféle nézettel, korszerű gondolatokkal volt alkalma megismerkedni. Innen Szung-ba megy, majd vissza Cou-ba, de ismét vándorútra kel, T'eng-be, majd Liang-ba, Wei fővárosába utazik, később újra C'i-ben találjuk, azután Lu-ban és ismét C'i-ben, hogy végül mégiscsak Cou-ban, tanítványai között töltse utolsó éveit. Életének figyelemre méltó ténye, hogy előkelő származása ellenére sehol sem jutott igazán jelentős hivatalhoz.

Az i. e. IV. század vége felé már nem úgy vetődnek fel a problémák, mint Konfuciusz, Mo Ti és Jang Csu idejében. A központi hatalom megteremtése nem utópia többé, hanem napirendre került és reális lehetőséggé vált, s a különböző iskolához tartozó gondolkodók közelednek a hathatós gyakorlati módszerek felismeréséhez. A szakadatlan hegemónia-küzdelmekből három fejedelemség, C'i, Cs'u és C'in emelkedik ki mind erősebben, hogy a következő században már lényegében csak hárman vívják a küzdelmet, s végül C'in-é legyen a győzelem. C'i-ben Meng-cï olyan filozófusokkal találkozhatott, akik korszerű gondolataikkal elindítóivá lettek a következő században oly nagy szerepet játszó törvénykező, legista iskolának, a patriarchális család és morálja helyébe az emberi törvényhozást állító filozófiának. Ezek a találkozások tették Meng-cï filozófiáját élesen polemikus jellegűvé, mégpedig a haladás legfőbb gátja, a patriarchális arisztokrá-

cia oldalán. Minden bizonnyal ezért nem akadt fejedelem, aki gyakorlati-politikai ügyeket bízott volna rá, aki megkísérelte volna, hogy — sokszor megvesztegetően hangzó — reakciós utópiáját a gyakorlatba ültesse át.

Meng-cï tanításának meghirdetett célja: megmutatni, hogyan lehet igazi, nemcsak névleges királyi hatalmat *(wang)* teremteni. Meng-cï szerint ehhez csak az „erényes", „emberséges" kormányzás megteremtésével lehet eljutni, ennek alapja pedig az „emberség" és „igazságosság" erényének győzelme. A két konfuciánus erény ismét a patriarchális arisztokrácia erkölcsi normájaként áll előttünk, s Meng-cï harcosan szembeállítja őket az „egyetemes szeretet" és a hasznosság *(li)* motista elveivel. Ugyanakkor Mo Ti módszeréből és filozófiájából igyekszik átvenni minden olyat, ami a konfucianizmusba beilleszthető. Eleven vitakészségét és érvelni-igyekvését például, amely Meng-cï-t megkülönbözteti korának más Konfuciuskövetőjétől, nyilvánvalóan Mo Ti-nak és iskolájának köszönheti. A legfontosabb motista hatás azonban: Meng-cï nem maradhat meg az etika síkján, hanem arra kényszerül, hogy a jó kormányzás megteremtésére konkrét, gyakorlati tanácsokat adjon. Így bontakozhat ki filozófiájában az a becsülést érdemlő — bár csak az idők változásától kikényszerített — gondolat, hogy a jó kormányzás és vele a királyi hatalom alapja a nép jólétének, a nép megélhetésének biztosítása, mert a patriarchális erények győzelmének előfeltétele a gazdasági élet rendje. A nép megélhetésének biztosítására egy régi faluközösségi földfelosztási rendszert javasol, az ún. *cing-t'ien* rendszert, kívánatosnak látja az adók csökkentését, a közmunkák idejének gondos megválasztását, és egész sor tetszetős, az arisztokrácia túlkapásait bíráló mondást enged meg magának. Szépen hangzó mondásai közül, amelyek alapján sokan „demokratának", „republikánusnak" nevezik, az egyik leghíresebb így hangzik: „A nép a legfontosabb, a föld- és gabona-istenek csak másodsorban következnek, s a fejedelem a legkevésbé fontos." (VII A, 14.) De hihetjük-e, hogy e mondás mögött egy népre támaszkodó, erős központi hatalom kívánsága rejlik? Nem; ami mögötte rejlik, az csupán a faluközösségi parasztság és patriarchális kizsákmányolói „érdekközösségének" eszménye, az arisztokrácia képmutató fraternizálása a parasztsággal a központi

hatalom ellen. S a kínai társadalmi fejlődés tragikus vonásai közé tartozik, hogy az érdekeit nem látó, teljesen öntudatlan parasztságot, amely a barbárságot megörökítő, elszigetelt faluközösségekben élte mozdulatlan életét, az arisztokrácia nemegyszer tudta a központi hatalom ellen fordítani. Hiába mondja Meng-cï, hogy gyakorlati-politikai tanácsainak célja az erények feltámasztása, nem pedig a haszon, valójában minden tanácsa a hasznot szolgálja, csakhogy nem a néptömegekét, hanem az arisztokráciáét. Annak felismerésével és ideológiai kiaknázásával, hogy az arisztokrácia és a parasztság a patriarchalizmus jegyében összefoghat a királyság ellen, Meng-cï hatalmas szolgálatot tett a reakciónak, s ilyenformán utópisztikus utat vázolva fel, valójában harcot folytatott az általa annyiszor magasztalt királyi hatalom ellen.

Elméletébe szervesen illeszkedik leghíresebb tétele: az emberi természet eredendő jóságáról szóló tanítása. Az „emberség" és az „igazságosság" erénye Meng-cï szerint azért virágzik fel a jó kormányzás teremtette viszonyok között, mert az Ég eredetileg jó természetet adományozott minden embernek. A jó természet négy alap-erényből áll: „emberségből", „igazságosságból", „a szertartások tiszteletéből" *(li)* és a rosszat a jótól megkülönböztetni képes tudásból *(csï)*. Ezek az erények azonban elpusztulhatnak, szükség van tehát a „nagy emberekre", a hivatalnokokra, akik erényes kormányzással új életre tudják kelteni az emberek eredendő jóságát. Az emberi természet jóságának elve semmiféle rokonságot nem tart a Mo Ti-féle „egyetemes szeretet"-tel; ami benne a demokratizmus látszatát kelti, az csak a patriarchális arisztokrácia „republikanizmusa", a nép felé azonban jó ürügy csupán a patriarchális kizsákmányolás igazolására. „Pszichológiája" tagadhatatlanul új területre indítja a kínai filozófiát, s ez érdemei közé tartozik, de benne az eredendő jóság tételének elválaszthatatlan másik oldala a személyiség felosztása egy magasabb rendű és egy alacsonyabb rendű „testre". Mindez előrelépést is jelent, de látnunk kell, hogy ennek konkrét célja: korlátok közé szorítani s az osztályuralom szolgálatába állítani az eredendő jóság gondolatát.

Meng-cï-nek nem volt, nem is lehetett nagy hatása a kínai filozófiára (a *Csung-jung* szerzőjére tett hatásáról már szót ejtettünk), fennmaradt műveit csak a Szung-kori Csu Hi emelte a konfucianizmus egyik

kánonjává. Ami bizonyos rangot biztosít neki az ókori kínai gondolkodás fejlődésében, az abban foglalható össze, hogy a ritualizmusba süllyedt többi konfuciánustól eltérően nála nagyobb hangsúlyt kapnak a gazdasági kérdések, s noha a rítustól teljesen függetlenedni nem tud, nem is akar, mégis a konfucianizmus egy világibb áramlatát alapozta meg.

Tanai a tanítványaitól összeállított *Meng-cï* című könyvben maradtak ránk. A könyv hét fejezetből áll, a fejezetek pedig A és B részekből. Az első három fejezet politikai elméletét tartalmazza Liang-, C'i- és T'eng-beli beszélgetéseinek formájában, némi kronológiai rend szerint, a további négy fejezet pedig különböző tárgyú vitáit és mondásait. A hagyomány szerint az első három fejezetet maga Meng-cï írta, a további négyet pedig tanítványai, de a mester személyes ellenőrzése alatt. Így történt vagy sem, annyi valóban biztosra vehető, hogy a könyv nem későbbi az i. e. III. század elejénél.

Meng-cï filozófiájának polemikus jellege rendkívül becsessé teszi művét a Csou-kori politikai és filozófia harcok rekonstruálása szempontjából is. Filozófiatörténeti értéke olyasféle, mint Platón és Arisztotelész műveié: elsőként tudósít bennünket igen jelentős korábbi és kortárs filozófusokról, akiknek művei — ha egyáltalán leírták őket — elvesztek. S Meng-cï szerencsére volt olyan színvonalas gondolkodó, hogy elítélő nézeteiből, éles vitáiból is többé-kevésbé megbízható adatokat hámozhatunk ki egy sor antipatriarchális filozófus tanairól. A szövegrészeket úgy válogattuk, hogy a könyv minden ilyen természetű adatát tartalmazzák.

Tőkei Ferenc

MENG-CÏ

孟子

I A

1.

Meng-cï meglátogatta Liang királyát *(wang)*, Hui-t.[1] A király így szólt hozzá: Tiszteletre méltó uram, ha már nem tartottad hosszúnak az ezer mérföldes utat, hogy hozzám jöjj, meg tudsz-e tanítani valami olyanra, amivel országomnak hasznot hajthatnék *(li)?*"

Meng-cï felelvén neki mondotta: „Miért kell a királynak haszonról *(li)* beszélnie? Hiszen az emberség *(zsen)* és az igazságosság elve *(ji)* tökéletesen elegendő. Ha a király így beszél: mivel hajthatnék hasznot országomnak? — akkor a főminiszterek *(tai-fu)* így beszélnek: mivel hajthatnék hasznot családomnak *(kia)?* — az alsóbb hivatalnokok *(sï)* és a közrendűek *(su-zsen)* pedig így: mivel hajthatnék hasznot saját magamnak? S míg fenn és lenn mindenki a haszonért marakodik, az ország veszedelembe kerül.

A tízezer hadiszekérrel rendelkező országban mindig az ezer hadiszekérrel rendelkező család feje gyilkolja meg fejedelmét. Az ezer hadiszekérrel rendelkező országban mindig a száz hadiszekérrel rendelkező család feje gyilkolja meg fejedelmét.[2] Tízezerből ezret megkapni, ezerből százat megkapni: nem kevés. Ha azonban (az alárendeltek) a hasznot helyezik előre, az igazságosságot pedig hátra, akkor nem nyugszanak mindaddig, amíg mindent el nem ragadtak (feletteseiktől).

Nincs olyan emberséges *(zsen)* ember, aki elhagyná a szüleit, s nincs olyan igazságos *(ji)* ember, aki fejedelme érdekeit a magáé után helyezné. Ha tehát a király emberségről és igazságosságról beszél, ez tökéletesen elegendő. Mi szükség is volna rá, hogy haszonról beszéljen?"

2.

Meng-cï meglátogatta Liang királyát, Hui-t. A király éppen a medence szélén állott, s a hattyúkat, vadludakat, őzeket és szarvasokat nézegette. Megkérdezte (látogatóját): „A kiváló ember is örömét lelheti ilyesmi-

ben?" Meng-cï felelvén neki azt mondta: „Csak az lelheti örömét bennük, aki kiváló ember; de aki még nem kiváló, annak hiába vannak birtokában ezek a dolgok, nem lelheti örömét bennük.
A Dalok Könyvében olvassuk: 'Megmérték a helyet a Szellemek Tornya *(ling-t'ai)* számára, jól megmérték és meghatározták. Az egész nép dolgozott rajta, s még egy nap sem telt belé, máris készen állott. Mikor a helyet mérték, (Wen-wang így szólt:) nem kell sietnetek; a nép pedig jött hozzá, mint apához a gyermekei. A király ⟨Wen-wang⟩ pedig a Szellemek Parkjában (nézegette), hogyan pihennek a szarvasok és őzek, (hogy) zsírosan fénylenek a szarvasok és őzek, s vakítóan ragyognak a fehér madarak. A király a Szellemek Medencéjének partján állott, s (a vízben) halak sokasága fickándozott.'[3]
Wen-wang a nép erejét használta, úgy építtette a tornyot, úgy építtette a medencét, s a nép mégis örült és boldog volt. A tornyot elnevezte Szellemek Tornyának, a medencét pedig Szellemek Medencéjének. Örömét lelte abban, hogy (uralkodójának) vannak szarvasai, halai és teknősbékái. A régi idők emberei ⟨királyai⟩ megosztották örömeiket a néppel, s ezért tudtak maguk is szívből örvendezni.
T'ang Beszédében[4] olvassuk: 'Csakhogy elpusztuljon ez a nap ⟨a zsarnok Kie⟩, mi szívesen osztozunk veled a pusztulásban.' A nép tehát inkább a pusztulásban akart osztozni vele, ő pedig, ha voltak is tornyai, tavai, halai és más állatai, hogy is tudott volna egymaga örvendezni?"

3.

Liang királya, Hui, kijelentette: „Én egész szívemmel az ország kormányzásának szentelem magam. Amikor a Folyó kanyarulatán belüli[5] vidéken éhinség támad, akkor átköltöztetem a népet a Folyótól keletre, és onnan gabonát szállíttatok a Folyó kanyarulatán belüli vidékre. Ha meg a Folyótól keletre támadna éhinség, ugyanígy cselekszem. Ha megvizsgálom a szomszéd fejedelemségek kormányzatát, senkit sem találok, aki olyan gonddal kormányozna, mint én. S a szomszéd országok népe mégsem kevesbedik, és az én népem mégsem szaporodik. Hogyan lehetséges ez?"
Meng-cï felelvén neki mondotta: „A király szereti a háborút, legyen szabad tehát a háborúból vennem hasonlatot. Megdördülnek a dobok,

s a fegyverek összecsapnak. Nos, azok közül, akik eldobálják pajzsaikat és maguk mögött húzzák fegyvereiket, úgy menekülnek, egyesek csak száz lépés után állnak meg, mások már ötven lépés után megállnak. Mármost mit gondoljunk azokról az ötven lépésnyire futottakról, akik kinevetik a száz lépésnyire futottakat?" (Hui király) azt felelte: „Nem méltók erre. Mert nem értek el ugyan száz lépésnyire, de valójában ők is csak megfutottak."

(Meng-ci) így folytatta: „Király, ha ezt tudod, akkor ne várd, hogy néped jobban sokasodjék, mint a szomszéd országokban. Ne zavard meg soha (közmunkákkal) a paraszti dologidőt, s annyi lesz a gabona, hogy el sem lehet fogyasztani. Sűrű szemű hálók ne merülhessenek a tavakba és medencékbe, s annyi lesz a hal és teknősbéka, hogy el sem lehet fogyasztani. A balták és fejszék csak meghatározott időben hatolhassanak a hegyekbe és erdőkbe, s annyi lesz a fa, hogy fel sem lehet használni. Ha pedig annyi a gabona, a hal és teknősbéka, hogy el sem lehet fogyasztani, és annyi a fa, hogy fel sem lehet használni, akkor a nép nyugodtan táplálhatja az élőket, tisztességgel eltemetheti a holtakat, ezek miatt senkinek sem kell aggódnia. Az pedig, hogy az élők táplálása és a holtak eltemetése miatt senkinek se kelljen aggódnia, az a királyi kormányzás *(wang-tao)* kezdete.[6]

Ha egy öt *mu*-nyi földön lakó család eperfával ülteti körül a házát, akkor az ötvenévesek selyemruhában járhatnak. Ha a tyúkok és disznók, kutyák és kocák nevelésében nem tévesztik el a megfelelő (párzási stb.) időt, akkor a hetvenévesek hússal táplálkozhatnak. Ha száz *mu*-nyi földet művel és nem rabolják a dologidejét, akkor még a sokszemélyes családnak sem kell soha éheznie. Ha (az uralkodó) gondosan ügyel az iskolákban *(sziang szü)* folyó tanításra, különösen pedig a fiúi kegyelet *(hiao)* és az idősebbeknek kijáró tisztelet *(ti)* elvére, akkor a fehérhajú emberek az utakon járva sem vállukon, sem fejükön nem fognak terhet cipelni. Akinek jóvoltából a hetvenévesek selyemruhát ölthettek és hússal táplálkozhattak, a feketehajúak *(li-min)* pedig nem éheztek és nem fáztak, az eddig még minden esetben királyi méltóságra emelkedett.

(Országodban azonban) kutyák és disznók falják fel az emberek eledelét ⟨az adó-gabonát⟩, te pedig nem tudod, mi a mérséklet. Az utakon vesznek éhen az emberek, de te nem tudod megnyitni (a magtára-

kat). S ha emberek pusztulnak el, te azt mondod: 'Nem én vagyok az oka, hanem a (rossz) termés.' Hát nem ugyanúgy cselekszel, mint az, aki átszúrva megöl egy embert és így szól: 'Nem én tettem, hanem a fegyver'? Király, ha nem a (rossz) termést mondanád minden baj okának, akkor hozzád jönne az égalatti minden népe."

4.

Liang királya, Hui, így szólt: „Szeretném nyugodt lélekkel meghallgatni tanításaidat (a kormányzásról)." Meng-cï válaszképpen megkérdezte: „Van-e különbség aközött, ha bottal vagy éppen karddal ölünk meg valakit?" „Nincs különbség" — felelte (Hui király). „Hát aközött van-e különbség, hogy karddal vagy éppen a kormányzással (gyilkoljuk az embereket)?" „Nincs különbség" — felelte (a király). (Meng-cï ekkor) azt mondta: „Konyhádban kövér húsok vannak, istállóidban jól táplált lovak, a népnek azonban arcára van írva az éhség s a mezőkön éhen haltak holttestei hevernek. Ilyenformán állatokkal falatod fel az embereket. Pedig az ember még attól is iszonyodik, hogy az állatok egymást falják fel. Nos, ha az, aki a népnek atyja és anyja, úgy intézi a kormányzás dolgait, hogy mintegy állatokkal falatja fel az embereket, akkor ugyan miféle apja és anyja ő a népnek?
Csung-ni mondotta: 'Aki először csinált sírokba helyezendő faszobrocskákat *(jung)*, az megérdemli, hogy magva szakadjon! Mert ember alakúra csinálta és úgy alkalmazta őket.[7] Mit gondoljak hát arról (az uralkodóról), aki úgy intézi dolgát, hogy éhezik és pusztul a népe?"

5.

Liang királya, Hui, így szólt: „Mint tudod, tiszteletre méltó uram, Cin fejedelemség valaha az égalatti legerősebb országa volt. Mikor azonban reám szállt a hatalom, keleten vereséget szenvedett C'i-től, és legidősebb fiam is elesett, nyugaton kénytelen volt átengedni hétszáz mérföldnyi területet C'in-nek, délen pedig Cs'u hozott ránk szégyent.[8] Mindez az én gyalázatom, de halottaimra ⟨őseimre⟩ való tekintettel szeretném ezt a gyalázatot egy csapásra letörölni. Mit kell tennem, hogy ez sikerüljön?"

Meng-cï felelvén neki azt mondta: „Aki egy minden oldalán száz mérföldnyi földet birtokol, az is királlyá lehet.[9] Király, ha az emberség erényét *(zsen)* kiterjeszted a nép kormányzására, ha mindig óvatosan élsz a büntetésekkel, ha könnyíted az adókat és szolgáltatásokat *(sui lien)*, akkor mélyen forgatják majd meg a földet s alaposan kigyomlálják a gazt. Akkor a jó erőben levő férfiak pihenő napjaikon gyermeki kegyeletüket, fiatalabbhoz illő szerénységüket, valamint hűségüket és szavahihetőségüket tökéletesítik. Ha pedig odahaza mindenki szolgálja apáit és bátyáit, a házon kívül pedig szolgálja elöljáróit és feletteseit, akkor még azt is megparancsolhatod nekik, hogy készítsenek botokat, azzal menjenek C'in és Cs'u kemény pajzsai és éles fegyverei ellen.

Azok ⟨C'in és Cs'u fejedelmei⟩ elrabolják a nép dologidejét, úgyhogy az emberek nem tudnak szántani és gyomlálni, nem tudják táplálni apjukat és anyjukat. Az apák és anyák fáznak és éheznek, a bátyák és öcsök, a feleségek és gyermekek egymástól elszakadnak, szétszóródnak. Azok tehát szakadékba taszítják, vízbe fojtják a népüket. Király, ha elmennél és haddal támadnál rájuk, ki is tanúsítana ellenállást közülük? Ezért mondják, hogy aki birtokolja az emberség erényét, annak nincs ellensége. Kérlek, ne kételkedj ebben."[10]

6.

Meng-cï meglátogatta Liang királyát, Sziang-ot (Hui fiát).[11] Amikor kifelé jött, az emberekkel beszélgetve így szólt: „Távolról szemlélve nem olyan, amilyennek az emberek fejedelmének lennie kell; közelről nézve pedig nem látni rajta semmit, ami tiszteletre méltóvá tenné. Sietősen kérdezte meg tőlem: 'Hogyan lehet az égalattiban nyugalmat teremteni?' Én azt feleltem: 'Az egységben nyugalmat találhatna.' (Ő tovább kérdezett:) 'S ki tudná egyesíteni?' Én pedig feleltem: 'Aki nem leli gyönyörűségét az emberek gyilkolásában, az egyesíteni tudja.' (Mire ő:) 'S erre ki lenne képes?'

Én azt feleltem: 'Erre az égalattiban mindenki képes lehet. Ismered-e, király, a vetés természetét? Ha szárazság van a hetedik vagy nyolcadik hónap folyamán, akkor a vetés elszárad. De ha az Ég bőséges felhőket gyűjt össze, és bőséges eső záporozik alá, akkor a vetés kisarjad és szé-

pen emelkedik. Ha pedig így történt, ki is tudná megállítani növekedésében? Manapság azonban az égalattiban az emberek pásztorai *(zsen-mu)* egytől egyig gyönyörűséget találnak az emberek gyilkolásában. Pedig ha akadna valaki, aki iszonyodnék az emberek gyilkolásától, ahhoz odafordulna az égalatti minden népe és reménykedve nézné. S ha valóban ilyennek bizonyulna, akkor úgy sereglene hozzá a nép, ahogyan a víz mindig lefelé folyik, és olyan viharosan, hogy senki sem tudná megállítani."

7.

C'i királya, Szüan,[12] azt kérdezte: „Lehetséges-e, hogy halljak tőled valamit a C'i-beli Huan és a Cin-beli Wen (fejedelem)[13] tetteiről?" Meng-cï erre így felelt: „Csung-ni követői nem beszéltek Huan és Wen tetteiről, ezért azok nem maradtak az utókorra, és így én sem ismerem őket. De ha valamit hallani akarsz, beszélnék neked a királyi hatalomról *(wang)*."

(Szüan) így szólt: „Milyen legyen hát (az uralkodó) erénye *(tö)*, hogy általa királlyá lehessen?" (Meng-cï) azt felelte: „Gyámolítsa a népet, és senki sem tudja megakadályozni, hogy királlyá legyen." (Szüan) megkérdezte: „S az olyan ember, mint én, tudja-e gyámolítani a népet?" (Meng-cï) azt felelte: „Tudja." (Szüan) tovább kérdezte: „Hogyan lehet megítélni, hogy én tudom-e?" (Meng-cï) felelte: „Hallottam (minisztered:) Hu Ho szavait, aki elmondotta, hogy (egy ízben) ott ültél a csarnok legfelső helyén, miközben a csarnok alsó részén kötéllel egy ökröt vonszoltak keresztül. Megpillantva őket így szóltál: 'Mit akartok ezzel az ökörrel?' Azok azt felelték, feláldozzák, hogy vérével bekenjenek egy harangot.[14] Te azonban, király, megparancsoltad: 'Hagyjátok békében. Nem tudom elviselni a reszketését, amely olyan, mint az ártatlané, kit a vesztőhelyre visznek.' Azok erre így szóltak: 'Igen, de szabad-e elhanyagolnunk a harangok vérrel való bekenését?' Mire azt mondottad: 'Hogy szabadna elhanyagolnunk? Áldozzatok fel juhot helyette.' Nem tudom, így történt-e a dolog?" (Szüan) azt felelte: „Így történt."

(Meng-cï) pedig folytatta: „Az ilyen szív elegendő ahhoz, hogy valaki királlyá legyen. Az egész nép *(po-szing)* azt gondolta rólad, hogy zsugoriságból tetted, **de én jól tudom, hogy valóban** a szenvedését nem

tudtad elviselni." A király így szólt: „Ez történt, s a nép (gyanúja) igaznak tűnt. De hát bármilyen kicsiny is C'i fejedelemség, hogyan lehetnék zsugori egy ökör dolgában? Nem tudtam elviselni a reszketését, amely olyan volt, mint az ártatlané, akit a vesztőhelyre visznek. Ezért áldoztattam fel helyette egy juhot."

(Meng-cï) folytatta: „Ne csodálkozz rajta, király, hogy a nép zsugorinak gondolt. Hiszen kisebbel cserélted ki a nagyobbat. Hogyan is érthették volna meg (ennek igazi okát)? De király, ha téged elszomorított, hogy ártatlanul a vesztőhelyre cipelik, akkor miért tettél különbséget az ökör meg a juh között?" A király mosolygott és így felelt: „Hát milyen szívvel ⟨érzéstől indíttatva⟩ cselekedtem? Nem az értékére *(c'ai)* vágyakoztam én, amikor egy juhot áldoztattam fel helyette. És mégis, a nép zsugorinak nevezett." (Meng-cï) azt mondta: „Az mit sem számít; valójában emberséges cselekedet *(zsen-zsu)* volt tőled. Hiszen az ökröt ott láttad, a juhot pedig nem láttad. Ha a nemes ember *(kiün-ci)* élő állatokat lát, akkor nem tudja elviselni, hogy meghalni is lássa őket, ha pedig hallja a hangjukat (amikor ölik őket), nem tudja rászánni magát, hogy egyen a húsukból. Ezért a nemes ember távol tartja magát a mészárszékektől és konyháktól."

A király örömmel mondta: „A Dalok Könyvében olvashatjuk: 'Más embernek van valami gondolata, én pedig azt előre kitalálom.'[15] Mester, rólad szólnak (ezek a sorok). Én megtettem azt a dolgot, majd önmagamhoz fordultam és kerestem (tettem okát), de nem találtam meg szívemet ⟨indítékomat⟩. Te pedig, mester, szavakba foglaltad. És most szívemben újra érzem azt a könyörületet. De hát mi kapcsolata van ennek az érzésnek a királyi hatalommal?"

(Meng-cï) azt felelte: „Tegyük fel, király, hogy jön hozzád valaki és azt mondja: elég erős vagyok ahhoz, hogy felemeljek száz *kiün* súlyt, de erőmből nem futja arra, hogy felemeljek egy szál tollat; elég világosan látok ahhoz, hogy megkülönböztessem, akár az őszi szőrszál végét is,[16] de nem látok meg egy kocsirakomány tüzifát. Elhinnéd-e ezt neki?" (Szüan) azt mondta: „Nem hinném." (Meng-cï pedig folytatta:) „Mármost jóindulatod *(en)* elegendő ahhoz, hogy kiterjedjen az állatokra, de jótékony tetteid *(kung)* nem érnek el embereidhez *(poszing)*, csak éppen hozzájuk nem érnek el! Igen ám, csakhogy aki egy szál tollat nem emel fel, az bizony nem akarja (erre) használni az ere-

jét, és aki nem lát meg egy kocsirakomány tüzifát, az nem használja éles látását. Ha pedig a nép nem tapasztalja, hogy gyámolítanád, akkor erre nem használod jóindulatodat. Ezért annak oka, király, hogy (valójában) nem vagy király, abban rejlik, hogy nem cselekszel *(pu-wei)*, nem pedig abban, hogy hiányzik a képességed hozzá."

(Szüan) megkérdezte: „S milyen külső jegyek *(hing)* különböztetik meg azt, aki nem cselekszik, attól, akinek a képessége is hiányzik?" (Meng-cï) felelte: „Ha arról, hogy karomba vegyem a T'ai-san-t[17] és így átlépjem az északi tengert, azt mondom az embereknek: erre nem vagyok képes; akkor való igaz, hogy hiányoznak ehhez a képességeim. Ha azonban elöljáróm számára kell letörnöm egy ágat, s azt mondom az embereknek: erre nem vagyok képes; akkor valójában nem (akarok) cselekedni, nem pedig a képességem hiányzik. Ezért annak oka, király, hogy nem vagy igazi király, nem hasonlítható annak a (képesség-hiányához), akinek a T'ai-san-t karjába véve kellene átlépni az északi tengert. Amiért te nem vagy valódi király, az bizony az ágat letörni (sem akarás) fajtájába tartozik.

Ha tisztelem öregjeimet s ezt kiterjesztem mások öregjeire is, ha gondoskodom a családombeli fiatalokról s ezt kiterjesztem más családok fiataljaira is, akkor tenyeremen tudom forgatni az égalattit. A Dalok Könyvében olvassuk: 'Példaképe volt a feleségének (ti. Wen-wang), (példájának hatása) elérte idősebb és ifjabb fivéreit is, így ⟨példájával⟩ kormányozta a családokat és az országot.'[18] Ez azt jelenti, hogy (Wen-wang) mást sem tett, csak ápolta magában a megfelelő érzelmeket, és kiterjesztette azokat a többiekre.

Ezért a jóindulat kiterjesztése elegendő a négy tenger ⟨az egész birodalom⟩ gyámolításához. Aki nem igyekszik kiterjeszteni a jóindulatát, az feleségét és gyermekeit sem tudja gyámolítani. A régi idők emberei ⟨uralkodói⟩ csupán egyetlen dolgot tartottak az embereknél is fontosabbnak: semmi mást, mint érteni ahhoz, hogy kiterjesszék saját cselekvésüket ⟨példájuk minél több emberre hasson⟩. Mármost jóindulatod elegendő ahhoz, hogy kiterjedjen az állatokra, de jótékony tetteid nem érnek el az embereidhez; miért éppen hozzájuk nem érnek el? Ha megmérünk valamit, megtudjuk, hogy könnyű-e vagy nehéz; ha felmérünk valamit, megtudjuk, hogy hosszú-e vagy rövid.

A dolgokkal mindig így teszünk; a szívünk azonban sokkal fontosabb. Kérlek, király, mérlegeld tehát (szívedet).
Te azonban, király, seregeket támasztasz, veszedelembe döntöd tisztjeidet és katonáidat *(sï cs'en)*, s felszítod magad ellen az összes fejedelmek felháborodását. S mindezek után öröm lakozik-e a szívedben?" A király így felelt: „Dehogy; hogyan is örülnék ezeknek? Arra szánom őket csupán, hogy elérjem általuk az én nagy kívánságomat." (Meng-cï) megkérdezte: „Szabad-e hallanom, király, mi a te nagy kívánságod?" A király csak mosolygott, és nem válaszolt. (Meng-cï) folytatta: „Talán ínyednek nem jut elég kövér (hús) és ízes (étel)? Testedre nem jut elég könnyű és meleg (ruha)? Vagy talán nem készítenek elég sok szép színes tárgyat, hogy szemed gyönyörködjék bennük? Nem elég a muzsika, hogy betöltse füledet? Nincs elég bizalmasod és kegyenced, hogy lessék minden megbizatásodat és parancsodat? Király, számos minisztered *(csu-cs'en)* mindezt biztosítani tudja neked. Lehetséges volna, hogy mégis ezek miatt teszed?" (Szüan) azt felelte: „Nem, nem ezek miatt."
(Meng-cï) folytatta: „Nos, ha így van, akkor már tudom is, mi a nagy kívánságod, király. Meg akarod növelni földterületedet, udvarodban akarod fogadni C'in és Cs'u (hódoló fejedelmeit), uralkodni akarsz a Középső Birodalom *(csung-kuo)* felett, meg akarod szelídíteni a négy égtáj barbárait. A te kívánságodat azonban úgy igyekezni elérni, ahogyan te teszed, semmi egyéb, mint halakat keresve a fára mászni."
A király így szólt: „Valóban olyan súlyos (a hibám)?" (Meng-cï) pedig felelte: „Sőt, még súlyosabb. Mert ha valaki fára mászva keres halat, akkor halat ugyan nem talál, de ezt nem követi semmi szerencsétlenség. Ha azonban úgy igyekszel elérni kívánságodat, ahogyan most teszed, akkor ebben nemcsak hogy kimeríted szívedet és erődet, hanem utána elkerülhetetlenül nagy bajok következnek."
(Szüan) megkérdezte: „Szabad-e hallanom ezekről?" (Meng-cï) pedig felelte: „Ha a Cou-beliek[19] háborúba keverednek a Cs'u-beliekkel, véleményed szerint ki lesz a győztes?" (Szüan) így válaszolt: „A Cs'u-beliek győznének." (Meng-cï) folytatta: „Nos, akkor (elismered, hogy) a kicsiny sohasem állhat ellen a nagynak, a kevés sohasem állhat ellen a soknak, a gyenge sohasem állhat ellen az erősnek. A tengerek között kilenc akkora terület van, amely ezer mérföldnyi minden olda-

lán. Amit ebből C'i fejedelemség birtokol, az mindössze egy ezek közül. Hogy pedig ez egy alávesse magának a többi nyolcat, az mennyivel lehetségesebb, mint hogy Cou ellenálljon Cs'u-nak? Már csak ezért is vissza kell térned a helyes útra *(pen)*.

Ha úgy kormányozol, király, hogy kiterjeszted az emberség erényét *(zsen)*, akkor az égalatti minden hivatalnoka *(sï)* udvarodban akar majd állni, minden földműves a te földjeidet akarja művelni, minden kereskedő *(sang ku)* a te piactereden *(sï)* akarja kirakni portékáját, minden idegen utazó a te útjaidon akar járni, s aki az égalattiban meg akar szabadulni (rossz) fejedelmétől, az mind hozzád folyamodik majd a panaszával. Ha pedig így tesznek, ki tudná ebben megakadályozni őket?"

A király ekkor így szólt: „Én ostoba vagyok, s nem tudok erre az útra lépni. De szeretném, mester, ha segítenél a jóra való törekvésemben és világos szavakkal tanítanál. Nem vagyok ugyan nagyon okos, de ha megengeded, megkísérelném követni tanításodat."

(Meng-cï) azt mondotta: „Hogy állandó megélhetési alap *(cs'an)* nélkül is állhatatos legyen a szíve: erre csak az (erre a névre méltó) írástudó *(sï)* képes. A nép azonban, ha nincs meg az állandó megélhetése, szívében is állhatatlan. Ha pedig szívében állhatatlan, akkor nincs olyan szabadosság, eltévelyedés, gonoszság és különcködés, amitől visszariadna. S ha már elmerült a bűnben, s ekkor üldözni kezdik és megbüntetik: hálót vetettek a népre. Ha azonban emberséges *(zsen)* ember tölti be az (uralkodói) méltóságot, megteheti-e, hogy hálót vessen a népre?

Ezért a bölcs *(ming)* fejedelem úgy szabályozza a nép megélhetését *(cs'an)*, hogy eredményeképpen mindenkinek elegendője legyen ahhoz, hogy felfelé tekintve szüleit szolgálhassa, lefelé tekintve feleségét és gyermekeit táplálhassa, szerencsés esztendőben egész életére jóllakhasson, rossz termés idején pedig megmeneküljön az éhhaláltól. Ezután már buzdíthatja őket, s ők gyakorolni is fogják az erényt *(san)*. Így nem nehéz (elérni), hogy a nép kövesse (uralkodóját).

Mármost, te úgy szabályoztad a nép megélhetését, hogy az embereknek felfelé tekintve nincs elegendőjük szüleik szolgálatára, lefelé tekintve nem tudják táplálni feleségüket és gyermekeiket, szerencsés esztendőben is egész életükre megszenvednek, rossz termés idején

pedig nem menekülnek meg az éhhaláltól. Ezért csakis azzal törődnek, hogy megmeneküljenek a haláltól, s csak attól rettegnek, hogy még a legszükségesebbjük is hiányozni fog. Hogy is jutna idejük arra, hogy a szertartásokkal és az igazságosság elvével foglalkozzanak? Király, ha helyesen akarsz tevékenykedni, akkor bizony vissza kell térned az alaphoz *(pen)*.

Ha egy öt *mu*-nyi földön lakó család eperfával ülteti körül a házát, akkor az ötvenévesek selyemruhában járhatnak. Ha a tyúkok és disznók, kutyák és kocák nevelésében nem tévesztik el a megfelelő időt, akkor a hetvenévesek hússal táplálkozhatnak. Ha száz *mu*-nyi földet művel s nem rabolják el a dologidejét, akkor még a nyolcszemélyes családnak sem kell soha éheznie.

Ha (az uralkodó) gondosan ügyel az iskolákban folyó tanításra, különösen pedig a gyermeki kegyelet és az idősebbeknek kijáró tisztelet elvére, akkor a fehérhajú emberek az utakon járva sem vállukon, sem fejükön nem fognak terhet cipelni. S akinek jóvoltából az öregek selyemruhát ölthettek és hússal táplálkozhattak, a feketehajúak pedig nem éheztek és nem fáztak, az eddig még mindig királyi méltóságra emelkedett."

III A

1.

A T'eng-beli Wen fejedelem, amikor még trónörökös volt, Cs'u-ba utazván áthaladt Szung-on, és meglátogatta Meng-cï-t.[20] Meng-cï beszélt neki arról, hogy az emberi természet jó, s beszédében szükségképpen hivatkozott Jao-ra és Sun-ra.[21]

A trónörökös Cs'u-ból visszatérőben ismét meglátogatta Meng-cï-t. Meng-cï ekkor mondotta neki: „Kételkedsz a szavaimban, uram?[22] Pedig az út (mindenki számára) egy és ugyanaz. Cs'eng Kien[23] azt mondta a C'i-beli King fejedelemről: 'Ő is ember, én is ember vagyok. Miért rettegnék hát tőle?' Jen Jüan[24] pedig így szólt: 'Milyen ember volt Sun? Milyen ember vagyok én? Ha úgy cselekszem (mint ő), máris hozzá hasonló vagyok.' Kung-ming Ji[25] pedig azt mondta: 'Wen-wang az én mesterem, s nem hiszem, hogy Csou-kung megcsalna engem.'

— Igaz, ha T'eng esetében megrövidítjük a hosszút és megnyújtjuk a rövidet ⟨szabályos méreteket tételezünk fel⟩, csupán ötven mérföldet mérhetünk (minden oldalán). De azért ezt is jól kormányzott fejedelemséggé lehetne tenni. Az Írások Könyvében azt olvassuk: 'Ha az orvosság előbb nem homályosítja el a beteg látását, nem is gyógyítja meg betegségét.' "[26]

2.

Mikor a T'eng-beli Tung fejedelem elhalálozott, (fia:) a trónörökös így szólt (mesteréhez:) Zsan Ju-hoz:[27] „Egyszer régen Meng-cï olyan szavakat mondott nekem Szung-ban, amelyeket sohasem fogok elfelejteni. Most, amikor szerencsétlenségemre ilyen fontos eseményhez érkeztem, szeretnélek elküldeni téged Meng-cï-hez, hogy mielőtt bármihez fognék, megtudjam a véleményét."
Zsan Ju elment Cou-ba, s tanácsot kért Meng-cï-től. Meng-cï pedig mondotta: „Nagyon dicséretes dolog (ilyen komolyan venni a gyászt)! Szüleink meggyászolása bizony megérdemli minden erőfeszítésünket. Ceng-cï azt mondta: 'Életükben szolgáld szüleidet a szertartások szerint, halálukban temesd el őket a szertartások szerint és áldozz nekik a szertartások szerint, s akkor megérdemled a szülőtisztelő *(hiao)* nevet.'[28] A fejedelmek *(csu-hou)* szertartásait én nem tanulmányoztam. Azt azonban tudom, hogy a dinasztia óta mindenki kötelezőnek tartja, az Ég Fiától egészen az egyszerű emberekig *(su-zsen)*."
Amikor Zsan Ju beszámolt megbízatásáról, (a fejedelem) elhatározta, hogy megtartják a hároméves gyászt. Apái ⟨nagybácsijai⟩, bátyjai ⟨unokafivérei⟩ és a hivatalnokok *(po-kuan)* azonban mind ellene szegültek, mondván: „Őseink országában *(cung-kuo)*, Lu-ban[29] a régi fejedelmek közül senki sem csinált ilyet, s nem tett ilyet senki a mi régi fejedelmeink közül sem. Nem szabad tehát, hogy most hozzád érkezve, minden felforduljon. Krónikáinkban is írva vagyon:[30] 'Temetés és áldozat dolgában kövesd őseidet.' Mintha azt mondanák: 'Megvan nekünk, amit örökül kaptunk ⟨a magunk hagyománya⟩.' "
Ekkor (a fejedelem) így szólt Zsan Ju-hoz: „Én mindeddig mit sem törődtem a tudományokkal, csak lovat hajtani és kardot próbálni sze-

rettem. Most aztán apáim és unokafivéreim, valamint a hivatalnokok nem becsülnek eléggé. Attól félek nem vagyok képes teljesíteni kötelességemet ebben a fontos dologban. Kérdezd meg erről helyettem Meng-cï véleményét." Zsan Ju tehát újra elment Cou-ba, s megkérdezte Meng-cï véleményét.

Meng-cï mondotta: "Nos, ha így van, akkor a dolgot nem másoktól kell megkövetelnie. K'ung-cï azt mondta. 'Amikor a fejedelem elhalálozik, a kormányzást a főminiszter *(csung-cai)* intézze, (a trónörökös pedig) táplálkozzék vízben főtt rizzsel, arca legyen mélyfekete, foglalja el kijelölt helyét és sírion. S ha jó példával jár előttük, akkor a hivatalnokok *(po-kuan)* és alkalmazottak *(ju-szï)* közül senki sem vetemedik arra, hogy ne osztozzék a gyászban. Amit a felettesek szeretnek, azt az alárendeltek feltétlenül még jobban szeretik. A nemes ember *(kiün-cï)* erénye *(to)* olyan, mint a szél; a közönséges ember *(szia>-zsen)* erénye pedig mint a fű. Ha eléri a szél, a fűnek meg kell hajolnia.'[31] Ezért minden a trónörököstől függ."

Amikor Zsan Ju beszámolt megbízatásáról, a trónörökös így szólt: „Igaz, valóban tőlem függ minden." És öt hónapon át kunyhóban lakott, egyetlen parancsot vagy tilalmat sem bocsátva ki. Most már minden hivatalnoka és rokona azt mondta róla, hogy tudja kötelességét. Amikor pedig elérkezett a temetés, mind a négy égtáj felől jöttek az emberek, hogy megcsodálják. Arckifejezése olyan keserves volt, sírása és jajgatása olyan szomorú, hogy a gyászában osztozók mind nagyon elégedettek voltak (gyermeki kegyeletével).

3.

A T'eng-beli Wen fejedelem az ország kormányzásáról kérdezősködött, és Meng-cï azt mondta neki: „A nép munkáját ⟨a földművelést⟩ nem szabad elhanyagolni. A Dalok Könyvében olvashatjuk: 'Nappal mao-fűért megyünk, éjszaka kötelet fonunk belőle; azzal sietve mászunk fel a háztetőre (hogy kijavítsuk), s nyomban vetni kezdjük az összes magvakat.'[32]

A nép akkor gyakorolja az erényt, ha biztosítva van állandó megélhetése *(cs'an)*, akkor állhatatos szívében is. Ha azonban nincs meg az állandó megélhetése, akkor szívében is állhatatlan. Ha pedig szívében

állhatatlan, akkor nincs olyan szabadosság, eltévelyedés, gonoszság és különcködés, amitől visszariadna. S ha már elmerült a bűnben, s ekkor üldözni kezdik és megbüntetik: hálót vetettek a népre. Ha azonban emberséges *(zsen)* ember tölti be az (uralkodói) méltóságot, megteheti-e, hogy hálót vessen a népre?

Ezért a bölcs fejedelem mindig komoly, mértéktartó, szertartásos az alárendeltjeivel, s amit (adóba) elvesz a néptől, annak megvan a szigorú rendje. Jang Hu azt mondta: 'Aki gazdagságra törekszik, nem lehet emberséges *(zsen)*; aki pedig az emberségre törekszik, nem gazdagodhatik meg.'[33]

A Hia uralkodócsalád ötven (hold földet biztosított) minden családnak, és adókat szedett *(kung)*. A Jin-dinasztia hetven (hold földet biztosított), és közmunkára tartott igényt *(csu)*. A Csou-dinasztia száz holdat *(mou)* biztosított, s bevezette a közös részesedést *(cs'ö)*. Valójában mindnyájan egy tizedet szedtek. A „közös részesedés" egyenlő elosztáson, a „közsegítés" *(csu)* pedig a közösen végzett munkán nyugodott.

Lung-cï[34] azt mondta: 'A földek rendezésénél ⟨megadóztatásánál⟩ nincs jobb, mint a közmunka *(csu)*, és semmi sem rosszabb, mint az adó *(kung)*.' Ami az adót illeti, kiszámítják több év (termésének) átlagát, s ezt rögzítik egyszer s mindenkorra. Szerencsés esztendőkben tehát, mikor csak úgy dúskálnak a gabonában, viszonylag keveset vesznek el adóba, bár az sem lenne kegyetlenség ilyenkor, ha többet vennének el (mint máskor). Rossz termés évében pedig, amikor (bár) trágyáztak, mégsem termett elegendő, (az adószedőknek) el kell venniük teljes egészében. Ha valaki apja és anyja a népnek, mégis odáig juttatja az embereket, hogy hiába dolgoznakráncos homlokkal egész éven át, annyiuk sem marad, hogy eltartsák apjukat és anyjukat, sőt a hiányzót kölcsönökkel kell kipótolniuk, s odáig juttatja az öregeket és a gyermekeket, hogy árkok és csatornák mélyén fetrengenek ⟨halnak éhen⟩, akkor vajon miféle apja és anyja ő a népnek?

Az örökölhető hivatali jövedelmek *(sï-lu)* szokássá váltak T'eng-ben. A Dalok Könyvében azt olvassuk: 'Az eső megöntözi közös földünket *(kung-t'ien)*, majd utána eléri a sajátunkat *(szï)* is.'[35] Közös föld azonban csak közmunkával *(csu)* együtt létezhetik. Ebből láthatni, hogy közmunka *(csu)* a Csou-ház idejében is volt.

A nép tanítása céljából iskolákat kell létesíteni: *sziang*, *szü*, *hio* és *hiao* (nevű iskolákat). A *sziang*-ban az öregek gondozásával foglalkoznak, a *hiao*-ban (az erényt) tanítják, a *szü*-ben pedig íjász-versenyeket tartanak. A Hia időkben *hiao*-ról beszéltek, a Jin időkben *szü*-ről, a Csou korban pedig *sziang*-ról. *Hio* iskolák egyaránt voltak mindhárom dinasztia alatt.[36] S valamennyinek egy célja volt: világossá tenni az örök emberi kapcsolatokat *(zsen-lun)*. Mert amint az örök emberi kapcsolatok világosak a feljebbvalók között, alattuk nyomban rokoni szeretetben él az egyszerű nép *(sziao-min)*.

(Fogadd meg tanácsaimat) és ha majd egyszer igazi király támad, biztosan eljön hozzád s mintájául választja (intézményeidet), ezzel pedig mestere leszel annak az igazi királynak. A Dalok Könyve azt mondja: 'Ámbár Csou nagyon régi fejedelemség, égi megbízatása *(ming)* mégis mindig új.'[37] Itt Wen-wang-ról van szó. Igyekezz tehát, hogy valóra váltsd tanácsaimat, s ezzel te is megújíthatod országodat."

(Wen fejedelem) megbízta Pi Csan-t, kérdezősködjék a „kút" írásjegy szerinti földfelosztásról *(cing-ti)*.[38] Meng-cï azt mondotta: „Fejedelmed emberséges *(zsen)* kormányzást készül megvalósítani, s ha téged választott ki követéül, minden erőfeszítést meg kell tenned érte. Az emberséges kormányzást azzal kell kezdeni, hogy megállapítjuk a határokat. Ha a határok nincsenek pontosan megállapítva, akkor a „kút" szerinti földek *(cing-ti)* nem egyenlőek, a hivatalnoki gabonajövedelem *(ku-lu)* pedig nem méltányos. Ezért a zsarnok fejedelmek és tisztátalan hivatalnokok mindig elhanyagolják a határok kijelölését. Amikor a határokat pontosan megállapították, akkor már akár otthon ülve is könnyű megállapítani a földek felosztását és a hivatali jövedelmek szabályozását.

T'eng (fejedelemség) területe kicsiny ugyan, de azért vannak nemes emberei *(kiün-ci)* és parasztjai *(je-zsen)*. Ha nem lennének nemes emberei, senki sem kormányozná a parasztokat: s ha nem lennének parasztjai, senki sem tartaná el a nemes embereket.

Azt tanácsolom, hogy vidéken *(je)* kilenc földdarab közül egyet közmunkával műveljenek meg *(csu)*, a főváros közelében *(kuo-csung)* pedig mindenki maga adjon be adóba *(fu)* egy tizedrészt. A főminisztertől lefelé minden hivatalnoknak legyen áldozati szükségleteket el-

látó földje *(kui-t'ien)*. Az áldozati föld ötven holdnyi *(mou)* legyen. A szüleikkel élő ifjak *(jü-fu)* huszonöt hold földet kapjanak.
Sem halott, sem máshol lakni akaró ne hagyhassa el a faluját. A falu szántóföldjeinek legyen közös kútja *(t'ung-cing)*, s (e közösség tagjai) legyenek egymással baráti viszonyban, akármerre járnak is, segítsék egymást a védekezésben és felvigyázásban, támogassák és ápolják egymást betegség esetén, s akkor a nép *(po-szing)* rokoni szeretetben és békében fog élni.
Minden négyzetmérföldön legyen egy kútközösség *(cing)*. Minden kútközösség kilencszer száz hold földet műveljen. Középen legyen a közös föld *(kung-t'ien)*. Nyolc család maga birtokoljon *(szī)* egyenként száz holdat, s együtt műveljék meg a közös földet. Saját munkájukat végezni csak akkor merészeljék, ha a közös munkát már befejezték. Így kell megkülönböztetni a parasztokat *(je-zsen)*.
Ezek a rendszer fő vonásai. Az már a fejedelemtől és tőled függ, hogyan tudjátok ezeket az elveket gyümölcsözővé tenni."

4.

Történt, hogy egy Hiü Hing nevű ember, aki Sen-nung mondásaira hivatkozott,[39] Cs'u-ból T'eng-be érkezett. A palota kapuja elé érve bejelenttette magát Wen fejedelemnek, s így szólt: „Messzi földről jött emberek vagyunk, akik hallották hírét a fejedelem emberséges *(zsen)* kormányzatának. Szeretnénk egy helyet kapni, ahol ellakhatnánk, s alattvalóivá lehetnénk." Wen fejedelem pedig lakóhelyet adományozott nekik. (Hiü Hing) kíséretében több tíz ember volt, s mindnyájan gyapjú ruhákat viseltek. Abból éltek, hogy kendercipőket csináltak és gyékényeket szőttek.
Cs'en Liang[40] egy Cs'en Sziang nevű követője öccsével, Szin-nel együtt, földművelő szerszámaikkal *(lei-szī)* hátukon, Szung-ból ugyancsak T'eng-be érkezett, s így szólt: „Hallottuk, hogy a fejedelem megvalósította a szent emberek *(seng-zsen)* kormányzatát, s ezzel maga is szent emberré lett. Szeretnénk egy szent ember alattvalói lenni."
Cs'eng Sziang (később) meglátogatta Hiü Hing-et, s el volt ragadtatva tőle. Elvetett tehát mindent, amit (a konfuciánus Cs'en Liang-tól)

tanult, s tanítványául szegődött. Cs'en Sziang (ezután) meglátogatta Meng-cï-t is, és elmondta neki Hiü Hing tanításait, így szólván: „T'eng fejedelme igazán bölcs *(hien)* fejedelem, bár az igazi utat *(tao)* még nem ismeri. Mert a bölcsnek *(hien)* úgy kell gondoskodnia táplálékáról, hogy a néppel együtt műveli a földet, s úgy kell ellátnia a kormányzás ügyeit, hogy ebédjét és vacsoráját is maga készíti. T'eng-ben azonban csűrök és magtárak, kincseskamrák és raktárak vannak, tehát (a fejedelem) úgy gondoskodik magáról, hogy elnyomja a népet. Hogyan is érdemelné meg a bölcs nevet?"

Meng-cï így szólt: „Hát Hiü mester mindig maga veti el a kölest, amivel táplálkozik?" (Cs'en Sziang) azt felelte: „Igen." „És Hiü mester mindig maga szövi a kelmét, amivel ruházkodik?" Mire a felelet: „Nem, mert Hiü mester gyapjúruhákat visel." „És visel-e Hiü mester kalapot?" A felelet: „Visel kalapot." „Milyen kalapot?" A felelet: „Egészen egyszerű kalapot." „És vajon maga szövi?" Mire a válasz: „Nem, kölesért cseréli." „De miért nem szövi Hiü mester maga?" — kérdezte (Meng-cï). „Mert akadályozná a földművelésben" — felelte (Cs'en Sziang). „S használ-e Hiü mester bronzüstöt és cserépedényt a főzéshez, használ-e vasat a szántáshoz?" — kérdezte (Meng-cï). „Igen" — volt a felelet. „És maga készíti ezeket?" Mire a felelet: „Nem; kölesért cseréli őket."

(Meng-cï ekkor azt mondta:) „Aki kölesért cserébe szerez szerszámokat és edényeket, az semmi kárt nem okoz a fazekasoknak és fémöntőknek. Hát a fazekasok és fémöntők miért károsítanák meg a földműveseket *(nung-fu)*, amikor szerszámaikat és edényeiket kölesre cserélik be? Miért nem szánja rá magát Hiü mester, hogy cserépedényt készítsen és fémet öntsön, hiszen akkor minden, amire szüksége van, a házában rendelkezésére állna? Miért bonyolódik a különféle kézművesekkel *(po-kung)* ilyen szakadatlan csereviszonyba? Hiü mester nem riad vissza a keletkező bonyodalmaktól?"

(Cs'en Sziang) így felelt: „A különféle kézművesek munkáját semmiképpen sem lehet a földműveléssel együtt végezni."

(Meng-cï pedig folytatta:) „Nos, akkor hát az égalatti kormányzása az egyetlen, amit a földműveléssel együtt is lehet végezni? (Az igazság az, hogy) van ‚nagy embereknek' való munka, és van ‚kis embereknek' való munka. Továbbá: egyetlen ember szükségleteit is csak a

sok-sok kézműves tudja kielégíteni. Ha mindenkinek magának kellene csinálnia mindazt, amit használ, akkor örökké az utakat róhatná az égalatti minden lakója. Ezért mondjuk, hogy van aki szellemét *(szin)* fárasztja, s van aki testi erejét *(li)* fárasztja. Akik szellemi munkát végeznek, azok kormányoznak másokat; akik pedig testi munkát végeznek, másoktól kormányoztatnak. Akik másoktól kormányoztatnak, azok másokat táplálnak; akik pedig másokat kormányoznak, másoktól tápláltatnak. Ez az égalatti egyetemes igazságossága *(t'ung-ji)*.

Jao idejében az égalatti (földje) még nem volt elegyengetve, megáradt vizek ömlöttek szerte, elárasztva az égalattit. A füvek és fák szabadon burjánzottak, a madarak és vadállatok egyre szaporodtak, de az öt gabona[41] nem termett meg, s a madarak és vadállatok elnyomták az embereket. Vadállatok csapása és madarak nyoma húzódott keresztülkasul a középső fejedelemségben.

Jao-t azonban elszomorította mindez. Hivatalba emelte Sun-t, aki aztán kiterjesztette a rendet. Sun megbízta Ji-t, hogy irányítsa az égetéseket. Ji pedig felgyújtotta a hegyeket és mocsarakat, s felperzselte őket. Akkor a madarak és vadállatok elmenekültek és elrejtőztek. Jü elválasztotta egymástól a kilenc folyót, szabályozta a Ci és a T'a folyását, s vizüket a tengerbe vezette. Megtisztította a Zsu és a Han medrét, utat nyitott a Huai-nak és a Szi-nek, s vizüket a Folyamba vezette. Ezután lett a Középső Fejedelemség olyanná, hogy (lakóinak) megélhetést tud biztosítani. Ebben az időben Jü nyolc esztendeig volt távol otthonától, s bár háromszor elhaladt (házának) kapuja előtt, nem lépett be rajta. Sikerülhetett volna-e műve, ha még földet is akart volna művelni?

Hou-ci[42] megtanította a népet vetni és aratni, ültetni és gondozni az öt gabonát. Az öt gabona megérett, s a nép embereinek *(min-zsen)* volt mit enniük.

Az embernek megvan a maga útja. Jóllakhatik ugyan, meleg ruhákat viselhet és kényelmesen lakhatik, ám ha tanításban nem részesül, akkor közel áll a madarakhoz és vadállatokhoz. Ez bánatot okozott a szent embereknek ⟨Jao-nak és Sun-nak⟩, kinevezték tehát Szie-t a tanítás miniszterévé *(szi-t'u)*, aki aztán megtanította a népet az örök emberi kapcsolatokra *(zsen-lun)*: hogy atya és fiú között rokoni szeretet

(c'in) legyen, fejedelem és alattvaló között igazságosság *(ji)* legyen, férj és feleség között megkülönböztetés *(pie)* legyen, idősebb és fiatalabb között fokozatok *(sziü)* legyenek, barátok között pedig bizalom *(szin)* legyen.

Fang-hiün ⟨Jao⟩ azt mondta: ‚Bátorítsd őket, vonzzad őket magadhoz, javítsd meg őket, egyenesítsd ki őket, segítsed őket, erősítsd őket, s hagyd, hogy maguk találják meg (a helyes utat) és aztán azt kövessék, buzgólkodva az erényben *(tö)*.'[43] A szent embereknek tehát, akik ennyit törődtek a nép bajaival, hogyan lett volna idejük arra, hogy földet műveljenek? Jao gondja az volt, hogy olyan embert találjon, mint Sun, Sun gondja pedig az, hogy olyanokat találjon, mint Jü és Kao-jao. Akinek meg az a gondja, hogy száz hold földje meg legyen művelve, az a földműves *(nung-fu)*.

Javainkat *(c'ai)* megosztani az emberekkel: kegyesség *(hui)*; a jóra megtanítani az embereket: lelkiismeretesség *(csung)*; ám az égalatti számára megtalálni a megfelelő embert: ez a tökéletes erény *(zsen)*. Ezért az égalattit valakinek a kezébe adni könnyű, de az égalatti számára megfelelő embert találni nagyon nehéz.

K'ung-cï azt mondta: 'Mily hatalmas fejedelem volt Jao! Egyedül az Ég hatalmas, és csak Jao mérhető hozzá. Hatalmas volt! A nép nem is talált nevet *(ming)* reá. S milyen fejedelem volt Sun! Hatalmas volt! Úgy birtokolta az égalattit, hogy nem is törődött (a hatalommal).'[44] Jao és Sun tehát jó kormányzást teremtettek az égalattiban, s ez vajon nem joggal kötötte le szellemüket *(szin)*? Igazán nem foglalkozhattak még földműveléssel is!

Olyat már hallottam, hogy a kínai műveltség *(Hia)* átalakított barbárokat, de olyat még nem hallottam, hogy valakit a barbárok alakítottak volna át. (Mestered:) Cs'en Liang, aki Cs'u-ban született ⟨barbár volt⟩, megörvendett Csou-kung és Csung-ni tanításainak, és északra jött tanulni a Középső Fejedelemségbe. És Észak valamennyi tanulója ⟨tudósa⟩ közül még mindig nem tudja senki felülmúlni őt. Méltán nevezik valóságos hősnek. Te és öcséd több évtizeden át szolgáltátok őt, most azonban, amikor a mester már halott, elhagytátok.

Egyszer régen, amikor K'ung-cï elhalálozott, tanítványai csak a három év ⟨a gyász⟩ elteltével készítették el csomagjaikat (a hazautazáshoz), és amikor indulás előtt beléptek Cï-kung-hoz, hogy elbúcsúzzanak

tőle, egymásra néztek és sírni kezdtek, mindnyájan elvesztették belé a hangjukat, és csak ekkor indultak haza. Cï-kung azonban visszamaradt, a sír mellett épített magának egy kunyhót, abban lakott egyedül még három évig, s csak azután tért haza szülőföldjére.

Egy más alkalommal Cï-hia, Cï-csang és Cï-ju úgy találták, hogy Ju Zso nagyon hasonlít a szent emberre ⟨Konfuciuszra⟩, és szolgálatába akartak állni, mint egykor K'ung-cï-nak. Ceng-cï-t is kényszeríteni akarták, hogy szolgálja velük együtt (Ju Zso-t). Ceng-cï azonban így szólt: 'Ez lehetetlen. Amit a Kiang vagy a Han vizében megmostak, az őszi napfényben megszárítottak, az olyan vakító fehér, hogy semmi sem érhet fel vele.'[45]

S most itt ez a déli barbár *(nan-man)*, ez a gébics-nyelvű ember, aki nem a régi királyok útját járja, és ti mégis elhagytátok mestereteket, hogy tőle tanuljatok. Bizony, egészen mások vagytok, mint Ceng-cï. Olyat már hallottam, hogy (a madarak) kiemelkednek a sötét völgyből és megtelepednek a magas fákon, de olyat még soha, hogy leszállnak a magas fákról és behatolnak a sötét völgybe. Lu Himnuszaiban azt olvassuk: 'Lesujtott a nyugati és az északi barbárokra *(zsung-ti)*, megbüntette King ⟨Cs'u⟩ és Su barbárait.'[46] Csou-kung tehát éppen arra sujtott volna le, akihez ti tanulni mentetek. Bizony, nagyon rosszul tettétek, hogy megváltoztattátok (mestereteket)."

(Cs'en Sziang azzal védekezett:) „De ha megfogadnák Hiü mester tanításait, akkor a vásártereken nem lenne többé kétféle ár, s az egész országban nem lehetne többé csalás. Akkor egy akár öt láb magas fiúcskát is elküldhetnénk a vásártérre; senki nem csapná be. Az ugyanolyan hosszú kendervászonnak és selyemnek ugyanaz lenne az ára is, az ugyanolyan súlyú kender- és selyemfonalaknak ugyanaz lenne az ára is, az ötféle gabonának azonos mennyiségben azonos lenne az ára is, az egyazon nagyságú cipőknek ugyanaz lenne az ára is."

(Meng-cï) pedig azt felelte: „Hogy a dolgok nem egyenlőek, az a dolgok természete *(c'ing)*. Van, ami másnak a kétszeresét vagy ötszörösét, van, ami tízszeresét vagy százszorosát, s van, ami ezerszeresét vagy tízezerszeresét éri. Te mindent egybe akarsz vetni és egyenlővé akarsz tenni *(t'ung)*, ezzel azonban felforgatod az égalattit. Ha a nagy cipőnek meg a kis cipőnek egyenlő az ára, akkor az embe-

rek vajon melyiket fogják szívesebben csinálni? Ha megfogadnák Hiü mester tanításait, az emberek oda jutnának, hogy kölcsönösen becsapják egymást. Hogyan is lehetne (ilyen elvekkel) jól kormányozni a fejedelemséget és családjait *(kuo kia)?*"

5.

Mo Ti egy Ji Csï nevű követője[47] azzal a kéréssel fordult Sziü Pi-hez, hogy szeretné meglátogatni Meng-cï-t. Meng-cï azt üzente neki: „Igazán nagyon szívesen látnám, de ma éppen beteg vagyok. Mihelyt meggyógyulok, magam megyek el hozzá, hogy meglátogassam." Ji-cï tehát nem jöhetett el.

Egy más napon azonban ismét kérte, hogy megjelenhessék Meng-cï előtt. Meng-cï most azt mondta: „Most már (ti. állhatatossága láttán) lehetséges, hogy fogadjam. Ha nem igazítom helyre, akkor az igaz tanítás *(tao)* nem lesz látható; ezért helyre fogom igazítani. Úgy hallottam, hogy Ji úr Mo Ti követője. Mo Ti alapelve pedig a temetési szertartásban: a legnagyobb egyszerűség. Ji úr azt hiszi, hogy ezzel megváltoztathatja az égalattit. Nem tart-e tehát értéktelennek mindent, ami ezzel ellentétben áll? És mégis, Ji úr igen nagy pompával temette el szüleit; ez pedig annyi, hogy szüleit éppen a megvetett módon szolgálta."

Sziü-cï elmondta ezeket Ji-cï-nek. Ji-cï pedig így szólt: „A konfuciánusok *(zsu-csö)* tanítása szerint a régi idők emberei ⟨uralkodói⟩ úgy oltalmazták népüket, mint anya a gyermekét. Mit jelentenek ezek a szavak? Én úgy gondolom, azt jelentik, hogy a szeretet nem ismerhet különbségeket és osztályokat, de megvalósítását azért a szüleinknél kell kezdeni."

Sziü-cï elmondta e szavakat Meng-cï-nek. Meng-cï ekkor így szólt: „Ez a Ji úr igazán azt hiszi, hogy az embernek éppen úgy kell szeretnie bátyjának gyermekét, mint ahogyan szomszédjának újszülöttjét? S talál (egy mondást is), amire hivatkozzék. (Pedig a mondás valódi értelme:) Ha egy kisgyermek csúszkálva-mászkálva már-már beleesik a kútba, az bizony nem a kisgyermek bűne. Mikor az Ég megszülte a dolgokat *(wu)*, úgy intézte, hogy egyetlen gyökerük *(pen)* legyen, Ji úr szerint pedig két gyökerüknek kellene lenni.

A legrégibb időkben akadtak olyanok, akik nem temették el a szüleiket, hanem mikor szüleik meghaltak, fölemelték és valami árokba dobták őket. Később aztán, mikor arra jártak: rókák és vadmacskák lakmároztak rajtuk, legyek és mindenféle bogarak táplálkoztak belőlük. (A látványtól) homlokukon kiütött a verejték, lesütötték szemüket, alig mertek odanézni. Nem azért ütött ki rajtuk a verejték, mintha mások előtt szégyellték volna magukat; legbensőbb érzelmeik mutatkoztak meg arcukon és szemükben. Hazasiettek tehát, s legalább egy kosár földet borítottak (szüleik holttestére), hogy betakarják őket. Ha pedig valóban helyes volt, hogy betakarták őket, akkor az a mód, ahogyan egy szülőtisztelő *(hiao)* fiú, egy emberséges *(zsen)* ember elföldeli a szüleit, mindenképpen megfelel a helyes elveknek *(tao)*."
Sziü-cï ezeket is elmondta Ji-cï-nek. Ji-cï egy darabig gondterhelten hallgatott, majd így szólt: „Kinyilatkoztatta nekem az igazságot."

VI A

1.

Kao-cï ⟨Kao Pu-hai⟩[48] így szólt: „Az emberi természet *(szing)* olyan, mint a fűzfa; az igazságosság *(ji)* pedig olyan, mint a fűzfa-csésze. Az ember természete úgy lesz emberséges és igazságos, ahogyan a fűzfából csésze lesz."
Meng-cï erre azt mondta: „Tudsz-e vajon alkalmazkodni a fűzfa természetéhez, ha csészét akarsz csinálni belőle? Bizony csak akkor tudsz csészét csinálni belőle, ha előbb vágod és megnyomorítod a fűzfát. Ha pedig kényszerítened kell a fűzfát, hogy csészét csinálhass belőle, akkor talán kényszeríteni akarod az embereket is, hogy emberségesekké és igazságosakká legyenek? Ha van valami, ami az égalattiban minden embert arra késztetne, hogy elvesse magától az emberséget és az igazságosságot, akkor feltétlenül a te szavaid azok."

2.

Kao-cï így szólt: „Az emberi természet olyan, mint az örvénylő víz. Ha kelet felé nyitnak utat számára, keletre folyik; ha nyugat felé nyitnak utat neki, nyugatra folyik. Az ember természete nem különbözteti

meg egymástól a jót és a rosszat, mint ahogy a víz sem tesz különbséget kelet és nyugat között."
Meng-cï erre azt mondta: „A víz valóban nem tesz különbséget kelet és nyugat között, de vajon a fent és a lent közt sem tesz különbséget? Az ember természete éppen úgy jó, mint ahogy a víz mindig lefelé folyik. Az emberek között éppen úgy nincsen (természeténél fogva) rossz, mint ahogy nincsen olyan víz, amely ne lefelé folyna.
Mármost, ha ezt a vizet ütéssel felcsapod, akkor elérheted, hogy a homlokodnál is magasabbra csapjon. Ha pedig folyásában akadályozod és visszaszorítani próbálod, akkor elérheted, hogy elöntse a hegyeket is. De talán a víz természete ilyen? Ez csak az erőszak következménye. Ugyanígy lehet elérni azt is, hogy az ember rossz legyen, ugyanígy megsértve (eredeti) természetét."

3.

Kao-cï így szólt: „Amit emberi természetnek nevezünk: az élet."
Meng-cï megkérdezte tőle: „Az életet ugyanúgy nevezzük emberi természetnek, mint ahogy a fehéret fehérnek nevezzük?" (Kao-cï) azt felelte: „Ugyanúgy." (Meng-cï így folytatta:) „Egy fehér toll fehérsége tehát éppen olyan, mint a fehér hó fehérsége; a fehér hó fehérsége pedig ugyanolyan, mint egy fehér drágakő fehérsége?" (Kao-cï) azt felelte: „Ugyanolyan." (Meng-cï pedig mondotta:) „Nos, akkor a kutya természete éppen olyan, mint az ökör természete, és az ökör természete ugyanolyan, mint az ember természete?"

4.

Kao-cï így szólt: „Az ételek és a szép dolgok (szeretete) a természetünk (következménye). Az emberség *(zsen)* bennünk van, nem pedig rajtunk kívül. Az igazságosság *(ji)* azonban rajtunk kívül van, nem pedig bennünk."
Meng-cï megkérdezte: „Miért mondod azt, hogy az emberség bennünk van, az igazságosság azonban rajtunk kívül?" (Kao-cï) így felelt: „Ha valaki idősebb nálam *(csang)*, akkor én idősebbként tisztelem, de idősebb volta nem bennem van. Ugyanígy, ha valami fehér, akkor fehérnek kezelem, de fehérsége nem bennem van. Ezért mondom, hogy (az igazságosság) rajtunk kívül van."

(Meng-cï) erre azt mondta: „Már az is elég különös, hogy egy ló fehérségét éppen úgy tartsuk fehérnek, mint egy ember fehérségét. De nem tudom, éppen úgy tiszteled-e egy ló idősebb voltát, mint ahogy tiszteled egy ember idősebb voltát? Tulajdonképpen mit nevezel igazságosságnak: az idősebb voltát valakinek, vagy az idősebbnek kijáró tiszteletet?"

(Kao-cï) így felelt: „A saját ifjabb fivéremet szeretem, egy C'in-beli ember ifjabb fivérét azonban nem szeretem. Így tehát magam szerint szeretek vagy nem szeretek, s ezért mondom, hogy (az emberség) bennünk van. Egy nálam idősebbet a Cs'u-beliek közül éppen úgy tisztelek, mint egy nálam idősebbet az enyéim közül. Így tehát idősebb volta szerint tisztelek vagy nem tisztelek valakit, s ezért mondom, hogy (az igazságosság) rajtunk kívül van."

(Meng-cï) erre azt mondta: „Egy C'in-beli ember sültjét ugyanúgy szerethetem, mint ahogy a saját sültemet szeretem. Ezek a dolgok ugyanúgy hatnak rám (mint valakinek az idősebb volta). S ha így van, akkor az, hogy szeretem a sültet, ugyancsak rajtam kívül van?"

5.

Meng Ki-cï megkérdezte Kung-tu cï-t mondván:[49] „Miért mondják, hogy az igazságosság bennünk van?" Az így felelt: „Mert (vele) tanújelét adjuk tiszteletünknek. Ezért mondják, hogy bennünk van."

(Meng Ki-cï most azt kérdezte:) „Ha egy környékbeli ember egy évvel idősebb, mint saját tiszteletre méltó bátyám, akkor melyiküket tiszteljem jobban?" (Kung-tu cï) így felelt: „A bátyádat tiszteld jobban." „És ha (vendégül látva őket) bort töltök nekik, melyiküknek töltsem ki előbb?" (Kung-tu cï) azt felelte: „Előbb a környékbeli embernek töltsd ki." (Meng Ki-cï erre így szólt:) „Amit az egyikben tisztelek, az benne van; s amit a másikban méltányolok, az meg őbenne van. Valójában tehát (az igazságosság) rajtunk kívül van, s nem a bensőnkből fakad."

Kung-tu cï erre nem tudott felelni, de elmondotta a dolgot Meng-cïnek. Meng-cï pedig mondotta: „(Kérdezd meg tőle, hogy) kit tisztel jobban, ifjabbik apai nagybátyját vagy saját öccsét? Azt fogja felelni, hogy ifjabbik apai nagybátyját tiszteli jobban. Akkor kérdezd meg

tőle, hogy amikor öccse (egy szertartásban) valamely ősének megszemélyesítője *(si)*,[50] akkor melyiküket tiszteli jobban? Azt fogja felelni, hogy akkor öccsét tiszteli jobban. Erre kérdezd meg, mivé lett hát az ifjabbik apai nagybátyja iránti tisztelete? Azt fogja felelni: a betöltött tisztség *(wei)* az oka (öccse iránti nagyobb tiszteletének). Mire aztán megfelelhetsz: 'A betöltött tisztség az oka (annak is, hogy vendégednek előbb töltöd ki a bort). Az állandó tisztelet bátyádat illeti, az alkalmi tisztelet pedig a környékbeli embert.'"

Amikor Ki-cï ezt meghallotta, így szólt: „Amikor apai nagybátyámat kell tisztelnem, tisztelem. Amikor öcsémet kell tisztelnem, tisztelem. Valójában tehát (mindez) rajtam kívül van, s nem belőlem fakad."

Kung-tu cï erre azt felelte: „Ha tél van, forró vizet (v. levest) iszunk, ha meg nyár van, akkor hideg vizet. Ha igazad van, akkor még ivásunk és evésünk is rajtunk kívül álló dolog.'"

6.

Kung-tu cï így szólt: „Kao-cï azt mondja, hogy az emberi természet se nem jó, se nem rossz. Mások azt mondják, hogy az emberi természet ösztönözhet jóra és ösztönözhet rosszra, így például Wen és Wu uralkodása idején a nép szerette a jót, Ju és Li uralkodása idején azonban szerette a bűnt. Ismét mások azt mondják, hogy az emberi természet lehet jó is, lehet rossz is. Így például Jao urakodásakor olyan ember is akadt, amilyen Sziang volt; (másrészt pedig) olyan apának, mint Ku-szou, olyan fia születhetett, mint Sun; olyan unokaöccsel, sőt uralkodóval, mint (a bűnös) Csou, olyanok is lehettek együtt, mint Ki, Wei fejedelme, és Pi-kan, a király fia.[51] Mármost te azt mondod, hogy az emberi természet jó. Ha pedig így van, akkor ezek mindnyájan tévednek?"

Meng-cï így felelt: „Ha természetünk hajlandóságát nézzük, akkor (azt kell mondanunk, hogy) az csak a jóra ösztökélhet. Ezért mondom róla, hogy jó. Ha valaki rosszat tesz, az nem (természetes) tehetségének a hibája.

A könyörület érzése megvan minden emberben; a szégyen és a (rossz iránti) gyűlölet érzése megvan minden emberben; a külső és a belső tisztelet érzése megvan minden emberben; az igazság és hamisság

érzése megvan minden emberben. A könyörület érzése: az emberség *(zsen)*. A szégyen és a gyűlölet érzése: az igazságosság *(ji)*. A külső és belső tisztelet érzése: az illendőség *(li)*. Az igazság és hamisság (meg-) érzése: a bölcsesség *(csï)*. Az emberséget, az igazságosságot, az illendőséget és a bölcsességet nem kívülről öntötték belénk, mint valami öntőformába, hanem eredendően birtokoljuk őket. (Sokan azonban) nem gondolnak rájuk. Ezért mondják: 'Ha keresed, megtalálod; ha nem törődsz vele, elveszited.' Egyik ember kétszer, a másik ötször vagy éppen számtalanszor (jobb vagy rosszabb a többinél), (mert sokan) nem képesek kimeríteni természetes adottságaikat *(c'ai)*.

A Dalok Könyvében olvassuk: 'Amikor az Ég életre hívta a népeket, (a nép már) birtokolta a dolgokat s birtokolta a törvényeket *(cö)*. A nép meg is tartja a törvényt, s szereti ezt a nagyszerű erényt *(tö)*.'[52] K'ung-cï azt mondotta: 'Aki ezt a verset csinálta, ismerte-e vajon a követendő utat *(tao)*?' Így tehát, ha megvannak a dolgok, feltétlenül megvannak a törvényeik is. Ha pedig az ember megtartja (saját) törvényét ⟨jó természetét⟩, akkor szereti (és gyakorolja) a nagyszerű erényt."

7.

Meng-cï mondotta: „Gazdag aratás évében a fiatalok többnyire hűek maradnak (jó természetükhöz); rossz termés idején a fiatalok többnyire megsértik (jó természetüket). Nem azért történik ez, mert az Ég különbözőképpen látta el őket tehetségekkel, hanem mert körülményeik miatt elsüllyesztik és megfojtják szívük érzelmeit.

Úgy van az az árpával és búzával is, hogy elvetik a magot, majd elegyengetik a földet. A föld mindig ugyanaz, a vetés ideje is mindig ugyanaz. A vetés kicsírázik és növekedésnek indul, s mire a napforduló idejéhez érünk, minden kalász megérik. S ha mégis különbségeket látunk, annak oka az, hogy egyik föld kövérebb, másik meg kövesebb, hogy eső és harmat nem egyformán táplálta, ember nem egyformán gondozta.

Az azonos fajtájú *(t'ung-lei)* dolgok mind hasonlóak egymáshoz. Miért egyedül az emberhez érve vonnánk kétségbe (ezt a törvényt)? A szent emberek ugyanahhoz a fajtához tartoznak, mint mi. Ezért

mondta Lung-cï:[53] 'Ha valaki szalmacipőt készít másnak, anélkül hogy ismerné az illető lábát, biztosan tudom, hogy nem fog kosarat csinálni.' A szalmacipők hasonlítanak egymáshoz, mert az égalatti minden lába azonos (fajtájú).

Szájunk az ízeket azonos módon ítéli meg. Ji Ja[54] már előttünk felfedezte, mit hogyan ízlel a szánk. Ha azonban feltételezzük, hogy (Ji Ja) szájának természete az ízlés dolgában más volt, mint a többi emberé, hogy tehát mondjuk a kutyák és lovak (ízléséhez) hasonlított, amelyek nem tartoznak azonos fajtába velünk, akkor hogyan lenne lehetséges, hogy az egész égalatti Ji Ja-t követi az ízek megítélésének dolgában? Hogy az ízeket az égalattiban mindenki ugyanúgy ítéli meg, mint Ji Ja, azért van, mert az égalattiban minden száj hasonlít egymáshoz.

Ugyanígy van ez a fülünkkel. A zenei hangokat az égalattiban mindenki ugyanúgy ítéli meg, miként K'uang zenemester,[55] mert az égalattiban minden fül hasonlít egymáshoz. S éppen így van a szemünkkel is. Cï-tu[56] szépségét az égalattiban mindenki felismeri. Aki Cï-tu szépségét nem ismeri fel, annak nincsen szeme.

Ezért mondom azt, hogy szájunk az ízeket azonos módon ízleli, fülünk a hangokat azonos módon hallja, szemünk a színekben azonos módon gyönyörködik. Mármost egyedül a szívünk ne ítélkeznék azonos módon? És hogyan ítélkezik azonos módon a szívünk? Én azt mondom: a belső törvény *(li)* és az igazságosság *(ji)* révén. A szent emberek már előttünk felismerték, hogy szívünk azonos módon ítélkezik, s ezért a belső törvény és az igazságosság éppen úgy megörvendezteti szívünket, mint ahogy a fűvel élő és a gabonával élő (háziállatok húsa) megörvendezteti szájunkat."

8.

Meng-cï mondotta: „Az Ökrök Hegyén[57] valaha szép fák állottak. Lévén azonban egy nagy fejedelemség fővárosának határában, balták és fejszék kivágták a fákat. Megőrizhették volna a szépségüket? Amikor azonban a nappal és az éjszaka éltető ereje átjárta, az eső és a harmat nedvességgel látta el (a tönköket), mindenképpen új hajtások sarjadtak ki belőlük. De most meg a marhák és juhok követ-

keztek, s lelegelték ezeket. Hát ezért olyan csupasz most az a hegy. Ha az emberek megpillantják mostani csupaszságát, azt hiszik, hogy sohasem termett rajta használható faanyag. De vajon a hegy természete *(szing)* ilyen?

Éppen így van az emberrel is. Vagy talán hiányzik szívéből az emberség *(zsen)* és igazságosság *(ji)*? Ha azonban veszni hagyja nemes szívét *(liang-szin)*, akkor ugyanúgy tesz, mint balta és fejsze a fával. Ha naponta csapásokat mér rá, hogyan őrizhetné meg szépségét? Ám nappal és éjszaka új erőre kap, s a reggelek leheletében hajlandósága és idegenkedése (bizonyos dolgoktól) ismét közel kerül más emberekéhez. De ha ez ritkán történik, akkor nappali tevékenysége béklyóba veri és elpusztítja (eredeti természetét). S ha ez a béklyóba verés újra meg újra bekövetkezik, akkor az éjszaka lehelete már nem elegendő, hogy fenntartsa (eredeti természetét). S ha ennek fenntartásához az éjszaka lehelete már nem elegendő, akkor az ember már nem áll messze az állatoktól. Mások pedig, látván állat voltát, azt hiszik, hogy soha nem is voltak jó képességei. De vajon az ember eredeti természete *(c'ing)* ilyen?

Tehát: ha megkapja táplálékát, minden dolog növekedik, s ha elveszíti táplálékát, minden dolog elpusztul. K'ung-cï azt mondta: 'Ha szilárdan tartod, akkor megmarad; ha elhagyod, akkor elpusztul. Jöttének és távoztának nincs pontos ideje, és senki sem ismeri állandó lakhelyét.'[58] Ezt bizony a szívről mondotta."

9.

Meng-cï mondotta: „Nem csoda, hogy a király[59] nem mondható bölcsnek. Mert lehet az az égalatti legkönnyebben fejlődő növénye, mégis, ha egy napig tartják a napon s tíz napig a hidegben, nem lesz képes fejlődésre. Én pedig nagyon ritkán látogatom meg (a királyt). S amikor én visszavonulok, megérkeznek azok, akik hidegben tartják (képességeit). Így aztán, bár megvannak benne a csírák, mire mehetnék én?

Továbbá: a sakkjáték *(ji)* művészet ugyan, de kicsiny művészet. Ám aki nem fordítja rá egész szívét és minden igyekezetét, az nem tudja elsajátítani. Sakkjátékos C'iu[60] országának legjobb sakkjátékosa volt.

Tételezzük fel, hogy Sakkjátékos C'iu két embert tanít a játékra. Az egyik egész szívével és minden igyekezetével tanul, és csak Sakkjátékos C'iu szavát lesi. A másik azonban, miközben hallgatja (a tanítást), egész szívével csak arra gondol, mikor érkezik már egy vad hattyú, s hogyan fogja íját megfeszíteni, nyilát a húrra helyezni s a madarat lelőni. Így aztán hiába tanul együtt az elsővel, azzal nem mérkőzhetik. Azért talán, mert neki nincs annyi esze? Én azt mondom: nem azért."

10.

Meng-cï mondotta: „Szeretem a halat, és szeretem a medvetalpat is. Ha azonban e kettőhöz nem juthatok hozzá egyszerre, akkor lemondok a halról, s a medvetalpat választom. Szeretem az életet is, s szeretem az igazságosságot *(ji)* is. Ha azonban e kettőt nem birtokolhatom egyszerre, akkor lemondok az életről s az igazságosságot választom. Szeretem ugyan az életet is, de van, amit jobban szeretek az életnél, ezért nem törekszem arra, hogy mindenáron megtartsam. Másrészt gyűlölöm ugyan a halált, de van, amit jobban gyűlölök a halálnál, ezért van olyan szerencsétlenség, amit nem igyekszem elkerülni.
Ha az ember semmit sem szeretne jobban az életnél, akkor miért ne törekedhetnék minden eszközzel arra, hogy megtartsa az életet? Ha az ember semmit sem gyűlölne jobban a halálnál, akkor miért ne tehetne meg mindent, hogy elkerülje a szerencsétlenséget?
De mert van, amihez akkor sem folyamodunk, ha az életünk függ tőle, és mert van, amit akkor sem teszünk meg, ha ezzel elkerülhetnénk a szerencsétlenséget, azért lennie kell olyannak, amit jobban szeretünk az életnél, s olyannak, amit jobban gyűlölünk a halálnál. S nem csupán a kiváló embereknek van ilyen szívük, minden ember ilyet birtokol. A kiválóak azonban meg is tudják őrizni.
Ha valakinek egy kosárka rizsre vagy egy csésze levesre olyan szüksége van, hogy életét mentheti meg vele, és ha nem kapja meg, akkor meghal, ám (az ételt) durva kiáltással adják oda neki, akkor legyen bár utakat rovó vándor ember, nem fogadhatja el. Ha (az ételt) egy rúgással vetik oda neki, akkor még egy koldus is visszautasítja.

Ha azonban tízezer *csung* (gabonáról van szó), azt bizony elfogadják anélkül, hogy mérlegelnék az illendőséget *(li)* és igazságosságot *(ji)*. Mivel is gazdagít engem tízezer *csung* (gabona)? Építhetek belőle szép házakat és palotákat, feleséget és ágyasokat állíthatok szolgálatomba, s támaszkodhatnak rám azok az ismerőseim, akik szűkölködnek vagy nyomorognak.

Korábban életről-halálról volt szó, mégsem lehetett elfogadni (az ételt), megtehetném-e hát most szép házak és paloták kedvéért? Korábban életről-halálról volt szó, mégsem lehetett elfogadni, megtehetném-e hát most azért, hogy feleség és ágyasok szolgáljanak? Korábban életről-halálról volt szó, mégsem lehetett elfogadni, megtehetném-e hát most azért, hogy szűkölködő vagy nyomorgó ismerőseim rám támaszkodhassanak? Hát nem kell-e ettől tartózkodnom? (Mert aki így tesz) arról bizony elmondhatjuk, hogy elvesztette eredeti természetét *(pen-szin)*."

11.

Meng-cï mondotta: „Az emberség *(zsen)*: az ember szíve ⟨természetes erénye⟩. Az igazságosság *(ji)*: az ember útja. Milyen szomorú, ha valaki elhagyja az utat és nem követi többé, ha valaki veszni hagyja a szívét és nem tudja, merre keresse! Mert ha az ember tyúkja vagy kutyája elbitangol, akkor tudja, hol találhatja meg, de ha a szívét hagyja veszni, akkor azt sem tudja, merre keresse. Nos, a tanulás és tudakozódás nem másra, mint éppen az elveszett szív keresésére szolgál."

12.

Meng-cï mondotta: „Ha valakinek a nevetlen ujja[61] meggörbül, és nem lehet kiegyenesíteni, az nem betegség, nem fáj, s nem zavar a munkában. (Mégis) ha akad valaki, aki ki tudja egyenesíteni, akkor nem tartjuk hosszúnak még a C'in és Cs'u közti utat sem, mert ez az ujj nem olyan, mint más embereké. Egy ujjat, amely nem olyan, mint más embereké, rossznak tudnak tartani, de azt a szívet, mely nem olyan, mint más embereké, nem tudják gyűlölni. Az ilyenekről elmondhatjuk, hogy nem ismerik a dolgok fajait *(lei)*."

13.

Meng-cï mondotta: „Ha az emberek két kézzel vagy egy kézzel átfogható t'ung- vagy katalpa-fát akarnak nevelni,[62] mindnyájan tudják, hogyan kell gondozniuk. Önmagukat azonban nem tudják, hogyan gondozzák. Önmagukat talán nem szeretik annyira, mint a t'ung- és katalpa-fát? Bizony nem gondolkodnak."

14.

Meng-cï mondotta: „Az ember az énjét *(sen)* egészében *(kien)* szereti. S mivel egészében szereti, (minden részének) egyenlő módon *(kien)* viseli gondját. Ha pedig nincs egy lábnyi vagy hüvelyknyi bőr sem, amit ne szeretne, akkor nincs egy lábnyi vagy hüvelyknyi bőr sem, aminek ne viselné gondját. S ha meg akarja tudni, hogy vajon jó-e vagy rossz (ahogyan énjét gondozza), ugyan mi mást kellene csinálnia, mint önmagát megvizsgálnia!
A testnek *(t'i)* ugyanis van előkelő része és közönséges része, van jelentéktelen része és fontos része. Nem szabad a jelentéktelennel törődnünk s ezzel megkárosítani a fontosat, nem szabad a közönségessel törődnünk s ezzel megkárosítani az előkelőt. Aki a jelentéktelennek viseli gondját, az „kis ember"; aki a fontosnak viseli gondját, az „nagy ember". Az a kertészmester, aki elhanyagolja a platán- és katalpa-fákat, és a tövises jujubákat gondozza, bizony rossz kertészmester. Aki egyetlen ujjával törődik csupán, de elhanyagolja hátát és vállát, hasonlít a (vaktában) rohanó farkashoz.
Azt, aki csak eszik-iszik, megvetik az emberek, mert a jelentéktelennek viseli gondját s ezzel veszni hagyja a fontosat. Ha az, aki csak eszik-iszik, ugyanakkor semmit sem hagyna veszni, akkor a száj meg a has hogyan lehetne csupán annyi, mint egy lábnyi vagy hüvelyknyi bőrdarab?"

15.

Kung-tu cï megkérdezte mondván: „Mindenki egyenlőképpen ember. Hogyan lehetséges tehát, hogy vannak nagy emberek, és vannak kis emberek?" Meng-cï azt felelte: „Aki teste fontos részét *(ta-t'i)*

követi, nagy ember lesz; aki teste jelentéktelen részét *(sziao-t'i)* követi, kis ember lesz."
(Kung-tu cï) így folytatta: „Mindenki egyenlőképpen ember. Hogyan lehetséges tehát, hogy egyesek testük fontos részét követik, mások meg testük jelentéktelen részét?" (Meng-cï) pedig felelte: „A fül és a szem funkciója *(kuan)* nem a gondolkodás, ezért a dolgok *(wu)* homályba borítják. Ha pedig dolog fog össze dologgal *(wu)*, akkor az embert egyszerűen magukkal ragadják. A szív funkciója azonban éppen a gondolkodás. Ha gondolkodik, betölti feladatát, de ha nem gondolkodik, nem tölti be. Mindkettőt ⟨énünk mindkét részét⟩ az Égtől kaptuk, de a jelentéktelen csak akkor nem tud jogtalan uralomhoz jutni, ha előbb megszilárdítottuk magunkban a fontosat. Így válhatunk nagy emberré, s nem másképp."

16.

Meng-cï mondotta: „Vannak égi méltóságok és vannak emberi méltóságok. Az emberség *(zsen)*, az igazságosság *(ji)*, a hűség *(csung)* és a megbízhatóság *(szin)*, valamint a jónak *(san)* fáradhatatlan szeretete: égi méltóságok. Fejedelemnek, főminiszternek és más főembernek lenni: emberi méltóság.
A régi emberek gondot viseltek égi méltóságukra, s emberi méltóságuk ezután következett. Manapság az emberek csak azért viselik gondját égi méltóságuknak, hogy általa emberi méltóságot szerezzenek. Ha pedig megszerezték az emberi méltóságot, elvetik maguktól égi méltóságukat. Ez azonban hatalmas elvakultság. Elkerülhetetlenül mindennek az elvesztéséhez vezet."

17.

Meng-cï mondotta: „Az előkelőség *(kui)* utáni vágy közös az emberek szívében. Minden ember hordoz előkelőséget önmagában, erre azonban nem gondolnak. Pedig az emberektől kapott előkelőség nem az igazi előkelőség *(liang-kui)*. A Csao Meng-től kapott előkelőséget Csao Meng megvetettséggé változtathatja.[63]

A Dalok Könyvében ez áll: 'Lerészegedtünk a borától, elteltünk erényével.'[64] Azt jelenti ez, hogy aki eltelik az emberséggel *(zsen)* és igazságossággal *(ji)*, az nem vágyik többé, miként más emberek, zsíros hús és finom tizs ízére. Aki szélesen kiterjedő hírnevével borítja be magát, az nem vágyik többé, miként más emberek, ékes hímzésekre."

18.

Meng-cï mondotta: „Az erény *(zsen)* éppen úgy le tudja győzni a bűnt *(pu-zsen)*, mint ahogy a víz le tudja győzni a tüzet. Manapság azonban éppen úgy gyakorolják az erényt, mint aki egy pohár vízzel akar megmenteni a tűztől egy kocsirakomány rőzsét, s amikor a lángok nem hagynak alább, kijelenti, hogy a víz nem tudja legyőzni a tüzet. Ebből aztán nagyszerűen táplálkozhatik a bűn, (az erénynek) pedig elkerülhetetlen pusztulás a vége."

19.

Meng-cï mondotta: „Az öt gabona[65] a legértékesebb a magok közül. Ha azonban nem érettek, akkor még a rossz kölessel sem érnek fel. Így az erény dolgában is minden attól függ, mennyire érleltük meg magunkban."

20.

Meng-cï mondotta: „Amikor Ji[66] nyilazni tanított másokat, megkövetelte tőlük, hogy az íjat teljesen megfeszítsék. Aki tanul, annak szintén teljesen meg kell feszítenie akaratát. Amikor a kiváló ács másokat tanít, megköveteli, hogy használják a körzőt és szögvasat. Aki tanul, annak ugyancsak használnia kell körzőt és szögvasat."

VI B

1.

Egy Zsen-beli[67] ember megkérdezte Wu-lu cï-tól:[68] „Melyik a fontosabb: a szertartások betartása *(li)* vagy az evés?" (A tanítvány) így felelt: „A szertartások betartása a fontosabb." (Az ember tovább

kérdezte:) „S melyik a fontosabb: a nemi élet vagy a szertartások?" (A tanítvány) azt felelte: „A szertartások fontosabbak." (Az ember) ekkor így folytatta: „És ha a szertartások szerint étkezem, de úgy éhezem és meg kell halnom, ha pedig nem a szertartások szerint étkezem, s úgy elegendő ételhez jutok, vajon akkor is be kell tartanom a szertartásokat? Ha személyesen menve érte nem kapnék feleséget, és nem menve érte személyesen, feleséget kapok, vajon akkor is személyesen kell érte mennem?"

Wu-lu cï erre nem tudott felelni. Elment hát másnap Cou-ba, s elmesélte a dolgot Meng-cï-nek.

Meng-cï azt mondotta: „Ó, erre nagyon könnyű megfelelni! Ha nem törődünk vele, hol az alapja, csak a felső végét hasonlítjuk össze, akkor egy hüvelyknyi fadarab is magasabb lehet, mint egy tető csúcsa. Az arany valóban nehezebb, mint a toll, de vajon mondhatjuk-e ennek alapján, hogy egy arany övkapocs nehezebb, mint egy kocsirakomány toll?

Ha a feltétlenül szükséges étkezést összehasonlítjuk egy jelentéktelen előírással, akkor persze az étkezés sokkal fontosabb. Vagy ha a nélkülözhetetlen nemi életet hasonlítjuk össze egy jelentéktelen szertartással, akkor persze a nemi élet sokkal fontosabb.

Menj tehát és válaszold neki: ha ki kellene csavarnia bátyjának karját s erővel elvenni tőle ételét, hogy ennivalóhoz jusson, ha pedig nem csavarja ki (bátyja karját), nem jut ennivalóhoz, akkor vajon kicsavarja-e (bátyja karját)? Vagy ha át kellene másznia keleti szomszédjának falán és erőszakot elkövetnie (szomszédjának) hajadon leányán, hogy feleséghez jusson, mert ha nem követ el rajta erőszakot, nem kap feleséget, akkor vajon elkövet-e rajta erőszakot?"

2.

A C'ao-beli[69] (fejedelem öccse): Kiao megkérdezte mondván: „Igaz-e az, hogy minden ember Jao-vá és Szun-ná válhatik?" Meng-cï azt felelte: „Igaz." (Kiao így folytatta:) „Úgy hallottam, hogy Wen-wang tíz láb magas volt, T'ang pedig kilenc láb magas. Nos hát, én kilenc láb és négy hüvelyk magas vagyok; mást se csinálok, csak eszem a kölest. Mit tegyek még, hogy velük mérkőzhessem?"

(Meng-cï) erre mondotta: „Azt hiszed, ettől függ a dolog? Cselekedned kell éppen úgy, mint ők. Tételezzük fel, hogy egy embernek arra sem futja az ereje, hogy fölemeljen egy csibét; az bizony erőtlen ember. De ha most azt mondja, fel tud emelni száz *kiün*-t, akkor bizony erős emberré lett. S ha így van, akkor ugyanannyi súlyt tud felemelni, mint Wu Huo,[70] ezzel pedig ő is Wu Huo-vá lett. Vajon joggal búsulnak-e az emberek azon, hogy nem tudnak megbírkózni valamivel? (Nem, mert valójában) nem cselekszenek.

Lassan haladni azok mögött, akik nálunk idősebbek: ezt hívják fiatalabbhoz illő tisztelettudásnak *(ti)*. Sietősen járni azok előtt, akik nálunk idősebbek: ez a tisztelettudás hiánya *(pu-ti)*. Nos, az emberek talán nem képesek lassan járni? Inkább (az a baj, hogy) nem teszik. Pedig Jao és Sun útja éppen a szülők iránti kegyelet *(hiao)* s az idősebbek iránti tisztelet *(ti)*.

Öltözködj úgy, ahogyan Jao öltözködött; beszélj úgy, ahogyan Jao beszélt; cselekedj úgy, ahogyan Jao cselekedett: és Jao-vá leszel. De öltözködj úgy, ahogyan Kie öltözött; beszélj úgy, ahogyan Kie beszélt; cselekedj úgy, ahogyan Kie cselekedett: ezzel bizony Kie lesz belőled."

(Kiao) ekkor így szólt: „Mihelyt alkalmam lesz megjelenni Cou fejedelme előtt, megkérem, hogy jelöljön ki lakást számomra. Mert itt szeretnék maradni, hogy részesülhessem tanításaidban." (Meng-cï) azonban így felelt: „A követendő út olyan, mint a nagy országút. Nehéz volna felismerni? Az emberek hibája az, hogy nem is keresik. Térj csak haza, és ha keresed, több mestert fogsz ott találni, mint kellene."

3.

Kung-szun Cs'ou[71] megkérdezte mondván: „Kao-cï[72] azt mondja, hogy a *Sziao-p'an* verset[73] közönséges ember *(sziao-zsen)* írta." Meng-cï megkérdezte: „S miért mondja ezt?" (Kung-szun Cs'ou) felelte: „Mert zúgolódik."

(Meng-cï) ekkor így szólt: „Ó, az öreg Kao mily ostoba a Dalok Könyve megértésében! Mert tételezzük fel, hogy valakire ráfogja íját egy Jüe-beli ember s le akarja lőni. Az illetőnek szép szavakra és mosolygásra van szüksége ahhoz, hogy lelkére beszéljen, mégpedig

éppen azért, mert idegennel áll szemben. De ha saját bátyja feszíti meg íját, hogy őt lelője, akkor sírásban és zokogásban törhet ki, úgy beszélhet a lelkére, mégpedig éppen azért, mert közeli rokonával áll szemben. A *Sziao-p'an* zúgolódásából tehát a szülők szeretete árad. A szülők szeretete pedig: emberség *(zsen)*. Ó, a Dalok Könyve megértésében igazán ostoba az idős Kao!"

(Kung-szun Cs'ou) megkérdezte: „Hogyan lehetséges akkor, hogy a *K'ai-feng* vers[74] nem zúgolódik?" (Meng-cï) pedig felelte: „A *K'ai-feng*-ben csak kicsiny szülői hibáról van szó, a *Sziao-p'an*-ban azonban a szülői hiba nagy. Ha pedig szüleink hibája nagy, és mi nem zúgolódunk, akkor idegenként viselkedünk. Ha meg szüleink hibája kicsiny, mégis zúgolódunk miatta, akkor túlságosan türelmetlenek vagyunk. Az idegenként viselkedés: a szülők szeretetének hiánya *(pu-hiao)*; s a türelmetlenség: ugyancsak a szülők szeretetének hiánya. K'ung-cï azt mondta: 'Sun a szülők szeretetében elérte a tökéletességet: ötvenéves korában is kimutatta szeretetét irántuk.'"[75]

4.

Amikor Szung K'eng[76] Cs'u-ba igyekezett, Meng-cï összetalálkozott vele Sï-k'iu-ban, s megkérdezte tőle: „Hová igyekszel, mester?" (Szung K'eng) azt felelte: „Úgy hallottam, C'in és Cs'u háborúra készül. Oda akarok állni Cs'u királya elé, hogy rábeszéljem, szüntesse be (az ellenségeskedést). Ha pedig Cs'u királya nem fogadná szívesen tanácsomat, akkor elmegyek C'in királyához, és őt beszélem rá, hogy álljon el tervétől. A két király közül csak meghallgat valamelyik."

(Meng-cï) most azt kérte: „Ha nem is részletesen, de legalább fő vonalaiban elmondanád-e, hogyan fogod rábeszélni őket?" (Szung K'eng) így felelt: „Arról fogok beszélni, hogy a dolog mennyire nem előnyös *(pu-li)*." (Meng-cï) ekkor azt mondta: „A szándékod nagyszerű, mester, érvelésedet *(hao)* azonban nem helyeselhetem. Mert ha C'in és Cs'u királyát a haszon elvével *(li)* győzöd meg, akkor C'in és Cs'u királya haszonlesésből *(li)* fogja megállítani a három hadsereg csapatait, s a három hadsereg katonái ennek örülni fognak, de örömük a haszonlesésből fakad. Így aki alattvaló, haszonlesésből

fogja szolgálni fejedelmét; aki fiú, haszonlesésből fogja szolgálni atyját; aki fiatalabb, haszonlesésből fogja szolgálni bátyját. Így a fejedelem és alattvaló, atya és fiú, idősebb és fiatalabb fivér viszonyából eltűnik az emberség *(zsen)* és az igazságosság elve *(ji)*, s kölcsönös kapcsolatukban mind csak a haszonnal fognak törődni. Ez azonban, ha bekövetkezett, mindig pusztuláshoz vezetett. De mester, ha C'in és Cs'u királyát az emberség és igazságosság elvével győzöd meg, akkor C'in és Cs'u királya az emberség és igazságosság elvéből kiindulva fogja megállítani a három hadsereg csapatait, s mikor a három hadsereg katonái ennek örvendeznek majd, az emberség és igazságosság erényének örvendeznek. Így aki alattvaló, az emberség és igazságosság erényével fogja szolgálni fejedelmét; aki fiú, az emberség és igazságosság erényével fogja szolgálni atyját; aki öcs, az emberség és igazságosság erényével fogja szolgálni bátyját. Így a fejedelem és alattvaló, atya és fiú, idősebb és fiatalabb fivér viszonyából eltűnik a haszonlesés, s kölcsönös kapcsolatukban csak az emberség és igazságosság elvével fognak törődni. Ez pedig, ha bekövetkezett, mindig biztosította a királyi hatalmat *(wang)*. Miért kellene hát a haszonról beszélned?"

5.

Amikor Meng-cï Cou-ban élt, Ki Zsen, aki (bátyja távollétében) Zsen-t kormányozta, selymet küldött neki ajándékba. Ő elfogadta, anélkül hogy viszonozta volna. Amikor pedig P'ing-lu-ban tartózkodott, Cs'u-cï, a (C'i-beli) főminiszter is selymet küldött neki ajándékba. Ezt is elfogadta, anélkül hogy viszonozta volna.[77]
Később egy ízben, amikor Cou-ból Zsen-be utazott, meglátogatta Ki Zsen-t. P'ing-lu-ból C'i-be utazván azonban nem látogatta meg Cs'u-cï-t. Ekkor Wu-lu cï[78] örömmel így szólt: „Felfedeztem egy hézagot ⟨következetlenséget⟩." És feltette kérdését mondván: „Amikor Zsen-be érkeztél, mester, meglátogattad Ki fejedelmet; C'i-ben járva azonban nem látogattad meg Cs'u-cï-t. Azért talán, mert ő csak főminiszter?"
(Meng-cï) így felelt: „Nem azért. Hanem azt mondja az Írások Könyve: 'Az ajándékozásnál legfontosabb a tiszteletnyilvánítás. Ha az ajándéktárgyhoz nem járul tiszteletnyilvánítás, akkor nem is történt

ajándékozás, mert az érzelmek nem vették ki részüket az ajándékozásból.'[79] (Azért nem látogattam meg) mert ő nem végezte tökéletesen az ajándékozást."

Wu-lu cï megelégedett a válasszal. S amikor valaki megkérdezte a dolog felől,Wu-lu cï azt felelte: „Ki fejedelemnek nem volt alkalma Cou-ba jönni, de Cs'u-cï (személyesen) P'ing-lu-ba jöhetett volna."

6.

Sun-jü K'un[80] így szólt: „Aki legfontosabbnak a hírneves tetteket *(ming-sï)* tartja, az másokért tevékenykedik. Aki a hírneves tetteket nem tartja fontosnak, az önmagáért tevékenykedik. Te azonban, mester, a három főminiszter *(szan-k'ing)* egyike voltál (C'i-ben), de még mielőtt hírneves tettet vittél volna végbe akár felfelé, akár lefelé, eltávoztál onnan. így kell hát cselekednie az erényes *(zsen)* embernek?"

Meng-cï azt felelte neki: „Volt, aki inkább alantas körülmények között élt, de képességeit *(hien)* nem állította méltatlan ember szolgálatába: ez volt Po-ji.[81] Volt, aki ötször elment T'ang-hoz és ötször elment Kie-hez is: így tett Ji-jin.[82] Volt, aki attól sem riadt vissza, hogy bűnös fejedelmet szolgáljon, s még egy kicsiny hivatalt sem utasított vissza: így cselekedett a Liu-hia-beli Hui.[83] E három bölcs nem ugyanazt az utat járta, törekvésük azonban ugyanaz volt. Hogy micsoda? Hát az erény *(zsen)*. A nemes ember *(kiün-cï)* is csak az erényre törekszik, és semmi másra. De miért kellene ezt mindenkinek egyformán tennie?"

(Sun-jü K'un) így folytatta: „A Lu-beli Mu fejedelem idejében Kung-ji cï vezette a kormányzás ügyeit, Cï-liu és Cï-szi pedig miniszterek voltak, s Lu területe mégis mind kisebbre zsugorodott.[84] Ebből pedig úgy látszik, hogy a bölcs emberek *(hien)* nem gyarapítják az országot."

(Meng-cï) azt felelte: „Jü (fejedelemség) nem akarta alkalmazni Po-li Hi-t, s emiatt elpusztult. A C'in-beli Mu fejedelem azonban alkalmazta őt, s megszerezte a hegemóniát *(pa)*.[85] Ha nem alkalmazzák a bölcseket *(hien)*, elpusztul az ország. Hogy is remélhetné, hogy pusztán kisebbre zsugorodik!"

(Sun-jü K'un) így folytatta: „Hajdanában Wang Pao a K'i (folyó) mellett lakott, s a Folyótól nyugatra az emberek (mindmáig) jó énekesek.[86] Mien Kiü Kao-t'ang-ban élt, s a C'i (folyó) jobb partján lakók (mindmáig) kiváló dalosok.[87] Hua Csou és K'i Liang felesége oly kiválóan siratta el férjét, hogy ezzel (az asszonyi gyász dolgában) megváltoztatták az ország szokásait.[88] Ami megvan a bensőben, feltétlenül formát kap a külsőben is. Még sohasem láttam olyan embert, aki anélkül végezte volna szolgálatait, hogy érdemdús tetteket *(kung)* vitt volna végbe. Éppen ezért: nincsenek „bölcsek" *(hien)*. Ha lennének, tudnom kellene róluk."

(Meng-cï) erre azt mondta: „Amikor K'ung-cï főbíró volt Lu-ban, (a fejedelem) nem fogadta meg tanácsait. Kivárta hát, míg egy áldozat bemutatásakor nem kapta meg (a fejedelemtől a főembereknek járó) áldozati húst, s akkor aztán eltávozott anélkül, hogy áldozati fövegét levette volna. Akik a dologból semmit sem értettek, azt gondolták, hogy a hús miatt tette. Akik értettek belőle valamit, azt hitték, hogy a szertartás megsértése miatt. K'ung-cï azonban éppen kicsiny hiba miatt akart eltávozni, mert nem akart (nyilvánvaló) ok nélkül távozni. Arról tehát, amit a nemes ember tesz, a közönséges emberek bizony semmit sem tudnak."

7.

Meng-cï mondotta: „Az öt hegemón uralkodó *(wu-pa)*: bűnösök a három (dinasztialapító) királlyal szemben.[89] A mostani fejedelmek *(csu-hou)*: bűnösök az öt hegemón uralkodóval szemben. S a mostani főemberek *(tai-fu)*: bűnösök a mostani fejedelmekkel szemben.

(Régen) az Ég Fia meglátogatta a fejedelmeket: ezt nevezték ellenőrző körútnak. A fejedelmek kihallgatáson jelentek meg az Ég Fia udvarában: ezt nevezték a hivatalról való beszámolásnak. Tavasszal ellenőrizték a szántást-vetést, és támogatták azt, akinek nem volt elegendője. Ősszel ellenőrizték az aratást, és segítették azt, aki nem aratott elegendőt. Ha (az Ég Fia) belépett egy területre *(kiang)*, s ott a földeket feltörve, a mezőket jól megművelve, az öregeket gondozottan, a bölcseket tiszteletben, a kiváló férfiakat hivatalokba emelve

látta, akkor (a fejedelmet) megjutalmazta. Jutalomképpen (újabb) földeket adott neki. Ha azonban belépett egy területre, s ott a földeket elvadultan és elgazosodva, az öregeket elhanyagolva, a bölcseket elvetetten találta, a tehetetleneket pedig a hivatalokban, akkor (a fejedelmet) megrótta ezért. Ha valaki egy ízben nem jelent meg udvari kihallgatáson, leszállította a rangját *(cio)*. Ha másodízben sem jelent meg udvarában, megnyírbálta a földjeit. S ha harmadszorra sem jelent meg kihallgatáson, akkor a hat hadsereg eltávolította (a reá bízott területről). Így tehát az Ég Fia határozta el a büntetést, de nem maga támadta meg (a bűnöst). A (szomszédos) fejedelmek hajtották végre a támadást, de ők nem dönthettek a büntetés felől. Az öt hegemón uralkodó azonban magával ragadott egyes fejedelmeket, s velük támadott meg más fejedelmeket. Ezért mondom, hogy az öt hegemón uralkodó: bűnösök a három (dinasztiaalapító) királlyal szemben.

Az öt hegemón uralkodó közül (C'i fejedelme:) Huan-kung volt a legnagyobb. K'ui-k'iu-ban gyűjtötte össze a fejedelmeket, összekötöztette az áldozati állatot, ráhelyeztette a (parancsait tartalmazó) írást, de senkinek nem kellett bekennie száját a vérrel. Első parancsa így hangzott: halállal bűnhődjék, aki nem tiszteli szüleit *(pu-hiao)*; a kijelölt örököst *(su-cī)* ne lehessen elmozdítani; ágyasból *(c'ie)* pedig ne lehessen feleség *(c'i)*. Második parancsa így hangzott: a bölcseket tiszteljék, a tehetséget ápolják, hogy ezáltal az erény birtoklója *(ju-tö)* fényesen ragyogjon. Harmadik parancsa így szólt: az öregeket tisztelni kell, az ifjakat szeretni kell, s a vendégekről és idegenekről senki meg ne feledkezzék. A negyedik parancs kimondotta: a hivatalnokoknak *(sī)* ne lehessen örökölhető hivataluk *(sī-kuan)*, hivatali szolgálatokat senki ne halmozhasson, hivatalnok kiválasztásánál alkalmassága legyen a döntő, főhivatalnokot *(tai-fu)* önhatalmúlag ne lehessen halálra vetni. Az ötödik parancs elrendelte: a szomszédok kárára ne építhessenek gátakat,[90] ne akadályozzák meg a gabona-vásárlást *(ti)*, (uralkodói) felhatalmazás nélkül ne létesíthessenek adórendszereket *(ju-feng)*. S végül kimondották: 'Mi valamennyien, akik ebbe a szövetségbe tartozunk, miután egymásnak szövetséget esküdtünk *(meng)*, kijelentjük, hogy helyreállítjuk egymás közt a jó viszonyt.' A mostani fejedelmek azon-

ban valamennyien megsértik ezt az öt tiltó rendelkezést. Ezért mondom, hogy a mostani fejedelmek: bűnösök az öt hegemón uralkodóval szemben.
Aki csak öregbíti fejedelme gonoszságát, annak viszonylag kicsiny a bűne; aki azonban elébe megy fejedelme gonoszságának, annak hatalmas a bűne. A mostani főemberek valamennyien elébe mennek fejedelmük gonoszságának. Ezért mondom, hogy a mostani főemberek: bűnösök a mostani fejedelmekkel szemben."

8.

Lu (fejedelme) rá akarta bízni Sen-cï-re a hadsereg parancsnokságát.[91] Meng-cï azt mondta (Sen-cï-nek): „Nem tanítani a népet, hanem háborúba vinni: ezt úgy hívják, hogy a nép elveszejtése. Aki a népet romlásba vitte volna, azt Jao és Sun idejében bizony nem tűrték volna meg. Ha egyetlen csatával legyőzhetnéd C'i-t, és visszaszerezhetnéd tőle Nan-jang-ot,[92] még akkor sem volna szabad ezt megtenned." Sen-cï-nek elváltozott az arckifejezése és így szólt méltatlankodva: „Én, Ku-li, ezt nem értem."
(Meng-cï) ekkor azt mondta: „Akkor világosan elmagyarázom neked. Az Ég Fiának földterülete ezer négyzetmérföld. Ha nem tenne ki ezer mérföldet, akkor (jövedelme) nem lenne elég ahhoz, hogy megvendégelje a fejedelmeket. A fejedelmek földterülete száz négyzetmérföld. Ha nem tenne ki száz mérföldet, akkor (jövedelme) nem lenne elég ahhoz, hogy betartsák az ősök templomának írott törvényeit *(tien-ci)*. — Amikor Csou-kung birtokul kapta *(feng)* Lu-t, az éppen száz négyzetmérföldnyi volt. Területe éppen elegendő volt, noha nem több száz mérföldnél. Amikor T'ai-kung birtokul kapta C'i-t, az ugyancsak száz négyzetmérföldnyi volt.[93] S e terület éppen elegendő volt, noha nem több száz mérföldnél. — Manapság Lu (területe) ötször száz négyzetmérföldnyi. Mit gondolsz, uram, ha most igazi király támadna, vajon csökkentené-e, vagy talán növelné Lu (területét)? — Még ha könnyen el lehetne venni (földeket) az egyiktől, hogy a másiknak adjuk, még akkor sem tenne ilyet az erényes *(zsen)* ember. Hát még akkor, ha csak emberek gyilkolásával lehet megszerezni! A **nemes ember** *(kiün-cï)* úgy szolgálja fejedelmét,

hogy csak azzal törődik: fejedelme mindig a helyes úton járjon és becsvágya az erény *(zsen)* legyen."

9.

Meng-cï mondotta: „Manapság azok, akik fejedelmet szolgálnak, így beszélnek: 'Én a fejedelemnek új földeket tudok szerezni, s meg tudom tölteni raktárait és kincseskamráit.' Akiket manapság derék miniszteréknek neveznek, azokat a régi időkben a nép fosztogatóinak hívták. Gazdagítására törekedni az olyan fejedelemnek, aki nem a helyes úton jár, és becsvágya nem az erény: ez annyi, mint Kie-t gazdagítani.
(Mások így beszélnek:) 'Én a fejedelem érdekében szövetségeket tudok kötni más országokkal, s (így) háborúban biztosítani tudom a győzelmet.' Akiket manapság derék miniszteréknek neveznek, azokat a régi időkben a nép fosztogatóinak hívták. Háború céljára erősíteni az olyan fejedelmet, aki nem a helyes úton jár, és becsvágya nem az erény: ez annyi, mint Kie-t támogatni. Annak, aki a ma szokásos utat járja, és nem változtat a mai szokásokon, hiába adnák kezébe az egész égalattit, nem tudná azt megőrizni egyetlen reggelen át sem."

10.

Po Kui[94] így szólt: „Én csak egy huszadot vennék el (adóba). Mi a véleményed erről?" Meng-ci azt felelte: „A te módszered, uram, az északi vadak *(mo)* módszere. Elképzelhető-e, hogy egy tízezer háztartással rendelkező fejedelemségben mindössze egy fazekas legyen?"
(Po Kui) így felelt: „Nem képzelhető el, mert akkor nem lenne elég edényük a szükségletekhez."
(Meng-cï) ekkor azt mondta: „Az északi vadaknál nem terem meg az öt gabona, egyedül a köles él meg ott. Nincsenek kettős fallal körülvett városaik, sem házaik és palotáik, sem ősöknek szentelt templomaik *(cung-miao)*, sem pedig áldozati szertartásaik. Nincsenek fejedelmeik *(csu-hou)*, sem selyem-ajándékaik, sem ünnepi lakomáik; nincsenek sem hivatalnokaik *(po-kuan)*, sem alkalmazott tisztviselőik *(ju-szi)*. Így aztán nekik egy huszadrész is elég.

Mi azonban, akik a Középső Fejedelemségben élünk, hogyan engedhetnénk meg magunknak, hogy elrugaszkodjunk az örök emberi viszonyok szabályaitól *(zsen-lun)*, és hogy nélkülözzük a hivatalnokokat *(kiün-cï)*? Még akkor is lehetetlen az ország fenntartása, ha kevés a fazekas, hát még akkor, ha nincsenek hivatalnokok *(kiün-cï)*! Aki könnyíteni akar a Jao és Sun által meghatározott (adókon), az kisebb vagy nagyobb mértékben északi vademberré válik; aki pedig súlyosbítani akarja a Jao és Sun által meghatározott (adókat), az kisebb vagy nagyobb mértékben Kie-vé válik."

11.

Po Kui így szólt: „Én, Tan, jobban értek a vízszabályozáshoz, mint maga Jü."[95] Meng-cï azt felelte neki: „Nagyon tévedsz, uram. Jü a vizeket úgy tudta szabályozni, hogy az megfelelt a víz törvényeinek. Ilyen módon Jü a négy tengert használta fel vízgyűjtő medencének. Te azonban, uram, vízgyűjtő medencének a szomszéd országokat használod fel. Pedig ha a vizet (gátakkal) akadályozzák folyásában, elmondhatni, hogy megárasztják. És ha a víz megárad, árvíz lesz. Ezt azonban minden emberséges *(zsen)* ember gyűlöli. Nagyon tévedsz tehát, uram."

12.

Meng-cï mondotta: „Az a nemes ember *(kiün-cï)*, aki nem megbízható, hogyan tudná kézben tartani a dolgokat?"

13.

Lu (fejedelme) kormányzási ügyekkel akarta megbízni Jo-cseng cï-t.[96] Meng-cï azt mondta erről: „Mikor meghallottam, úgy megörültem, hogy aludni sem tudtam." Kung-szun Cs'ou megkérdezte: „Olyan erős ember Jo-cseng cï?" (Meng-cï) így szólt: „Nem." „Akkor talán bölcs és leleményes?" „Az sem." „Akkor hát nagy tudással, sok tapasztalattal rendelkezik?" „Nem" — felelte (Meng-cï). „De ha ez sem, akkor mi örvendeztetett meg annyira, hogy aludni sem tudtál tőle?" (Meng-cï) azt felelte: „Olyan ember ő, aki a jót

szereti." (Kung-szun Cs'ou így folytatta:) „És az elég, ha valaki szereti a jót?"
(Meng-cï) pedig mondotta: „A jó szeretete bőségesen elég lenne (a kormányzáshoz) az égalattiban is, hát még Lu fejedelemségben! Mert ha valaki igazán szereti a jót, akkor a négy tenger között senki sem ijed meg ezer mérföldes úttól sem, hanem eljön hozzá és tanácsokat ad neki, hogyan gyakorolja a jót. Ha azonban valaki nem a jót szereti, az emberek így beszélnek róla: 'Önelégült, (aki minden tanácsra azt mondja:) magam is régóta tudom!' Az önelégült hangja és arckifejezése azonban ezer mérföld távolságban tartja az embereket. S ha az írástudók *(sï)* ezer mérföld távolságban maradnak, nyomban megérkeznek a rágalmazók és képmutató hízelgők. Ha pedig rágalmazók és képmutató hízelgők között élve akarja országában helyreállítani a rendet, miféle eredményt is érhetne el?"

14.

Cs'en-cï[97] megkérdezte: „Régen a nemes emberek *(kiün-cï)* milyen esetekben vállaltak hivatalt *(sï)?*" Meng-cï ekkor mondotta: „Három esetben elfogadták, s három esetben lemondtak róla. Ha (a fejedelem) maradéktalan tisztelettel fogadta őket, betartva minden szertartási előírást, és remélhették, hogy szavaikat tettekre is fogja váltani, akkor elfogadták. Később azonban, ha a szertartásos udvariasság csorbítatlan maradt ugyan, de szavaikat (a fejedelem) nem váltotta tettekre, akkor lemondtak róla. — A következő eset az volt, amikor szavaik tettekre váltását nem remélhették ugyan, de maradéktalan tisztelettel fogadták őket, betartva minden szertartási előírást: ekkor is elfogadták. Mihelyt azonban csökkenni kezdett iránttuk a szertartásos udvariasság, nyomban lemondtak róla. — A legutolsó eset az volt, ha reggel nem volt mit enniük, este sem volt mit enniük, és az éhezéstől már arra sem futotta erejük, hogy kimenjenek az ajtón. A fejedelem, mikor hallotta (nyomorúságukat), így szólt: 'Nekem túlságosan nagy (amit követelnek), nem tudom tettekre váltani az elveiket, de még a szavaikat követni sem tudom. Hagyni azonban, hogy éhen pusztuljanak az én területemen: ez szégyent hozna reám.' Ezt a segítséget ugyancsak el lehet fogadni, de csak az éhhalál elkerülése végett."

15.

Meng-cï mondotta: „Sun a szántóföldekről indult el, Fu Jüe deszkák és gerendák közül emelkedett fel, Kiao-ko halak és só társaságából, Kuan Ji-wu börtönből, Szun-su Ao a tenger mellől, Po-li Hi pedig holmi vásártérről.[98]
Ilyen módon ha az Ég nagy hivatalt szándékozik ruházni valakire, annak előbb biztosan megkeseríti a szívét és lelkét, kifárasztja idegeit és csontjait, kiéhezteti testét és bőrét, egész lényét a legnagyobb nyomorúságba dönti, minden cselekedetét gátolja és megzavarja. Így mozgósítja a szívét, béketűrővé teszi a természetét, és gyarapítja mindabban, amiben még hiányosak a képességei.
Az embereknek előbb hibázniuk kell, hogy utána kijavíthassák. Kétségnek kell lennie szívükben, tanácstalanságnak gondolataikban, hogy azután cselekedhessenek. A (hívságos) külsőre figyelnek fel, s a hang (zengését) hallják meg, hogy azután megértsék (a lényeget). Óhatatlanul elpusztul az a fejedelemség, amelynek belül nincsenek törvényt teremtő családjai *(fa-kia)* és bölcs hivatalnokai *(sï)*, kívülről pedig nem fenyegeti ellenséges ország és más külső veszedelem. Ebből megérthetjük, hogy az élet a gondból és szenvedésből fakad, a halál pedig a nyugalomból és boldogságból."

16.

Meng-cï mondotta: „A tanításnak is sokféle módja van. Ha nem szánom rá magam, hogy valakit tanítsak és oktassak, ezzel is óhatatlanul tanítom és oktatom."

VII A

1.

Meng-cï mondotta: „Aki szívének legmélyére hatol, az megismeri saját természetét *(szing)*. Saját természetünk megismerése pedig az Ég megismerése. Aki megőrzi szívét, táplálja saját természetét, az ezzel szolgálni tudja az Eget. Korai halál és hosszú élet nem kettő

számára; önmagát tökéletesítve várja (a halált), így szilárdítja meg az égi rendelést *(ming)*."

2.

Meng-cï mondotta: „Semmi nincs, ami ne égi rendelés (szerint történne). Alázatosan fogadjuk azt, amit közvetlenül rendelt el *(cseng)*. Így aztán aki ismeri az égi rendelést, nem áll oda egy omladozó fal alá. Végigjárni utunkat és úgy halni meg: ez közvetlen rendelés *(cseng-ming)*. Ám béklyóban és bilincsben halni meg: nem közvetlen rendelés *(fei cseng-ming)*."

3.

Meng-cï mondotta: „'Keresd és akkor megtalálod, de ha elhagyod, akkor elveszíted!' A keresés tehát használ valamit a megtalálásban; de csak ha önmagunkban keressük (az erényt). — 'A keresésnek megvan a maga útja, a megtalálás pedig eleve elrendeltetett *(ju-ming)*.' A keresés tehát semmit sem használ a megtalálásban, ha kívül keressük (az erényt)."[99]

4.

Meng-cï mondotta: „Minden dolog *(wan-wu)* megvan bennünk magunkban. Ha magunkba szállva igaznak bizonyulunk, ez olyan öröm, amelynél nincs nagyobb. Aki erőssé teszi magában a kölcsönösség erényét *(su)* és aszerint is cselekszik, az keresésében a tökéletességhez *(zsen)* egészen közel jutott."

5.

Meng-cï mondotta: „Cselekszenek és nem tudják, mit tesznek; szokásaik vannak és nem tudják, miért; leélik egész életüket és nem ismerik fel a helyes utat: (így él) a tömeg *(csung)*."

6.

Meng-cï mondotta: „Az ember nem lehet el szégyenérzet nélkül. Ha valaki szégyenkezik szégyentelensége miatt, akkor már nem is kell szégyenkeznie."

7.

Meng-cï mondotta: „A szégyenérzet a legfontosabb az emberben. Aki mindenféle csalafintaságokban és csínytevésekben ügyeskedik, annak szégyenérzetre nincs szüksége. De ha szégyentelenségével elkülöníti magát az emberektől, mi marad benne másokkal közös?"

8.

Meng-cï mondotta: „A régi idők bölcs királyai szerették az erényt, *(san)* s elfelejtették hatalmukat is. S miért ne tették volna ugyanezt a régi idők bölcs írástudói *(hien-sï)?* Örömüket az igaz elvekben *(tao)* lelték, s elfeledkeztek más emberek hatalmáról. Ezért ha a királyok és fejedelmek *(wang kung)* nem bántak velük a legnagyobb tisztelettel és maradéktalan szertartásossággal, akkor nem adatott meg nekik, hogy gyakran lássák őket. S ha nem adatott meg nekik az sem, hogy gyakran lássák őket, mennyivel kevésbé alkalmazhatták őket hivatalba *(cs'en)!*"

9.

Meng-cï azt mondta Szung Kou-cien-nek:[100] „Szeretsz vándorolni? Megmondom, hogyan kell vándorolni. Ha az emberek ⟨a fejedelmek⟩ felismernek, légy boldog, de ha nem ismernek fel, akkor is légy boldog."

(Szung Kou-cien) megkérdezte: „S hogyan érhetem el ezt a boldogságot?" (Meng-cï) pedig felelte: „Becsüld meg az erényt *(tö)* s örvendj az igazságosságnak *(ji)*: így elérheted ezt a boldogságot. Ezért az igazi írástudó *(sï)* a nyomorúságban sem veszíti el az igazságosságot, s a dicsőségben *(ta)* sem tér le a helyes útról. És mert a nyomorúságban sem veszíti el az igazságosságot, az igazi írástudó birtokában marad önmagának. És mert a dicsőségben sem tér le a helyes útról, a nép *(min)* nem csalódik benne. A régi idők emberei, ha elérték, amire törekedtek (ti. a hivatalt), áldást hoztak a népre; ha pedig nem érték el, amire törekedtek, akkor önmagukat tökéletesítették s úgy léptek a világ szeme elé. A nyomorúságban csak a saját személyükkel tettek jót, dicsőségre jutván pedig önmagukkal együtt *(kien)* az egész égalattival jót tettek."

10.

Meng-cï mondotta: „Aki Wen-wang-ra vár, hogy aztán fölemelkedjék, az közönséges ember *(fan-min)*. Az igazán kiváló írástudó *(sï)* Wen-wang nélkül is fel tud emelkedni."

11.

Meng-cï mondotta: „Add oda valakinek a Han vagy a Wei család gazdagságát;[101] ha ettől sem válik gőgössé, akkor messze fölülmúlja a többi embert."

12.

Meng-cï mondotta: „Aki a nyugalomhoz vezető úton dolgoztatja az embereket, arra nem haragszanak meg, bármily fáradságot okozzon. Aki az élethez vezető úton öl embert, akkor (az elítélt) meghal anélkül, hogy panaszkodna arra, aki megöli."

13.

Meng-cï mondotta: „A hegemón uralkodó *(pa)* népe büszke és ujjongó, az igazi király *(wang)* népe azonban nyugodt és elégedett.[102] Akár öldökölheti (a király), nem zúgolódik; vagy hasznot hajthat neki, azt sem tartja különös kegynek *(jung)*; a nép napról napra előbbre jut a jóságban, és nem is tud róla, kinek köszönheti. A nemes ember *(kiün-cï)* átalakító hatású *(hua)*, amerre csak jár; és isteni *(sen)* mindenütt, ahol tartózkodik; (befolyása) felfelé és lefelé az Ég és a Föld (befolyásával) együtt terjed. Mondhatja-e valaki, hogy csak kicsiny támogatást nyújt (a népnek)?"

14.

Meng-cï mondotta: „Az emberséges *(zsen)* szavak nem hatolnak oly mélyen az emberek szívébe, mint az emberség erényének jó híre *(zsen-seng)*. Az ügyes *(san)* kormányzás nem képes úgy megnyerni a népet, mint a jó *(san)* tanítás. Az ügyes kormányzást féli a nép, a jó

tanítást azonban szereti. Az ügyes kormányzás megszerzi a nép javait *(c'ai)*, a jó tanítás azonban megszerzi a nép szívét."

15.

Meng-cï mondotta: „Amire az ember tanulás nélkül is képes, az természetes képessége *(liang-neng)*, amit pedig gondolkodás nélkül is tud, az természetes tudása *(liang-csï)*. Minden karonülő gyermek tudja szeretni a szüleit, és ha nagyobb lesz, mind tudja tisztelni idősebb fivérét. A szülők szeretete az emberség *(zsen)*, s az idősebbek tisztelete az igazságosság *(ji)*. Nem másért (van ez így), mint hogy (ezek az erények) mindenütt meglegyenek az égalattiban."

16.

Meng-cï mondotta: „Amikor Sun a mély hegyekben lakott, együtt élve a fákkal és sziklákkal, együtt kóborolva a szarvasokkal és vaddisznókkal, alig-alig különbözött ama mély hegyek vadembereitől *(je-zsen)*. Mihelyt azonban egyetlen jó *(san)* szót hallott, egyetlen jó tettet látott, olyanná lett, mint a Kiang vagy a Folyó, melyet, ha átszakította gátját, senki sem tud feltartóztatni többé."

17.

Meng-cï mondotta: „Ne tégy olyat, amit nem szükséges tenned; ne kívánj olyat, amit nem szükséges kívánnod. Ez teljesen elegendő."

18.

Meng-cï mondotta: „Azok az emberek, akik birtokolják az erényt *(tö)*, az éleslátást *(hui)*, az ügyességet *(su)* és a tudást *(csï)*, azok rendszerint sokáig éltek lázban és betegségben ⟨nyomorúságban⟩. Csak az elhagyott alattvalóknak *(cs'en)* és ágyasok leszármazottainak kell mindig készen állni szívükben a veszedelemre, s gondban-szenvedésben elmerülniük. Ezért viszik valamire *(ta)*."[103]

19.

Meng-cï mondotta: „Vannak, akik fejedelmet szolgálnak; ezek egyetlen fejedelmet szolgálnak és ennek kegyes arca kielégíti őket. Vannak közhivatalnokok *(sö-ci cs'en)*; ezeknek az szerez örömet, ha biztosítják a 'föld- és gabona-oltárok' ⟨a köz, az állam⟩ nyugalmát. Vannak 'égi emberek' *(t'ien-min)*, akik csak akkor cselekszenek, ha elérik, hogy tetteik javára válnak az égalattinak. Végül vannak igazán nagy emberek *(ta-zsen)*, akik példamutatóvá teszik önmagukat, és a világ *(wu)* követi példájukat."

20.

Meng-cï mondotta: „A nemes embernek *(kiün-cï)* három öröme lehet, ám az égalatti királysága *(wang t'ien-hia)* nem tartozik ezek közé. Ha apja és anyja életben van még, ha fivéreivel nincs oka viszálykodni: ez az egyik öröme. Ha feltekintve nem kell szégyenkeznie az Ég előtt, letekintve pedig nem kell pirulnia az emberek előtt: ez a másik öröme. Ha megnyeri az égalatti legtehetségesebb embereit *(jing-c'ai)*, hogy tanítsa és nevelje őket: ez a harmadik öröme. A nemes embernek három öröme lehet, s bizony, a királyság az égalatti fölött nem tartozik ezek közé."[104]

21.

Meng-cï mondotta: „Hatalmas föld és nagyszámú nép: a nemes ember *(kiün-cï)* óhajtja ezeket, de amiben örömét leli, nincs ezek között. Az égalatti középpontjában állni és békét biztosítani a négy tenger népének: a nemes ember ebben (már) örömét leli, de alaptermészetének *(szing)* nem ezt tartja. A nemes ember az alaptermészetéhez nem tud hozzátenni, bármily nagy tetteket vigyen is véghez, s nem tud elvenni sem belőle, bármily nyomorúságban éljen is, mégpedig azért, mert az meghatározott osztályrésze. A nemes ember természetének az emberséget *(zsen)*, az igazságosságot *(ji)*, a szertartásosságot *(li)* és a bölcsességet *(csï)* tartja. Ezek a szívben gyökereznek; külső megjelenésük pedig enyhén észrevehető az arcon, elárad

a háton és kiterjed a négy testrészre. A négy testrész szavak nélkül is megérti (kötelességét)."

22.

Meng-cï mondotta: „Po-ji elmenekült (a zsarnok) Csou elől, s megtelepedett az északi tenger partján. Amikor azonban Wen-wang tetteiről hallott, fölemelkedett és így szólt: 'Miért ne térnék vissza, hogy csatlakozzam hozzá? Úgy hallom, Nyugat Fejedelme ⟨Wen-wang⟩ nagyon jól ért az öregek gondozásához.' — T'ai-kung (ugyancsak elmenekült Csou elől, s megtelepedett a keleti tenger partján. Amikor azonban Wen-wang tetteiről hallott, fölemelkedett és így szólt: 'Miért ne térnék vissza, hogy csatlakozzam hozzá? Úgy hallom, Nyugat Fejedelme nagyon jól ért az öregek gondozásához.' Ha pedig az égalattiban valaki ért hozzá, hogyan kell az öregeket gondozni akkor az erényes *(zsen)* emberek mind hozzájárulnak.[105]

Ha minden ötholdas *(mou)* háztartásban eperfákat ültetnek a fal mentén, amelyen az asszonyok selyemhernyót tenyésztenek, akkor az öregeknek lesz miből selyemruhákat viselniük. Ha öt tyúkja és két anyadisznója van (a családnak), s nem hanyagolják el a (párzási) időt, akkor az öregeknek elegendő jut ahhoz, hogy soha ne nélkülözzék a húst. Ha a férj száz hold földet művel meg, akkor egy nyolctagú családnak nem kell megismernie az éhséget.

Az a mondás, hogy Nyugat Fejedelme nagyon jól értett az öregek gondozásához, azt jelenti, hogy (Wen-wang) kijelölte (a parasztok) földjeit és lakóhelyeit *(t'ien-li)*, megtanította őket a növénytermesztésre és állattartásra, s rávezette feleségeiket és gyermekeiket, hogy gondozzák az öregeket. Az ötvenéves ember selyemruha nélkül (már) nem érez meleget, a hetvenéves pedig hús nélkül (már) nem lakik jól. Nem érezni meleget és nem lakni jól: ez bizony fázni és éhezni. Nos, Wen-wang népéből egyetlen öreg sem fázott, egyetlen öreg sem éhezett."

23.

Meng-cï mondotta: „Ha (a fejedelem) jól megműveltei a szántóföldeket, könnyíti az adókat és szolgáltatásokat *(sui-lien)*, akkor eléri, hogy a nép meggazdagodik. Ha az étkezések mindig a megfelelő

időben történnek, a közmunkák *(jung)* pedig mindig a szertartások szerint, akkor a javakat *(c'ai)* nem győzik majd elfogyasztani. Víz és tűz nélkül a nép nem tudna megélni. De ha valaki késő este mégis azért kopogtat más ember ajtaján, hogy vizet és tüzet kérjen, senki sem fogja megtagadni tőle, hiszen bőségesen elég van belőle. Ha szent ember *(seng-zsen)* kormányozza az égalattit, arra törekszik, hogy hüvelyes és gabona olyan (bőségben) legyen, akár a víz és tűz. És ha hüvelyes és gabona annyi van, mint víz és tűz, akkor a nép közt előfordulhatnak-e nem-erényesek *(pu-zsen)?*"

24.

Meng-cï mondotta: „Amikor K'ung-cï felment a keleti hegyre, kicsinek látta Lu fejedelemséget; amikor pedig felment a T'ai-san-ra, kicsinek látta az egész égalattit. Ugyanígy, aki a tengert nézi, nehezen becsül meg más vizet; aki pedig egy szent ember *(seng-zsen)* iskolájában fordulhat meg, nehezen ad valamit mások beszédére.
A víz megnézésének (és mélysége megítélésének) megvan a módszere *(su)*: meg kell figyelni a hullámzását. A napnak és a holdnak megvan a maga fényessége, s ha sugaraikat beeresztik, ragyogás támad. A folyó víz sajátos dolog *(wu)*: amíg egy mélyedést meg nem tölt, nem halad tovább. A nemes ember *(kiün-cï)* becsvágya is úgy törekedjék előre (az igazság megismerésének) útján, hogy amíg nem tökéletesítette a tudás egy fokozatát, ne menjen tovább."

25.

Meng-cï mondotta: „Aki kakasszóra fölkel és másra sem gondol, csak a jóra *(san)*, az Sun követője. Aki kakasszóra fölkel és másra sem gondol, csak a haszonra *(li)*, az (a rabló) Csï követője.[106] Akarjátok tudni, mi a különbség Sun és Csï között? Semmi más, csak ami a hasznot *(li)* és a jót *(san)* elválasztja egymástól."

26.

Meng-cï mondotta: „Jang-cï ⟨Jang Csu⟩ mindenhez csak önmagáért nyúlt *(c'iü wei-wo)*. Ha egy hajaszálát kellett volna kitépnie, hogy hasznára legyen az égalattinak, nem tette volna meg. Mo-cï (Mo Ti)

egyenlőképpen szeretett mindenkit *(kien-ai)*. Ha tetőtől talpig le kellett volna vakarnia testét, hogy hasznára legyen az égalattinak, azt is megtette volna. Cï-mo középutat választott (közöttük). A középutat választva közelebb jutott (az igazsághoz). De mert a középutat mérlegelés nélkül tartotta, ő is csak egy (oldalt) ragadott meg. Én azért gyűlölöm az egy (oldal) megragadását, mert megcsonkítja az igazságot *(tao)*; kiemeli az egyetlen (oldalt) és elhanyagol száz másikat."[107]

27.

Meng-cï mondotta: „Az éhezőnek minden étel ízlik, a szomjazónak minden ital jó. Így azonban nem lehet az italokat és ételeket helyesen megítélni, mert a szomjúság és éhség fogyatékossá teszi (az ízlést). S vajon csak a szájban és a gyomorban okoz károsodást az éhség és szomjúság? Károsodást okoz az ember szívében is. Ha valaki képes arra, hogy az éhség és szomjúság okozta károsodástól megőrizze a szívét, annak nem kell azon aggódnia, hogy nem ér fel más emberekkel."

28.

Meng-cï mondotta: „Liu-hia-beli Hui a három főméltóságért *(szan-kung)* sem cserélte volna el a maga lelkierejét."

29.

Meng-cï mondotta: „A cselekvésre ugyanaz érvényes, mint a kutatásra. Ásson valaki kilencszer nyolc láb mélyre is, ha nem jut el a forrásig, akkor bizony elhagyta a kútját."

30.

Meng-cï mondotta: „Jao és Sun természettől fogva birtokolták (a tökéletes erényt), T'ang ésWu maguk szerezték meg, az öt hegemón uralkodó *(wu-pa)* pedig egyszerűen bitorolta. S ha valaki sokáig bitorol valamit, és nem adja vissza, arról felismerik-e, hogy nem az övé?"

31.

Kung-szun Cs'ou így szólt: „Ji-jin azt mondta: 'Én nem tartok ki az olyan (fejedelem) mellett, aki nem követi a helyes utat.'[108] És száműzte T'ai-kia (fejedelmet) a T'ung (palotába), a nép pedig nagyon elégedett volt. Amikor T'ai-kia kiváló emberré lett, ismét visszavezette (a fővárosba), és a nép most is nagyon elégedett volt. Ha egy kiváló ember fejedelmi szolgálatban áll, és fejedelme nem kiváló, akkor mindig megteheti, hogy elűzze?"
Meng-cï azt felelte: „Ha törekvése ugyanaz, mint Ji-jin-é volt, akkor megteheti. De ha másra törekszik, mint Ji-jin, akkor jogtalanul cselekszik."

32.

Kung-szun Cs'ou így szólt: „A Dalok Könyvében azt olvassuk: 'Nem eszik meg nem érdemelt ételt!'[109] De hát hogyan táplálkozzék a nemes ember *(kiün-cï)*, ha maga nem műveli a földet?"
Meng-cï azt felelte: „Ha egy fejedelemségben nemes ember *(kiün-cï)* lakik, és fejedelme megfogadja tanácsait, akkor nyugalomhoz, gazdagsághoz, tisztelethez és dicsőséghez jut (az ország). Ha a fiatal emberek követik őt, akkor szülőtisztelők *(hiao)*, tisztelettudók *(ti)*, hűségesek *(csung)* és megbízhatók *(szin)* lesznek. Ki tudná jobban megérdemelni az ételt, ha nem ő?"

33.

Tien, a (C'i-beli) király fia megkérdezte: „Mi az írástudó *(sï)* szolgálata ⟨munkája, ti. ha éppen nincs hivatala⟩?" Meng-cï így felelt: „Emeli becsvágyát." „Mit jelent az, hogy emeli becsvágyát?" — kérdezte (Tien; Meng-cï pedig) felelte: „Emberségre *(zsen)* és igazságosságra *(ji)* törekszik, és semmi másra. Megölni egyetlen ártatlant is: ellenkezik az emberséggel; elvenni olyat, ami nem az ő birtoka: ellenkezik az igazságossággal. Hogy hol van otthona? Az emberség erényében. Hogy mi az útja? Az igazságosság elve. Az emberségben lakozni és az igazságosság útját követni: ez a nagy ember *(ta-zsen)* minden elfoglaltsága."

34.

Meng-cï mondotta: „(Cs'en) Csung-cï,[110] ha C'i fejedelemséget nemigazságosan *(pu-ji)* adják neki, nem fogadta volna el (a megbizatást). Így az emberek mind megbíztak benne. Ez az igazságosság azonban nem különb, mint lemondani egy kosárka rizsről vagy egy csésze levesről. De ember nem követhet el nagyobb (bűnt), mint hogy veszni hagyja a szülők és rokonok, fejedelem és alattvaló, felettes és alárendelt (közti 'igazságosságot'). Hát megengedhető-e, hogy valaki a kicsiny (erényt) nagynak képzelje?"

35.

T'ao Jing[111] azt kérdezte: „Ha abban az időben, amikor Sun volt az Ég Fia, Kao-jao pedig a főbírója *(sï)*, (Sun apja:) Ku-szou meggyilkolt volna egy embert, akkor (Kao-jao-nak) mit kellett volna tennie?" Meng-cï így felelt: „Egyszerűen el kellett volna fogatnia."
„Igen, de Sun nem akadályozta volna meg?" (kérdezte T'ao Jing.) Mire (Meng-cï) felelte: „Hogyan tudta volna megakadályozni? Hiszen (Kao-jao) birtokában volt a felhatalmazásnak."
(A tanítvány tovább kérdezte:) „De hát akkor mit csinált volna Sun?" És (Meng-cï) mondotta: „Sun az égalattiról való lemondást nem tartotta nehezebbnek, mint az ócska cipő elhajítását. Titokban szépen hátára vette volna (apját) és elmenekült volna vele, megtelepedett volna vele valahol a tenger partján, s egész életét vidáman és boldogan töltötte volna el, meg is feledkezve az égalattiról."[112]

36.

Amikor Meng-cï Fan-ból C'i-be utazott, már messziről észrevette C'i királyának fiát. Mély sóhajtással mondotta: „A (társadalmi) helyzet éppen úgy megváltoztatja a szellemet *(k'i)*, mint ahogy a táplálkozás megváltoztatja a testet *(t'i)*. Milyen nagy a (társadalmi) helyzet (befolyása)! Pedig nem vagyunk-e mindnyájan embernek gyermekei?"
Meng-cï azt is mondta erről: „Egy király fiának többnyire ugyanolyan házai, kocsija, lovai és ruhái vannak, mint más embereknek

〈arisztokratáknak〉, és mégis, egy király fiában van valami különleges. Ezt pedig az a helyzet teszi, amelyben él. Hát még annak a helyzete, aki az égalatti szélességében él!"

„Mikor Lu fejedelme Szung-ba érkezett, (bebocsátásért) kiáltott a Tie-csö kapu előtt. Az őrök azt mondták: 'Ez nem a mi fejedelmünk. Hogyan lehet, hogy a hangja mégis úgy hasonlít a mi fejedelmünk hangjára?' Nos, ennek egyetlen oka (társadalmi) helyzetük hasonlósága volt."

37.

Meng-cï mondotta: „Táplálni, de nem szeretni: így a disznókkal bánnak. Szeretni, de nem tisztelni: így háziállatokat tenyésztenek. A megbecsülésnek és tiszteletnek (meg kell nyilatkoznia) még az ajándék átnyújtása előtt. Ha azonban a megbecsülés és tisztelet (külsőleg) megvan, de nincs valósága *(sï)*, akkor a nemes embert *(kiün-cï)* nem lehet megtartani vele."

38.

Meng-cï mondotta: „Az alak és külső *(hing sö)*: (szintén) égi alaptermészetünk *(t'ien-szing)*. De csak ha szent emberré *(seng-zsen)* lettünk, akkor tudunk az alakon átlépni."

39.

A C'i-beli Szüan király le akarta rövidíteni a gyászidőt. Kung-szun Cs'ou így szólt: „Egy évig gyászolni nem jobb még mindig, mint teljesen elhagyni?" Meng-cï azt felelte: „Ez éppen olyan, mint ha valaki kicsavarná a bátyja karját, te pedig így szólnál hozzá: 'Kérlek, legalább lassan csináld!' Pedig inkább a szülőtiszteletre *(hiao)* és az idősebbek tiszteletére *(ti)* kellene megtanítani."

A király fiai közül az egyiknek meghalt az anyja. Tanítója engedélyt kért számára, hogy legalább néhány hónapos gyászt tarthasson. Kung-szun Cs'ou megkérdezte: „Hát erről mit gondoljak?" (Meng-cï pedig felelte: „(A fiú) szeretné megtartani a gyászt, de hát nem kap rá engedélyt. Így egyetlen nap is többet ér, mint teljesen elhagyni. Én (korábban) olyasvalakiről beszéltem, akit nem akadályozott senki, mégsem végezte kötelességét."

40.

Meng-cï mondotta: „A nemes ember *(kiün-cï)* ötféle módon tud tanítani. Van, akit úgy átalakít, mint az idejében jött eső (a földet), van, akinek tökéletesíti erényét *(tö)*, van, akinek kifejleszti képességeit *(c'ai)*, másoknak felel a kérdéseire, ismét mások magányosan *(szï)* tökéletesítik magukat (a példájára). Ezen az ötféle módon tud tanítani a nemes ember."

41.

Kung-szun Cs'ou így szólt: „Tanításaid igazán magasak és szépek, de olyan elérhetetlennek látszanak, mintha csak az Égre akarnánk felemelkedni. Nem volna jobb azt követelni az emberektől, amit meg is tudnak csinálni, és aztán napról napra (tovább) buzdítani őket?" Meng-cï erre azt felelte: „Egy ácsmester valami ügyetlen kontár kedvéért nem fogja megváltoztatni mérőzsinórjait. Ji sem változtatta meg az íj megfeszítésének szabályait holmi ügyetlen íjász miatt. A nemes ember *(kiün-cï)* megfeszíti az íjat, de nem lő, csupán indítást ad. Mindig az út közepén áll, és aki tudja, követi."

42.

Meng-cï mondotta: „Ha az égalattiban rend uralkodik, akkor az igaz elvek *(tao)* szolgálják énünket, de ha az égalattiban nincsen rend, akkor énünknek kell az igaz elveket szolgálni. Olyat még sohasem hallottam, hogy az igaz elvek más embereket szolgáljanak."

43.

Kung-tu cï így szólt: „Mikor a T'eng-beli (fejedelem fivére:) Keng kapud előtt volt ⟨eljött iskoládba⟩, méltányosnak látszott, hogy szertartásosan fogadd, de te nem feleltél a kérdéseire. Miért?" Meng-cï azt felelte: „Aki előkelőségével kérkedik, amikor kérdez; aki kiválóságával kérkedik, amikor kérdez; aki korával kérkedik, amikor kérdez; aki szolgálataival kérkedik, amikor kérdez; aki régi barátságával kérkedik, amikor kérdez, annak én nem válaszolok. A T'eng-beli Keng két (hibát) is elkövetett ezek közül."

44.

Meng-cï mondotta: „Aki nem törődik olyannal, amivel nem szabadna nem törődnie, az semmivel sem törődik. Aki nem tart fontosnak valamit, amit fontosnak kellene tartania, az semmit sem tart fontosnak. Aki (ezzel szemben) túlságosan élesen tör előre, az gyors a visszavonulásban is."

45.

Meng-cï mondotta: „A nemes ember *(kiün-cï)* szereti *(ai)* az élőlényeket *(wu)*, de nem emberséges *(zsen)* velük. Az emberek iránt emberséges, de nem különös szeretettel fordul feléjük *(c'in)*. Különös szeretettel a közeli rokonai felé fordul; és emberséges az emberek iránt. Emberséges az emberek iránt, és szereti az élőlényeket."

46.

Meng-cï mondotta: „A bölcs mindent tudni akar, de mindenekelőtt a kötelességével *(wu)* törődik. Az emberséges *(zsen)* ember mindent (v. mindenkit) szeret, de a kiválóak *(hien)* különös szeretetét *(c'in)* tartja első kötelességének. Jao és Sun bölcsessége sem terjedt ki minden dologra, hanem mindenekelőtt kötelességükkel törődtek. Jao és Sun embersége sem terjedt ki odáig, hogy minden embert egyformán szeressenek, hanem elsősorban a kiválóak felé fordultak különös szeretettel.[113]

Nem lenni képesnek a hároméves gyász megtartására, de tanulmányozni a (kisebb jelentőségű) *szï* és *sziao-kung* gyász (szabályait);[114] mértéktelenül zabálni, önteni magunkba az italt, de arról (a szabályról) tudakozódni, hogy nem foggal kell széttépni (a húst): ezt nevezzük a fontosság meg nem értésének."

JANG CSU ÉS MO TI

Nem uralkodik bölcs király *(seng-wang)*, s a fejedelmek *(csu-hou)* szabadjára engedik szenvedélyeiket. A visszavonult írástudók értelmetlen vitatkozásra adták fejüket. Jang Csu és Mo Ti szavai betöltik az egész égalattit. Mindaz, amit ma az égalattiban beszélnek, vagy Jang Csu-hoz, vagy Mo Ti-hoz csatlakozik. Jang hívei csak önmagukkal törődnek *(wei-wo)*, számukra tehát nem létezik fejedelem. Mo hívei egyenlőképp szeretnek mindenkit *(kien-ai)*, számukra tehát nem létezik atya. Aki pedig nem ismer sem fejedelmet, sem atyát, az (olyan, mint a) vadállat.

Ha Jang Csu és Mo Ti tanai nem pusztulnak el, és K'ung-cï tanítása nem ragyog fel, akkor ezek a tévtanok megcsalják a népet s elfojtják benne az emberség *(zsen)* és igazságosság erényét *(ji)*. Az emberség és igazságosság elfojtása pedig annyi, mint állatokkal falatni fel az embereket. Így az emberek nemsokára egymást fogják felfalni.
Én félek ettől, s ezért védelmezem a régi bölcsek *(szien-seng)* tanításait. Küzdök Jang Csu és Mo Ti ellen, előzöm a féktelen szavakat, hogy megakadályozzam a tévtanok érvényesülését. Mert ha érvényesülnek a szívekben, kárt okoznak a szolgálatokban *(sï)*, és ha érvényesülnek a szolgálatokban, kárt okoznak a kormányzásban. Ha majd újra egy szent ember *(seng-zsen)* támad, semmit sem fog változtatni szavaimon.

A sem atyát, sem fejedelmet nem ismerők ellen (ti. a barbárok ellen) Csou-kung is hadakozott. Én is szeretném helyes irányba fordítani az emberek szívét, szeretném elhallgattatni a tévtanokat, megakadályozni a fonák cselekedeteket, előzni az arcátlan szavakat, hogy így a három szent művét folytathassam.[115] Hogy is tehetném csak azért, mert szeretem a vitatkozást *(pien)*? Nem szabad másként cselekednem. Mert csak az a szent emberek (méltó) követője, aki minden szavával harcol Jang Csu és Mo Ti ellen.[116] (III B, 9.)

Meng-cï mondotta: „Aki Mo Ti-tól elmenekül, az feltétlenül Jang Csu-hoz csatlakozik. Aki Jang Csu-tól is elmenekül, az feltétlenül a konfuciánusokhoz *(zsu)* csatlakozik. Aki pedig hozzánk csatlakozik, azt minden további nélkül be kell fogadnunk. Mert akik manapság Jang Csu és Mo Ti híveivel vitatkoznak, éppen úgy tesznek, mint akik üldözőbe vesznek egy szökött disznót, s mikor az már visszatért óljába, ők odamennek és még meg is kötözik."[117] (VII B. 26.)

KAO-CI

Kung-szun Cs'ou megkérdezte mondván: „Mester, ha te főhivatalnok lehetnél C'i-ben, s alkalmad nyílna megvalósítani tanításaidat, akkor az sem lenne csodálatos, hogy (C'i fejedelme) a jelen állapotából hegemón uralkodóvá vagy igazi királlyá *(pa wang)* legyen. S ha így történne, ez megindítaná-e szívedet *(tung szin)* vagy sem?" Meng-cï azt felelte: „Nem indítaná meg. Nekem már negyven éves korom óta sohasem indul meg ⟨kavarodik fel⟩ a szívem." (Kung-szun Cs'ou) így szólt: „Ha ez így van, akkor te, mester, messze túlszárnyalod Meng Pen-t."[118] (Meng-cï) pedig felelte: „Ez nem nehéz dolog. Kao-cï-nek már jóval előttem nem indult meg soha a szíve."

(Kung-szun Cs'ou) így szólt: „Bátorkodom megkérdezni, hallhatnék-e valamit a te szíved nyugalmáról, mester, és Kao-cï szíve nyugalmáról?" (Meng-cï azt felelte:) „Kao-cï azt mondja: 'Amit nem találok meg a szavakban, azt nem keresem a szívben. Amit nem találok meg a szívben, azt nem keresem az életerőben *(k'i)*.' Hogy amit nem találok meg a szívben, ne keressem az életerőben: ez helyes. De hogy amit nem találok meg a szavakban, ne keressem a szívben: ez helytelen. Az akarat *(csï)*: az életerő vezetője. Az életerő: ami áthatja a testet. Az akarat az elsődleges, az életerő csak utána következik. Ezért én azt mondom: 'Az ember erősítse meg akaratát, s ne tékozolja el életerejét.'"

(Kung-szun Cs'ou megkérdezte:) „Miután azt mondtad: az akarat az elsődleges, az életerő csak utána következik, még hozzátetted, hogy

az ember erősítse meg akaratát s ne tékozolja el életerejét. Hogyan (függ össze ez a két mondás)?" (Meng-cï) azt felelte: „Ha az akarat egy dologra irányul, akkor megmozgatja az életerőt. Ha az életerő egy dologra irányul, akkor megmozgatja az akaratot. Így például a rohanás vagy a sietés: az életerő (működése); de visszahat és megmozgatja ⟨felzaklatja⟩ a szívet."

(Kung-szun Cs'ou tovább kérdezte:) „Bátorkodom megkérdezni, mester, miben vagy különb (Kao-cï-nél)?" (Meng-cï) pedig felelte: „Én megértem a (nekem mondott) szavakat, s jól tudom táplálni az áradó életerőt." (Mire a tanítvány:) „Szabadna tudnom, mit nevezel áradó életerőnek?" (És Meng-cï) mondotta: „Nehéz ezt szavakba foglalni. Amit életerőnek tartanak, az valami legnagyobb, valami legerősebb. Ha egyenességgel ⟨természetének megfelelően⟩ táplálják, és nem károsítják meg, akkor betölti az ég és föld közötti teret. Amit életerőnek tartanak, az együttműködik az igazságossággal *(ji)* és a követendő úttal *(tao)*, ezek nélkül azonban elsatnyul. Olyan (az életerő), hogy csak a tartósan gyakorolt igazságosság élteti, nem pedig olyan, hogy egyszeri igazságos (cselekedettel) meg lehetne ragadni. Ha valaki cselekedete közben nem elégedett szívében, (az életerő) elsatnyul. Ezért mondom, hogy Kao-cï nem érti meg, mi az igazságosság, hiszen rajtunk kívülállónak tartja . . ."[119] (II A, 2.)

CS'EN CSUNG-CI

K'uang Csang[120] így szólt: „Cs'en Csung-cï, ugye, igazán fedhetetlen írástudó *(lien-sï)?* Amikor Wu-ling-ban lakott, (egy ízben) három napon át semmit sem evett, füle már nem is hallott, szeme már nem is látott. A kút mellett állt egy szilvafa, amelynek már több mint fele gyümölcsét megették a férgek. (Cs'en Csung-cï) odavonszolta magát és evett a gyümölcsből. Hármat kellett nyelnie, s füle ismét hallott, szeme ismét látott."

Meng-cï azt mondta erre: „Szerintem is bizonyos, hogy C'i fejedelemség írástudói *(sï)* között (Cs'en) Csung-cï olyan, mint a hüvelykujj (a többi ujj között). Mégis, hogyan lenne (Cs'en) Csung-cï feddhetetlen *(lien)?* Hiszen ha valaki teljesíteni akarja, amit Csung-cï

kíván, akkor ehhez előbb gilisztává kellene lennie. A giliszta porhanyós földet eszik és sárga forrásvizet iszik. Azt a házat, amelyben Csung-cï lakik, vajon Po-ji építette, vagy talán a rabló Csï építette?[121] Hát azt a gabonát, amelyből él, vajon Po-ji termesztette, vagy talán a rabló Csï termesztette? Ezt bizony senki sem tudja."

(K'uang Csang) ekkor így szólt: „Mit árthat az (a feddhetetlenségének)? Hiszen ő maga cipőket csinál, a felesége meg kenderfonalat sző, azokat cserélik be (lakásra és élelemre)." (Meng-cï) pedig azt mondta: „(Cs'en) Csung-cï egy hivatalát öröklő C'i-beli családból származik. Bátyjának, Tai-nak Ko-ban tízezer *csung* gabona a jövedelme *(lu)*. Ő azonban bátyja jövedelmét igazságtalan *(pu-ji)* jövedelemnek tartotta, s nem akart élni vele, bátyja házát igazságtalanul szerzett háznak tartotta, s nem akart lakni benne. Elmenekült tehát a bátyjától; elhagyta anyját, és Wu-ling-ba ment lakni. — Egy napon, amikor hazatért (bátyja házába), valaki éppen egy élő libát küldött ajándékul bátyjának. Ő összeráncolta szemöldökét, s így szólt: 'Mire is használnánk ezt a gágogót?' Egy más napon anyja levágta azt a libát, és odaadta neki ennivalóképpen. Ekkor kívülről betoppant a bátyja, s így szólt: 'Ez annak a gágogónak a húsa.' Mire (Cs'en Csung-cï) kiment és azonnal kihányta az egészet. — Amit anyja kínált neki, nem ette meg, de amit a felesége nyújt neki, azt megeszi. Bátyja házában nem akart lakni, de Wu-ling-ban bezzeg ellakik. Így talán meg tudja őrizni feddhetetlenségét? Ahhoz, hogy valaki teljesíthesse, amit (Cs'en) Csung-cï követel, előbb bizony gilisztává kellene lennie."

(III B, 10.)

KING CS'UN

King Cs'un[122] így szólt: „Kung-szun Jen és Csang Ji[123] vajon nem igazán nagy emberek? Ha egyszer megharagszanak, az összes fejedelmek *(csu-hou)* rettegnek. Ha békésen lakoznak, az égalatti megnyugszik."

Meng-cï azt felelte: „Hogyan lehetnének nagy emberek! Hát nem tanulmányoztad még a Szertartásokat? Amikor egy fiatalember megkapja a kalapját, apja elmondja neki kötelességét *(ming)*. Amikor egy leány férjhez megy, anyja elmondja neki kötelességét *(ming)*.

Elkíséri őt a kapuig és intő szóval azt mondja: 'Ahová most mégy, az a te családod; légy mindig tisztelettudó, vigyázz mindig magadra, és soha ne kerülj uraddal ellenkezésbe! Az asszonyok kötelessége, hogy az alkalmazkodás *(sun)* legyen irányító elvük.'
Nagy embernek azonban csak azt nevezhetjük, aki az égalatti tágas házában lakozik, aki az égalatti példát teremtő helyén *(cseng-wei)* áll, aki az égalatti hatalmas útját járja, aki vágyát ⟨a hivatalt⟩ elérve együtt halad a néppel *(min)*, vágyát ⟨a hivatalt⟩ el nem érve pedig egyedül járja útját, akit gazdagság és előkelőség nem tud megrontani, akit szegénység és alacsony sor nem tud megváltoztatni, akit hatalom és erőszak *(wei wu)* nem tud meghajlítani."[124] (III B, 2.)

SUN-JÜ K'UN

Sun-jü K'un így szólt: „A szertartások, ugye, előírják, hogy egy férfi meg egy nő, ha egymásnak átadnak vagy egymástól kapnak valamit, kézzel ne érintsék egymást?" Meng-cï azt felelte: „Így kívánják a szertartások." (Sun-jü K'un) folytatta: „És ha valakinek a sógornője fuldoklik, az kihúzhatja-e a vízből saját kezével?" (Meng-cï) így felelt: „Aki bátyja fuldokló feleségét nem húzza ki a vízből, az közönséges farkas. Hogy férfi és nő ne érintse egymást, az szertartási előírás *(li)*. Az pedig, hogy bátyánk vízbe esett feleségét kimentsük saját kezünkkel is, a dolgok mérlegelése *(k'iüan)*.
(Sun-jü K'un) most ezt mondta: „Manapság az égalatti fuldoklik. Mi az oka, mester, hogy te nem mented meg?" (Meng-cï) pedig felelte: „Ha az égalatti fuldoklik, a helyes elvekkel *(tao)* kell megmenteni. Fuldokló sógornőnket kezünkkel kell megmenteni. Azt kívánod talán, hogy kezemmel húzzam ki az égalattit?"[125]
(IV A, 17.)

HAI T'ANG

„... A Cin-beli P'ing fejedelem olyan viszonyban volt Hai T'anggal,[126] hogy ha az azt mondta, lépjen be, belépett, ha azt mondta, üljön le, leült, s ha azt mondta, egyék, akkor evett. Még ha (Hai

T'ang) közönséges kásával vagy fűlevessel kínálta is, (a fejedelem) sohasem engedte meg magának, hogy ne lakjék jól belőle. De mindig csak ezt tette meg érte, és semmi többet. Nem osztotta meg vele az égi tisztséget *(t'ien-wei)*, nem vele együtt látta el az égi hivatalt *(t'ien-csī)*, nem vele együtt élvezte az égi jövedelmet *(t'ien-lu)*. Úgy tisztelte (Hai T'ang-ot), ahogyan egy írástudó *(sī)* tiszteli a kiválóakat *(hien)*, nem pedig úgy, ahogyan egy király vagy fejedelem tiszteli őket . . ." (V B, 3.)

MENG-CÏ

IA

[1] Liang — a nyugati Wei fejedelemség fővárosa (vö.: *Jang Csu* 13). Ez a Wei, amely Cin fejedelemség felbomlásából keletkezett (Csao és Han fejedelemségekkel együtt), nem tévesztendő össze a sokat emlegetett Wei-jel, amely keletebbre feküdt. A Liang-ban székelő Hui „király" felhívást tett közzé, amely udvarába hívta a különböző fejedelemségek bölcseit. Meng-cï erre a felhívásra érkezett Wei fővárosába i. e. 322-ben.

[2] Tízezer hadiszekérrel — elvileg — a király rendelkezett, ezerrel az egyes fejedelmek, százzal pedig a nagy családok fejei.

[3] *Si king* 242, 1—12. Wen-wang: a Csou-ház egyik alapítója.

[4] „T'ang beszéde" — a *Su king* egyik fejezete (3, III.). T'ang a Sang-Jin dinasztia hadvezér alapítója, aki megdöntötte az utolsó Hia-uralkodó, a zsarnok Kie uralmát. Meng-cï felfogása szerint a szöveg azt mondja, hogy Kie népe inkább a pusztulásban, mint az életben akart osztozni zsarnokával. Az idézett sorok újabb, Meng-cï értelmezésétől elütő fordítása azonban így hangzik: „Ezen a napon bekövetkezik (a zsarnok) pusztulása, s mi mindnyájan veled együtt semmisítjük meg őt" — s e szavakkal Kie elnyomott népe üdvözli a „felszabadító" T'ang-ot.

[5] Wei fejedelemség eredetileg a Sárga Folyótól délre feküdt, s csak később terjesztette ki uralmát az északi partvidékre, a Folyó kanyarulatán belülre.

[6] Emlékeztetőül: Konfuciusz csak a Csou-dinasztia jogainak „helyreállítását" tartotta lehetségesnek, Meng-cï pedig — megfelelő kormányzással — bármely fejedelem számára lehetőnek látja a királyi hatalom megteremtését.

[7] Csung-ni, azaz Konfuciusz szövegünkbeli mondása azért ítéli el a sírokba helyezendő faszobrocskák feltalálóját, mert a mester elképzelése szerint ez a szokás, bár a temetési emberáldozatok helyettesítésére jött létre, könnyen visszavezethet az emberáldozatokhoz, sőt morálisan tekintve maga is emberáldozat.

[8] A régi Cin fejedelemség, amely három részre (Csao, Han és Wei) szakadt, „az égalatti" legerősebb országai közé tartozott. Hui király, Wei uralkodója azért tekinti országát a régi Cin-birodalom utódának, mert a három fejedelemség közül valóban Wei volt a legjelentősebb. Mégis, amikor megtámadta Csao-t, annak segítségére sietett C'i, és Hui király legidősebb fia C'i-ben halt meg fogságban, i. e. 340-ben. Nyugaton ebben az időben mind erősebb lett már a félbarbár C'in fejedelemség, amely később az összes fejedelemséget uralma alatt fogja egyesíteni; Wei említett csatavesztése i. e. 361-ben történt. Az ugyancsak félbarbár déli Cs'u fejedelemség i. e. 323-ban támadt rá Wei-re. Mindez annak a folyamatnak része, amelynek során a kisebb fejedelemségek felmorzsolódnak, s végül már csak C'i, Cs'u és C'in küzd az egyeduralomért.

[9] Utalás a Csou-házi Wen-wang-ra.

[10] A történelem éppen Meng-cï szavainak ellenkezőjét bizonyította be (lásd 8. jegyzetünket).

[11] Sziang: Hui király fia és utóda, akit Meng-cï i. e. 319-ben, a szövegünkben olvasható beszélgetés után rögtön el is hagyott, hogy C'i fejedelemségbe utazzék.
[12] C'i királya, Sziüan, i. e. 320-tól 302-ig uralkodott.
[13] A C'i-beli Huan (i. e. 685—641) és a Cin-beli Wen fejedelem (i. e. 636—628), kettő az „öt hegemón uralkodó" közül. (Vö. *Lun-jü* XIV, 16.)
[14] Az újonnan öntött harangokat egy áldozati ökör vérével szentelték fel.
[15] *Sï king* 198, 29—30.
[16] Az őszi szőrszál: az állatok ősszel növő téli szőrzete.
[17] T'ai-san — hatalmas hegység C'i közelében, Kínában „a hegy" par excellence.
[18] *Sï king* 240, 10—12.
[19] Cou — kicsiny fejedelemség Lu területén, Meng-cï szülőföldje.

III A

[20] T'eng egy kicsiny fejedelemség volt C'i és Cs'u között. T'eng trónörököse a későbbi Wen fejedelem, i. e. 311-ben látogatta meg Meng-cï-t Szung-ban.
[21] Az emberi természet jóságáról való tanítás Meng-cï filozófiájának egyik központi gondolata. Jao és Sun: a mitikus idők eszményi uralkodói.
[22] Valószínűleg: kételkedsz abban, hogy Jao és Sun példája elérhető számodra?
[23] Cs'eng Kien — egy C'i-beli bátor ember, akiről azonban nem tudunk egyebet.
[24] Jen Jüan — Jen Hui, Cï-jüan, Konfuciusz kedvenc tanítványa.
[25] Kung-ming Ji — Ceng Sen (Ceng-cï) egyik tanítványa, akinek példaképe a Csou-ház két bölcse, Wen-wang és Csou-kung volt.
[26] Nem egészen szószerinti idézet a *Su king* egyik (nem hiteles) fejezetéből: 3, VIII, 1, 8.
[27] A T'eng-beli Ting fejedelem i. e. 301-ben halt meg, tíz évvel az előbbi beszélgetés után. Zsan Ju a trónörökös (Wen fejedelem) nevelője volt (nem azonos Konfuciusznak a *Lun-jü*-ben emlegetett tanítványával). Meng-cï ekkor már visszatért Szung-ból szülőföldjére.
[28] A *Lun-jü*-ben (II, 5.) ezt nem Ceng Sen, hanem maga Konfuciusz mondja.
[29] T'eng uralkodócsaládja a Csou-dinasztia egy oldalágából származtatta magát, Lu pedig, ahol valaha Csou-kung uralkodott, példamutató volt a Csou-ház szokásai tekintetében.
[30] T'eng-beli krónika nem maradt ránk.
[31] Ez a mondás ilyen formában a *Lun-jü*-ben nem szerepel, de felfogható a *Lun-jü* XIV, 43. és a XII, 18. jócskán kibővített kombinációjának. (R. Wilhelm szerint ez egyik bizonyítéka annak, hogy a *Lun-jü* szövegét Meng-cï korában még nem öntötték végleges formába.)
[32] *Sï king* 154, 74—77.
[33] Jang Hu — Jang Huo, a Lu-beli lázadó, aki szerette volna Konfuciuszt szolgálatába fogadni *(Lun-jü* XVII, 1.). Az idézett szavak Jang Hu szájában csak elkenkező előjellel képzelhetők el.
[34] Lung-cï — egy régi bölcs hivatalnok, akiről azonban nem tudunk semmi egyebet.

[35] *Si king* 212, 19—20. Az idézetet valószínűleg az kapcsolja a T'eng-ben szokássá vált hivatali örökölhetőséghez, hogy a hivatalok örökletessége a régebbi, közmunkára alapozott adóztatás helyett inkább a termésátlag alapján való, egyszer s mindenkorra rögzített adóztatást kívánta meg.

[36] A felsorolt „iskolák" közül a *hio* (vagy *ta-hio)* volt a legmagasabb fokú, a fővárosban a királyi palotától nyugatra helyezték el, s a legkiválóbb írástudókat és hivatalnokokat tömörítette.

[37] *Si king* 235, 3—4.

[38] A „kút" írásjegy szerinti földfelosztás, amelyről a T'eng-beli Wen fejedelem hivatalnoka, Pi Csan útján érdeklődik, egy ideális földfelosztási és faluközösségi rendszer. Mint a következőkből kiderül, e rendszer szerint két-két egymásra merőleges párhuzamos vonallal kilenc egyenlő részre kell felosztani egy négyzet alakú területet. A középső rész, amelyen a kút is áll, „közös föld" lesz, a nyolc másik pedig „saját föld". A „saját földeket" az egyes családok művelik meg, a „közös földet" pedig a nyolc család közösen, természetesen nem közös fogyasztásuk, hanem az áldozatok és közös bajuk, az adózás céljaira. E (valóban túlságosan szabályos) rendszer létezését sok kutató kétségbe vonja, annyi azonban nem lehet kétséges, hogy — konkrét formáitól függetlenül — egy ősi faluközösségi rendszerrel állunk szemben, amelyben valamikor valóban közföld volt a „közös föld". Ez a rendkívül szabályos forma, mint Wen fejedelem kérdezősködése is mutatja, valószínűleg másodlagos, „tökéletesített" forma, talán Meng-cï találmánya.

[39] Hiü Hing, aki a mítoszbeli uralkodóra, a földművelést feltaláló Sen-nung-ra hivatkozik (amiképpen Mo Ti a mítoszbeli Nagy Jü-re, vagy Meng-cï Jao-ra és Sun-ra), igen érdekes filozófusnak látszik. Szövegünkből kivehetően a „természetesség" híve, ezért egyes kutatók „taoistának" tartják, mások szerint pedig azonos lenne Hiü Fan-nal, Mo Ti egy második generációbeli követőjével. Annyi mindenesetre valószínű, hogy antikonfuciánus nézeteket hirdetett, s így Jang Csu és Mo Ti örökségét vitte tovább a későbbi taoizmus felé.

[40] Cs'en Liang — konfuciánus filozófus, kitűnt a klasszikus könyvek ismeretében; művei (ha voltak) nem maradtak ránk.

[41] Az öt gabona — a rizs, a köles, a ragacsos köles, a búza és a bab.

[42] Hou-ci — „Köles-herceg", a Csou-ház mitikus őse, akit a konfuciánus hagyomány megtett a mítoszbeli Sun császár földművelési miniszterévé.

[43] A szöveg értelmezésében nehézségeket okoz, hogy a Fang-hiün a mítoszbeli Jao császár megtisztelő címe, Szie, a „tanítás minisztere" azonban a hagyomány szerint Sun hivatalnoka volt. Sun főhivatalnokai: Jü, a vizek szabályozója (későbbi utóda), Hou-ci, a földművelés minisztere, Szie, a tanítás minisztere, és Kao-jao, a főminiszter. A Jao szájába adott idézet a *Su king*-ban nem található.

[44] Konfuciusz szavai így nem találhatók meg a *Lun-jü*-ben. Az idézet felfogható a *Lun-jü* VIII, 18. és 19. összevonásának.

[45] Konfuciusz felsorolt tanítványai közül Ju Zso és Ceng-cï (Ceng Sen) játszhatta mesterük halála után a legjelentősebb szerepet. Ju Zso egy feljegyzés szerint

tizennégy évvel volt fiatalabb a mesternél, s megjelenésében nagyon hasonlított hozzá. A *Lun-jü* őt és Ceng Sen-t érdemesíti a „mester" névre.

[46] *Sï king* 300, 74—75. A „Lu himnuszai": a himnuszok egy csoportja a *Sï king*-ben. King és Su: déli barbár törzsek.

[47] A motista Ji Csï (Ji-cï) alakjáról ezen a feljegyzésen kívül nincs más adatunk. Sziü Pi (Sziü-cï): Meng-cï tanítványa. Meng-cï a Mo Ti-féle „egyetemes szeretet" elve iránti megvetésből nem hajlandó fogadni Ji Csï-t, s az egész beszélgetés Sziü Pi közvetítésével zajlik le. Jól látható belőle, hogy a konfuciánus „emberség" Mo Ti-féle kiterjesztése milyen éles összeütközésbe került a patriarchális család érdekeivel. A beszélgetés végén Ji Csï engedékeny mondata nyilvánvalóan vagy puszta udvariasság, vagy Meng-cï tanítványainak kegyes hamisítása.

VI A

[48] Kao-cï, teljes nevén Kao Pu-hai, mint ez még Meng-cï kisebb-nagyobb mértékben torzító szövegéből is kiderül, igen jelentős antikonfuciánus filozófus volt. Sajnos, csupán annyit tudunk róla, amennyi ebben a fejezetben olvasható. Az emberi természet eredendő jóságának tagadása később a nagy konfuciánus, Sziün-cï elméletében csúcsosodik ki, közvetlen előkészítéseként a legista filozófiának. A Han-korban a legnagyobb kínai materialista filozófus, Wang Cs'ung emlékezik meg Kao-cï és Meng-cï vitájáról, hozzátéve, hogy már Konfuciusz Sï Sï nevű tanítványa is azt tartotta: az emberi természet részben jó, részben rossz, és más tanítványok, mint Fu Cï-cien, C'i-tiao K'ai és Kung-szun Ni-cï, szintén foglalkoztak ezzel a kérdéssel.

[49] Meng Ki-cï és Kung-tu cï — Meng-cï tanítványai, akik minden bizonnyal mesterüknek egy Kao-cï-val folytatott vitáját elevenítik fel.

[50] A régi kínai szertartásokban, mint más patriarchális nemzetségi rítusokban is, rendszerint az unoka személyesítette meg az elhunyt nagyapát.

[51] Wen és Wu: a Csou-dinasztia két alapítója; Ju és Li: a Csou-dinasztia két bűnös királya. A mítoszbeli Jao idejében élt Sziang is, Sun féltestvére, aki apjukat, a méltatlan Ku-szou-t Sun üldözésére ösztökélte. A bűnös Csou király: a Sang-Jin dinasztia utolsó, zsarnok uralkodója. Ennek a hagyomány szerint valóban nagybátyja volt Pi-kan, K'i Wei-cï azonban a fivére (vö. *Lun-jü* XVIII, 1.).

[52] *Sï king* 260, 1—4.

[53] A III A, 3-ban is említett régi bölcs.

[54] Ji Ja — a C'i-beli Huan fejedelem legendás hírű szakácsa.

[55] K'uang zenemester — Konfuciusz korabeli híres muzsikus Cin fejedelemségben.

[56] Cï-tu — a kínai férfiszépség eszményi alakja. A *Sï king* 84. dalában olvassuk: „Nem Cï-tu-t látok, csak ezt a bolond fickót." Feltételezik, hogy eredetileg egy Cseng-beli hivatalnokkal, Kung-szun O-val azonos, aki a hagyomány szerint i.e. 700 körül élt és híres volt a szépségéről.

[57] Az Ökrök Hegye — hegység C'i fejedelemség fővárosától délre, a mai Santungban.

[58] Konfuciusznak ez az állítólagos mondása sehol másutt nem maradt fenn.
[59] Bizonytalan, hogy Meng-cï melyik királyról beszél; talán a C'i-beli Sziüanról.
[60] Sakkjátékos C'iu — ismeretlen személy. Ezt a sakk-féle játékot tizenkét kővel játszották.
[61] A nevetlen ujj — a gyűrűsujj, amelyet nem sokra lehet használni.
[62] A t'ung-fa: Paulownia imperialis; a katalpa *(cï)* pedig: Catalpa kaempferi.
[63] Csao Meng, a hatalmas Cin-beli Csao család feje, akitől minden méltóság függött az országban, közmondásossá vált nagy hatalma révén.
[64] *Sï king* 247, 1—2.
[65] Az öt gabona — lásd 41. jegyzetünket.
[66] Ji — Hou Ji, a mitikus íjász, a Hia-dinasztia egyik minisztere.

VI B

[67] Zsen — kicsiny terület a mai Dél-Santungban (akárcsak Cou, Meng-cï szülőföldje).
[68] Wu-lu cï — Wu-lu Lien, Meng-cï egyik tanítványa (nem azonos egy hasonló nevű taoistával).
[69] C'ao — kicsiny fejedelemség a mai Santung területén.
[70] Wu Huo — egy erejéről híres C'in-beli ember Meng-cï idejében. (Jao, Sun, T'ang, Wen-wang: a bölcs uralkodó konfuciánus eszményképei.)
[71] Kung-szun Cs'ou — Meng-cï egy C'i-ből való tanítványa.
[72] Kao-cï — C'i-beli ember, aki nem azonos a VI A fejezetben szereplő filozófussal, sem pedig Meng-cï egy Kao nevű tanítványával.
[73] A *Sziao-p'an* vers — a *Sï king* 197. versének hagyományos címe. A költeményben egy megrágalmazott és mellőzött hivatalnok panaszkodik sorsa felett. E hivatalnok a hagyomány szerint a bűnös Ju király fia, akit apja száműzött, mert szép ágyasa erre ösztönözte. Meng-cï hasonlattal is megvilágított értelmezése igen jellemző a konfuciánus esztétikára: a panaszos hangú költeménybe belemagyarázza a szülők szeretetének erényét.
[74] A *K'ai-feng* vers — a *Sï king* 32. versének hagyományos címe. A költeményben a hagyomány szerint egy özvegyasszony fáradozásairól és hét fiának önvádjáról van szó. Meng-cï láthatóan így értelmezte a verset, s a válaszában említett „kicsiny hiba" minden bizonnyal a tervezett új házasság, amely megszabadíthatja gondjaitól az özvegyet.
[75] Ez a mondás a *Lun-jü*-ben nem található.
[76] Szung K'eng — igen jelentősnek látszó korabeli filozófus, akit Szung Jung-cï néven a *Csuang-cï* c. taoista könyv is emleget. Írása, ha volt, nem maradt fenn. Szövegünkből megítélhető, hogy a támadó háború ellenzése, valamint a haszon *(li)* elvével Mo Ti követője volt, a legizmus felé haladó gondolati fejlődésbe illeszkedve. Más, a *Csuang-cï*-ből ismert gondolatai Jang Csu-hoz is közelállónak mutatják.
[77] Cou, Zsen — egymáshoz közel fekvő kicsiny fejedelemségek, amelyek azonban egymástól idegenek, „függetlenek". P'ing-lu azonban C'i fejedelemség része,

ezért a C'i-beli főminiszternek, Cs'u-cī-nek személyesen kellett volna elhoznia ajándékát Meng-cī-nek. Ki Zsen-nek ezért nem volt kötelessége megtenni a sokkal rövidebb utat, s Cs'u-cī-től Meng-cī ezért követelte meg a jóval nagyobb utazást is.

[78] Wu-lu cī — lásd 68. jegyzetünket.

[79] *Su king* 4, XIII, 12.

[80] Sun-jü K'un — neves C'i-beli „vitatkozó" filozófus Meng-ci korában, akire ugyancsak antikonfuciánus nézetei miatt érdemes felfigyelnünk. Művei (ha voltak) nem maradtak ránk.

[81] Po-ji — lásd a *Lun-jü* 62. jegyzetét.

[82] Ji-jin — a Sang-Jin dinasztia megalapítójának, T'ang-nak kiváló minisztere, akit ura a hagyomány szerint többször elküldött a bűnös Kie, a Hia-dinasztia utolsó királya udvarába.

[83] A Liu-hia-beli Hui — lásd: *Lun-jü* XV, 13; XVIII, 2; valamint a *Lun-jü* 148. jegyzete.

[84] A Lu-beli Mu fejedelem (i. e. 409—377) idejében a bölcs Kung-ji cī volt a főminiszter; Szie Liu (Cī-liu), a C'i-ből származó bölcs, és Cī-szī, Konfuciusz unokája szintén hivatalnoka volt, s mégis, Lu-t egyre kisebbre zsugorították az erősödő szomszédos fejedelemségek. Sun-jü K'un kérdésére, hogy miért történt mindez, Meng-cī tulajdonképpen nem tud válaszolni.

[85] Jü — kicsiny fejedelemség, a legendás bölcs, Po-li Hi hazája, ahol a bölcset nem értették meg. Po-li Hi — a C'in-beli Mu fejedelem (i. e. 659—621) főminisztere, aki urát hozzásegítette a hegemónia megszerzéséhez, s így hazája, Jü leigázásához is.

[86] Wang Pao — Wei-ből származó énekes, aki a Sárga Folyótól nyugatra élt, s „Cseng kicsapongó hangjaira" (vö.: *Lun-jü* XV, 10; XVII, 17.) tanította meg az embereket.

[87] Mien Kiü — muzsikus, aki a legenda szerint zenés éneklésre tanította a népet Kao-t'ang környékén, a mai Santungban.

[88] Hua Csou és K'i Liang feleségei egy konfuciánus hagyomány szerint oly keservesen siratták meg harcban elesett férjeiket, hogy könnyeiktől leomlottak a főváros falai, és ez annyira meghatotta a népet, hogy megszigorították a gyász előírásait. Az eredeti népi, talán népballadai mag még ebben a konfuciánus változatban is felismerhető.

[89] Az „öt hegemón uralkodó": a C'i-beli Huan (i. e. 685—641), a C'in-beli Mu (i. e. 659—621), a Szung-beli Sziang (i. e. 650—637), a Cin-beli Wen (i. e. 636—626) és a Cs'u-beli Csuang fejedelem (i. e. 613—591). Közülük a legjelentősebb a C'i-beli Huan fejedelem, Kuan Csung ura. Konfuciusznak a „hegemón uralkodókkal szembeni felemás magatartásához vö.: *Lun-jü* XIV, 16—18. Szövegünkből világos, hogy Meng-cī valamennyiüket elítéli. Huan fejedelem parancsainak a leírása nyilvánvalóan Meng-cī elméletének átültetése az öt közül a legtekintélyesebb személyiség szájába.

[90] Vö. *Hung-fan*. 3. jegyzet.

[91] Sen-cï — Sen Ku-li, a szövegből kivehetően egy kiváló katona, mást azonban nem tudunk róla. (Nem azonos sem Mo Ti tanítványával, K'in Ku-li-val, sem pedig Sen Tao-val.)

[92] Nan-jang — „Délvidék", a T'ai-san-tól délre eső vidék, amely eredetileg Lu-hoz tartozott, C'i azonban elfoglalta, s amelyet most P'ing fejedelem vissza akar szerezni.

[93] Csou-kung: a Csou-dinasztia bölcse, Lu első uralkodója. T'ai-kung: a Csou-ház egyik alapítójának, Wen-wang-nak főhivatalnoka, C'i fejedelemség első uralkodója.

[94] Po Kui — egy Csou-beli, Tan családnevű hivatalnok, akinek szövegünkben olvasható adóztatási elve Mo Ti törekvéseivel rokon.

[95] A Nagy Jü vízszabályozási módszeréhez lásd a *Hung-fan* 3. jegyzetét. Po Kui szembefordulása Jü módszerével: nem éppen Mo Ti szellemében való (Mo Ti-nak Jü volt az eszményképe).

[96] Jo-cseng cï — Meng-cï tanítványa, akinek hivatali tevékenységétől mestere igen sokat várt.

[97] Cs'en-cï — Cs'en Csen, Meng-cï tanítványa.

[98] Sun: a mitikus császár. Fu Jüe: a mitikus Kao-cung király minisztere, aki eredetileg rabszolga volt. Kiao-ko: eredetileg só- és hal-árus, később Wu-wang minisztere. Kuan Ji-wu: lásd a *Lun-jü* 40. jegyzetét. Szun-su Ao: a Cs'u-beli Csuang fejedelem főminisztere. Po-li Hi: lásd 85. jegyzetünket. A felsoroltak a hagyomány szerint valamennyien alacsony sorból emelkedtek fel, s Meng-cï konfuciánus erkölcsi tanítást próbál kifacsarni a példájukból. A szöveg arról is tanúskodik, hogy Meng-cï egyes kérdésekben engedményekre kényszerült. A plebejus származású miniszterek példájának „elfogadása" természetesen viszonylag könnyen összeolvasztható volt a hivatalnok-arisztokrácia apológiájával.

VII A

[99] A két mondat, amit Meng-cï kommentál, másutt fel nem jegyzett erkölcsi mondások.

[100] Szung Kou-cien — egy különben ismeretlen vándor filozófus.

[101] A Han és Wei család — a Csao-val együtt Cin fejedelemség három leggazdagabb és leghatalmasabb családja.

[102] Lásd 89. jegyzetünket.

[103] Vö. *Meng-cï* VI B, 15.

[104] Vö. *Lun-jü* I, 1.

[105] Po-ji: lásd a *Lun-jü* 62. jegyzetét. T'ai-kung: lásd 93. jegyzetünket.

[106] A rabló Csï — legendás alak, valószínűleg egy C'in-beli ember alakja nyomán. Egy hagyomány szerint a Liu-hia-beli Hui fivére és Konfuciusz ismerőse.

[107] Meng-cï szerint Jang Csu szélsőséges egoista, Mo Ti pedig szélsőséges altruista. Meng-cï elítéli mindkettőt, de elítéli a kettőjük között merev középutat választó Cï-mo-t is (akiről egyébként annyit tudunk csupán, hogy Lu-ból származott). Meng-cï szerint nem merev, hanem mérlegelő, egyszer erre, másszor arra hajló

középútra van szükség, s szerinte ilyen az ő filozófiája. Ez az elvont kérdésfeltevés — noha bizonyos jelentőséget nem lehet megtagadni tőle — inkább elköd ösíti, semmint kiemeli Meng-cï és az antipatriarchális filozófusok valódi ellentétét: a konfuciánus arisztokratizmus és a népi törekvések összeütközését.

[108] Ji-jin, T'ang főminisztere a hagyomány szerint elűzte T'ai-kia-t, T'ang unokáját a T'ung-palotába, nagyapja sírja mellé, ahol T'ai-kia megjavult, ekkor azután visszahívta a fővárosba. Az idézett szavak a *Su king* egy nem-hiteles fejezetéből valók (3, V, 9.).

[109] *Sï king* 112, 9. A vers egy kocsikészítőről szól, aki „nemes ember" és „nem eszik meg nem érdemelt ételt", azaz megdolgozik érte. Kung-szun Cs'ou kérdésének értelme: a hivatalnok *(kiün-cï)*, aki maga nem műveli a földet, megérdemli-e vajon az ételét?

[110] Cs'en Csung-cï — jelentős korabeli filozófusnak látszó C'i-beli, előkelő származású, világtól visszavonult bölcs, akinek erényét Meng-cï láthatóan nem sokra becsüli.

[111] T'ao Jing — Meng-cï egyik tanítványa, közelebbit nem tudunk róla.

[112] Meng-cï feloldani igyekszik az állami hivatal és a családi erények lehetséges konfliktusát. Figyelemre méltó, hogy Kao-jao kötelességmulasztását el sem tudja képzelni. Ebben a haladásnak tett újabb engedményt kell látnunk.

[113] A 45. és 46. mondás Mo Ti „egyetemes szeretet" elvével vitatkozik.

[114] A *szï:* háromhónapos gyász; a *sziao-kung:* öthónapos gyász.

MENG-CÏ ÉS MÁS FILOZÓFUSOK

Jang Csu és Mo Ti

[115] A három szent — a Nagy Jü, Csou-kung és Konfuciusz, akiket Meng-cï a patriarchális kínai civilizáció három megteremtőjeként sorol fel.

[116] A közölt részletek Meng-cï egy Kung-tu cï-nek, tanítványának adott válaszából valók. Meng-cï filozófiai rangját bizonyítja, hogy ezek a mondások elég jól kidomborítják a konfuciánusok és ellenfeleik közti valóságos ellentétet, amelyet a patriarchális családhoz való viszony határoz meg.

[117] Meng-cï szavaiból egyrészt megvetés árad Mo Ti és Jang Csu hívei iránt (szókött disznókhoz hasonlítja őket), másrészt azonban — nyilvánvalóan kényszerűségből — kíméletet javasol a megtértekkel szemben. — A két most olvasott szövegrészen kívül Mo Ti és Jang Csu a könyvben még egyszer szerepel együtt (VII A, 26.), egy másik helyen pedig Mo Ti és Ji Csï nevű követője nézeteiről olvashatunk (III A, 5.).

Kao-cï

[118] Meng Pen — egy erejéről híres Wei-beli férfiú, aki a mese szerint sohasem menekült el a sárkányok vagy orrszarvúak elől, s képes volt kezével kitépni az ökör szarvát.

[119] Kao-cï elméletének nem minden pontja világos a szövegből, értelmezésén a kínai kommentátorok sokat vitatkoztak. (Kao-cï nézeteit részletesebben lásd a VI A fejezetben.)

Cs'en Csung-cï

[120] K'uang Csang — a C'i-beli Sziüan király főhivatalnoka.
[121] Po-ji: lásd a *Lun-jü* 62. jegyzetét. A rabló Csï: lásd 106. jegyzetünket.

King Cs'un

[122] King Cs'un — ismeretlen filozófus; a Han-kori feljegyzések szerint egy King nevű filozófus, aki könyvet is írt, a *jin-jang* iskolához tartozott.
[123] Kung-szun Jen — a Wei-beli Hui király hadügyminisztere. Csang Ji — rendkívül ügyes C'in-beli politikus, aki sokat tett C'in fejedelemség győzelméért.
[124] Ez a bekezdés Meng-cï leghíresebb mondásainak egyike. Az égalatti tágas háza: az emberség *(zsen)*; az égalatti hatalmas útja: az igazságosság *(ji)*.

Sun-jü K'un

[125] Sun-jü K'un (lásd még: VI B, 6; és 80. jegyzetünk), akivel Meng-cï Hui király udvarában, Liang-ban találkozhatott, láthatóan gúnyolódik a konfuciánus szertartásosság felett.

Hai T'ang

[126] A Cin-beli P'ing fejedelem i. e. 556-tól 531-ig uralkodott. Hai T'ang egy különben ismeretlen Cin-beli filozófus.

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Tatár György — Műszaki szerkesztő: Agócs András
Terjedelem: 25,25 (A/5) ív — AK 1680 k 8082
HU ISSN 0071 — 4984
80.7759 Akadémiai Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bernát György